HORÆ
HEBRAICÆ
ET
TALMUDICÆ,

Impensæ

IN EVANGELIUM

S. JOHANNIS.

Præmittitur

Disquisitio Chorographica,

Loca quædam terræ

ISRAELITICÆ Investigans:

ILLA

Præsertim quorum mentio apud hunc

EVANGELISTAM.

LONDINI,

Imprimebat *Thomas Roycroft*, LL. Orientalium Typographus REGIUS; Prostant venales apud *Benjamin Tooke*, ad Insigne *Navis* in Cœmeterio *Divi Pauli*,

MDCLXXI.

Honoratissimo Illustrissimoque

VIRO

D^NO. *ORLANDO BRIDGEMAN*,

Equiti Aurato & Baronetto:

Regiæ Majestati à Sanctioribus Consiliis,

Et Magni Sigilli *Angliæ* Custodi.

ICEAT *Affari verbis* Orosii *ad Augustinum.*

Præceptis tuis parui [*Vir æternum Honorande*] Atque utinam tam efficaciter quam Libenter. Verum solius obedientiæ testimonio sum contentus, si tamen eam voluntate, conatuque decoravi.

Illo quo es erga sacras literas sacro animo, atque explicationem Scripturæ Sacræ promovendi studio, Non dedignatus es, etiam tenuitatis meæ, qualia qualia jam edita, oculo favente legere, & me ad progrediendum adhortari: hortatui adjunctis, Consilio, Auxilio, Patrocinio, Munificentia. Semnolentissimus certe ego mortalium, si tam suavibus tanti viri irritamentis, non excitarer accenderer que, ad aliquid conandum, quo exhibeatur specimen aliquod, & demonstratio, animi non solum obsequentis, sed & grati.

Ad hæc studia ferventissime equidem feror, ex innato mihi nescio quo genio, atque istis deliciis nihil mihi dulcius delicatiusve: at dum tu naviculæ meæ ita remiganti, vela addis & spiramenta favonii & favoris tui, placidius jam & jucundius feror, ex conscientia officii, ambitione obsequi, & gratitudinis voto.

Prodeunt

Prodeunt igitur tuis Auſpiciis, Vir Illuſtriſſime, lucubratiunculæ hæ meæ, atque ad te redeunt, Utinam oculo & patrocinio tuo aliqualiter dignæ: aſt eheu quam indignæ! Diſpares longe merito tuo, & diſpares quidem non parum, ipſi meo cœpto. Fructus tenues rigationis tuæ non tenuis, & maxima audentes, at præſtantes minima.

Ardua fateor ſum aggreſſus, cum ſublimiſſimum hunc Evangeliſtam in manus ſumerem explicandum: & quantum auſis talibus exciderim, præterquam quod res ipſa loquitur, non paratior erit quiſquam ad hoc mihi exprobrandum, quam ego ipſe ad ingenue fatendum. Parcat igitur lector, carboni ſuo, ad calcem libelli hujus cum evolverit, & meo notatum hic habeat in fronte, quod majora viribus ſum auſus, & minora auſis ſum executus. Atque ignoſcet forſan ille ardua molienti, cum vellem prodeſſe, & miſerabitur forſan, ſi in arduis

præstare non possum, quod vellem. At si nec hoc nec illud præstabit ille sed carpet, experiatur ipse quid in hoc Evangelista possit, & tum mecum forsan excidet.

De suscepto hoc opere, hoc me solatur, quod fugi otium: nam difficilia mallem aggredi, quam vel otiari, vel in trivialibus tempus terere: Et hoc Solatur de conatu, quod non ex curiositate, sed ex humili & sincero animi desiderio inquisivi in animum sacri voluminis, ut discam ipse, & si fieri possit, ut illustrem aliis; innocua, ut spero, proponens semper, & nonnulla forsan quæ possunt prodesse.

Sed solatur maxime patrocinium & Candor tanti Viri, quem serena fronte munusculum hoc tenue accepturum, spondere mihi non dubito, jam diu expertus istud Patrocinium & Candorem. Revocem vocem istam Munusculum: *nam quæcunque ego offerre possum dignitati tuæ, non munera*

nera ſunt, ſed debita: Atque eheu quam tenuis hæc ſolutio! Chartulæ paucæ & miſellæ, pro beneficiis grandibus & innumeris. At Chartulæ quæ involvunt intra ſe, pro beneficiis iſtis, quantam in me gratitudinem, & gratiarum actionem: Qua re cum ego omnium infimus nihil majus habeam quod rependam, dignetur Deus opt. max. ex divina & abundantiſſima ſua benignitate, & bonitate retribuere, omnimoda fœlicitate temporali, et æterna. Quod ex intimis animi affectibus, optat, vovet, et precatur indies,

Spectabilitatis tuæ Cliens,

&

Servus devinctiſſimus, humillimus;

Johannes Lightfoote.

DISQUISITIO CHOROGRAPHICA
Loca quædam terræ Israeliticæ Investigans.
Illa præsertim quorum mentio Apud S. JOHANNEM.

CAPUT I.

BETHABARA, *Johan.* I.

I. *Variæ Lectiones* Βηθανία *&* Βηθαμαρᾷ. II. *Trajectus Jordanis celebriores.* III. *Ditio Scythopolitana.* IV. Μέγα πεδίον. *Ibi trajectus Scythopolitanus.* V. *Bethbarah*, Judic. VII. 24.

§. I. *Variæ Lectiones* Βηθανία, *&* Βηθαμαρᾷ.

NOTATUR ab omnibus hunc Evangelistam tractantibus, variari in quibusdam codicibus Lectionem, & profertur illud.

Epiphan. Hæres. 51. Ταῦτα ἐν Βηθαβαρᾷ ἐγένετο, Ἐν ἄλλοις δὲ ἀντιγράφοις, Ἐν Βηθανίᾳ.

At Drusius. *Vulgati Græci codices habent in Bethabara, pro quo in Epiphanio, loco citato scriptum In Bethamara.* Ταῦτα ἐν Βηθαμαρᾷ ἐγένετο, Ἐν ἄλλοις δὲ ἀντιγράφοις, Ἐν Βηθανίᾳ. De qua lectione *Petavius* silet.

Parum miror si *Bethabara* transierit in *Bethamara*: quod fieri

 potuit,

potuit, partim *ex affinitate characterum*, ut inquit ille, *quæ tanti est in antiqua scriptura, ut vix discerni possit μῦ à βῆτα, & contra.* Partim quod alternatio *Mem* & *Beth*, in illis regionibus fuerit usitatissima ?

Et non multum miror si *Bethamara* transierit in *Bethania*. Cum *Bethamara* scripta בית עמרא sit *locus lanæ*, & *Bethania* scripta בית עאניא sit *Locus Ovium*.

At miror serio, unde *Bethabara* migrarit in *Bethania*. De qua re unum horum suspicari licet.

Aut quod *Bethabara* idem esse videretur cum בית הברה i. e. *Domus explicationis*, vel *Schola* [quo sensu ברייא & ברייתא occurrunt] unde margini ascriptum est ab aliquo illustrationis ergo בי תניא *Domus traditionis* vel *Doctrinæ* : ac si Evangelista sic interpretandus, *Hæc acta, aut disputata sunt in Schola aliqua ultra Jordanem, ubi Johannes erat baptizans.* Quæ vox בי תניא ut nota & usitatissima, irrepere potuit ex albo in textum, & in usum, Βηθανία.

Aut forsan suspicio erat de tautologia, si *Bethabara*, & Πέραν τοῦ Ἰορδάνου, retinerentur simul בית עברה עבר הירדן cum *Bethabarah* בית עברה existimari posset idem quod *Locus Trans-Jordaninus* : Substituta ergo vox Βηθανία, significatu *Batanæa* vel *Bashan* in hunc sensum, *Hæc acta sunt in Batanæa trans Jordanem*, &c. Sed pensi nostri est investigare situm *Bethabaræ*, potius quam ortum *Bethaniæ*.

§. II. *Trajectus Jordanis celebriores.*

INTER varios modos, vocem Βηθαβαρᾶ concipiendi literis Hebraicis, hi duo præcipue laborem perpensionis merentur ; *Beth barah* de qua mentio Judic. VII. & בית עברה *Beth Abarah*, *Locus transitus* vel ubi trajiciebatur Jordanes. Observatione utriusque nobis opus erit in disquisitione loci quem quærimus ; agamus igitur primùm de posteriori.

Scaphis ubique fere transitum fuisse Jordanem à ripa ad ripam, prout huc aut illuc evocati sunt homines à privatis suis negotiis, minime est dubitandum : At nos trajectus publicos quæramus, & per quos transitus erat à regione in regionem.

I. Est *Pons Jacobi*, ut vocatur, super Jordanem inter lacum *Samochoniten*

Samochoniten & *Gennesariticum*, in via ducente ad *Damascum*: de quo *Biddulphus* nostras, qui per eum transiit, Anglice in hunc sensum.

Ad pedem montis hujus petrosi fluvius labitur amœnus, Jordanis dictus, qui Syriam disterminat à Galilæa. Super hunc fluvium sternitur pons splendidus, qui vocatur Pons Jacobi, duplici ratione I. Quod illic congressus fuerit Jacobus cum fratre Esavo. II. Quod illic colluctatus fuerit cum Angelo.

De re ipsa, (i.e.) talem esse & fuisse pontem in via tam trita, minime dubitamus, at de ratione nominis dubitamus maxime. Verum non est hic locus de re ista disquirendi.

II. *Jordanes* erat etiam ponte junctus *Chammatha*, prope *Tiberiadem*, ad ipsum effluxum fluvii è mari *Gennesaritico*: ut ostendimus alibi ex Talmudicis, contra errorem tabularum, quæ Tiberiada longe alibi disponunt. Sententiæ nostræ suffragatur

Guliel. Tyrius de bell. sacr. lib. 17. cap. 8. *Tam Dominus Rex*, inquit ille, *quam Principes omnes, Tyberiadem usque perveniunt, ubi circa pontem, unde ex mari, Jordanis fluenta se dividunt, castrametatur.*

Et lib. 18. cap. 21. *Juxta Tiberiadem secus pontem, unde de lacu Genezar, Jordanis fluenta se dividunt, cum exercitu sua castra locavit.* Lege hæc, & intuere situm *Tiberiadis* in tabulis, & corrige.

III. Celebris & frequentatissimus erat trajectus iste à *Jerichunte*, de quo sæpissime mentio in sacris literis. Ubi transitus videtur fuisse per cymbas, potius quam per pontem. Vid. 2 Sam. 19. 18. & 2 Reg. 2. 8.

§. III. *Ditio Scythopolitana.*

ERAT & quartus, isque nobilissimus trajectus, *Chammathanum* inter & *Jerichuntinum*, sed longissime distans ab utroque. Ad cujus investigationem expendenda sunt verba ista. I. Reg. 4. 12. *Et omnis Bethshan quæ est juxta Zarthanam, desubter Jezriel.* Et illa I. Reg. 7. 46. *Fusa sunt à rege, in planitie Jordanis, in terra argillacea, inter Succoth & Zarethanam.* Ordiamur à *Bethshane*.

I. *Bethshan*, quæ & *Scythopolis*, erat in *Manassitide*, *Judic.* 1. 27. ubi Græc. Καὶ οὐκ ἐξῆρε Μανασσῆ τὴν Βαιθσὰν, ἥ ἐστι Σκυθῶν πόλις. Erat

ergo intra limites Samariticos, quamvis revera esset una de civitatibus *Decapolitanis*, & juris Gentilitii, ut ostendimus alibi.

II. Erat ultimus limes *Samaritidis* versus *Galilæam. Joseph de bell.* lib. 3. cap. 4. *Limes Galilææ, à meridie erat* Σαμαρεὶς τε καὶ Σκυθόπολις μέχρι τῶν Ἰορδάνου ῥείθρων, *Samaria & Scythopolis, usque ad Jordanis fluenta.*

III. Distabat civitas à Jordane media leuca ut *Borchardus*, & tamen ditiones suas extendit etiam ultra *Jordanem.* Nam nota illud *Æthici* in Cosmograph.

Fluvius Jordanis, inquit ille, *nascitur sub monte Libano, circumpergit ad lacum Tiberiadem: de quo exiens, suo cursu accurrit ad Scythopolim, quam secans mediam, & ab ea exiens, effunditur mari mortuo.* Jordanis *Scythopolim* secuit mediam, non urbem, nam ea distitit à fluvio, sed ditionem, ita ut esset de ditione Scythopolitana, & cis Jordanem & trans. Erat illa civitas nobilis Syrogræcorum, & jus & jurisdictionem habuit, non modicam intra *Manassitida*, imo quæ se extenderet in *Peræam.*

§. IV. Μέγα πεδίον. *Ibi trajectus Scythopolitanus.*

DE planitie hac magna, frequentissima mentio apud *Josephum*, quæ quidem excepit totam latitudinem *Manassitidos*, à Jordane versus occidentem, longissimo spatio.

Ille situm & regionem *Ephraimitarum* & *Manassitarum* describens, sic ait

Antiq. lib. 5. cap. 1. ἡ δὲ Ἐφραΐμου φυλὴ τὴν ἄχρι Γαδάρων ἀπὸ Ἰορδάνου ποταμοῦ μηκυνομένην ἔλαχεν. Εὐρείαν δὲ ὅσον ἀπὸ Βηθήλων εἰς τὸ μέγα τελευτῶσα πεδίον. *Tribus Ephraimitica longitudine protendebatur, à fluvio Jordani, usque ad Gadaram* [*Gazaram* Josu. 16.3.& 21.21.] *Latitudine à Bethele, desinens ad magnam planitiem.*

Τῆς Μανασσῆτιδος οἱ ἥμισεις, &c. *Dimidia tribus Manassæ, longitudine, à Jordane ad civitatem Dor.* Πλάτος δὲ ἐπὶ Βηθσάνων ἣ νῦν Σκυθόπολις καλεῖται. *Latitudine vero* [ab Ephraimitide] *usque ad Bethshanem quæ nunc appellatur Scythopolis.* Ita ut Μέγα πεδίον illud, pergentibus à *Galilæa*, inciperet *à Bethshane*, & extenderet se latitudine, ad limites *Ephraimaiticos.* Hinc illud apud eundem.

Ibid.

Ibid. lib. 12. cap. 12. ἦλθον εἰς τὸ μέγα πεδίον ᾧ κεῖται κατὰ πρόσωπον πόλις Βηθσάνη. *Venerunt, transgressi Jordanem in campum magnum, juxta faciem cujus sita est civitas Bethshan*, vel ut I. *Maccab.* 5. 52. Καὶ διέβησαν τὸν Ἰορδάνην εἰς τὸ πεδίον τὸ μέγα κατὰ πρόσωπον Βαιθσάν. *Transgressi sunt Jordanem, in campum magnum, contra faciem Bethshan.*

In libro *Judith* cap. 1. 8. vocatur Τὸ μέγα πεδίον Ἐσδρηλώμ, *Magnus campus Esdrelom*, hoc est revera, *Magna vallis Jezraelis*. Sic *Jezrael* loco ante citato I. Reg. 4. 12. Græc. Interp. est Ἰεζραέ.

Jam vero, cùm dicatur *Judas* cum exercitu [nam de eo est Sermo] à *Galeaditide* rediens transiisse *Jordanem*, in magnum hunc campum, idque, ut videtur, non longe admodum à *Bethshane*, clare patet, communem aliquem trajectum *Jordanis* fuisse isthoc loci, qui non solum transitum præberet *Scythopolitanis* à ditione eorum Cis-Jordanina ad trans-Jordaninam, sed & à *Samaritide* ad *Peræam*, ut & ab inferiore *Galilæa*, ad *Peræam*.

Hic ego quærerem *Pontem Jacobi*, per quem ille *Jordanem* transiit, tendens in *Mesopotamiam*, cum baculo suo, atque inde rediens, cum familia, & non ubi jam ostenditur: Illum saltem hac via rediisse, extra omnem controversiam ponit, memoria *Succoth* Gen. 30. 17. quæ ab altera ripa Jordanis sita erat, opposita *Zarthanæ*, quæ erat secus *Bethshanem*. Atque an *Scythopolis* aliquid nominis sui derivarit à voce isto Succoth non dico, credo tamen nomen *Scytharum* originem talem redolere: Σκύθαι quasi Σύκκωθαι, quod habitarent & migrarent à loco in locum in tabernaculis.

§. V. *Bethbarah. Judic.* 7. 24.

NEC multum distitit ab hoc transitu *Bethbarah*, de qua Judic. 7. 24. *Misit Gedeon nuncios in omnem montem Ephraim dicens, Descendite in occursum Midian, & Occupate aquas usque Bethbarah, & Jordanem*, quod & fecerunt.

Nescio an majori cum ratione, dixerit *Kimchius*, quod *Hæ aquæ non erant aquæ Jordanis*, an minori *Jarchius*, Quod *Distermінarunt Syriam à Canaanitide*. Erant absque dubio aquæ aliquæ in valli *Jezreelis*, nam ibi prælium, si modo prælium dixerim, ubi ne

ne unus quidem à victore gladius strictus. Vid. cap. 6. 33. Cum esset fuga hostium, excitat *Gedeon* Ephraimitas per nuncios, ut occupent aquas, quas transire necesse erat *Midianitis*, ut pervenirent ad pontem aut trajectum *Jordanis* [de quo jam diximus,] per quem fugiendum iis erat ad sua. Cum castrametaretur uterque exercitus, *Midianitæ* erant ab Aquilone *Galilæam* versus, & *Gedeonitæ* ab Austro, propius montem *Ephraimi* cap. 7. 1. Labebatur fluvius in valle [ad cujus aquas, ut probabile est, discretum est à *Gedeone*, inter milites suos lambentes, & non lambentes] qui tandem sese exoneravit in *Jordanem*, supra pontem aut trajectum, qui duxit in *Peræam*. Cum ergo *Midianitæ* ab Aquilonari ripa hujus fluvii essent, nec possunt ad trajectum illum Jordanis pervenire, nisi trajecto prius hoc fluvio, Ephraimitarum erat ripas adversas tueri, ne hostes transirent: Idque toto fere spatio, à loco ubi incepta est pugna, usque ad *Bethbarah*, & *Jordanem*.

Sive igitur trajectus iste de quo diximus, *Bethbarah* dictus fuit à loco isto Jordani Vicino, sive *Beth-abarah* בית עברה ab etymo nostro, ulterior ripa Jordanis, ponti vel trajectui contigua, non incongrue dici potuit *Bethabarah Trans Jordanem* vel ab hoc vel illo. Nam Πέραν τοῦ Ἰορδάνου esse *Trans Jordanem* [utcumque renuat clar. *Beza*] docebunt Lexica, præsertim vero communis illa trichotomia, יהודה וגליל ועבר הירדן *Judæa & Galilæa & Transjordanina.* Ἀπ' Ἀνατολῶν τοῦ Ἰορδάνου, ut exprimit *Ptolomæus.* Et fatetur ipse Bez. *Trans Jordanem esse propriam vocis Græcæ πέραν declarationem*, in Matth. 4. 15.

Bethabaram ergo quam quærimus, ubi *Johannes* erat baptizans, disponamus in ulteriori ista ripa: in ditione Scythopolitana, ubi habitabant Judæi inter Syrogræcos, ut in omnibus regionibus Decapolitanis, & ubi tutius aliquantum potuit esse Christo à Scribis & Pharisæis Joh. 10. 40. quippe quod illic existeret, aliqualiter ex eorum jurisdictione. Et sic baptizantem habes *Johannem*, primum circa trajectum *Hierichuntinum*, ubi erat concursus populi non tenuis, propter frequentationem viæ; & secundo circa hunc trajectum *Scythopolitanum* ubi par concursus.

Si & adhuc lusitare luberet cum voce Βηθανία, supponi posset scribi בית עאניא *Bethaania*, quæ Idiomate Syro [cui frequentissimum mutare ש Shin in ע *Ain*] coincidit cum בית שאניא *Bethshanite.*

CHAP.

CAP. II.

NAZARETH, *Johan.* I. 45.

I. *Legenda non absimilis isti de sacello Lauritano.* II. *Situs Nazarethæ.* III. בן נצר *Ben Nezer.* IV. *Horrenda quædam acta in* כפר נחום *Caphornachumo.* V. *Pauca de Cana*, Johan. 2. 1.

§. I. *Legenda non absimilis isti de sacello Lauretano.*

QUONIAM in transitu tantum meminit *Nazarethæ* Evangelista noster, & nihil ibi à Christo actum refert, in transitu etiam nos ejus mentionem habebimus, situm ejus obiter investigantes, fusius forsan de eo acturi alibi.

At quid opus est, ut solliciti simus circa situm hujus urbis, cum locus quem præcipue in ea quærimus, domus scil. beatissimæ virginis, in *Nazaretha* jam non sit, sed in *Italia* in agro *Lauretano*, tralata illuc per Angelos: de qua re inter alios sic *Baronius* ad An. Dom. 9. *Porro Domus illa, in qua de verbi Incarnatione sanctissima virgo cœleste accepit nuncium, adhuc magno miraculo, non tantum integra perseverat, sed Angelorum ministerio ab infidelium manibus vindicata, in Dalmatiam primum, inde in Italiam translata est in agrum Lauritanum Piceni provinciæ*, &c.

Compensemus legendam legendâ.

Midras Schir. fol. 2. 2. *Dicunt de R. Chanina, quod vidit concives suos afferentes sacrificia sua ad Hierosolymam, & dixit, Omnes illi ferunt sacrificia, & non est mihi aliquid quod feram, quid ergo ego faciam? Extemplo exiit in eremum urbis suæ, atque ibi invenit saxum. Saxum illud scidit, dolavit atque artificiose formavit, & dixit O quam vellem lapidem hanc portari Hierosolymam. Abiit conductum homines qui portarent. Dixerunt illi, Da nobis centum aureos, & portabimus. At ille, Vah, unde mihi centum aurei, imo unde tres. Illico paravit ei Sanct. ben. quinque Angelos in specie hominum, qui dixerunt ei Rabbi, Da nobis quinque solidos, & nos portabimus lapidem tuum Hierosolymam,*

rosolymam, si modo tu ipse manum operi admovebis. Admovit ille manum suam cum iis, atque illico steterunt omnes illi in Hierosolyma. Cum solvere vellet iis mercedem, illi evanuerant. Rem ergo recitavit ille coram Synedrio in Conclavi Gazith. Qui dixerunt, Rabbi, Videtur quod isti sunt Angeli qui saxum tuum apportarunt. Dedit ergo sapientibus nummum, de quo erat ab eo pactum.

Ego promptiùs huic historiæ fidem habuerim, quam isti *Lauretanæ*, quippe quod suspicor *R. Chaninam* istum fuisse *Haninam ben Dusa*, egregium magum [& affirmat Juchasin fol 57. 1.] nisi & dixeris sacellum *Lauretanum*, tralatum fuisse per Angelos Magorum.

In *Bemidbar Rabba.* fol. 257. Lapis ingens sponte sua volitat ex terra Israelis, & obturat os speluncæ in Babylonia, ubi erat *Daniel* inter leones. Sed fabularum satis.

§. II. *Situs Nazarethæ.*

SITUS Nazarethæ, secundum *Borchardum*, *Breidenbachium* & *Saligniacum*, emensurandus, & determinandus est à monte *Thabor*, nam sic illi unanimiter. *A Nazareth duobus leucis contra Orientem est mons Thabor.* Nec est cur, quoad regionem *Galilææ* quâ disponunt hanc urbem, ab iis dissentiamus, cum & alii etiam fere idem sentient.

Jam vero mons *Thabor* erat in ipso limite disterminante *Isacharitin* à *Zebulonite*

Josu. 19. 22. *Et limes* [Issacharitis] *extendit se ad Thaborem, & Shahazimam*, &c. Quisnam autem limes? Aquilonaris, an Meridionalis? Aquilonaris, testante *Josepho*.

Antiq. lib. 5. cap. 1. Καὶ μετὰ τούτους [Manasitas] Ἰσάχαεις Καρμηλόν τε ὄρος καὶ τὸν ποταμὸν τοῦ μήκους ποιησάμενοι Τέρμονα, τὸ τε Ἰταβύριον ὄρος τοῦ πλάτους. *Post Manassitas est Isacharis, Carmelum montem & fluvium* [Jordanem] *habens longitudinis terminos, & montem Thabor latitudinis*, Id est, latitudo Isacharitidis est à Manassitide ad montem *Thabor*: ut plane docet methodus *Josephi* isto in loco.

Erat ergo mons *Thabor*, quasi in medio inter limites *Samariæ* & *Galilææ superioris*: hinc *Isacharitim* habens versus *Samariam*, illinc *Zebulonitin* versus istam *Galilæam*.

In

In *De Bell.* lib. 4. cap. 6. describit ille *Thaborem*, ubi hæc videntur obscuriora: Ἰταβύριον ὄρος ἐστὶ τοῦ μεγάλου πεδίου, καὶ Σκυθοπόλεως μέσον. Novimus ubi *Scythopolis*, & novimus ubi Μέγα πεδίον secus *Scythopolim*. At quodnam illud Μέγα πεδίον quod jacet post *Thaborem* versus Aquilonem, ut *Thabor* inter illud sit, & Scythopolim? Annon *Zabulonitis* ita apud Josephum audit? & videtur *Isacharitis* item, aut magna ejus pars, eodem titulo nuncupari, si eundem consulas *Ibid.* lib. 3. cap. 4. Ita ut distinctive nominetur ab eo Μέγα πεδίον *Scythopolitanum*, vel *Manassiticum* Μέγα πεδίον Σαμαρείτιδος. Ibid. lib. 2. cap. 21. Et describitur *Galilæa inferior à* Talmudicis, hoc charactere, *Quod ea producit Sycaminos, superior autem non. Sheviith* cap. 9. hal. 2. Sycamini autem nascuntur Ἐν τῇ πεδινῇ, 1 Reg. x. 27. Hinc ergo videtur nata distinctio *Galilææ*, in inferiorem & superiorem, Inferiori sic dicta, quia plana magis esset & campestris, Superiori, quia magis intumesceret montibus.

Fallor, aut *Superior* Emphatice aliquando vocatur *Galilæa*, nec immerito, cum inferior vocari posset Μέγα πεδίον. Sic erat *Cana* nuncupata *Galilææ*, forsan ut distingueretur à *Cana* disterminanti Galilæas, de qua suo loco. Et verba ista apud Evangelistam nostrum, cap. iv. 43, 44. *Discessit inde* [à Samaria] *& profectus est in Galilæam, nam Jesus testimonium perhibuit, quod in sua patria Propheta honorem non habet.* Nonne hæc hoc sonant? Noluit ille ire in *Nazaretham*, sed voluit ire in *Galilæam*, id est, Superiorem, & pervenit ad *Cana*.

Nazaretha ergo erat in *Galilæa inferiori*, in collimitiis *Isacharis* & *Zebulonis*, atque ut vulgo recipitur intra *Zabulonitin*, milliaribus distans xvi aut amplius à *Capernaumo*: nam ipse *Tabor* distabat à *Capernaumo* x aut circiter.

§. III. בן נצר, *Ben Nezer.*

NOn plene mihi satisfit, de vulgari Scriptura vocabuli *Nazareth* per נצר: multo minus, quod *Nazarenus* proferatur per נוצרי, id est Ναζαραῖος, cum Amanuenses sacri dicent, Ναζωραῖος. At bilem fere movet, cum lego ea quæ Judæi scribunt de בן נצר, *Ben Nezer.*

Chetubb. fol. 51. 2. *Tradunt Rabbini: Capti à regno, ecce sunt sicut captivi, at capti à latronibus non sunt sicut captivi.*

Traditio est distinguenda; מלכות אמלכות לא קשיא, *Quoad regnum & regnum non est difficultas;* id est, quoad regna æqualia. *Ast est quoad regnum Ahashueri, & regnum* בן נצר, *Ben Nezer. Quoad latrones & latrones: non est difficultas, ast est quoad Ben Nezer,* & ליסטים עלמא, *latrones mundi;* id est, latrones ordinarios. *Illic* [in Palæstina] *Ben Nezer vocatur Rex, Hic* [in Babylonia] *vocatur latro,* קרי ליה ליסטים.

Gloss. *Ben Nezer latro fuit, & cepit urbes, & regnavit iis, & factus est Dux latronum.*

Nonne suspicionem movet, quod comminiscantur famosissimum latronem denominatum *Filium Nezer,* נצר: quibus ipsissimis literis vulgo scribitur urbs *Nazareth?* Prospice porro, & suspicabere magis.

Beresh. rabb. Sect. 76. *Intuitus sum cornua, & ecce cornu aliud parvum ascendit inter ea.* [Dan. vii. 8.] זה בן נצר, *Hic est Ben Nezer.*

Aruch hæc citat in voce קרן hoc modo. *Cornu aliud parvum ascendit inter ea,* זו מלכות כותיים, *Hoc est regnum Cuthæorum.* Quodnam autem est regnum istud Cuthæorum? Conjice ex

Midras Schir fol. 17. 2. *Præteriit hyems.* [Cant. ii. 11.] זו מלכות כותיים, *Hoc est regnum Cuthæorum.* Et paulo post: *Appropinquat tempus regni Cuthæorum ut destruatur, & appropinquat tempus regni cœlorum ut reveletur.*

Facile est odorari, quid sibi velint per *regnum Cuthæorum:* Christianorum absque dubio, [nisi ostenderint regnum aliquod Samaritarum:] & tum promptum suspicari quis iis sit *Ben Nezer.* Demonstrent velim unde nomen *Tetrarchiæ Nazerinorum* in Cœlosyria: de qua *Plin.* lib. 5. cap. 23. *Cœlosyria habet Apamiam Marsya amne divisam. A Nazerinorum Tetrarchia Bambycen, quæ alio nomine Hierapolis vocatur, Syris vero Magog.*

§. IV.

§.IV. *Horrenda quædam acta in* כפר נחום*, Capharnacumo.*

CUM *Nazaretha* conjungamus mentionem *Capernaumumi*, quamvis multis milliaribus distantis, quippe quod hæc foret habitatio Christi, sicut illa fuerat natale ejus solum: Situm ejus investigavimus alio in tractatu, in regione *Gennesarethæ*, modicum distantem à Tiberiade: Aliam etiam *Capernaumum* habes apud *Gul. Tyrium*, lib 10. cap. 26. ad littus maris Mediterranei, prout hæc erat ad littus Gennesaritici. *In loco*, inquit, *qui dicitur Petra incisa, juxta antiquum Tyrum, inter Capharnaum, & Doram oppida maritima.*

In incerto est an vox à נעום derivetur an à נחום: illa *amœnitatem* denotat, hæc *Consolationem*. Et quamvis nostra ab amœnitate loci sic dici possit, quam describit *Josephus* De bell. lib. 3. cap. 35. Orientales tamen interpretes, eam scribunt posteriori modo. Occurrit & apud Rabbinos, oppidum iisdem literis כפר נחום, de qua forsan non pœnitebit lectorem hanc audire historiam.

Midras Coheleth, fol. 85. 2. *Chanina filius fratris R. Josuæ, profectus est* כפר נחום*, Capharnaumum.* ועברון ליה מינאי מלה, *& fecerunt in eum Hæretici* [vel magi, nam vox utrumque denotat] *aliquid incantationis. Introduxerunt eum in urbem insidentem asino:* Sabbato scil. quod prohibitum. *Abiit ille ad avunculum suum R. Josuam* ויהב עליו משחא ואתסי, *qui posuit super eum aliquid unguenti, & sanatus est.* Incantationibus, ut videtur, eum dementaverant, ut alienatus à se foret, & sui oblitus, & Sabbati. Sequitur & immediate altera historia.

Quidam de discipulis R. Jonathanis fugit ad istos hæreticos: [ut fieret ipse hæreticus cum iis.] *Jonathan ipsum invenit, jam factum castratorem avium, pecudumque. Miserunt ad eum* [Jonathanem] *& dixerunt, Scriptum est, Conjice sortem tuam nobiscum, atque omnibus nobis erit crumena una. At fugit ille, atque isti sunt prosecuti. Dixerunt ei, Rabbi, veni & præsta officium tuum erga sponsam. Venit atque invenit eos* עסוקים בריבא אחדא*, mœchantes cum puella una. Dicit ille iis* כן ארחהון יהודאי עבדין, *Num Judæorum moris est ita facere? Respondent, Nonne scriptum est in lege? Conjice sortem tuam nobiscum, nobis omnibus erit crumena una. At fugit ille,*

atque isti sunt prosecuti, usque dum appelleret ostium propriæ domus, atque ostium clausit contra eos. Dicunt ei, O Rabbi Jonathan, Ito & lætans dic matri tuæ quod non retrospexisti ad nos: nam si retrospexisses, magis quam nos fuimus te prosecuti, tu nos fueras prosecutus.

Dum hæc lego, non possum non *Nicolaitas*, aut alios in istiusmodi volutabro volutantes se, in animum revocare: & certe non indignum est hoc quod refertur observatione circa istas hæreses: Et si *Caphar-Nachum* ista, eadem fuerit cum *Capernaumo* de qua tam frequens mentio apud Evangelistas, quod videtur, *O Capernaum, olim exaltata ad cœlos, quomodo jam detruderis ad infernum!*

§. V. *Pauca de Cana.* Joh. II. 1.

IN incerto est quænam sit prima vocis *Cana* litera, an *Caph*, an *Coph*: utrumque comperimus.

I. קנה, litera initiali *Coph*, est civitas in tribu *Aser*, Josu. xix. 28. ubi Græca pro *Canah* habent Κανθὰν: & MS. Alex. Κανά.

II. קיני, vox non admodum absona memoratur à Talmudicis, in *Ohaloth*, cap. 18. hal. ult. רבי ובית דינו נמנו על קיני וטהרוהו, *Rabbi & Consessus ejus numeratis suffragiis de Keni, puram eam pronunciarunt.* Gloss. *Keni erat locus dubiæ conditionis, æstimatus immundus* [ut locus scil. gentilium] *ast temporibus R. Judæ haccadosh, cognitum est de ejus causa, & pronuntiarunt eam mundum.*

III. Est Κανὰ κώμη apud Josephum, sed incerti situs, in Ἀρχαιολογ. lib. 13. cap. 23. *Cadente Antiocho* [dum pugnaret cum rege Arabe] τὸ στράτευμα φεύγει εἰς Κανὰ κώμην, *exercitus ejus fugit ad oppidum Cana.* Vix credo nostram, sed aliam, ut suadere aliquantum potest contextus *Josephi*.

IV. At loquitur etiam, in, *De vita sua*, de κώμῃ τῆς Γαλιλαίας ἣ προσαγορεύεται Κανὰ, *oppido Cana Galilææ.* Cujus situm, quantum datur, ex eo, statuimus alio in tractatu: nempe non longe à loco ubi *Jordanes* influit in mare Gennesariticum. Ita ut inter *Canam* hanc & *Capernaumum* foret fere tota longitudo istius maris.

V. At non omittendum est quod כנה, inchoante *Caph*, occurrit apud *Juchasin*, fol. 57. 2. cujus hæc verba. *In fine capitis* השוכר את הפועלים [est caput septimum, *Bava Meziæ*] *est traditio. Abba Chalaphtha de Caphar Hananiah dicit nomine R. Meir.* [occurrunt hæc in *Bava Mezia*, fol. 94. 1. ubi & adducitur quid dicit.] ונל כי כפר הנניה היא כפר כנה, *Et videtur mihi* [sunt verba authoris *Juchasin*] *quod Caphar Hananiah est Caphar Cana: sicut probabile est ex capite nono tractatus Sheviith: nam ibi erat initium Galilææ inferioris.*

Ex loco in *Sheviith* allegato, qui est halac. 2. plane liquet *Caphar Hananiah*, fuisse in ipso limite, duas Galilæas distermi-nante inferiorem & superiorem ; Unde patet quod *initium Galilææ inferioris*, apud authorem nostrum, non est ut pergis à Samaritide in Galilæam, sed è Galilæa superiori in inferiorem. Et an *Cana Galilææ* nostra sic dicta fuerit, ut distingueretur à *Canah* ista disterminante, an à *Canah* Aseritica, quæ non admodum incongrue dici potuit *Sidoniorum*, determinet lector.

Ut & quare Syrus interpres hoc in loco scripserit קטנא *Katna* pro *Cana*. An quod ei in animo & oculis fuerit קטת *Kattath*, Josu. xix. 15. quæ vulgari Dialecto vocabatur Καταvάθ, ut reddunt LXX, & asserunt Hierosolimitani, *Megill.* fol. 70. 1. Aut an per ipsam vocem קטנא minoritatem urbis innuere vellet, q. d. *Cana minor.*

CAP.

CAP. III.

Αἰνὼν ἐγγὺς τοῦ Σαλεὶμ, Joh. III. 23.

I. *Nomina & loca quædam cognati soni cum* Σαλεὶμ. II. שלמאה, *Salmæus, vel Salamæus*, *apud Targumistas pro* קיני, *Kenæo.* III. Αἰνὼν, *apud Græc. Interpr.* Josu. xv. 62. IV. *Syrus notatus & Eustathi super Dionys.* V. *Herodium Regia.* VI. *Machærus castellum.* VII. הר מצער, *Mons Mizaar*, Psal. xlii. 6. VIII. עגלת שלישיה, Esai. xv. 5.

§. I. *Nomina & loca quædam cognati soni cum* ΣΑΛΕΙ'Μ.

ORDIAMUR primo à Σαλεὶμ, atque inde quæramus *Ænonem* vicinantem.

I. Parum ad investigationem nostram faciunt verba *Mosis*, Gen. xxxiii. 18. ויבוא יעקב שלם עיר שכם: quamvis super ea condiderint versiones nonnullæ, & authores tabularum, civitatem nescio quam *Salem*, prope *Sichemum*. Quam nec agnoscunt Judæi nec Samaritani. Nam Judæi reddunt, nec sine ratione, *Et venit Jacobus salvus ad civitatem Sichem.* Onkel. Jonathan Beresh. rabb. Sect. 79. Schabb. fol. 33. 2, &c. Et textus Samaritanus habet שלום pro שלם, *Et venit in pace.* Nec erant inter mortales qui melius judicare possent, an שלם isto in loco fuerit urbis nomen necne, quam Samaritæ.

II. Σαλεὶμ est nomen loci in Codice Romano apud Græc. Interpr. in *Josu.* xix. 22. ubi Hebræa sic ופגע הגבול בתבור ושחצומה ובית שמש, *Et pervenit terminus* [Isaacharitidis] *usque Thabor, & Shahazimah, & Bethshemesh.* Græca autem, Καὶ συνάψει τὰ ὅρια ἐπὶ Γαιθβὼς, καὶ ἐπὶ Σαλεὶμ κατὰ Θάλασσαν, καὶ Βαιθσαμώς.

Docet nota Masoretica, vocem *Shahazimah* scriptam per *Vau*, legendam esse per *Jod*, quod & agnoscunt hi interpretes [quod notandum] sed vocem in binas partiuntur שחץ ימה, i. e. *Shahaz* κατὰ Θάλασσαν: at quare *Shahaz* in *Salim* traduxerint non facile est augurari.

Videtur

Videtur Σιλάμη apud Josephum, quam numerat inter oppida Galilææ à seipso munita [In vita sua] esse eadem cum Σαλὶμ hac interpretum, præsertim vero cum connumeretur ab eo cum monte *Itaburio*, vel *Thabor*.

III. Σαλιγὶμ, in Codice Alexandrino, respondet Hæbræo שעלים in I Sam. ix. 4. In Complut. Σαλγὶμ; in Romano Σιγγὶμ. Ubi Targ. pro בארץ שלישה, *In terra Shalisha*, habet בארע דרומא, *In terra Australi*: & pro בארץ שעלים, *In terra Saalim*, habet בארע מתברא, *In terra Mathbara*. Quare & hic, & II Reg. iv. 42, reddiderit בעל שלישה, *Baal Shalisha*, per ארע דרומא, *Terra Australis*, rationem aliquam petere potes à Gemaristis, qui de isto loco hæc habent in

Sanhedr. fol. 12. 1. *Non erat in tota terra Israelitica regio aliqua quæ citius maturefecit & decoxit fruges suas quam Baal Shalishah.* Jam vero regionem talem in *Menachoth*, fol. 85. 1. vocant שדות המודרמות, *Agros Australes*, vel ad literam, *Austrificatos*: *quia super eos sol oritur & occidit.* At quare reddiderit ארץ שעלים per ארע מתברא obscurius: nisi forte respectum aliquem habuerit ad תבור, *Thabor*, cujus mentio capite sequenti, ver. 3. ita ut מתברא sit *Planicies Thaborica*.

Et jam si vel ex hisce locis quos nominavimus, vel aliquem alium ex sua lectione eligat lector, videat an ei congrue præfigi possit articulus τὸ, cum nomina urbium & oppidorum utplurimum sint generis fœminini; at hic apud Evangelistam nostrum sit τὸ Σαλεὶμ. Unde suspicio oriri potest de urbe aliqua non esse sermonem, sed de re aliqua alia: De qua exercitationis ergo liceat exspatiari.

§. II. שלמאה, *Salmæus*, *vel Salamæus apud Targumistas pro* קיני, *Kenæo*.

NEMINI ignotum est, qui Paraphrastas Chaldaicos evolvit, *Kenæos* ab iis vocari שלמאה, *Salmæos*, vel *Salamæos*.

Ab *Onkelosio*, Gen. xv. 19. Numb. xxiv. 21, 22.

A *Jonathane*, Judic. I. 16. & iv. 2. & v. 25. I Sam. xv. 6. & xxvii. 10. Observo pariter מעכתי, *Maachathæos*, ab iis vocari אפיקרוס, *Epikeros*, Deut. iii. 14. Josu. xiii. 13. Atque hoc, ut

ut videtur, à loco vel regione ubi olim habitarunt *Maachathæi*, cui nomen, Targumistarum tempore, Ἐπίκαιρος, Ἀπ' Ἀνατολῶν τοῦ Ἰορδάνου, in grad. 67. 31. 0. Ptol. tab. Asiæ 4. si modo bene convenit situs, quam rem hic non discutiemus.

At *Kenæus* non ita dictus est *Salamæus*, à loco quopiam ubi habitarunt. Nam *Kenæi* in parte Meridionali Judææ dicti sunt *Salamæi*, Judic. I. Sic & *Heber Kenæus* in Galilæa, Judic. IV. Et *Kenæi* inter Amalechitas, I Sam. xv. Et *Kenæi*, quorum sedes trans Jordanem, Gen. xv. Verum unde sic dicti non quærimus: sat est quod vulgari hoc nomine dignoscerentur שלמאה: Cui quam cognatum sit ὁ Σαλεὶμ, arbiter esto æquus lector. Quid si igitur illud quod Evangelista hic vult, hoc siet, *Johannes erat baptizans in Ænon Prope Salamæum*, vel *Kenæum*: loquente eo cum vulgo, & nomen istius gentis adhibente, quæ vulgo jam audiit. At si daretur id quod proponimus, uter *Kenæus* est intelligendus? An is qui in eremo *Judæ*, an ille qui trans mare salsum?

§. III. Ἀινὼν *apud Græc. Interpr.* Josu. xv. 62.

SI *Essenus* שלמאה, *Salmæus*, dici possit, æque ac *Kenæus* [& certe meretur, si vox *Perfectionem* vel Austeritatem vitæ denotet] fidentius ego Σαλεὶμ Evangelistæ disposuerim in Eremo Judæ: quippe quod illic loci comperiam *Ænonem* apud Græc. Interpr. in Josu. xv. 62. ubi Hebræa in hunc sensum; *In eremo Betharabah, Middin & Secacah & Nibshan, & civitas salis, & Engedi, civitates sex.* Græca autem, Καὶ Βαδδαργεὶς, καὶ Θαραβαὰμ, καὶ Ἀινὼν, &c. Ubi plane vides Ἀινὼν pro *Middin*: at qua ratione obscurius. Hoc tantum observare licet quod *Middin* occurrit Judic. v. 10. יושבי על מדין: quod si interpreter *Qui habitatis juxta Middin*, Kimchium habeo suffragantem, qui sic in locum, *Middin est nomen urbis, cujus mentio occurrit in Josua, Middin & Secacah.* Jam ergo cum Ἀινὼν significet *locum fontium* vel aquarum, adverte quid sequatur מקול מחצצים בין משאבים, *A voce sagittariorum inter loca ubi hauriuntur aquæ.* Græc. Ἀνὰ μέσον ὑδρευομένων. Ut si quæras ab interprete Græco, Quare quæso reddidisti *Middin* per Ἀινὼν, *locum fontanum?* Respondere habet, Quia *Middin* erat locus ὑδρευομένων.

Successerunt Kenæis Esseni in sedibus suis in eremo Judæ, ut *Plin.* lib. 5. cap. 17. & *Solin.* cap. 38. & successerunt etiam iis in Austeritate vitæ, ut de iis testatur *Josephus*, aliique: Et si *Essenum* שלמאה, *Salamæum*, dici permiseris, ut dicti sunt *Kenæi*, reddere potes verba Evangelistæ in hunc sensum *Johannes erat baptizans in Ænon prope Essenum.* Et supponi posset Baptistam, sicut fuerat inter duas Sectas Judæorum Pharisæos & Sadducæos, & nonnullos eorum baptizaverat, sic jam se applicare ad tertiam Sectam, Essenos, ut & nonnullos eorum baptizet; sed non determinamus.

§. IV. *Syrus notatus. Et Eustath super Dionys.*

DUM vocem Αἰνὼν in manibus habemus, non observare non possumus, eam à Syro & Arabe in binas esse dissectam: Nam ille legit בעין יון, *In fonte Ion*; Hic פי עין נון, *In fonte Nun.*

Nominis notationem videntur prodere ipsa verba Evangelistæ.

Ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ. Nam aptiori interpretatione vocem non donaveris, quam *Locus fontium* vel *Aquosus.* Sic & *Nonnus*

Ὕδατι βαπτίζων βαθυκύμονος ἐγγύθι Σαλήμ.

Quare ergo bipartirentur Interpretes isti vocabulum per se satis planum atque Etymologicum?

Ion Syri in mentem revocat verba *Eustathii* super hunc *Dionysii* Περιηγ. versiculum

Ἥν τε καὶ Ἰονίην ἐπιναίεται ὀνυδάξαντο.

Dicunt quidam, inquit ille, *quod totum illud pelagus à Gaza Ægyptum usque, vocatur etiam Ionium, ab Io:* Καὶ τὴν ἐκεῖ δὲ Γάζαν Ἰόνην καλοῦσί τινες. Ἔνθα βοῦς ἦν ἐν ἀγάλματι τῆς Ἰοῦς ἤτοι τῆς Σελήνης: *Atque etiam ipsam Gazam nonnulli vocant Ionen. Ubi bucula est, imagine* Ἰοῦς, *sive Luna.*

Gazam dictam fuisse *Ionen* rarioris est notitiæ: Detur, & mare inde ad Ægyptum dictum Ionium: ego ab *Io* nomen non

 deduxerim,

deduxerim, quin potius ab *Ionibus*, æneis istis hominibus, de quibus in Ægyptum adventantibus, sedesque suas juxta mare figentibus, non ignobilem narrat historiam Herodotus. *Euterpe*, capp. 152, 154.

At num עין יון, *Ein Ion*, [vel *Iaven* ut placet nonnullis] circa hanc regionem quærenda? Johannem circa *Gazam* quærere, est extra terram Israeliticam quærere, prout tunc temporis definiti erant limites terræ.

§. V. *Herodium*, *Regia*.

SI *Ænon* fuerit locus ubi *Johannes* ultimo Baptizabat, ante suam incarcerationem, tum quærenda est, vel in *Galilæa*, vel in *Peræa*, nam vel hic vel illic familiaritatem iniit ille cum *Herode*. Quamvis enim S. *Lucas* de Herode loquens, memoret tantum Galilæam sub ejus Tetrarchia, *Luc*. III. 1. docet tamen *Josephus*, quod Ἐγένετο ὑπὸ τούτῳ [Ἀντίπᾳ] ἥτε Περαία, καὶ Γαλιλαία, *Sub eo erant & Peræa, & Galilæa*, De bello lib. 2. c.9. Atque in utra initiabis familiaritatem ejus cum Baptista? Erat cum opinarer, In Galilæa: at dum pensatius cogito de *Herodio* in Peræa, atque ejus vicinitate ad *Macharunta* carcerem Johannis, videri potest illud probabilius.

Josephus de bell. lib. cap. 16. de Herode magno, splendidisque ejus ædificiis loquens, hæc habet inter alia. Φρούριον ἐπιτειχίσας τῷ πρὸς Ἀραβίαν ὄρει προσηγόρευσεν Ἡρώδιον ἀφ' ἑαυτοῦ, *Castrum muniens in monte juxta Arabiam*, *Herodium vocavit de nomine suo*: Ubi per *Arabiam*, intelligit *Moabitin*: & conditum videtur hoc præsidium ab Herode, pro munitione contra Moabiticos Arabas.

Humatus illic est *Herodes* qui condidit, referente eodem *Josepho De bello*, lib. 1. cap. 21. Ubi funeris ejus pompam describens sic ait, Πεντακόσιοι δὲ ὑπ' αὐτοῖς τῶν οἰκετῶν καὶ ἀπελευθέρων Ἀρωματοφόροι, *Post eos ibant quingenti de domesticis, & libertis ejus Aromatarii*. Σταδίους δὲ ἐκομίσθη τὸ σῶμα διακοσίους εἰς Ἡρώδιον, ὅπου κατὰ τὰς ἐντολὰς ἐτάφη, *Latum est corpus ejus ducentis stadiis* [à Jerichunte scil. ubi expiravit] *ad Herodium, ubi secundum mandatum ejus est tumulatus*. At vero in

Antiq. lib. 17. cap. 10. ait Ἤεσαν δὲ ἐπὶ Ἡρωδείου στάδια ὀκτώ.

Venerunt ad Herodium stadiis octo, nam ibi ex ipsius mandato erant funerationes. Primo intuitu suspiceris esse sphalma. Ast hoc innuitur, quod à *Jerichunte* ad *Herodium* erant Ducenta stadia, vel xxv. M. pass. at Sepulchrum *Herodis* distabat octo stadiis ab *Herodio*, prout vulgo Sepulchreta erant tanto spatio extra urbes.

§. VI. *Macharus, castellum.*

BAPTISTAM ab *Herode Tretrarcha* incarceratum fuisse in *Macharunte* castello docet idem *Josephus Antiq.* lib. 18. cap. 7. Καὶ ὁ μὲν ὑποψίᾳ τῇ Ἡρώδου δέσμιος εἰς τὸ Μαχαιροῦντα πεμφθεὶς, &c. *Atque ipse quidem* [Baptista] *ob suspicionem Herodis mittitur vinctus ad Macharuntem*: Et paulo ante Μεθόριον δὲ ὄντι τῆς Ἀρέτα, καὶ Ἡρώδου ἀρχῆς, *Est autem* locus iste *terminus regni Arata* [Arabis] *& Herodis.*

De situ ejus sic Plin. *Nat. hist.* lib. 5. cap. 6. *Prospicit* [Asphaltitin] *ab Oriente Arabia Nomadum* [Moabitis:] *A meridie Macharus secunda quondam ars Judaa ab Hierosolymis*, Cujus animus hic est. *Arabia Nomadum* sita ab Oriente *Asphaltitis*, eam prospicit ab Occidente: Et *Macharus* ab Aquilone sita, eam prospicit à Meridie: Aliter *Macharunta* dimoveris quam longissime à proprio situ.

Occurrit apud Talmudicos, sub nomine *Macvar*.

Hieros. Sheviith, fol. 38.4. *Montanum Peraa, erat Mons Macvar, & Gedor.*

Targum Hieros. & *Jonath.* in Num. xxxii. 35. *Pro Atroth Shophan, & Jaazer* habent יתׁ מכללתא דשופן ויתׁ מכוור, *Matlelta Shophane, & Macvar.* Et *Jonath.* addit מכוור גרמתא, *Macvar Garamatha.*

Planum est cur עטרות, *Atroth*, reddiderint per מכללתא, [quod & fecit *Onkelosius.*] Hebræam scil. vocem quæ significat *Coronam*, transtulerunt per vocem Chaldaicam ejusdem significationis, At quare *Jaazer* per מכוור? *Onkel.* in ver. 3. ejusdem capitis reddit *Jaazer*, & *Nimrah* per כומרין דבית נמרין, quod ego transtulerim *Atratos*, vel *Denigratos de domo Nimrin.* Et Commentatur *Ptol.* qui sic in Arabia Petræa. Διατείνει δὲ ἐν τῇ χώρᾳ τὰ καλούμενα μέλανα ὄρη, &c. *Protenduntur in regione montes*

 qui

qui vocantur Nigri, à sinu scilicet qui est juxta Pharan, quasi ad Judæam, &c. At vero an מבוור, relationem aliquam habeat ad *Nigrorem*, à כיר, *Catino* vel *Fornace*, disquirendum relinquimus.

Videmus ergo ubi sita *Herodium* & *Machærus*, in ultimo scilicet *Peræa* limite versus Austrum vel *Moabitin* : juxta primum littus Asphaltitis.

Naturam loci describit Josephus *De excid.* lib. 7. cap. 21. Ῥέουσι δὲ καὶ θερμῶν ὑδάτων πηγαὶ κατὰ τὸ τόπον, &c. *Fluunt per locum fontes aquarum calidarum, gustu plurimum inter se differentium. Nam quædam sunt amaræ, quædam dulces. Sunt etiam multæ ebullitiones aquarum gelidarum*; &c. Confer *amaras* cum aquis *Nimrim*, Esai 15. 6. & reliquas cum aquis *Dimon*, ver. 9. ubi quæras an *Dimon*, non eadem sit cum *Dibon*, [*Mem* & *Beth* alternantibus] ast ista pronuntiatione prolata, ut consonaret magis cum דם, *Dam*, *Sanguis*, מי דימון מלאו דם, *Aquæ Dimon repletæ sunt sanguine*.

Dum in hac aquosa regione sumus, nonne sumus inter rivos *Arnon?* Affirmat Clar. *Beza*, dum in verba illa *Johan.* III. 23. Ὅτι ὕδατα πολλὰ ἦν ἐκεῖ, sic commentatur. *Multi videlicet rivi, quorum etiam in eo tractu circa Aroer fit mentio in libris Mosis* ; & suffragatur ipse loci situs, cum *Machærus* fuerit ultimus terminus terræ Israeliticæ versus *Moabitin*, apud Josephum, sicut *Arnon* est, apud Mosen.

At non hic invenimus locum aliquem qui vocatur *Ænon*, nec aliquem qui *Salim*. Verissime quidem : At locus ipse ob aquositatem bene meretur illud nomen *Ænonis*, quod *locum fontium* denotat : & si *Saleim* idem esse possit cum *Salamæo*, habemus & hic *Kenæum*, seu *Salamæum*, Gen. xv. & Num. xxiv. Sed in re tam obscura tutius est nihil decernere : & leniter aget lector, cum modesta conjectura. Invia sunt quæ calcamus, & duce opus est, quem adhuc non invenimus.

§. VII.

§. VII. *Mons Mizaar*, הר מצער, Psal. XLII. 6.

A Primis *Moabitidis* finibus versus Aquilonem transeamus, extra limites licet, ad ultimos, versus Meridiem.

Memor ero tui [inquit Psaltes] *de terra Jordanis*, & *Hermonim*, מהר מצער, *De monte Mizaar.* Ast ubi mons iste *Mizaar*?

Omissis quæ dicuntur à *Borchardo*, aliisque de *Hermonio* prope *Thaborem*, qua auctoritate nescio: ut & quod הר מצער, ab omnibus fere redditur *Mons modicus* aut *Exiguus*. Et quod Targumistæ & R. Solomoni est *Mons Sinai*, Apollinario *Mons Hermon*: videtur plane esse *Montanum Zoaris*, quo confugiendum *Lotho* fuisset, si per angustiam temporis licuisset, Gen. 19. 20. *Effugium ad hanc urbem*, הלא מצער היא, *Nonne ea Mizaar*, vel *parva est?* Nonne ergo pariter הר מצער, *Mons Mizaar*, idem est ac si diceretur הר עיר מצער, *Montanum parvæ civitatis Zoaris*.

Ratio conjecturæ præter consonantiam nominis hæc est;

I. Sicut *Hermonim*, vel *Hermon* erat juxta fontes Jordanis, sic *montanum Zoaræ* erat juxta extremas aquas Jordanis in Asphaltite. Et videtur Psaltes de *Terra Jordanis*, vel Trans-Jordanina loquens, totum Jordanem emensurare à capite ad calcem, à primo fonte ad ultima fluenta.

II. Sicut se recepit *David* in Trans-Jordanicam *Hermonem* versus in fuga sua ab *Absalomo*, sic erat cum se reciperet etiam versus *Zoaram* in *Moabitin*, in fuga sua à *Saulo*, I Sam. xxii. 3. Et sic miseram suam conditionem describit & deplorat eo acerbius, quod exularet & hic & illic, in extremis terrarum quas alluit *Jordanes*.

§. VIII. עגלת שלישיה, *Esai*, xv. 5.

CUM mentione *Zoaræ*, subditur hæc clausula עגלת שלישיה, in *Esaia*, & cum mentione *Zoaræ*, & *Horonaim* in *Jeremia*.

Esai. xv. 5. בריחה עד צוער עגלת שלישיה.

Græc. Ἐν αὐτῇ ἕως Σηγώρ. Δάμαλις γάρ ἐστι τριετής.

Vulg.

Vulg. *Vectes ejus usque ad Segor, vitulam conternantem.*

Targ. *Ut fugiant usque ad Zoar, vitulam trimam magnam.*

Angl. *His fugitives shall flee unto Zoar, an heifer of three years old.*

Hierem. xlviii. 34. מצוער עד הורנים עגלת שלישיה.

Vulg. *A Segor usque ad Horonaim, vitula conternante.* Sic & alii. Novi quid in hæc loca commentatores. Verum nonne potest עגלת שלישיה, *Eglah shelishijah*, esse nomen loci? & dici *Eglah tertia*, respectu duorum aliorum locorum cognati soni; *Eglah Ducissa*, aut *Nobilis*, prout שליש significat *Ducem* aut *Tribunum*,

Mentio fit עין עגלים, *Ein Eglaim*, in ista regione, *Ezek.* xlvii. 10. ubi vox *Eglaim* plane dualizat, atque indigitare videtur duo fuisse loca nomine *Egel*, quorum respectu, hic noster dici potuit *Eglah tertia.* Sic *Ramathaim*, I Sam. I. 2. dualizat, & duplicem fuisse *Ramam* plane demonstrat.

Prope accedit sonus ‡ *Necla*, apud *Ptol.* in Arabia Petræa.

Ζωάρα,	*Zoara.*	67. 20.	30. 30.
Θοάνα,	*Thoana.*	67. 30.	30. 30.
Νέκλα,	*Necla.*	67. 20.	30. 15.

Vides hic *Zoaram* & *Neclam* apud Geographum, ut *Zoar* & *Eglath* apud Prophetam. Et quam facile fuit עגלה *Eglah* scriptura Græca transire in Νέκλα: præsertim vero si aliquis sonus literæ N includatur in litera ע. Et vides apud Geographum *Zoaram* & *Neclam*, distare xv. M. pass. & supponatur sic distitisse *Zoaram* & *Eglam* interjacente *Horonaimo*, unde non incongrue reddi possent verba Prophetarum,

Profugi ejus sunt usque ad Zoaram, ad Eglam tertiam.

A Zoara usque ad Horonaim, ad Eglam tertiam.

Fallor, aut Ἄγαλλα apud *Josephum* est *Eglah* nostra.

Antiq. lib. 14. cap. 2. Numerans ille xii. civitates, quas pollicitus est *Hyrcanus* se redditurum *Aretæ* regi Arabum, quas ab Arabibus abstulerat pater ejus *Alexander*, inter cæteras has nominat: Ἄγαλλα, Ἀθώνη, Ζωάρα, Ὀρώναι. De *Zoara* nullus potest esse scrupulus. Nec de Ὀρώναι, quin quod sit *Horonaim*. Et videtur Ἀθώνη consonare cum Θοάνα *Ptolomæi*. Et Ἄγαλλα cum ejus *Necla*, & cum ista quam nos supponimus, *Eglah*.

CAP.

CAP. IV.

ΣΥΧΑΡ. Joh. IV.

§. I. *Pauca notata de rebus Samaritanorum.* II. *Pauca de versione Pentateuchi Samaritica.* III. *Situs montium Gerizim, & Ebal. Textus Samariticus in* Deut. XXVII. 4. *notatus.* IV. *Quare Sychar scripta, & non Sychem.* V. עין סוכר *apud Talmudicos.*

§. I. *Pauca notata de rebus Samaritanorum.*

1. *De Nomine Cuthæorum.*

SAMARITANOS à Judæis dictos fuisse *Cuthæos*, ignorat nemo: Οἱ μὲν κατὰ τὴν Ἑβραίων γλῶτταν Χουθαῖοι, κατὰ δὲ τὴν Ἑλλήνων Σαμαρεῖται, *Jos. Antiq.* lib. 9. cap. 14.

Ast quare *Cuthæi* dicti potius quam *Babylonii*, *Hamathæi*, *Avæi*, &c. nam inde deductæ sunt coloniæ in *Samariam* æque ac à *Cutha*, II. Reg. XVII. 24. Imo *Cuthæi* ab iis dicti sunt tunc temporis, cum magna pars gentis Samariticæ constaret ex Judæis.

Suspicor virulentum aliquid in ipso nomine. *Cushitarum* nomen apud Judæos erat odiosum & ignominiosum: nempe ut gentis non solum hostilis; sed & maledictæ, & visu horrenda ob colorem nigrum. Vide & quære in titulo Psal. VII. an sub nomine *Cush* non lateat aliquid probrosum. Tale quid suspicor latere sub nomine *Cuthim*. Nam cum vox כותים, eadem esse possit cum voce כושים, litera ש in ת transeunte dialecto *Syra*, facilime mihi persuadere possit, Judæos cum Samaritanos gentem invisissimam vocarent *Cuthæos*, tacite iis convitiatos fuisse nomine *Cushitarum*.

2. *Josephus*

2. *Josephus titubans.*

Kiddushim, fol. 75. 2. *R. Ismael dicit* כותים גירי אריות הם, *Cuthæi sunt proselyti leonum.* *R. Akiba dicit* גירי אמת הן, *Sunt veri proselyti.* Satis nota est historia *de Leonibus*, II Reg. xvii. 26. quam sic decolorat *Josephus*.

Antiq. lib. 9. cap. 14. Ἕκαστοι κατὰ ἔθνος ἴδιον Θεὸν εἰς τὴν Σαμάρειαν κομίσαντες, πέντε γὰρ ἦσαν, καὶ τούτους καθὼς ἦν πάτριον αὐτοῖς σεβόμενοι, παρωξύνασι τὸν μέγιστον Θεὸν εἰς ὀργὴν καὶ χόλον. Λοιμὸς γὰρ αὐτοῖς ἐνέσκηψεν ὑφ᾽ οὗ φθειρόμενοι, &c. *Pestis eos invasit & absumsit*, &c. de Leonibus nulla omnino habita mentione. Forsan ab historia ista de internicione exercitus *Sennacheribi* per pestem, phantasia ista de peste inter Samaritas: at unde silentium de Leonibus, quisnam dixerit.

3. *Samaria bis colonis plantata.*

Colonias in *Samariam* deduxisse dicuntur *Asnappar*, Ezr. iv. 10. & *Esarhaddon*, ver. 2.

Asnappar eundem cum *Sennacheribo* esse, eumque œconomium fuisse autumant Judæi in *Sanhedr.* fol. 94. 1. Primæ quidem nominum syllabæ aliquantum consonant, *Sena* & *Asna*: verum an eundem hominem denotent, in medio relinquimus.

Quicunque tandem fuerit *Asnappar*, sive ipse *Sennacheribus*, seu *Salmanassar*, seu Regis aliquis satrapa, Dux factus migrationis, videtur certe *Samariam* bis fuisse coloniis plantatam. Primo confestim post urbem captam, *Cuthæis*, *Avais*, *Sepharvaitis*, &c. Sub *Asnappero* sive is Rex fuerit, sive Dux facti tantum. Et cum non pauci eorum devorarentur à leonibus, tum secundo plantata ea *Susanchæis*, *Tarpelæis*, &c. in diebus *Esarhaddonis*: cum quibus ascendit sacerdos qui doceret cultum Dei. Ut omnia hic confundat *Epiphanius*, vide apud eum *Hæres.* viii. cap. 9.

4. *De Dosthai Samaritarum Pseudo-apostolo.*

Tanchum. fol. 17. 4. *Cum leones devorarent Samaritas, Rexque Assyriæ rem audiret, accersivit seniores Israelis & dixit: Numquid unquam*

unquam discerpserunt feræ quemquam in terra vestra, dum vos ibi habitaretis? Unde ergo hoc quod nunc fit? Respondent illi, Terra nostra non sustinet gentem ullam quæ non versatur in lege, & quæ non circumciditur. Date ergo ex vobis, inquit ille, duos qui eant & doceant populum. Miserunt ergo illuc ר דוסתאי בר ינאי, *R. Dosthæum filium Jannæi, &* ר טבייה, *R. Sabiam, qui docuerunt eos librum legis scriptæ.*

Itane vero? Num *Dosthai* Samaritanorum oraculum, in temporibus Imperii Assyriaci? Unde ergo ei Græcum nomen suum, & Græcissans nomen *Jamæi* patris? Probabilius longe *Eulogius* apud *Photium*, Cod. CCXXX. *Plebs Samaritana in contrarias divisa factiones inter se dissidebat, & peregrinis opinionibus se propugnabat. Alii enim Jesum Nane eum esse censuerunt de quo Moses dixit, Prophetam vobis excitabit Dominus Deus, ut me ex fratribus vestris.* Οἱ δὲ τοῦτο μὲν παρεγράφοντο Δοσθὴν ἤ τινα τοὔνομα ἢ Δοσίθεον ἀνεκήρυττον, Σαμαρείτην μὲν καὶ αὐτὸν τὸ γένος, συνακμάσαντα δὲ κατὰ τοὺς χρόνους Σίμωνι τῷ Μάγῳ, *Alii, rejecta hac sententia, Dosthen quendam nomine, sive Dositheum prædicarunt, Samaritanum etiam gente: contemporaneum Simoni Mago.*

A *Dosthai*, & *Sabia*, *Dostheni*, & *Sebuæi*, sectæ Samaritanæ: *Epiphan.* Hæres. xi, *&c.*

5. *Lingua Ashdodæa*, Nehem. 13. 24. *an Samaritica.*

Et filii eorum ex media parte loquuti sunt Ashdodice, & nesciebant loqui Judaice, Nehem. 13. 24. Quænam tunc temporis lingua *Ashdodæa*?

I. Interpreti Arabi est Chaldaica. At nonne Chaldaice loqui, erat tunc temporis, Judaice loqui? Lis esse possit an foret *tunc temporis*: Sed controversiam istam non inimus.

II. Ad quæstionem quæ sub manibus, adduxerim ego verba ista Act. II. 11. Κρῆτες, καὶ Ἄραβες. Quinam illi Κρῆτες? Quis non illico dixerit, Incolæ insulsæ *Cretensis*? Sic ipse deceptus olim: At jam dixerim *Cherethæi*, gens & regio Philistæa. Vid. ut Græci Interpretes reddant כרתים per Κρῆτες, Ezek. xxv. 16. Zephan. II. 5, 6. Et ratio aliqua firmat, eos sic apud *Lucam* intelligendos loco citato, quia conjunguntur cum *Arabibus*.

Targ. in II *Paralip.* xxv. 7. *Et auxiliatum est ei verbum Domini,* על פלשתאי ועל ערבאי דיתבין בגרר, *contra Philistæos, & Contra Arabas habitantes in Gerar.*

Nota Arabas in *Gerare*, urbe Philistæa, & notum satis quod Arabia contigua terræ Philistæorum. Et suspicari licet linguam *Ashdodæam* fuisse *Arabicam* potius quam *Samariticam*, præsertim vero hoc observato, quod ad ista usque loca, obtinuerit nomen *Idumææ*, & nonne Arabica, lingua *Idumæorum?*

§. II. *Pauca de Versione Penteteuchi Samaritica.*

IN Interprete *Samaritico* [ut ad res chorographicas solum nos contineamus] quoad locorum nomina, tria adverto, & quartum suspicor.

I. Loca nominibus suis satis ignota, ille nominibus aliquando reddit ignotis magis. Consule nomina ab eo usurpata in descriptione fluviorum *Edenis*, & regionum quas alluunt isti fluvii, & quam difficile est istorum nominum invenire alibi vel volam vel vestigium, excepta *Cophin* tantum, quæ videtur respondere τῆ *Cophene* apud Plin. lib. 6. cap. 23. Strab. lib. 15.

II. Loca aliquantum notiora, nominat ille aliquando nominibus ignotissimis. Talia sunt חצפו, *Catsphu*, pro *Assyria*, Gen. II. 14. לילק, *Lilak*, pro *Babel*, Gen. x. 9. שלמאה, *Salmaah*, pro *Euphrate*, Gen. xv. 18. נפיק, *Naphik*, pro *Ægypto*, Gen. xxvi. 2.

III. Nomina recentiora adhibet, aliquando, & quæ temporibus istis erant maxime familiaria. Talia sunt בניאס, *Banias*, pro *Dan*, Gen. xiv. 14. id est, *Panias* fons Jordanis; גינסר, *Gennesar*, pro *Chinnereth*, Num. xxxiv. 11. Deut. III. 17. Ut omittamus *Bathnan* & *Apamiam*, pro *Bashan* & *Shepham*, quæ quidem Syriacam pronuntiationem tantum sapiunt, & *Gebalah*, vel *Gablah* pro *Seir*, quæ Arabicum Idioma.

Jam vero hæc nomina suspicionem mihi movent, versionem istam non ea vetustate canescere, qua coronatur à nonnullis, qui antiquitatem ejus retro ad tempora fere *Ezræ* volunt reducere.

IV. Suspicor itidem, quod cum nomina regionum vel locorum satis notorum reddit nominibus ignotissimis, aliquando non

non totam regionem intelligit; sed locum aliquem regionis particularem.

Suspicio oritur ex voce *Naphik* pro *Ægypto*, & *Salmaah* pro *Euphrate*.

Per *Naphik* suspicor ego ab eo intellectam fuisse non totam Ægyptum, sed *Pelusium* solum, ipsum à *Canaanitide* primum limen Ægypti. Et rationem habe conjecturæ: Nempe quod vox אנפק, *Anpak*, inscripta fuerit portæ istius urbis, ut observavimus alibi, quæ quam conveniat cum *Naphik*, quis non videt?

Suspicor etiam mentionem *Kinæorum* immediate sequentem, memoriam *Salmaa* apud eum excitasse; & non *Euphraten* ipsum eum vocasse *Salmaam*, sed de *Euphrate* locutum, ut locum aliquem alluenti denominatum *Salmaam*.

Ptolemæo in cap. de situ Arabiæ desertæ est Σάλμα, in gr. 78. 20, 28, 30. Et numeratur ab eo inter viginti sex civitates quas dicit esse Ἐν τῇ μεσογείᾳ, quod ab interprete Latino redditur *Juxta Mesopotamiam*. Si vere habet quo se tueatur Samarita. Nam si civitates istæ à *Ptol.* nominatæ, forent juxta *Mesopotamiam*, interfluente tantum *Euphrate*, est quo se defendat, dum pro *Usque ad Euphraten fluvium*, reddit *Usque ad fluvium Salmaa*; id est, Usque ad Euphraten ubi alluit *Salmam*.

§. III. *Situs montium Gerizim & Ebal; Textus Samariticus in* Deut. XXVII. 4. *notatus.*

SYCHAR eundem esse locum cum *Sychem*, vix est cur quis dubitet: & rem satis astruit Mons *Gerizim* à fæmina Samaritica digito monstratus, Vaferrimum argumentum, inquiet *Epiphan.* qui sic in *Hæres. Samarit.* Τῷ γὰρ βουλομένῳ ἀκριβῶς περὶ τοῦ ὄρους Γαριζεὶν ἐρευνᾶσθαι, ἰστέον ὅτι πρὸς τῇ Ἱεριχῷ κεῖνται τὰ δύο ὄρη, τὸ, τε τοῦ Γαριζεὶν καὶ τῇ τοῦ Γεβὰλ πέραν τοῦ Ἰορδάνου, πρὸς τῇ ἀνατολῇ τῆς Ἱεριχῶ, ὡς ἔχει τὸ Δευτερονόμιον, καὶ Ἰησοῦ τοῦ Ναυῆ ἡ βίβλος; *Ad Jerichuntem sunt duo montes Garizim ac Ebal, ultra Jordanem, qui Jerichuntem ab Oriente respiciunt*, &c. Ad *Jerichuntem* eo judice fuerunt *Gerizim* & *Ebal*, non ad *Shechemum*: sic & ante eum *Euseb.* de locis Hebraicis, si ille libri istius autor, ut notat *Petavius*.

Phrasiologia מול גלגל, in Deut. xi. 30. hosce sic decepit, ut montes *Gerizim* & *Ebal*, removerint ad *Gilgal Jerichuntinam*: & Judæos nonnullos pariter decepit, ita ut *Gilgal Jerichuntinam* removerint ad *Sichemum*. Male intellecta voce *Gilgal*, pro loco isto de quo mentio apud Josu. v. cum hic apud *Mosen* denotet *Galilæam*, quod planum fecimus alibi.

In hisce duobus montibus pronuntiatas fuisse benedictiones & maledictiones norunt omnes, ex Deut. xi. 29. & xxvii. 12, 13. Josu. viii. 33. At vah impudentiam Samaritanorum, qui in textu suo in Deut. xxvii. 4. pro *Eriges lapides quos ego præcipio vobis hodie* בהר עבל, *in monte Ebal*, substituerunt *Eriges lapides*, &c. בהר גריזים, *In monte Gerizim.*

Cum qua fucatione, & fallificatione, conferamus illud in *Sotah*, fol. 33. 2. *Dicit R. Eliezer ben Jose*, *Dixi ego Samaritanis*, *Falsificastis vos legem vestram*, *nam dicitis* אלוני מורה שכם *Planities Moreh Shechem*, Deut. xi. 30. [addunt Sichem de suo.] *Nos etiam fatemur quod planities Moreh est Shechem*, &c. Cum Samaritanos criminatur, quod falsificarint textum suum, cur non potius illud objicit quod *Gerizim* subornarint pro *Ebal*, quam minutius hoc peccatillum, quod addiderint *Shechem*, veritate nequaquam læsa? Dum hæc quæro, in animo voluto, an impudens ista & nefaria interpolatio vocis *Gerizim* pro *Ebal*, in textu Samaritico tum foret, cum hæc loquitur Rabbinus noster, an nonne nata post ista tempora. Res non indigna animadversione.

§. IV. *Cur Sychar scripta & non Sychem.*

SI *Sychem* & *Sychar* eadem urbs, cur non etiam eadem vox?

I. Potest esse ex communi Dialecto, cui frequentissimum immutare literas. Inde *Reuben*, interpreti Syro, est *Rubil*, & Ῥέβηλος *Josepho*. Quo etymo dicat ipse, & expone tu si potes.

'Αρχαιολογ. lib. I. cap. 19. De *Leah* Reubenem pariente sic ille, Καὶ γινομένου παιδὸς ἄρρενος, καὶ διὰ πρὸς ἐπιστραμμένου ἀνδρὸς Ῥέβηλον ὀνομάζει τὸν υἱὸν: διότι κατ' ἔλεον αὐτῇ τοῦ Θεοῦ γένοιτο. Τοῦτο γὰρ σημαίνει τὸ ὄνομα. Fallor? an רוב אל sibi vult, q. d. *Auctio Dei.*

Infinitum foret tales literarum in propriis nominibus enumerare

merare variationes. Ast in litera R, cum qua nobis res est, sumamus exempla.

Nebuchad-nezzar, est etiam *Nebuchad-rezzar* : *Belial* est *Beliar* : *Shepham*, Græcis interpretibus, est Σεφαμάρ, Num. xxxii. 10. Sic *Sychem*, *Sychar* : Idque eo magis, quod nescio quam affinitatem habeat litera R. cum litera M. ut *Dammesek*, & *Darmesek* in sacro codice, & *Sarmatæ* sunt *Samatæ*, Dionysio Afro, &c.

II. Aut potest esse, quod opprobriose & per ludibrium, *Sychem* per *Sychar* vulgariter protulerint Judæi ; vel, ut Samaritas *ebriosorum* stigmate notarent, ex Esai. xxviii. 1. vel prout varie scribi vox posset, aliquo alio carbone, ut שקר, *Prævaricatio* : שכר, *Mercenarius* : סוכר, *Sepulchrum*. Nam sic

Aruch. in סכר, סוכרי פירוש קברים, *Sochere*, i. e. *Sepulchra*. Locum citat ex *Schab*. fol. 67. 1. Ubi verba ab eo citata in terminis non habentur, nec ipse sibi constat in interpretatione. At *Munsterus*, סוכר, *Sepulchrum*. Si hoc obtineat, forsan שכם, *Sychem*, סוכר, *Sychar*, dicta est, ob sepultos illic duodecim Patriarchas : Et nomine isto sub ea notione gloriari potuerunt Samaritani.

§. V. עין סוכר *apud Talmudicos.*

AUDESNE עין סוכר reddere *Fons Sychar?* Ejus loci & nominis mentionem habes in

Bava Kama, fol. 82. 2. *Erat cum adduceretur Manipulus* [primitiarum] מן גגות צריפין, *A Gaggoth Zeriphin*. *Et duo panes* [offerendi à summo Pontifice] מבקעת עין סוכר, *A valle fontis Sychar* ; nam detur venia sic vertendi.

Gloss. *Peti solitus est manipulus à locis Hierosolymæ vicinis, jam vero à longinquo petitus est, quia milites & bellum vastaverant fruges.*

Visne totam historiam ? *Tradunt Rabbini, Cum familia Asmonea se mutuo obsideret, Hyrcanus erat intus & Aristobulus extra. Unoquoque autem die, illi qui erant intus obsessi, denarios in cistula demiserunt per murum, iique qui extra erant, sacrificium juge, pro illis retulerunt. Erat inter eos senex quidam sapientiæ Græcorum peritus, qui dixit, Quamdiu illi Liturgiam suam præstant, à vobis non subjugabuntur. Proximo die demiserunt illi denarios in cistula,*

atque

atque hi reddiderunt eis porcum. Cum ad medium muri perventum esset à porco, infixit ille ungulas suas in muro & tum quassata est terra Israelitica per quadringentas parsas undiquaque. Eo ipso tempore dixerunt, Maledictus sit quicunque alit porcos, Maledictus sit qui docet filium sapientiam Græcorum. Et eo ipso tempore petitus est manipulus primitiarum à Gaggoth Zeriphin; & duo panes à Valle Ein Sychar.

Recitatur hæc historia, cum hac adjuncta in

Menachoth. fol. 64. 2. *Cum appropinquaret tempus manipuli non norunt unde manipulum peterent: Publico ergo præconio inquisiverunt. Venit mutus quidam,* ואותיב חדא ידא אאיגרא, *& manum unam tetendit ad tectum.* וחדא ידיה אצריפה, *& manum alteram ad tuguriolum. Dixit iis Mordecai, estne locus aliquis qui dicitur Gaggoth Zeriphin, aut Zeriphin Gaggoth? Quæsiverunt & compererunt. Cum duos panes offerre vellent, nec noscerent unde adipiscerentur, publico præconio inquisiverunt. Venit mutus iste* אותוב ידיה אעיניה, *& manum unam oculo suo admovit;* וחדא ידא אסיכרא, *& manum alteram foramini postium ostii ubi induunt pessulum. Dixit iis Mordecai, Est locus qui dicitur Ein Sychar, aut Sychar Ein? Quæsiverunt & compererunt.*

At quid *Mordecæo* cum temporibus *Asmonæorum?* Objicit hoc etiam unus de glossatoribus in locum; & respondent, Quod omnes ii qui periti erant signorum & linguarum, eo nomine sunt insigniti, quippe quod talis fuerit ille qui vixit in diebus *Ahashueri.*

Et jam judicium tuum ô lector de hoc nomine & loco, an aliquid cognationis habeat cum fonte hoc nostro *Sycharicho.*

In utramque partem res posset disputari. Nos hæc tantum dicimus

Menachoth. ubi ante. *Præceptum de manipulo est, ut adducatur à loco aliquo propinquo,* ׳לא ביכ׳ הקרוב לירושלי׳ מביאין אותו מ׳ מ׳ *Quod si non maturescat in loco aliquo prope Hierosolymam, adducant à loco quovis.*

Gloss. *Gaggoth Zeriphin, & Ein Sychar distabant longe à Jerusolyma.* Sic & *Sychar* nostra distabat sat superque.

צריף & צריפה, *Zeripha denotat tuguriolum:* קלון של שומרי שדות, *ubi cubuit custos agrorum.* Describitur ab Aruch in voce צרף: *Quod opertum fuit viminibus salicum, & capitellis eorum*

eorum colligatia, huc aut illuc illud traxerunt pro libitu, &c.

Gloss. in *Erubhin*, fol. 65. 2. יושבי צריפין, *Habitantes talia tuguriola erant custodes pecudum, & manserunt in iis per mensem unum aut duos, donec deficerent hoc in loco pascua, & tum recesserunt ad alium.*

Gaggoth Zeriphin ergo significat *Tecta tuguriolorum*, & locus iste videtur sic dictus, vel ob frequentiam eorum in isto loco, vel ob colles aliquos ibi existentes, qui formam talium tuguriolorum exhiberent.

Talium tuguriolorum subeat memoria cum Legis, Luc. II. 8. de pastoribus noctu gregibus invigilantibus. Sed hæc extra metas.

CAP. V.

BETHESDA. Joh. V.

I. *De situ Probaticæ.* II. *Fons Siloami atque ejus rivi.* III. *Piscina* שֶׁלַח, *Shelahh*, & *Piscina* שִׁלוֹחַ, *Shiloahh.* IV. *Targumista in* Eccles. II. 5. *notatus.* V. *Fons Etam. Porta Aquarum.*

§. I. *De situ Probaticæ.*

TRADITUR vulgo Πϱοβατικὴ πύλη [nam vocem istam adjungamus ex *Nehem.* III. 1.] aut saltem *Bethesdam* fuisse propinquam Templo. Adi commentatores, & fere omnes in hanc sententiam consonant. Quorum bona cum venia, liceat hoc interponere.

I. Quod non potuerit pars ulla muri urbis extimi [qualis erat Probatica] prope templum esse, quin quod interjaceret aliqua pars urbis.

Inter portas ab Aquilone & Templum, interposita erat Zion.

Ab Occasu, erat pars Zionis & Millo.

A meridie, Hierosolyma, ut distincta à Zione.

Ab

Ab Ortu, Platea orientalis, cujus Porta non dicta est *Probatica*, sed *Porta Aquarum.*

II. Quod *Porta Probatica*, secundum delineationem *Nehemiæ*, sita foret in muro urbis Australi, non longe ab Angulo qui respexit ortum brumalem: atque inter hanc portam & templum interposita erat non mediocris pars *Hierosolymæ.*

Zionem fuisse à parte urbis Aquilonari ostendimus alibi, contra errorem tabularum, quæ eam disponunt ab Australi. Jam ergo observetur quam longo progressu processerit murus, antequam perventum sit ad aliquam partem Zionis: ad gradus scil. descendentes ex civitate Davidis, ver. 15. qui erant ab Occidente: & pergat juxta *sepulchreta Davidis*, ver. 16. & perveniat tandem ad *Portam aquarum* & Ophel, quæ ab Oriente, ver. 26. & inde pergat ad Angulum prope quem erat *porta Probatica*, ver. 31, 32. & plane evincit, descriptionem & progressum Nehemiæ esse primum muri Australis, à porta probatica ad angulum Occidentalem: tum muri Occidentalis, & sic ad Aquilonarem, & Orientalem: & clarum facit quod Porta Probatica erat in muro Australi, aliquantum distans ab Angulo qui respexit Ortum brumalem. Non parum distans à Templo, quippe quod interposita foret non modica pars Hierosolymæ, ut distinctæ à Zione.

§. II. *Fons Siloami atque ejus rivi.*

A Fonte *Siloami*, ni plurimum fallamur, inchoanda est *Bethesdæ* investigatio.

I. Propium & antiquum fontis *Siloami* nomen erat *Gihon*, 1 Reg. I. 33. *Deducite Solomonem ad Gihon.* Targ. *Ad Siloam.* Kimch. in loc. *Gihon est Siloam, & vocatur duplici nomine.* Tabulæ Hierosolymam describentes *Montem Gihon* exhibent, nescio qua authoritate. Si *Fontem Gihon* dixissent, placuissent magis.

II. Unde transierit nomen Gihon in Siloam non facile dicitur. Fons ipse significavit regnum & dominium domus Davidicæ in Esai. viii. 6. Sic Targ. & Sanhedr. fol. 94. 2. *Dicit Rabb. Joseph, Nisi fuisset Targum istius scriptura, non cognovissemus sensum ejus qui hic est: Quoniam tædet populum hunc regni domus*

mus Davidicæ, quæ dominatur leniter ficut aquæ Siloami fluunt leniter, &c. Et non inaniter misit David Solomonem ungendum ad Gihon aut Siloam, sed quod aliquod symbolum domus suæ describeretur in ipso fonte.

III. Situs ejus erat post murum urbis Occidentalem, aliquantum distans ab angulo qui respexit occasum hybernum.

Jos. de excid. lib. 5. cap. 13. Ἔπειτα πρὸς Νότον ὑπὲρ τῆς Σιλωὰμ πηγὴν ἐπιστρέφον, ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλῖνον πρὸς Ἀνατολὴν, *Murus porro versus Austrum flectens se supra fontem Siloam, inde rursus inclinat versus Orientem.*

Diversis rivis in duas piscinas deductæ sunt aquæ hujus fontis, quod innuitur II Paral. xxxii. 30. *Ezechias obturavit exitum superiorem aquarum Gihon, & direxit eas subter, Ad Occidentem civitatis Davidis.* Ubi Targum [lib.MS.] פקק ית מפקנות מרי גיחון ואוביל יתהון : Pro מרי scribendum מוי *Aquarum* במרובין : Pro במרובין suspicor scribendum במרזבין, *In fistulis* aut tubis. Sed his missis, Illud quod observamus hoc est, quod erat aquæductus à *Gihone* vel *Siloamo*, qui vocabatur superior : qui fluxit in stagnum, quod vocatum etiam *Stagnum superius*, Esai. xxxvi. 2. & ut videtur *Stagnum vetus*, Esai. xxii. 11. Josepho Stagnum vel *Piscina Solomonis*. Nam sic ille loco ante allegato.

Ἔνθεν τε πάλιν ἐκκλίνων πρὸς Ἀνατολὴν ἐπὶ τὴν Σολομῶνος κολυμβήθραν, *Rursus se flexit murus versus Orientem, ad Piscinam Solomonis, & pergens ad locum qui vocatur Ophel, pervenit ex adverso porticus Orientalis Templi.* Unde colligere licet Piscinam Solomonis fuisse intus juxta murum Orientalem urbis, eisque locum istum qui vocabatur Ophel. Quæ ita conveniunt cum situ Bethesdæ intra Portam Probaticam, ut extra omnem scrupulum mihi fiet, Piscinam Solomonis, & Bethesdanam fuisse unam eandemque.

§. III. *Piscina* שֶׁלַח, *Shelahh*; *& Piscina* שִׁלוֹחַ, *Shiloahh*.

PER alterum rivum deductæ sunt aquæ Siloami in alteram Piscinam, quæ vocatur *Piscina Inferior*, Esai. xxii. 9. Et *Piscina Regis*, Nehem. II. 14. juxta murum Occidentalem Sionis.

F Ejus

Ejus mentio etiam Nehem. III. 15. ברכת השלח לגן המלך. Ubi observandum quod hic scribitur שֶׁלַח, *Shelahh*, varianter à שִׁלוֹחַ, *Shiloahh*, in Esai. viii. 6. Differentia in Bibliis non punctatis invisibili: atque à meipso olim non observata, & ut patet, non ab aliis. Nam שֶׁלַח, *Shelahh*, redditur ipsissimo eodem sono quo *Shiloahh*, à Complut. Vulg. Anglic. Gallic. &c. Et cum mentio sit Piscinæ Siloam Joh. ix. 7. remittunt commentatores nonnulli lectorem ad textum illum Nehemiæ.

Græci interpretes differentiam observarunt, & verba Nehemiæ sic reddunt Κολυμβήθρας τῶν κωδίων τῇ κουρᾷ τοῦ βασιλέως. Observat & Italus, sic reddens, *La Piscina di Selac presse al orto del Re.*

In interpretatione Græca notandum, quod videntur legisse גז, *Vellus*, pro גן, *Hortus*, dum reddunt τῇ κουρᾷ τοῦ βασιλέως; *Lana aut Cæsarie Regis.* Et dum vertunt ברכת השלח per Κολυμβήθρα τῶν κωδίων, *Piscina Pellium*, sequuntur significationem vocis Talmudicis usitatam non raro.

Jam ergo oritur quæstio an *Piscina* ista vocaretur *piscina Siloami* necne: quod adhuc non comperi à quovis dubitatum, nec olim à meipso. At jam suspicari incipio, sic distinctum fuisse inter duas piscinas ut inferior nomen suum retinuerit *Piscinæ Shelah*: superior nomen obtinuerit *Piscinæ Siloahh.* Nam

I. Unde alias distinctio ista in versione Græca, nisi quod interpretes sequerentur vulgarem pronuntiationem nominis *Shelahh*, cum redderent τῶν κωδίων.

II. Verba ista Joannis cap. ix. 7. Εἰς τὴν κολυμβήθραν τοῦ Σιλωάμ, ὃ ἑρμηνεύεται Ἀπεσταλμένος, denotare videntur duas fuisse Piscinas cognati admodum soni, quarum tamen una tantum significaret Ἀπεσταλμένος, altera non.

III. Suadent Hierosolymitani piscinam superiorem vocatam fuisse Piscinam *Shiloahh*, vel Siloami, in verbis istis.

Chagigah, fol. 76. 1. *Immundus ex cadavere non ingreditur montem Templi. Dicitur quod appareant in Atrio. Unde tu mensuras? A muro an ab ædibus? Tradit Samuel* משילוח, *A Siloamo. Et Siloam erat in medio urbis.*

Quæstio ventilata hæc est, An immundus ex cadavere permittatur ingredi templum, & discussio rei huc devenit, ut quærat Intra quamnam mensuram ille admittendus, an intra

ipsum

ipsum murum templi, an ad illam distantiam tantum ubi desinunt ædes urbis quæ proximæ templo: speciatim ubi desinunt ædes Siloami.

Jam vero cum dicant שילוח היה באמצע המדינה, quod *Siloam erat in medio urbis*, de fonte nequaquam intelligi potest, nam Fons Siloam erat plane extra urbem: Nec de Piscina inferiori, *Shelahh*, nam erat & illa extra urbem etiam, vel tantum non. Non datur ergo tertium nisi ut Piscina hæc superior vocetur Piscina Siloam, & de nomine suo denominet regionem urbis adjacentem, videlicet quinque porticus atque ædificia confinia: quæ quidem non erant in ipso urbis centro, at bene dici potuerunt esse *In medio* urbis, quia sita erant non modico spatio intra urbem. Ὁ πύργος ἐν τῷ Σιλωάμ, Luc. xiii. 4. erat inter hæc ædificia.

§. IV. *Targumista in* Eccles. II. 5. *notatus.*

IN æquilibrio est an Targumista in locum allegatum vafrius agat, an obscurius. Sermo est de hortis Regiis: & ille, *Plantavi mihi omnes arbores aromaticas* דאיתיאו ליתי טלני ומזיקי מן הנדקא *quas attulerunt mihi lemures & dæmones ex India.* Et pergit, ותחומיה מן שור קרתא דבירושלים על כיף מיא דשילוח, *Et terminus ejus erat à muro qui est in Jerusalem, juxta ripam aquarum Siloami.* Redde על כיף, *Juxta ripam*, illustrationis ergo, nam *Ad ripam*, ut vertit Lat. Interpr. quamvis id ipsum significare possit, significare tamen potest & aliud, idque in difficultatem indissolubilem. Et notandum est quod est על, & non עד.

Animus Targumistæ videtur hic esse. Horti Regii hunc habent terminum: Protenduntur à descensu *Sionis* usque ad ex adverso piscinæ *Shelahh*, vel stagni inferioris, usque ad initium muri urbis qui est in *Jerusolyma*: qui murus procurrit juxta ripam aquarum Siloami.

Illa quæ dicuntur *Nehem.* III. 15. hæc illustrant, *Portam fontis restauravit Shallum —— & murum piscinæ Shelahh juxta hortos Regis. Porta fontis*, sive ea sic dicta fuerit à fonte *Siloami*, sive alias, distabat aliquo spatio à Piscina regis, *Neh.* II. 14. & juxta murum Urbis intercedentem inter ista portam & pis-

 cinam,

cinam, erat rivus deductus à fonte in istam Piscinam.

Verba ergo Targumistæ ita sunt reddenda, ut horti regii non dicantur extendi ad ripam aquarum *Siloami*, sed murus iste *Hierosolymæ* procurrere *juxta* ripam istarum aquarum, & hortum extendi ad primam partem istius muri, Non vocat igitur Piscinam inferiorem nomine שילוח, *Siloahh*, sed per *Aquas Siloahh* intelligit rivum à fonte ductum & labentem in istam Piscinam.

§. V. *Fons Etam*; *Porta Aquarum.*

CIPPORUM Hebraicorum collector, hæc habet de fonte *Etam.* בדרך בין חברון לירושלים עין עיטם וגו׳, *In via Hebronem inter & Hierusalem, est fons Etam, unde aquæ promanant per tubos, usque ad magnam piscinam Hierosolymitanam.* Versio est Clariss. *Hottingeri*, qui & ipse addit, *Intelligi puto Probaticam.*

Fuisse aquæ ductum à fonte *Etam* ad Hierosolymam, asseritur à magistris semel iterumque: at quæri merito potest, & an fons iste fuerit in via ad *Hebronem*, & an aquæ ejus fluerent in Piscinam Probaticam. Nam

I. Si Fons *Etam* idem fuerit cum aquis *Neptoah*, Josu. xv. 9. quod opinatur Gloss. in *Ioma*, fol. 31. 1. [Ubi de fonte *Etam* agitur] tum non erat ab eodem cardine cœli, quo *Hebron*, nam *Hebron* erat ab Austro, *Neptoah* vero ab Occidente.

II. Aquæ à fonte *Etam* derivatæ, non ductæ sunt in urbem sed in templum: quod fusissime demonstrari posset è Talmudicis si esset opus. Et probabile est hunc aquæductum respicere verba Aristeæ. Ὕδατος δὲ ἀνέκλειπτός ἐστι σύστασις, &c. *Aquæ vero confluxus nunquam deficit* [de templo loquitur] *ac si fons magnus intrinsecus naturaliter flueret. Erantque subtus terram mira & inenarrabili arte aquarum receptacula confecta per quinque stadia, quemadmodum apparebat undiquaque circa templum.* Et paulo post: *Abduxerunt me ex civitate ultra quatuor stadia, & jussit me unus, capite ad locum quendam inclinato, auscultare sonum quem concursus aquarum ederet*, &c.

Quid plura? Consulenti Talmudicos nil clarius, quam quod aquæductus à fonte *Etam* fuerit in templum, non in urbem:

&

& clarum satis ex sacris paginis aquæductum in Piscinam Probaticam, fuisse à fonte *Siloami*; quæ & ab isto fonte, unde ea derivata, dicta est *Piscina Siloami*, & à primo ejus authore *Piscina Solomonis*, atque à virtute ejus miraculose medicinali *Bethesda*.

De *porta Aquarum* fit mentio *Neh.* III. 26. in muro urbis Orientali, sic dicta, quod per eam fluerent aquæ à templo, & forsan ista quæ effluxerunt ex *Bethesda*. Nam cum indesinenter fluerent ab *Etam* aquæ in templum, effluerentque ex templo superfluæ, descendebant in vallem interjacentem inter Templum & Hierosolymam, & sese evacuabant per istam Portam, quæ inde dicta est *Porta Aquarum*. Et probabile est *Piscinam Bethesdanam*, cui erat indesinens etiam supplementum per aquæductum è fonte Siloami, indesinenter etiam se evacuasse per rivulum per declive Acræ, in eandem portam & sic in torrentem *Kidron*.

CAP. VI.

ΣΤΟΑ' τȣ̃ Σολομῶντος, *Porticus Solomonis*, Joh. X. 23.

I. *Obscura quædam de Porta Huldæ, & Sacerdotis.* II. *Porticus Solomonis quænam & ubi.* III. *Porta Susan: Consessus ibi Vigintriumviralis: Tabernæ.* IV. *Pauca de statu templi secundi.*

§. I. *Obscura quædam de Porta Huldæ, & Sacerdotis.*

A *Piscina Solomonis* pergimus ad *Porticum Solomonis*, cujus etiam fit mentio Act. v. 12. Crederes Στοὰν Βασιλικὴν, *Portam Regalem*, & ex ipso titulo, & ex ejus magnificentia: Nam erat teste Josepho, Ἔργον ἀξιοαφηγητότατον τῶν ὑφ' ἡλίῳ, *Antiq.* lib. 15. cap. 14.

Porticus

Porticus ista Regalis, erat à latere Templi meridionali sub se in muro habens שני שערי חולדה, *Duas portas Huldæ.* Middoth cap. 1. De quibus miror potius quam vel credo, vel intelligo illud in

Schir. rabba, fol. 16. 4. *Ecce ille stat post parietem nostrum. Post murum scil. templi Occidentalem: quia juravit Sanctus Ben. quod iste nunquam destruetur.* ושער הכהן ושער חולדה לא חרבו לעולם, *Porta etiam sacerdotis, & Porta Huldæ nunquam erant destruenda donec renovaturus sit eas Deus.*

Quænam fuerit *Porta Sacerdotis* ignoro penitus, si ea non fuerit Porta ista super quam fuit לשכת בולווטיא, *Conclave*, Βουλευτῶν, vel *Consiliariorum*, ubi erat Consessus & Consistorium sacerdotum.

Sed esto vel ista vel alia, quomodo hæc & reliqua conveniunt cum narratione *Josephi?*

De bell. lib. 7. cap. 1. *Jussit Cæsar dirui totam urbem & Templum, relictis tantum turribus quæ reliquis supereminebant, Phasaelo, Hippico, & Mariamme, ac muro etiam Occidentali. Hoc quidem, ut esset præsidiariis pro castris, istis autem ut memoriam ferrent, qualem & quam munitam urbem vicisset virtus Romana.* Τὸν δὲ ἄλλον ἅπαντα τῆς πόλεως περίβολον οὕτως ἐξωμάλισαν οἱ κατασκάπτοντες, ὡς μηδὲ πώποτ᾽ οἰκηθῆναι πίστιν ἂν ἔτι παρασχεῖν τοῖς προσελθοῦσι: *Universum autem præterea munimentum civitatis ita sunt demoliti, ut eam nunquam fuisse habitatam fidem faceret posteris, vel advenientibus.*

Quibus consonat illud quod frequentissimum apud scriptores Hebræos, Quod *Turnus Rufus* urbem & templum verterit aratro. Ille *Josepho* est *Terentius Rufus* ἄρχων τῆς στρατιᾶς Αλωσ. lib. 7. cap. 1.

§. II. *Porticus Solomonis quænam, & ubi.*

PER *portam Huldæ* intras in Atrium Gentium, idque sub Στοᾷ βασιλικῇ, *Porticu Regali*, quæ & ex ipso nomine, & nobilitate structuræ, videri possit digna fundatore *Solomone.* At hæc non est ea Porticus quam quærimus: nec *Regale* suum nomen deduxit à Rege *Solomone*, sed à Rege *Herode.*

Josephus nos in disquisitione nostra alio ducet, quem loquentem audi, Αρχαιολ. lib. 20. cap. 8. Ἤδη δὲ τότε καὶ τὸ ἱερὸν τετέλεστο,

Et

Et jam tum absolutum est templum [sub Gessio Floro Procuratore Judææ circa annum *Neronis* undecimum aut duodecimum.] *Populus ergo videns quod otiarentur opifices* [absoluto jam ipsius templi opere] *qui erant numero plures quam* XVIII *mille, urget Regem* [Agrippam] τὴν Ἀνατολικὴν στοὰν ἀνεγεῖραι, *ut restauraret Porticum Orientalem.* Digna quidem hæc sunt animadversione: Templum non absolutum fuisse ante ista tempora, & Porticum Orientalem ne tum quidem absolutam, nec unquam omnino; nam *Agrippa* cogitans quantum nummorum, & quantum temporis insumendum erat hoc operi, non annuit supplicantibus: Herodes, ut videtur ex *Josepho*, absolvit ipsum Templum & Pronaon, & Στοὰν βασιλικὴν: sed quidnam amplius perfecerit, circa atria & porticus non constat. Constat certe plurimum ab eo imperfectum fuisse relictum, cum opus non absolutum fuerit ante postrema tempora *Neronis*, atque vix ante initium belli fatalis quo conflagravit templum, & propriis ruderibus est sepultum. Quæ animadversio nobis usui erit, ad Johan. II. 20.

Pergit *Josephus* circa Porticum Orientalem.

Ἦν δὲ ἡ στοὰ τοῦ μὲν ἔξωθεν ἱεροῦ, *Erat autem ea, porticus Templi exterioris, profundæ valli imminens, subnixa muris quadringentorum cubitorum, saxis quadratis constructa admodum candidis. Longitudo autem cujusque saxi erat cubitorum viginti, altitudo vero sex.* Ἔργον Σολομῶντος τοῦ βασιλέως πρώτου δειμαμένου τὸ σύμπαν, *Opus Solomonis Regis, qui primus struxit totum Templum.* Non opus est commentario super hæc verba. Ἀνατολικὴ στοὰ erat primum Ἔργον Σολομῶντος: plane eloquitur quænam & ubinam fuerit *Porticus Solomonis*, ad murum scil. templi extimum versus Orientem: ut *porticus Regalis*, erat ad murum Australem.

§. III. *Porta Susan. Consessus ibi viginti triumviralis. Taberna.*

PORTA muri hujus Orientalis erat tantum una, eaque dicta שער שושן, Porta *Susan.*

Middoth, cap. 1. hal. 3. עליו שושן הבירה צורה, *Quia in ea sculpta erat figura Shushan Metropoleos Persiæ.*

Non mirum est, si memoriam *Susan* & imperii Persici foverent, quia sub eo ædificatum est templum, & parum incommodi

modi ab isto imperio passum: At mirum quod sculptura ista permanserit post ruinam istius imperii, summam rerum moderantibus primo regno Græcorum, & dein Romanorum imperio.

Ibid. *Hanc portam intuebatur Sacerdos dum combureret vaccam rufam.* Nam vaccam mactans in monte Oliveto, directe ante templum, cum sanguinem sparg eret, respexit in Sanctum Sanctorum, *Parah.* cap. 3. hal. 9. Porta ergo *Susan*, ne prospectum ejus impediret, non ea altitudine eminuit qua reliquæ portæ, sed erat humilior, *Midd.* cap. 2. hal. 4.

Super hanc portam erat Consessus viginti triumviralis. *Sanhedr.* cap. 11. hal. 2. *Tres erant consessus, unus super portam montis Templi*, id est, super Portam *Shushan. Alter super portam atrii*, id est, super portam *Nicanoris. Tertius in conclavi Gazith.*

Introeunti in atrium per portam *Shushan*, à dextra lævaque erat Porticus columnis sustentata duplici ordine dispositis, ita ut fieret duplex ambulacrum. Atque vel intra vel circa hanc porticum erant חנות, *Tabernæ*, ubi vendebantur sal, oleum, thus, aliaque altari necessaria, at quo jure, in solo sacro caveat emptor, aut venditor, aut uterque.

Rosh-hashanah, fol. 31. 1. *Migravit Synedrium magnum à conclavi Gazith* לחנות, *in Tabernas, atque à Tabernis in Hierosolymam.* Non quod in ipsis Tabernis sederet ubi talia vendebantur, sed quod infima pars Atrii istius vocaretur communi nomine *Tabernarum.*

§. IV. *Pauca de statu templi Secundi.*

JUDÆI reduces è *Babylone*, usi sunt primum altari sine templo, donec absolutum foret templum sub *Dario* secundo: & exinde templo sine arca, sacerdotio sine *Urim & Thummim*, & sacrificiis sine igne cœlesti. In nonnullis horum dirigebantur à prophetis tum florentibus, in reliquis urgebantur à necessitate.

Sub imperio Persico quiete erat templo à Persis, nequicquam incommodi ab isto imperio est passum, isto excepto sub *Bagose*, de qua re *Joseph. Antiq.* lib. 11. cap. 7.

At

At sub imperio Græcorum, templi calamitas & gentis: & tremenda illa quæ de *Gog* dicuntur ab *Ezekiele*, in hujus tyrannide sunt adimpleta. Nam nihil aliud est *Gog* apud istum Prophetam, quam istud imperium belligerans contra populum, & Sanctuarium, & sacra Dei. Longo temporis spatio diram calamitatem passa est gens Judaica ab isto regno, cujus historiam habes apud *Josephum* & libros *Maccabæorum*. Maxime vero ab *Antiocho Epiphane*, acerrimo hoste populi & religionis. Qui præter alia quæ patravit horrenda contra legem & religionem, profanavit templum & altare, & cessare fecit sacrificium *diebus mille & trecentis*, Dan. VIII. 14. vel *mille ducentis nonaginta*, cap. XII. 11. rotunda numeratione, *Pro tempore & temporibus & semi*, cap. VII. 25. & XII. 9. id est, *Tribus annis & dimidio*.

De insolentiis Græcorum contra templum, legimus in

Middoth, cap. 2. hal. 3. *In cancellata cinctura* [quæ divisit *Chel* ab atrio gentium] י״ג פראורת היו שפרצו מלכי יון, *Erant effractura tredecem, quas effregerant reges Græciæ*, &c. Et illud fæminæ impudentis

Hieros. Succah, fol. 55. 4. *Maria filia Bilgæ Apostatizavit: Nupsit militi cuidam de regno Græcorum. Venit, percussitque super verticem altaris & dixit* לוקום לוקום, *O lupe lupe, tu devoras opes Israelis, & tamen tempore angustiarum, iis non auxiliaris.* Referuntur eadem de *Tito*, in *Avoth. R. Nathan*, cap. 1.

At gravissimum omnium erat, cum *Antiochus* pollueret templum & altare, nec Sacrificia permitteret nisi Gentilitia & Idololatrica: de cujus persecutione lege I Maccab. I. & *Josephum* Ἀρχαιολογ. lib. 12. cap. 7. &c. Adeo hæsit animis Judæorum hæc devastatio sacrorum, per annos durans tres & dimidium, ut numerum istum, ut celebrem retinerent & memorabilem, præsertim cum sermo est de rebus tristibus & afflictis.

Echah rabbathi, fol. 60. 4. *Venit quidam Athenis Hierosolymam, atque ibi transegit tres annos & dimidium, ut disceret linguam sapientiæ, sed non didicit.*

Ibid. fol. 64. 1. *Vespasianus obsedit Hierosolymam tribus annis & dimidio: & cum eo erant Dux Arabiæ, Dux Africæ, Dux Alexandriæ, & Dux Palæstinæ*, &c.

Ibid. fol. 71. 1. *Tribus annis & dimidio obsedit Adrianus Betaram.*

Ibid. fol. 66. 2. *Judicium generationis diluvii, erat duodecim mensibus. Judicium Ægyptiorum, duodecim mensibus. Judicium Jobi, duodecim mensibus. Judicium Gog & Magog, duodecim mensibus. Judicium improborum in Gehennah, duodecim mensibus. Judicium vero Nebuchadnezzaris, tribus annis & dimidio, & Judicium Vespasiani, tribus annis & dimidio.*

Ibid. fol. 79. 2. *Nebuchadnezzar commoratus est in Daphne Antiochæ, & misit Nebuzaraddan ut destrueret Hierosolymam. Egit ille ibi tres annos & dimidium.*

Plurima sunt istiusmodi: ubi non tam de præciso temporis spatio determinant, quam alludunt ad tempus illud afflictionis sub *Antiocho*; & fælicius forsan fuisset commentariis Christianorum, super librum *Apocalypseos*, si & illi numerum istum, & *quadriginta duos menses, & Mille ducentos & sexaginta dies*, qui in libro isto occurrunt, allusive etiam intellexissent, & non definite & decisive.

Obiter, dum de persecutione sub ista gente loquimur, recordamur historiæ in II *Maccab.* II. de matre & septem filiis subeuntibus martyrium. Cui parem si non eandem, habemus, nisi mutato nomine, in

Gittin, fol. 57. 2. *Occidimur toto die, reputamur sicut oves mactationis*, Psal. xliv. *Rab. Judah, dicit, Hoc intelligi potest de muliere & septem filiis suis.* אתיוהן לקמ׳ לקמיה דקיסר. *Produxerunt primum coram Cæsare, & dixerunt, Adora idola: Quibus ille, Scriptum est in lege, Ego Jehovah Deus tuus: eduxerunt eum atque occiderunt. Produxerunt alterum coram Cæsare*, &c.

Fusius hæc in *Echah rabbathi*, fol. 67. 4. & 68. 1. ubi fœmina nominatur, מרים בת נחתום שנשבית עם שבעה בניה, *Maria filia Nachtom, quæ Captiva abducta est cum septem suis filiis: Accepit eos Cæsar & conclusit intra septem cancellos. Produxit primum & dixit Adora Idolum*, &c.

Historia videtur eadem, nisi quod varientur nomina *Antiochus*, & *Cæsar*, de qua re judicium ferat lector, lecta utraque historia, pro libitu suo. Et quoniam jam devenimus ad collationem historiæ Maccabaicæ cum Tulmudicis, conferamus & aliam *Josephi* cum iisdem.

Refert

Refert *Josephus*, se prædixisse *Vespasiano* eum futurum imperatorem

De bello Jud. lib. 3. cap. 27. Jussit Vespasianus ut custodiretur Josephus omni cum vigilantia, quippe quod eum mittere vellet ad *Neronem*. Quæ audiens *Josephus* postulat ut aliquid impertiret *Vespasiano* ei cognoscendum soli. Remotis omnibus à *Vespasiano*, exceptis *Tito* & duobus amicis, tum Josephus, Νέρωνί με πέμπεις, &c. *Tune me ad Neronem es missurus?* —— *Tu ipse ô Vespasiane eris Cæsar & imperator, tu filiusque hic tuus*, &c.

Talmudici talem prædictionem attribuunt *Rabban Jochanani ben Zaccai*, in tractatibus antea allegatis *Gittin*, fol. 56. 1. & *Echab rabbathi*, fol. 64. 2. *Rabban Jochanan ben Zaccai in arca elatus est, ut mortuus extra Jerosolymam. Abiit ille ad exercitum Vespasiani, & dixit, ubi est Rex vester? Abierunt illi & dixerunt Vespasiano, Judæus quidam cupit te salutare. Adveniat, inquit ille: Cum ergo adveniret dixit*, שלמא עלך מלכא שלמא עלך מלכא, *Vive ô Rex, Vive ô Rex*: [Sic in *Gittin*, at in *Midras*, ביבא מארי אפלטור, *Vive Domine Imperator*] *Dicit Vespasianus, Tu me salutas ac si rex essem, at ego rex non sum, & rex hæc audiet, & virum talem interficiet. Cui ille, Quamvis rex non jam sies, rex tamen eris*, דליות הדין ביתא חריב אלא על ידי מלך, *Nam templum hoc non destruetur, nisi per manum regis, Sicut dicitur, Et Lebanon per potentem cadet*, Esai x. 24.

Utri horum gloria talis prædictionis sit attribuenda, an utrique, penes æquum arbitrum esto judicium; & redeamus nos ad tempora Græcorum.

Fractis bello tandem à *Juda*, exercitu & viribus inimici, convertitur populus ad curam & restaurationem templi & sacrorum: cujus rei historiam habes in I *Maccab*. IV. 43, &c. Et *Joseph. Antiq.* lib. 12. cap. 11. cujus hæc verba exscribamus.

Τὸν ναὸν Ἰούδας ἔρημον εὗρε: καὶ καταπεπρησμένας τὰς πύλας, καὶ φυτὰ διὰ τὴν ἐρημίαν αὐτόματα ἐν τῷ ἱερῷ βεβλαστηκότα.

Invenit templum desertum, & portas combustas. & plantas sponte sua nascentes in templo. Flevit ergo cum suis, aspectu attonitus, &c.

Parant se ad repurgationem: resarciunt effracturas, & ut *Middoth* ubi supra, *Tredecim istas quas effregerant Græci*, חצרו וגדרום וגזרו כנגדן יג׳ השתחויות, *Restaurarunt, & instituerunt secundum eas, tredecim adorationes.*

 Altare,

Altare, quia Ethnicis sacrificiis fuerat pollutum, diruunt, & lapides seponunt in quodam conclavi juxta atrium.

Middoth, cap. 1. hal. 6. *Ad ortum æstivum erat conclave, in quo reposuerunt filii Asmonæorum lapides altaris, quos Reges Græciæ profanaverant.* Idque ut lib Maccab. Μέχρι τοῦ παραγενηθῆναι προφήτην τοῦ ἀποκριθῆναι περὶ αὐτῶν, *Donec adveniret Propheta, qui de iis responderet.*

Nam cum lapides isti fuerant olim sacrati, nequaquam eos adhibere voluerunt ad usum communem: & cum fuerant profanati, nequaquam ad usum sacrum.

Cætera templi restaurarunt, repurgarunt, renovarunt, ut legere est in locis allegatis, & vicesimo quinto mensis *Cisleu* celebrarunt Encœnia, atque ea instituerunt in annuam solennitatem per octiduum. De cujus ritibus dicemus suo loco: & cujus gratia in his fuimus prolixiores.

CAP. VII.

V A R I A.

§ I. Ἐφραὶμ, *Ephraim*, Joh. XI. 54. II. מרין, & מרוני. III. *Chalamish*, *Naveh*, *& loca alia obscura.* IV. Χαφεναθὰ, I Maccab. 12. 37. V. *Targ. Jonath. in* Num. XXXIV. 8. *notatum.*

BETHEL, & *Jeshanah*, & עפרין, *Ephrain*, commemorantur una II Paral. XIII. 19. Et *Bethel* & *Ephraim*, apud Josephum.

De excid. lib. 4. cap. 33. *Vespasianus cepit duas Toparchias, Gophniticam, & Acrabatenem*, Μεθ' ἃς Βηθηλὰ τε καὶ Ἐφραὶμ πολίχνια, *Et post eas Bethelem & Ephraim urbeculas.*

Scribitur עפרון, cum *Vau* & punctuatur עֶפְרֹון apud Targumistam, & redditur Ἐφρῶν à Græc. Interpr. Docet tamen nota Masseritica legendum esse per *Jod* עפרין, *Ephrain*: & parum dubito

dubito eandem esse cum Ephraim Josephi, & עפרים Talmudicorum in *Menachoth*, cap. 9. de qua diximus in Centur. Chorograph. cap. 53.

Probabile est fuisse urbem in Benjamitide, sicut erat *Bethel* quæ cum ea connumeratur. Erat autem *Bethel* ultimus Benjamitidis terminus versus Ephraimitin, ut Jos. Antiq. lib. 5. cap. 1. Ast ubi *Ephraim*, non adeo planum. Hoc tantum de ea dicit Evangelista noster, quod erat *Prope eremum*, id est ut videtur, Prope *eremum Judææ*, per quam tenditur à Jerusolyma ad Hierichuntem.

§. II. בית מרון, & מרוני.

SHEMOTH *Rabba* Sect. 5. *Historia est de fratre & sorore, quorum alter erat in Gush Halab*, גוש חלב: *Altera in Beth Maron*, בית מרון. *Accidit incendium in domo ejus qui fuit in Gush Halab.: Venit soror ejus à Beth Maron atque eum complexa est, & exosculata.*

Jam vero גוש חלב, *Ghus Chalab*, erat in Aseritide, quod indicatur in

Menachoth, fol. 85. 2. ubi est historia de oleo pretiosissimo coempto in *Gush Chalab* in Aseritide, quale coemi non potuit alibi uspiam locorum.

Ex בית מרון, *Beth Maron*, igitur tum vicina τῇ *Gush Chalab*, forte intelligas illud in

Hieros. Kidushin fol. 6. 3. & *Bavah Barbra* fol. 17. 1. מעשה במרוני אחד שהיה דר בירושלם, *Historia de Maronita quodam* [nam sic reddamus] *qui hospitatus est Hierosolymis. Erantque illi opes plurimæ, quas cum partiri vellet inter suos, dixerunt ei, Hoc tibi non licet, nisi coemas aliquid fundi*, &c.

Non incongrue redditur מרוני, *Maronita*: at non eo sensu quo vox *Maronita* jam vulgo obtinet, sed ut advenientem denotat ab oppido *Maron* aut *Beth Maron*. Redde *Maronensem*, & caret scrupulo.

Atque huc referenda fortasse sunt ista in

Rosh hashanah, fol. 16. 1. In initio anni כל באי עולם עוברין לפניו כבני מרון, *Omnes venientes in mundum transeunt coram Deo, sicut filii Maron.* Gemara *Resh Lachish* dicit כמעלות בית מרון,

Sicut

Sicut ascensus Beth Maron. Gloss. *Ubi via erat angusta, & duo non potuerunt simul illic incedere, unus à latere alterius, nam erat profunda vallis ab utroque via latere.* Eadem fere habentur, *Erubhin*, fol. 22. 2.

§. III. *Chalamish, Naveh, & loca alia obscura.*

INtertexamus & ista, novitatis ergo.

Midras rabba in Schir. cap. 2. 2. *Eccha rabbathi* in cap. 1. 17. *Vajikra rabba.* Sect. 23. *Pracepit Deus de Jacob, ut sint hostes ejus circa eum.*

כגון חלמיש לנוה, *Sicut Chalamish, est τῇ Naveh.*
יריחו לנוערן, *Jericho, τῇ Noaran.*
סוסיתא לטבריא, *Susitha, Tiberiadi.*
קסטרא לחיפר, *Castara, τῇ Chephar.*
לוד לאונו, *Lydda, τῇ Ono.*

Gloss. *In Chalamish habitarunt hostes Israelis, & in Naveh, qua ei vicina fuit, habitarunt Judæi, atque isti hos afflixerunt.* Et alibi: *Hæc sunt nomina locorum ubi habitabant improbi de Gentilibus, de Moab & Ammon,* &c.

Obiter notandum, vocem alibi scriptam חיפר, *Chephar*, aut *Chippar.* In *Schir rabbathi* scribi חיפה, *Chephah.* Unde in *Shemoth rabba.* Sect. 29. ר' אבדימי דמן חיפה, *R. Abdimi de Chephah*, aut *Chippah.* Itemque in *Echah rabbathi*, fol. 64. 1. &c.

Si distantia locorum reliquorum determinanda sit per distantiam *Susithæ* à *Tiberiade*, & *Lyddæ* ab *Ono*, erit trium milliarium aut circiter, nam eo spatio istas distitisse ostendimus alibi. At loca ipsa si quæras, ubinam invenies? ubi *Chalamish* & *Naveh?* ubi *Castara* & *Chippar?* &c. A labore investigandi supersedemus, sine spe inveniendi, hoc tantum observantes. Quod misere immutata foret rerum facies, cum causa foret hujus querelæ. Nam antea *Jericho* floruerat Judæis, in procinctu existentibus illic assidue XII millibus sacerdotum, de Ephemeriis: at nunc habitata Judæorum hostibus. Sic etiam erat, cum *Lydda* foret schola-Rabbinorum florentissima, at nunc inimica civitas. Digna hæc chronologico scrutamine.

Hoc solum de חיפר, *Chippar*, comperimus, quod erat intra XII. M. pass. à *Zippore.*

Vajikra

Vajikra rabba. fol. 187. 4. *B. Tanchum bar R. Jeremiæ erat* בחפר, *in Chippar. Interrogarunt eum aliquid de lege, & ille docuit. Dicunt ei, Nonne nos docuerunt magistri, quod prohibitum est discipulo docere intra* XII *M. pass. à magistro, & ecce R. Minni magister tuus est in Zippore.* Respondit ille יתי עלי אין ירעית, *Veniat in me maledictio, si noverim eum esse in Zippore.*

§. IV. Χαφεναθὰ, I *Maccab.* xii. 37.

IN diebus *Jonathanis Asmonai*, Συνήχθησαν τοῦ οἰκοδομεῖν τὴν πόλιν, καὶ ἤγγισε τοῦ τείχους τοῦ χειμάρρου τοῦ ἐξ ἀπηλιώτου, καὶ ἐπεσκεύασε τὸ καλούμενον Χαφεναθὰ, *Convenerunt ut ædificarant civitatem, & appropinquavit muro torrentis qui est à subsolano, & reparaverunt illud quod vocatum est Chaphenatha.*

Ubinam & quidnam tandem est Χαφεναθά? Suspicor fuisse aliquam partem extimæ regionis urbis versus Orientem. Pari ratione sic dictam qua *Bethphage*, quæ & extima pars urbis erat versus Orientem. Nam sic ea dicebatur, id est *Locus grossorum*, ob ficus prope nascentes in monte Oliveto. Ita & Χαφεναθὰ, aliqua pars etiam regionis istius versus Orientem & Olivetum sic dicta propter dactylos ibi nascentes.

Nam כפניות, *Chephanioth*, frequenter apud Talmudicos sunt dactyli palmarum qui ad maturitatem nunquam decoquuntur. מין תמרים רעים, *Species palmarum malarum*, ut Gloss. in *Beracoth*, fol. 57. 2. *Fructus palmarum qui nunquam maturescit*, ut Aruch in כפנת. Significatione cognata τῷ הינו, *Hene*, & אהינו, quæ dactylos palmarum immaturos denotat, unde derivatam opinamur *Bethaniam* in monte Oliveto. Erat ergo pars aliqua urbis, & muri extima versus Olivetum, dicta *Bethphage* à ficubus: altera *Chaphenatha* à dactylis.

§. V. *Targ. Jonath. in* Num. xxxiv. 8. *notatum.*

SIC *Moses*: מהר ההר תתאו לבא חמת, *A monte Hor limitabitis ad ingressum Hamath, & erunt exitus termini ad Zedad.*

Targumista autem sic, מטוורוס אומנוס, *A monte Umanus dirigetis vobis ad introitum* טבריא, *Tiberiadis, & erunt exitus illius termini,*

termini, מן חרין צטרוי, *à duobus lateribus ejus tendentes*, לכרכור דבר ועמרה, *ad Codcor bar Zaamah*, ולכדכוי דבר סיניגורא, *& ad Cadcoi bar Sinegera*, ודיווקנוס ותרנגולא, *& Divachenus & Tarnegola, ad Cæsaream qua ingrederis in Abelas Ciliciorum.*

Unumquodque fere vocabulum expendendum, & unumquodque fere obscurum.

I. טוורוס. Hoc quidem non adeo obscurum, quin quod norint omnes montem *Taurum*, apud Geographos & Historicos celebrem, inde nomen suum ἐμφατικωτέρως traduxisse, cum טוור, *Taur*, Chaldæis & Syris significet *Mons.*

II. אומנוס. Nec hoc quidem adeo obscurum, quin quod omnes qui libros Judaicos triverunt, agnoscant montem אמנה, *Amanam*, & qui alios *Amanum*; at vereor interim, ne mecum æque ignorent, quare idem Targumista eodem nomine vocitet *Montem Hor*, ubi mortuus est *Aaron*, טוורוס אומנוס, Num. xx.

III. מעלך טבריא, *Ad introitum Tiberiadis.*] Miror Targumistam ab ipsa Chorographia non melius didicisse lectionem vocis חמת hoc in loco. Nam planum est eum legisse חמת, *Chammath*, hoc est *Therma Tiberiadis*, cum revera sit *Hamath* vel *Antiochia*. Cæcutiens Geographus qui limites terræ Israeliticæ deducit ad *Tiberiadem*, nisi aliquid velit quod captum nostrum exsuperat.

IV. מן תרין תרין צטרוי, *A duobus ejus lateribus.*] Et hic planum, quod vocem צדדה, *Zedad*, sumserit appellative, pro צד, *Latus.*

V. לכרכור דבר ועמרה, *Ad Cadcor bar Zaamah*, &c.] Nisi ille cæcuciat, nos cæcutimus. Hoc tantum observamus quod ועמרה, *Zaamah*, & סניגורא, *Sinegora*, *Indignationem* denotant, & *Advocatum*, forsan eo sensu quo סניגור & קטיגור, *Accusator* & *Advocatus*, frequentissime apud Rabbinos, sed quo significatu apud illum, ipse Oedipum se exhibeat necesse est, vel aliquem alium.

VI. דיווקנוס.] Suspicor Græcum esse, Διωχένιος: quo denotatur Dorsum aliquod montis se attollens vel protrahens. Et suspicio augetur per versionem Hierosolymitanam quæ sic in

Ver. 15. תחומא לדיוקינוס טור תלגא דקיסרין: quam ego sic

fic verterim, *Terminus erit ad* Διαυχένιον *montis nivis Cæsareæ.* Ubi per Cæsaream intelligitur Cæsarea Philippi, ubi quidem non desiit terminus terræ Aquilonaris, sed superius, & ulterius extendebatur לתרנגולא עילאה די למעלה מן קיסרין, *ad Tarnegolam superiorem quæ est supra Cæsaream :* id est, πρὸς Αὐχένα montis *Antilibani.*

Albedo *Libani* nomen ei indidit, & *Libani*, & *Montis Nivis*, quia albedo ejus à nivibus : [at qua notatione *Cydnus* albedinem denotet lingua Syra, fateor excedere meum Syrismum : quod tamen affirmat *Solin.* cap. 41. *Quicquid candidum est*, inquit, *Cydnum gentili lingua dicunt Syri. Unde amni [Cydno] nomen datum.*] Et notatu dignum, quod *Lebanon* in textu Hebræo frequentissime redditur ab interpretibus Græcis Ἀντιλίβανος, ut *Deut.* xi. 24. *Josu.* 1. 4, &c. Atque aliquando à Talmudicis vocatur באלא, *Bala.*

Cholin, fol. 80. 1. עזי דבאלא, *Capræ Balæ*, glossatori sunt עזי דלבנון, *Capræ Lebanonis*; & תור באלא, illi est שור הלבנון, *Bos Lebanonis* : nam באלא, inquit ille, est *Saltus.*

Concludamus conjectura aliquantum extravagante, quam excitat mentio *Lebanonis.* Suspicamur *Europam* nostram nomen suum primitus deduxisse à *Frigore*, sicut mons iste à nivibus. Phænices ad columnas Herculis navigantes [de qua re plurima Doctiss. *Bochartus*,] à sinistra habuerunt terram חם, *Cham, Æstus* aut Ardoris *Africam.* A dextra terram חורף, *Choreph, Hyemis* vel frigoris, [collatam præsertim cum æstu alterius] à qua voce *Hhoreph* fluxisse non improbabile est vocem *Europam.* Aliunde deducit vir ille eruditissimus, & fruatur sensu suo, liceat & mihi conjectura mea.

H HORÆ

HORÆ
Hebraicæ & Talmudicæ
IMPENSÆ
IN
EVANGELIUM S. JOHANNIS.

CAPUT, I.

Ver. 1. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος.

EN Ἀρχῇ: Eodem ſenſu quo בראשית, *Bereſhith*, in hiſtoria Creationis, *Gen.* I. 1. Nam hoc proponit ſibi Evangeliſta, Nempe ut oſtendat Per *Verbum*, per quod perfecta eſt Creatio, perfectam etiam fuiſſe Redemptionem: Secundam in Sacroſancta *Triade* perſonam, in plenitudine temporis fuiſſe Redemptorem, ſicut in initio temporis fuerat Creator.

Confer ver. 14.

Ver. 1. Ἐν ἀρχῇ ἦν ὁ λόγος. *Ver.* 14. Ὁ λόγος σὰρξ ἐγένετο.
Ἦν πρὸς τὸν θεόν. Ἐσκήνωσεν ἐν ἡμῖν.
Θεὸς ἦν ὁ λόγος. Ἐγένετο σὰρξ, καὶ ἐθεασάμεθα, &c.

Ἦν ὁ λόγος.] Non opus est ut curiosius inquiramus unde Evangelista petierit hunc titulum, cum toties repetatur in historia Creationis ויאמר אלהים, *Et dixit Deus.*

Ab omnibus fere, in hunc Evangelistam nuperius commentantibus, observatur מימרא דיי, *Verbum Domini*, adhiberi frequentissime à Targumistis, quod facere videtur in rem præsentem.

Exod. XIX. 17. *Eduxit Moses populum de castris* לקדמות מימרא דיי, *In occursum verbi Domini.* *Job.* XLII. 9. ונסיב מימרא דיי, *Et acceptavit Verbum Domini faciem Jobi.* Psal. II. 4. מימרא דיי ידחך להון, *Verbum Domini subsannabit eos:* & Psal. CVI. 12. *Crediderunt* בשום מימריה, *In nomine verbi ejus.* Ezech. XX. 17. וחם מימרי, *Et pepercit iis verbum meum.* Et ne plura, Pro *Et ero tecum*, Gen. XXVI. 2. Targ. habet ויהי מימרי בסעדך, *Et erit Verbum meum in adjutorium tuum.* Et Gen. XXXIX. 2. *Et erat Dominus cum Josepho.* Targ. והוה מימרא דיי בסעדיה דיוסף, *Et erat Verbum Domini in adjutorium Josephi.* Et sic ubicunque occurrit ista Phrasiologia.

Hoc tamen non est dissimulandum, Vocem מימרא aliquando nihil aliud significare quam Ego, Tu, *Ipse*: & applicatur etiam hominibus. Ut Job. VII. 7. *Oculi tui in me.* Targ. עינך במימרי. Sic etiam Job. XXVII. 3. *Spiritus meus in me.* Targ. נשמתי במימרי. Et II Paralip. XVI. 3. *Fœdus est inter me & te.* Targ. קיימא בין מימרי ובין מימרך. Et cap. XXIII. 16. *Fœdus inter seipsum & populum & regem.* Targ. קיים בין מימריה ובין כל עמא ובין מימרא דמלכא.

Observo in *Zechar.* VII. 12. ברוחו, *Per Spiritum ejus*, à Targumista reddi במימריה, *Per Verbum ejus:* si modo vox ista sit stricte sic reddenda. Nam ex allegatis novissime, videtur במימריה reddi posse, *Dominus per seipsum, vel Dominus ipse.*

Observo etiam Græcos interpretes, male lectis vocalibus vocabuli דבר in *Habbac.* III. 5. reddere Πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται λόγος: cum potius reddendum esset, Πρὸ προσώπου αὐτοῦ πορεύσεται

ψιλοῖ χειμῶσι. Nam animus Prophetæ est, *Coram facie ejus ivit pessum.*

Ver. 4. Ἐν αὐτῷ ζωὴ ἦν.

Transit jam Evangelista à Creatione per λόγον, ad redemptionem per λόγον. Declaraverat eum dedisse *esse* omnibus Creaturis, vitam omnibus animalibus ver. 3. & jam ostendit, ut vitam homini dederit mortuo per peccatum.

Gen. III. 20. *Et vocavit Adam nomen uxoris suæ Hevah, Vitam, Græc.* Καὶ ἐκάλεσεν Ἀδὰμ τὸ ὄνομα τῆς γυναικὸς αὐτοῦ Ζωή. Illam, vocavit *Vitam*, quæ introduxerat Mortem, nam meliorem vitam ille jam gustaverat per semen mulieris promissum: Quo respexisse Evangelistam in hisce verbis parùm est dubitandum.

Καὶ ἡ ζωὴ ἦν τὸ φῶς τῶν ἀνθρώπων.

Vita per Christum erat lux, oriens in tenebris lapsus & peccati, & lux per quam ambularunt omnes fideles. Opponere videtur Evangelista hacce in clausula, vitam lucemque exhibitam in promissione Christi, vitæ & luci quam jactarunt Judæi in lege. Vitam expectarunt ex operibus legis, & majorem lucem non norunt quam lucem legis, quam celebrant infinitis encomiis. Unum pro multis

Beresh. rab. Sect. 3. *Et dixit Deus fiat lux, R. Simon dicit, Quinquies ibi scribitur Lux, secundum quinque quintanas legis. Et dixit Deus Fiat lux, Secundum librum Geneseos in quo occupatus Deus, creavit mundum. Et fuit lux, Secundum librum Exodi, In quo exeunt Israelitæ è tenebris in lucem. Et Deus vidit lucem quod bona, Secundum librum Levitici qui repletus est ritibus multis. Et divisit Deus inter lucem & tenebras, Secundum librum Numerorum, qui dividit inter exeuntes ex Ægypto & intrantes in terram. Et vocavit Deus Lucem Diem, Secundum librum Deuteronomii, qui repletus est traditionibus multis.* Glossa de luce parum distans à tenebris.

Ver. 5. Καὶ τὸ φῶς ἐν τῇ σκοτίᾳ φαίνει.

Lux hæc promissionis & vitæ per Christum, splendet in tenebris nebulosorum typorum sub lege, & in obscuritate Prophetarum;

phetarum ; & tenebrecosa ista, eam non comprehenderunt, quin quod luceret: nec eam ita comprehenderunt, quin quod opus foret, ut majore splendore, id est Evangelico, elucesceret. In hunc sensum loci ego eo magis inclino, quod videam Evangelistam agere de viis & mediis, quibus mundo patefactus est Christus ante patefactionem suam in carne. Primo in promissione vitæ ver. 4. deinde in typis & Prophetiis, & denique per *Baptistam.*

Ver. 9. Ὁ φωτίζει πάντα ἄνθρωπον ἐρχόμενον εἰς τὸν κόσμον.

כל באי עולם, Id est, omnes homines qui sunt in mundo.

Hierof. Sanhedr. fol. 26. 3. *Nonne Sol oritur* על כל באי עולם, *Super omnes venientes in mundum?*

Ibid. fol. 25. 4. כל באי עולם, *Omnes venientes in mundum non possunt creare unam muscam.*

Rosh Shanath, cap. 1. hal. 1. *In initio anni* כל באי עולם, *Omnes venientes in mundum, transeunt coram facie Dei.* Infinita sunt Phrasiologiæ exempla.

Sensus loci est, quod Christus in Evangelio fulgens, lux est, universum orbem illustrans. Lux legis Judæis solum illuxit, ast hæc lux omnibus habitantibus orbem.

Ver. 12. Ἔδωκεν αὐτοῖς ἐξουσίαν.

Ἐξουσίαν αὐτοῖς. Ut *Eccles.* V. 18. & VI. 2. apud LXX. Privilegium, licentiam, dignitatem concessit iis, ut vocentur & fiant filii Dei: Israel olim erat filius, & primogenitus, *Exod.* IV. 22. at jam ex omnibus gentibus adoptandi filii.

Ver. 13. Οἳ οὐκ ἐξ αἱμάτων, &c.

Quæras an Evangelista hoc in loco regenerationem opponat naturali generationi, an modis istis quibus autumarunt Judæi, homines factos esse filios Dei. De priori fuse commentatores: de posteriori quæramus.

I. Οὐκ ἐξ αἱμάτων. Ubi numerus pluralis notandus.

Shemoth rabba, Sect. 19. *Dicunt Rabbini nostri, quod omnis Israel rejecerat*

rejecerat circumcisionem in Ægypto——— At tandem sunt circumcisi ונתערב דם הפסח בדם המילה, *& commistus est sanguis Paschatis, cum sanguine circumcisionis. Accepitque Deus unumquemque eorum, atque eum est exosculatus.*

Gloss. in Vajicra rab. fol. 191. *Dixi* בדמיך חיי, *In Sanguinibus tuis vive. In duobus sanguinibus, Paschatis & Circumcisionis.*

Maimon. Issurei biah, cap. 13. *Per tria introducti sunt Israelitæ in fœdus, per Circumcisionem, baptismum & oblationem sacrificii. ——— Pariterque Ethnicus si admitti vellet in fœdus, opus habuit Circumcisione, baptismo, & oblatione sacrificii.*

Adverte ut Ἐξ αἱμάτων Circumcisionis & Paschatis, renatos dicant *Israelitas* à sua degeneratione: atque ut ἐξ αἱμάτων Circumcisionis & sacrificii [addito solum Baptismo] factos filios Dei arbitrentur etiam Ethnicos, cum per proselytismum facti forent *Israelitæ* & filii fœderis: nam filiationem aliam, veram adoptionem, ignorarunt.

II. Ἐκ θελήματος σαρκὸς, Eo sensu quo Patriarchæ, reliquique Judæi, ex pluribus uxoribus plurimos filios ambierunt, ut filios scilicet seminis Israelitici & fœderati.

III. Ἐκ θελήματος ἀνδρὸς, Eo sensu, cum multos Proselytos ambierunt, admittendos in Israelitismum, & sic in fœdus & filiationem.

Hi erant modi quibus autumarunt illi, homines adoptatos fuisse in filios Dei, factos scilicet *Israelitas*, Ast longe aliud de adoptione & filiatione docet Evangelium.

Ver. 14. Δόξαν ὡς μονογενοῦς.

Ὡς hoc in loco idem fere sonat quod *dignum*. Vidimus gloriam ejus Gloriam *Dignam* unigenito Dei. Non terrena pompa coruscantem, quod de *Messia* somniat gens Judaica, sed quæ decuit Dei unigenitum, gloriam sanctitatis, gratiæ, veritatis, & miraculorum.

Ver. 16. Καὶ χάριν ἀντὶ χάριτος.

Apparuit ille inter nos plenus gratia & veritate. *Et ex plenitudine ejus nos omnes*, qui cum eo versati sumus, ac gloriam ejus vidimus,

vidimus, *accepimus gratiam & veritatem.* Imo accepimus insuper *gratiam pro gratia propaganda*, i. e. gratiam Apostolatus, ut gratiam propagemus in aliis. Ἀντὶ finem designare frequentissime nemo non novit.

Ver. 21. Ὁ προφήτης εἶ σύ;

Id est, Ὁ προφήτης, εἷς τῶν ἀρχαίων ὃς ἀνέστη, ut Luc. ix. 8, 19.

I. Cum dicant traditionum patres, *Discessisse Spiritum Prophetiæ à populo post mortem Zachariæ & Malachiæ*, non comperis quod Prophetam ullum expectarint, ante tempora *Messiæ*, nec quod quisquam in ista temporis intercapedine, se vendicaverit pro propheta.

II. Crediderunt in adventu *Messiæ* resuscitandos fore Prophetas.

Sanhedr. fol. 91. 2. *Vox speculatorum tuorum, Vocem extulerunt, Jubilabunt simul*, Esai, lii. 8. ——— *Dicit R. Chaia bar Abba, Dicit R. Jochanan, Omnes Prophetæ edent Canticum simul voce una.*

Ibid. fol. 92. 2. *Omnes justi quos resuscitabit Deus à mortuis, non redibunt iterum in pulverem.* Gloss. *Quos resuscitabit in diebus Messiæ.*

Ad talem sanctorum resurrectionem applicant illud, *Michæa*, cap. v. 5.

Succah, fol. 51. 2. *Suscitabimus septem Pastores. Davidem in medio, Adamum, Sethum, Methusalemum à dextra ejus. Abrahamum, Jacobum & Mosen à Sinistra. Atque octo Primates hominum. Quinam illi? Jesse, Saul, Samuel, Amos, Zephanias, Zedechias* [vel potius *Ezechias* ut Kimch. in locum] *Messias, & Elias. Ast ego certe non novi*, inquit R. Solomon, *unde hæc hauserunt.* Nec quidem ego.

Græci interpretes pro *Octo primarios hominum*, habent Ὀκτὼ δήγματα ἀνθρώπων, *Octo morsus hominum*, sensu alienissimo. Cæcutierunt in lectione vocis נסיכי, pro qua legerunt נשכי.

Quo magis ergo appropinquaret *regnum cœlorum*, vel tempus expectatum adventus *Messiæ*, eo magis somniarunt illi de resurrectione Prophetarum. Et cum in lucem prodiret vir aliquis insignioris gravitatis, pietatis, sanctitatis, in promptu illis erat, eum concipere Prophetam à mortuis resuscitatum.

Vid.

Vid. Math. xvi. 14. Is animus hujus quæstionis, Ὁ προφήτης εἶ σύ, Tune unus Prophetarum à mortuis resuscitatus?

Ver. 25. Τί ἐν βαπτίζεις;

Expectarunt & illi mundum renovandum sub adventu *Messiæ*.

Sanhedr. fol. 92. 2. *Annis istis quibus renovaturus est Deus mundum suum.* Aruch hæc citans addit *Annis iste mille:* sic etiam gloss. in loc.

Inter alia expectarunt purificationem immundorum.

R. Sol. in Ezek. xxxvi. 26. *Expiabo vos atque amovebo immunditiam vestram, per aspersionem aquæ purificationis.*

Kimchi in Zechar. ix. 6. *Tradunt Rabbini b. m. Elias purificabit Nothos, eosque restituet congregationi.* Paria habes in

Kiddush in fol. 71. 1. אליהו בא לטמא ולטהר, *Elias venit ad immundos distinguendum, & ad purificandum*, &c.

Cum ergo viderent Baptistam, ritum tam inusitatum introducere, quo etiam *Israelitas* admisit in novam religionis normam, quærunt quanam ille hoc authoritate, si non sit ipse *Messias*, aut *Elias*, aut unus de resuscitatis Prophetis.

Ut *Eliam* expectarent venturum, omnibus est notum. Idque male conceptis verbis, *Malachiæ* cap. iv. 5. Cui errori patrocinatur versio Græca, Ἀποστελῶ ὑμῖν Ἠλίαν τὸν Θεσβίτην. Ubi τὸν Θεσβίτην addunt de proprio interpretes, in favorem traditionum suarum: Quibus non infrequens, in versione sua, traditionibus Judaicis favere in injuriam sacri textus.

Ver. 29. Ὁ ἀμνὸς τοῦ Θεοῦ.

Allusum est plane à *Johanne* ad agnum sacrificii jugis, τὸ ἐν τύπῳ αἴροντα ἁμαρτίαν τοῦ Ἰσραήλ.

I. Præceptum erat, ut offerens sacrificium manum suam imponeret Capiti victimæ, *Levit.* I. 4. & III. 2. & IV. 4, &c.

II. Ratio ritus erat, ut peccata sua, & reatum transferret, quasi in victimam, quod in hirco emissario clarum maxime, *Levit.* xvi. 21, 22.

Hinc dicitur Christus *peccata nostra tulisse in corpore suo super lignum*,

lignum, I Pet. II. 24. id est, ut victima super altare. Et *à Deo pro nobis factum fuisse peccatum*, II Cor. v, 21. id est, חטאת, *Sacrificium pro peccato.*

III. Adhibitus est idem ritus circa agnum Sacrificii jugis, qui oblatus est pro toto Israele. *Viris stationariis* [ut vocabantur] *ut vicariis totius populi, manus suas capiti agni imponentibus*, *Taanith* cap. 4. hal. 2.

Huc ergo tendunt verba Baptistæ. Agnus Dei, hoc est Sacrificium juge, fert aut tollit peccata Israelis, ut sacrificium pro toto Israele. Ast ecce hic adest agnus Dei verus, qui tollit peccata mundi.

Ver. 39. Πȣ̃ μένεις;

Sensus quidem proprius & proximus est, *ubi habitas*, aut *hospitaris*, aut pernoctas. At gestit animus meus sic reddere, ac si dictum esset, *Ubi Sabbatizas?* & conjectare, diem hunc fuisse Vesperias Sabbati. Nam

Cum dicitur, *Manserunt apud eum diem illum*; ὥρα δ' ἦν δεκάτη, duriusculum est de die jam labente intelligere, qui quidem erat jam propemodum elapsus, sed potius de die insequente.

Erat jam ultra medium *Novembris* nostri, cum hæc occurrerent *Bethabara*, ut tempora calculanti accuratius patebit plane, & quantillum diei tum reliquum hora decima. Erat tum Solis occasus aut circiter, & novi diei initium, & rectius dici poterat Manserunt apud illum *noctem istam*, quam *diem istum*, nisi quod indicare voluerit Evangelista quod apud eum manserunt diem posterum: quem Sabbatum fuisse non contendimus, sed non sine ratione supponimus.

Cæsar. Comment. lib. 4. vel *Oppi:* de bell. Alexandrino, *Cæsar duabus de causis eo die dimicare nolebat, quod & nullos milites in navibus habebat, & post horam decimam diei res agebatur.*

Ver. 42. Εὑρίσκει τὸν ἀδελφὸν.

Sic *Sanhedr.* fol. 30. 2. אשכחיה רב נחמן בר יצחק לרב הונא, & plurima istiusmodi apud Talmudicos, ut & אשכחנא & אשכחן, Εὑρήκαμεν.

Ver.

Ver. 42. Ὁ υἱὸς Ἰωνᾶ.

Non video quidem ego, cur vel substituenda sit vox Ἰωάννς, vel Ἰωαννᾶ, vel cur vox Ἰωνᾶ retenta, eadem censenda sit cum Ἰωαννᾶ, pro qua re contendunt non pauci.

I. In *Luca* cap. tertio nomen *Jochanan* tripliciter profertur pronuntiatione Græca. Ἰαννὰ, ver. 24. sic ינאי apud Rabbinos, Ἰωαννᾶ, ver. 27. Ἰωνὰν, ver. 30. At nunquam Ἰωνά.

II. *Jonah* erat nomen apud Judæos usitatissimum, atque apud Talmudicos occurrit frequenter, scriptum יונה: Quare ergo non permittendus pater *Petri* eo nomine vocari, æque ac nomine *Johannis*?

III. Præsertim vero cum hic filius *Jonæ* celebrem illum Prophetam in hoc imitaretur, quod uterque primus prædicaret Gentilibus, uterque iter carpens à *Joppa*.

Ὁ ἑρμηνεύεται Πέτρος.

Vulg. *Quod est si interpreteris, Petra.* Sic Act. ix. 26. *Tabitha, quæ interpretata dicitur Dorcas*, Vulg. *Caprea.* At num Lexicographos agunt amanuenses sacri, aut Ludimagistros, ut doceant tantum vocem Syram *Cepha*, Græca lingua significare Πέτρα, & *Tabitha, Dorcas*? Quin potius hoc docent, quod Propria hæc nomina Syra, propriis istis nominibus proferentur à Græcis. Nam proprium nomen *Syrum* hic redditur in propium nomen *Græcum*, & non appellativum in appellativum; nec proprium in appellativum.

Ast habeat Vulg. interpres quod optat; & esto, *Tu vocaberis Petra*: vix tamen concesseris, Salvatorem *Simonem* vocasse *Petram* directo sensu, & maxime laudabili. *Nam non est Petra præter Deum nostrum*, II Sam. xxii. 32. Ubi Græc. interpr. Pro צור, *Petra*, habet Κτίστης, *Creator*, quam vocem adhibet ipse *Petrus*, docens quis sit *Petra*, I Pet. iv. 19. Sed

Est *Petra scandali*, æque ac *Petra fundamenti*, & factus est *Petrus* Petra scandali in ruinam myriadum, non ipsius quidem culpa, sed eorum, qui, vel ex ignorantia, vel pervicacia, vel utraque, illum æstimant pro Petra super quam ædificatur Ecclesia.

Tu itaque ô interpres, si ita tenaciter adhæres isti versioni, *Tu vocaberis Petra*, permitte ut reddatur Anglice, **Thou** *wilt* **be called the Rock:** & ut concipiatur Christum loqui Prophetice, & prænuntiare oriturum in Ecclesia grandem illum errorem, quo funestius tristiusve nihil vidit orbis Christianus, viz. *Petrus est Petra*.

Ver. 47. Ἔρχου καὶ ἴδε.

בוא וראה, & איתא חמי, aliquando תא חמי, & תא חזי, Talmudicis usitatissime.

Ver. 48. Ἀληθῶς Ἰσραηλίτης.

Confer Esai lxiii. 8. *Vidi te*, inquit Christus, *cum esses sub ter ficum*. Et quidnam tandem ibi agentem? Non dormientem absque dubio, non otiantem, non mali aliquid agentem, nam tum tale encomium à Christo non obtinuerat: quin potius aut orantem aut legentem aut meditantem, aut aliquid religiosum præstantem, in secessu sub aliqua ficu, & extra conspectum hominum: adeoque extra conspectum hominum, ut ipse agnoscat Jesum pro *Messia* qui potuerit eum conspicere. Huic *Verus ille Israelita in quo non dolus*, ideo quod recessum istum quæreret dum oraret, & non secundum religiosum dolum & hypocrisin gentis oraret, in viis & plateis & publice, ut conspiceretur ab hominibus.

Et jam collegit sibi Christus quinque discipulos, *Andræam*, *Petrum*, *Philippum*, *Nathaneelem* [qui videtur idem esse cum *Bartholomæo*] & alium anonymum, ver. 35, 40. quem ego ex collatione xxi. 2. conceperim esse *Thomam*.

Ver. 52. Ἀμὴν, ἀμήν.

Si Christus ita geminaverit cur non etiam geminatur apud reliquos Evangelistas? Si vero non geminaverit, cur geminat hic noster?

I. Responderi posset, quod cum Christus hanc asseverationem adhibet apud *Johannem*, non est ad easdem sententias & res, ad

ad quas ſimplicem *Amen* adhibet apud alios Evangeliſtas.

II. Reſponderi etiam poſſet, quod *Johannis* ſcribens pro *Helleniſtis*, vocem hanc profert iiſdem literis quo protulit Chriſtus Hebraice, & eandem profert iterum eo modo quo ſoliti Græci, retenta etiam voce Hebraica.

III. At notandum, quod cum frequentiſſime adhiberetur ab omnibus *Amen* in fine orationis aut ſententiæ, non adhibetur in initio niſi à ſolo Chriſto, qui ipſe eſt *Amen*, Apoc. III. 14. & אלהי אמן, Eſai lxv. 16.

Simplex ergo *Amen* qua uſus eſt ille apud alios Evangeliſtas, geminatam in ſe continuit *Amen*, *Amen*. Ego *Amen* verax & Fidelis, *Amen*, id eſt Ἐπ' ἀληθείας, dico vobis. Et non decuit os cujuſvis mortalis *Amen* proferre in initio ſententiæ eo modo quo Chriſtus: atque ipſi quidem magiſtri traditionum, qui videbantur eſſe oracula gentis, dixerunt באמת, & הימנותא, *In veritate dico*, at non *Amen dico*.

IV. *Amen*, in ſe continet Ναὶ, & Ἀμὴν, II Cor. I. 20. Apoc. I. 7. *verum* & *ſtabile* aut firmum. אמונה אמן, Eſai 25. 1. Interlin. *Veritas*, *firmitas*. Alii Evangeliſtæ vocabulum exprimunt quo uſus eſt Salvator, *Johannes* geminat, ut innuat plenum ejus ſenſum.

Ver. 52. Ὄψεσθε τὸν οὐρανὸν ἀνεῳγότα, καὶ τοὺς ἀγγέλους, &c.

Alluſionem ad ſcalam *Jacobi* notant omnes: Senſus videtur hic eſſe, *Crediſne quia dixi, Vidi te ſub ficu?* Num illud tam mirandum in oculis tuis? Majora videbitis. Nam tantam miraculorum & revelationum copiam apud me videbitis, ac ſi conſpiceretis ipſum cœlum apertum, atque Angelos Dei aſcendentes & deſcendentes, ac ſecum portantes omnimodam revelationem, atque authoritatem & potentiam à Deo, impertiendam filio hominis. Ubi hoc includitur, Angelos ei miniſtraturos modo ſingulari: ſicut in viſione iſta Jacobi, Famulitium Angelicum ei à Deo eſt promiſſum & paratum in ipſo peregrinationis ſuæ jam exordio.

De ſcala iſta ſomniant & Rabbini. In *Bereſhith rab*. Sect. 68. *Scala eſt aſcenſus altaris & altare, Angeli ſunt ſacerdotes*, &c. In *Vajicra rab*. fol. 199. 1. & *P. Eliezer* cap. 35. Angeli ſunt Principes

Principes monarchiarum. *Princeps Babel ascendit* 70 *gradus. Princeps Mediæ* 52. *Princeps Græciæ* 180. *Princeps Edom incertum quot*, &c. In *Cholin*, fol. 91. 2. Emensurant latitudinem ſcalæ, nempe quod fuerit 8000 paraſangarum : & quod craſſities Angeli fuerit 2000 paraſangarum : Egregios Mathematicos.

CAP. II.

Ver. 1. Καὶ τῇ τρίτῃ τῇ ἡμέρᾳ γάμος ἐγένετο, &c.

CHETUBBOTH, cap. 1. hal. 1. בתולה נישאת ליום הרביעי, *Virgo nubit die Hebdomadis quarto, & vidua die quinto.*

Ibid. fol. 3. 1. *Hic mos non obtinuit, nisi à decreto Ezræ, & porro. Nam non conſident conſeſſus, niſi die ſecundo & quinto. Aſt ante decretum Ezræ, cum conſeſſus iſti convenirent quovis die; licuit uxorem ducere quovis die.*

Duplex reſtrictionis hujus redditur ratio.

I. מפני טענת בתולים. Maritanda erat virgo die hebdomadis quarto, quia convenit conſeſſus triumviralis die quinto: Ut ſi maritus non comperiret uxorem ſuam virginem, ſed jam tactam, dum æſtuaret ira ejus, recurreret ad Conceſſum judiciâlem, pro pœna ei infligenda ſecundum legem. At quare ergo non æque die hebdomadæ primo. Nam *Beth Dein* ſedit die ſecundo.

II. שלא יטרח בצרכי סעודה. Ne violaretur Sabbatum ob præparationem convivii nuptialis. Cui præparationi indulti ſunt dies primus, ſecundus & tertius ſeptimanæ.

Ratioque quare vidua maritanda erat die quinto, hæc erat, nempe ut cum ea lætaretur maritus tribus diebus, quinto, ſexto, & Sabbato. Vid. locum & gloſſ. & *Rambam.*

Si ergo virgo fuerit ſponſa hæc noſtra, nuptiæ factæ ſunt die

die ſeptimanæ quarto, *Mercurii* noſtro: Si vidua, die *Jovis*, illis ſeptimanæ quinto. Computetur ergo numerus dierum apud Evangeliſtam, & detur diem iſtum fuiſſe Sabbatum, de quo dicitur *Quod manſerunt apud eum diem illum*, ver. 39. tum die hebdomadis primo, proceſſit Chriſtus in *Galilaam*, & convenit *Nathanielem*, & dies ab iſto tertius eſt ſeptimanæ quartus. Sed calculet quiſpiam pro placito ſuo.

Γάμος.

Talmudicis aliquando הילולא. Aliquando נישואים. Aliquando חופה. Aliquando הכנסת כלה, Res pompæ & lætitiæ.

I. Prodiit virgo maritanda, è domo patris, ad domum mariti בהינומא וראשה פרוע, *In peplo aliquo, at paſſis capillis*, vel capite nudo.

II. Obvians quiſpiam de via ei ceſſit, quod ſemel factum eſt ab ipſo rege *Agrippa*.

III. Portarunt ante eam poculum vini, quod vocarunt כוס תרומה, *Poculum Truma*: per illud denotantes, non indignam eſſe eam, ob puritatem virginitatis, quæ nuberet ſacerdoti, & comederet de *Trumah*.

IV. Saltantes & tripudiantes decantarunt laudes ſponſæ; In *Palæſtina* his verbis לא כחל ולא שרק ולא פירכום ויעלת חן, *Non opus ei fuco, aut ſtibio, aut complicatione capillorum, ipſa formoſiſſima eſt.*

V. Sparſerunt inter pueros grana, vel legumina quædam, ut teſtentur olim, ſi opus fuerit, ſe vidiſſe iſtam fœminam nuptam virginem.

VI. Sparſerunt etiam vel ſeverunt hordea, per ritum iſtum denotantes fructificationem: quæ omnia aliaque habes in *Chetubb.* capp. primo & ſecundo. An hæc luſoria præſente Chriſto?

VII. Item in *Sotah*, fol. 49. 1. Mentio eſt de coronis ſponſorum & ſponſarum, qualeſnam illæ, & de quibus ſunt compactæ.

VIII. Ob lætitiam in nuptiis habendam, prohibuerunt ne eſſent nuptiæ intra aliquod feſtum [Paſchatis, Pentecoſtes aut

Scenopegiæ] ששמחה היא לו , *quia nuptiæ erant lætabundæ :* שמחה בשמחה, *Et non commiscuerunt lætitiam cum lætitia ;* lætitiam nuptialem cum lætitia festi, *Moed Katon.* fol 8. 2.

IX. Convivatio & hilaritas nuptialis continuata est per totum septiduum. Quod & olim *Judic.* xiv. 12.

Καὶ ἦν ἡ μήτηρ τοῦ Ἰησοῦ ἐκεῖ.

Non invitata, ut videtur, cum Christo & Discipulis, sed quæ ibi fuerat ante eorum invitationem.

Convivas nuptiales concipere potes ex his verbis *Maimonidis.*

Sotah, cap. 6. חתן וכל השושבינין ובני חופה, *Sponsus atque omnes socii, & filii thalami, non tenentur ad faciendum tabernaculum* &c.

I. שושבינא generaliori significatione *Socium* denotat aut *amicum*, ut in Targ. Judic. xiv. 12. II Sam. xiii. 3. peculiarius tamen applicatur ad amicos convenientes in convivationibus nuptialibus.

II. Strictissime ad duos illos de quibus

Chetubb. fol. 12. 1. *Olim constituerunt duos Shoshbenin, unum sponso, alterum sponsæ, ut ministrarent iis, tempore præsertim ingressus eorum in thalamum.* In hunc præcipue finem, hi sunt instituti, ut caverent provideréntque, ne quid doli aut fraudis esset circa signa virginitatis sponsæ, ut gloss. ibi fol. 6. 2. Ridicule, ut semper fere, nugantur Rabbini, *Michaelem* & *Gabrielem* duos istos *Shoshbenin* fuisse ad nuptias *Adami* & *Evæ*, *Bereshith rabba*, fol. 10. 4.

III. Quid & quos vox ista nuptialis latiori sensu denotet disce ex

Bava bathra, fol. 144. 2. אחין שעשו מקצתם שושבינות וגו', *Si aliquis inter fratres faciat Shoshbinuth, vivente adhuc patre, cum redit Shoshbinuth, redit & ea in medium. Nam Shoshbinuth postulatur coram Beth Din. At vero si mittat quispiam amico suo cados vini aut olei, hi non repostulantur coram Beth Din.* שהן גמילות חסדים, *Nam hoc est opus charitativum.*

Obscura hæc hunc sensum secum ferunt,

Hic erat mos *Shoshbenuth* : Accepit quis cœlebs munus aliquod

quod secum, pro lætitia nuptiarum amici sui, & comedit cum eo; cum advenirent nuptiæ cœlibis istius, tenebatur sponsus ille, ad quem jam dona tulit, par pari illi referre. Imo si pater nuptias faceret filio suo, convenirentque amici dona secum ferentes in honorem nuptiarum, darentque filio [jam sponso] tenebatur pater ad retribuendum, cum illi etiam uxorem ducerent.

At vero si mitteret quispiam vinum aut oleum aut aliquid istiusmodi sponso in honorem nuptiarum, ipse autem non iret & comederet & lætaretur cum sponso in nuptiis suis, hoc non erat de natura τῆ *Shoshbinuth*, nec repetendum coram concessu, nam erat donum gratuitum.

IV. Christus ergo & quinque ejus Discipuli, non erant in his nuptiis spontanei tales *Shoshbinim*, nam erant invitati, sed erant de numero eorum qui vocabantur בני חופנה, *Filii thalami*, ut distincti à *Shoshbenin*. Sed sub quorum numero, vel horum vel illorum censenda sit mater, an sub neutro, inane est quærere. Forte curam ea aliquam gessit circa præparanda necessaria ad nuptias, utpote quæ vel sponsum, vel sponsam cognatione aliqua attingeret.

Ver. 6. Ὑδρίαι λίθιναι ἕξ.

כלי אבן, *Bezah* fol. 17. 2. משיקין ארת המים בכלי אבן.

Gloss. *Si cui sit aqua idonea ad bibendum, ea autem aliquo modo contrahat immunditiam, impleat ea vas lapideum,* &c.

Kelim, cap. 1. hal. 1. כלי גללים וכלי אבנים: Ubi concedunt commentatores per כלי גללים intelligi posse *Vasa marmorea*, quamvis & aliam interpretationem admittant: at de כלי אבנים lis nulla.

Numerum hydriarum senarium ego non consuetudini gentis ascripserim, sed multitudini jam præsenti. Verum quidem est adhibitas tales hydrias & in nuptiis & in aliis conviviis, unde lavarentur manus, ast numerus vasorum, & quantitas aquæ, erat pro numero convivarum: Lavandæ manus, & vasa, & forsan nonnullorum pedes.

Schabb. fol. 77. 2. משיכלא משי כולא, *Mashicala mashi culla*, *Vas majusculum ex quo se lavant omnes.* משיכלתא משיא כלתא,

כלתא, *Maschilta mashia callatha. Vas minnusculum ex quo se lavat sponsa*; & ut gloss. *Digniores è cœtu.*

Μετρητάς.

Græc. interpr. mensuram *Bati* sic exprimit, בתים שלשת אלפים יכיל, Χωρῦσαι μετρητὰς τρισχιλίους. II Paralip. IV. 5. Et sic Hag. II. 17. ubi eadem mensura *Bati* videtur intelligi. Quod si unaquæque hydria in nostra hac historia contineret binos aut ternos *Batos*, quanta vis vini, quum aqua transiret in vinum!

Kelim, cap. 2. hal. 2. חביות לודיות ולחמיות, *Utres Lyddenses & Bethlehemetica.* Ubi Gloss. *Facere solebant in Lydda ollas, à mensura Seæ ad mensuram ♀ Log: atque in Bethlehemo, à mensura duarum Searum ad mensuram Seæ unius.* At quantæ hæ, si continerent sex vel novem Seas, nam *Batus* erat trium Searum.

Hæc de lotione manuum in

Jadaim cap. I. hal. I. רביעית נותנין לידים, *Quartanam ♀ Log assignant ad lotionem manuum uni, imo duobus: Dimidium ♀ Log tribus aut quatuor: Log quinis aut denis, imo centenis: Hoc proviso, inquit R. Jose, ut non restet postremo qui lavat minus quam quartana.*

Ver. 7. Λέγει αὐτοῖς Ἰησοῦς Γεμίσατε, &c.

I. Probabile est colloquium inter matrem & filium, non fuisse publice & coram toto cœtu; sed privatim inter se, nemine præsente. Quo supposito, molliora aliquantum videbuntur verba filii ad matrem *Fæmina quid mihi tecum*, quam si ea prolata concipias coram tota turba. Et quamvis videretur filius primo responso negare id quod propositum, fusiori tamen forsan colloquio quam exprimit Evangelista, vel aliquo alio indicio, didicit mater ejus assensum: ita ut, cum illi iterum in cœtum prodirent, dicere ea potuerit, *Quodcunque dixerit vobis id facite.*

II. Respondit matri, *Hora mea adhuc non advenit*: nam rite & congrue edendum erat primum ejus miraculum Hierosolymis, gentis metropoli.

Ver. 8.

Ver. 8. Ἀρχιτρικλίνῳ.

Hunc, ego intellexerim eum fuiſſe, qui inſtar ſacellani erat, & gratias egit, & benedictiones pronunciavit, in talibus conviviis haberi ſolitas. Erat ברכת חתנים, *Benedictio ſponſi*, recitata unoquoque die ſeptidui: & erant in tam continuata convivatione benedictiones aliæ, quæ poculum vini requirerent, [nam ſuper Poculum vini eſt benedictum] & erat ſpeciatim כוס הבשורה, *Poculum bonorum novorum*, ob ſigna virginitatis ſponſæ. Illum ergo qui pro toto cœtu benedixit, *Architriclinum* hic dici exiſtimo. Ac vinum jam ex aqua factum Chriſtus ad eum dirigit, utpote qui propinaret toti cœtui, benedictione aliqua ſuper poculum concepta, poculo ab eo epoto, & ſubinde toti menſæ communicato.

Super iis quæ continentur commatibus 14, 15, 16. diximus ad *Matth.* XXI. 12.

Ver. 18. Τί σημεῖον δεικνύεις ἡμῖν.

Shemoth rab. Sect. 9. *Noah, Ezechiah, &c. petunt ſignum, multo magis impii petunt.*

Cum jam elapſi forent tot anni à diſceſſione Spiritus ſancti, & ceſſatione Prophetiæ, ut quatuor Centuriæ excurrerint, in qua temporis intercapedine, non apparuerit quiſpiam in gente dotatus ſpiritu Prophetiæ, & poteſtate edendi miracula, minus mirum ſi ſuſpicioſi forent de quovis qui ſe vendicaverit pro Propheta, requirerenturque ab eo ſignum.

Ver. 19. Λύσατε τὸν ναὸν τοῦτον.

I. Exhibet iis Chriſtus nullum ſignum ut merum ſignum, *Mat.* XII. 39.

Converſio virgæ *Moſis* in Serpentem, & reverſio in virgam: ut & degeneratio manus ejus in lepram, & regeneratio in proprium temperamentum, erant mera ſigna: at mira illa quæ poſtea operatus eſt in Ægypto, non erant mera ſigna, ſed miracula punitiva. Sic ſtupenda illa quæ operatus eſt ſalvator, non erant mera ſigna, ſed miracula benefica, Act. x. 38. Et

 quicunque

quicunque non crederet propter infinita ista miracula quæ demonstravit, minime etiam crederet ob mera signa. Atque indignum erat Christo, obstinatæ eorum incredulitati ita indulgere, ut pro libitu eorum ederet signa, qui non crederent, videntes infinita signa edita.

II. Postulantes signum, remittit ad signum *Jonæ* Prophetæ, *Matth.* xii. 39, 40. Atque ad eundem ipsissimum sensum digitum intendit in hisce verbis, *Destruite hoc templum*, &c. Hoc est, Resurrectio mea à mortuis erit signum ultra omnem negationem, probans firmansque me divina authoritate agere quæ ago, meque eum esse qui venturus. [*Rom.* I. 4.] Cis illud signum ego signum vobis præbebo nullum. Si non credetis mira operanti, at credite tandem à mortuis resurgenti.

Actitavit ille hoc in loco sub notione authoritatis *Messiæ*, dum purgat templum suum. [*Mal* III. 1, 3.] planeque illud vocat *Domum patris sui*, ver. 16. Ede ergo aliquod signum, inquiunt illi, quo demonstretur te esse Filium Dei, Messiam: vel saltem quo demonstretur te esse Prophetam. Edam, respondit ille, *Destruite hoc templum*, viz. corporis mei, atque ego illud resuscitabo à mortuis, quod nec unquam præstitum fuit, nec præstari potuit à Propheta.

Ver. 20. Τεσσαράκοντα καὶ ἓξ ἔτεσιν, &c.

I. De templo *Herodiano* hæc dicta esse, non de *Zorobabeliano*, hæc suadent.

I. Quod in *Herodiano* templo hæc transacta sunt & disputata inter Christum & Judæos.

II. Quod non quadrabit computus de templo *Zorobabeliano*, vel per annos Regum Persicorum, vel per septem istas septimanas, *Dan.* ix. 26. In quibus *ædificata est Hierosolyma tempore inquieto.* Nam calculanti per Reges Persarum necesse est ut triginta annos *Cyro* tribuat, quod faciunt illi qui hanc computationem amplectuntur: quos annos nisi ei tribuat post captam ab eo *Babylonem* & eversum istud imperium, nihil probat ad præsentem computum

Euseb. in Chronic. *Cyrus Medorum destruxit imperium, & regnavit Persis, subverso Astyage rege Medorum*; & exinde numerat

Cyro

Cyro annos triginta. At dum ipsissimo eidem anno, quo devictus est *Medus*, ascribit *Hebræorum captivitatem laxatam*, qua authoritate id faciat ipse videat. Nam non potuit *Cyrus* laxare Hebræos è Babylonia ante devictam Babyloniam, quod diu multumque erat post subjugatos ab eo Medos, ut patet apud omnes qui de ea subjugatione Medorum scripserunt: quæ ut conveniant cum *Xenophonte*, non hoc in loco discutiemus. Hoc tantum contenti, quod non est inter historicos, acta Cyri literis mandantes, qui triginta, qui viginti, imo qui decem annos ei tribuat post captam ab eo Babylonem. *Leunclavius* in Chronologia sua *Xenophontæa* octo tantum ei tribuit, & videtur *Xenophon* ipse, septem tantum: alii pauciores. Ita ut plane corruat calculatio horum quadraginta sex annorum, quæ stare non potest nisi totis triginta *Cyri* annis intra numerum inclusis.

Probabilior aliquantum est ista sententia quæ XLVI hosce annos parallelos sistit cum septem istis septimanis, *Dan.* IX. 26. At per plures annos cessatum est ab ædificatione, quam est ædificatum, & revera intra decennium, aut minus, absolutum est opus ædificationis, si tempora computes dum ædificarent.

II. Optime quadrat hic numerus annorum XLVI, cum templo *Herodiano.* Nam refert *Joseph.* Antiq. lib. 15. cap. 14. Inchoatam fuisse reædificationem templi anno regni sui decimo octavo. Nec secum pugnat cum *De bell.* lib. 1. cap. 16. dicit, Πεντεκαιδεκάτῳ γοῦν ἔτει τῆς βασιλείας αὐτόν τε τὸν νεὼν ἐπισκευάσας, quippe quod decimus quintus ex quo solus regnavit devicto Antigono, erat decimus octavus ex quo declaratus est Rex à Romanis. Jam vero, vixit *Herodes* referente eodem *Josepho* Antiq. lib. 17. cap. 10. ex quo primum declaratus est Rex à Romanis annos XXXVII. Et natus est Christus anno ejusdem XXXV. Labiturque jam Christi cum hoc ei cum Judæis colloquium annus tricesimus, dimidio ejus tantum peracto. Ita ut inter decimum octavum *Herodis* & tricesimum Christi exclusive excurrerint anni quadraginta sex completi.

III. Verba ergo Evangelistæ nostri ego Anglice sic reddiderim, **Forty and six years hath this temple been in building**, Quadraginta sex annis jam extitit hoc templum in ædificando. Et suffragabitur *Josephus* versioni:

Antiq.

Antiq. lib. 20. cap. 8. Historiam *Gessii Flori* procuratoris Judææ circa annum *Neronis* XI. ille inchoans hæc ait, Ἐξ ἐκείνου μάλιστα τοῦ καιροῦ συνέβη τὴν πόλιν ἡμῶν νοσεῖν προκοπτόντων πάντων ἐπὶ τὸ χεῖρον, *Ex eo potissimum tempore cœpit civitas nostra ægrotare, vergentibus omnibus in pejus.* Refert protinus, ut *Albinus* procurationem suam exuens, carceres aperuerit, & vinctos dimiserit, unde repleta est tota provincia latronibus & latrociniis. Narrat porro ut concessum fuerit à rege *Agrippa*, Levitis cantoribus, vestibus lineis uti pro suo placito. Et subinfert tandem Ἤδη δὲ τότε καὶ τὸ ἱερὸν τετέλεστο, *Et jam tum perfectum est Templum* [Nota illud] *Videns ergo populus quod otium jam esset operariis, qui erant plures quam* XVIII *mille* —— *urget regem ut porticum Orientalem restauret*, &c.

Si itaque templum non absolutum esset ante ista tempora; tum multo minus quum in eo aderat Christus. Unde verba hæc Judæorum in facilimum hunc sensum reddas, Quadraginta sex sunt anni ex quo incepta est reædificatio hujus templi, quæ ad hoc usque tempus non est perfecta, & tunc intra triduum novum ædificabis?

Ver. 21. Ἔλεγε δὲ περὶ τοῦ ναοῦ τοῦ σώματος αὐτοῦ.

Perpensa inferioritate templi secundi infra primum, clarius patebit quare beatissimus salvator corpus suum vocaverit *Templum.*

Hieros. Taanith, fol. 6. 1. Et *Bab. Ioma*, fol. 21. 2. *In templo secundo defuerunt Ignis de cœlo, Arca cum propitiatorio & Cherubinis, Urim & Thummim,* שכינה, *Divina gloria, & Spiritus sanctus, Atque etiam oleum unctionis.*

Affuerunt hæc omnia in templo *Solomonæo*, atque inde factum est illud plenus typus Christi: cum autem abessent à secundo, caruit illud rebus istis, quibus primum præcipue eum repræsentavit.

1. Erat quidem in secundo arca quædam in Sancto Sanctorum, *Ioma* fol. 52. 2. sed nec erat illa arca *Mosaica*, nec arca fœderis. Quod non inutiliter forsan meditari potes, cum legis *Apoc.* XI. 19. *Tunc apertum est templum Dei in cœlo, & visa est arca fœderis ejus in templo.* Non visa est, nec extitit arca fœderis in templo secundo. Com-

Comminiſcuntur Judæi *Joſiam* occultaſſe arcam ante captivitatem Babylonicam, ne tum caperetur ab hoſtibus, ſicut olim à Philiſtæis. *Ioma* ubi ante, & *Cherithuth* fol. 77. 2. at nequaquam mentio de iſta iterum inventa & reddita.

II. In tabernaculo Moſaico, & templo Solomontæo ſedit viſibile ſpecimen divinæ præſentiæ ſuper arcam in propitiatorio, in nube gloriæ: at cum appropinquaret excidium iſtius templi, migrat à propitiatorio, *Ezek.* x. 4. nunquam reſtituta templo ſecundo, ubi nec iſta arca, nec propitiatorium.

III. Miniſtrabat quidem ſummus Pontifex ſub templo ſecundo in octo veſtimentis, ſicut & in primo, *Ioma* fol. 71. 2. inter quæ *Pectorale* vel *Rationale*, in quo margaritæ [atque ex eo excidit aliquando *Jaſpis* & eſt deperdita, *Hieroſ. Peah*, fol. 15. 3. *Bab. Kiddushin*, fol. 60. 2.] verum nunquam redditum eſt Pontifici oraculum per *Urim* & *Thummim*, vid. Ezr. II. 63. & Nehem. VII. 65. Et ſi non in diebus *Ezræ* & *Nehemiæ*, multo minus ſæculis ſequentibus, cum prorſus delierat & diſceſſerat à populo ſpiritus prophetiæ. Nam veriſſimum videtur illud Talmudicorum,

Ioma fol. 73. 2. *Non ſcitantur* [per Urim & Thummim] *à quovis ſacerdote, qui non loquitur per Spiritum ſanctum, & ſuper quem non habitat divinus afflatus.*

Hic, ut alia omittamus, erat ſtatus Templi *Zerobabeliani* quoad iſta quæ templum maxime glorificarunt: & his ab eo deficientibus, quantum illud inferius templo *Solomontæo!* Et gradu uno infra hoc etiam erat templum *Herodianum*, propter ipſum conditorem. Nam ſcrupulo non caruit apud Judæos quod templum conditum fuerit ab *Herode* [quis non novit *Herodem*?] & de jure facti diſputant, & excogitant argumenta quibus de legitimatione ejus ſatisfaciant ſibi & ſuis;

Objiciunt primo,

Bava Bathra fol. 3. 2. לא לסתור בי כנשתא עד דבני בי כנשתא אחריתי, *Synagogam demoliri nemini permiſſum, antequam condiderit alteram.* Multo minus demoliri templum. Aſt *Herodes* demolitus eſt templum ante alterum conditum, Ergo

Reſpondent, *Baba ben Buta conſilium dedit Herodi ut demoliretur.* Erat autem iſte *Baba* inter grandiſſimos ſapientes numeratus, nec inconſulto ad rem iſtam *Herodem* movit דתיותא הוא

חזא בירה, *Nam scissuras vidit in templo* ruinam ejus minitantes.

Objiciunt iterum de persona *Herodis*, Quod fuerit servus familiæ *Asmonææ*, quod insurrexerit contra Dominos suos, atque eos interfecerit, quodque interfecerit Synedrium.

Respondent, Sub ejus potestate fuimus, & non potuimus ei resistere. Et si manus istæ pollutæ sanguine voluerunt ædificare, penes nos non erat impedire.

Hæc & alia pro templo illo Apologizant: figmentum etiam hoc excogitantes in majorem rei honorem, quod per totum illud temporis spatium, quod insumptum est in ædificatione istius templi, nunquam pluvit interdiu, ne opus impediretur, *Taanith* fol. 23. 1. *Jos. Antiq.* lib. 15. cap. 14.

Magno sudore nihil agunt Rabbini circa verba illa *Hag*. II. 10. *Major erat gloria domus hujus posterioris, quam prioris.*

Bava Bathra, fol. 3. 1. *Dicunt R. Jochanan & R. Eliezer. Unus, quod major erat quoad fabricam: alter, quod major quoad durationem.* Ac si constaret vera gloria templi, in ratione aliqua mathematica spatii vel dimensionum, vel durationis, ac si in parietibus, deauratione, ornatu. Gloria primi templi erant arca, divina nubes super arcam, Urim & Thummim, &c. & ubinam & quænam major gloria secundi cum ista absunt?

Jam adest, cum Dominus templi adest in templo suo. Cum adest ille Ἐν ᾧ κατοικεῖ πᾶν τὸ πλήρωμα τῆς θεότητος σωματικῶς, Colloss. 2. 9. Sicut divina gloria olim super arcam σωματικῶς.

Jam adest, cum adest magnus ille Pontifex & Propheta, qui, Urim & Thummim instar, revelat consilia & voluntatem Dei: Ille qui verum est templum, & qui respondet typo. Templum hoc vestrum O Judæi non quadrat cum Archetypo & exemplari. Desunt in eo illa quæ templum istud glorificarunt: qui ipse defectus monet, templum aliud esse expectandum quod typo istius templi respondeat in omnibus, prout par est Antitypo respondere typo. Illud autem est templum hoc corporis mei, & nihil est aliud quod potest respondere.

CAP. III.

Ver. 1. Νικόδημος.

APUD Talmudicos occurrit nomen נקרימון, quod à doctis, idque non sine ratione, redditur *Nicodemus*. Nomen autem non deducunt Judæi ab origine Græca, sed ab hac historia.

Taanith, fol. 20. 1. & *Avoth*, *R. Nathan.* cap. 7. *Tempore quodam ascendit totus Israel Hierosolymas ad festum, & non suppetiet iis aqua. Adit Nicodemus ben Gorion, magnatem quendam & dixit ei, Mutuo da mihi duodecim puteos aquarum, pro ascendentibus ad festum, & ego reddam tibi duodecim puteos, aut solvam tibi duodecim talenta argenti: & constituerunt diem. Cum adventaret dies solutionis, & adhuc non pluvisset——— Adiit Nicodemus sacellum & velavit se & oravit: & extemplo coacta sunt nubes & descendit pluvia affluentissima, ita ut repleta forent* XII *putei, & foret quod redundaret.* ——— *Cum cavillaretur magnas, quod Sol jam occidit, adiit sacellum iterum Nicodemus, & velavit se, & oravit, & dispersa sunt nubes, & Sol eluxit. Inde nomen ei* נקרימון, *Nicodemus*, שנקרדה לו חמה, *Quia sol pro eo emicuit*; vel, ut alibi redditur שנקדמה.

Si aliquid veri sit in aliqua parte historiæ, videtur *Nicodemus* fuisse sacerdos, atque officiarius iste, cui titulus חופר שיחין, *Fossor puteorum*, cui cura de aquis providendis pro ascendentibus ad festum. Vid. *Shekalim*, cap. 5. hal. 1.

Nomen ejus proprium לא נקרימון אלא בוני, *Non erat Nicodemus, sed Bonai*, ut *Taanith* loco allegato: Jam vero in *Sanhedr*. fol. 43. 1. בוני, *Bonai* quendam numerant inter discipulos *Jesu*. Numeratur etiam inter tres locupletissimos Judæorum, cum *Titus* obsideret Hierosolymam.

Gittin, fol. 56. 1. *Tres ditissimi erant Hierosolymis, Nicodemus ben Gorion, & Calba Sabna, & Zizith hakkesoth.* Ast in

Echab rabbathi, fol. 64. 1. *Erant tum Hierosolymis quatuor* Βουλευταὶ, *Ben Zizith*, *& Ben Gorion*, *& Ben Nicodemon*, *& Ben Calba Sabna*, homines locupletiſſimi, &c.

Mentio etiam eſt *filiæ Nicodemi ben Gorion*, *cujus lectus erat ſtratus duodecies mille denariis*, R. Nathan ubi ante.

At tam miſere tandem depauperata eſt ea, & familia, ut *Chetubb*. fol. 66. 2. *Viderit eam Rabban Jochanan ben Zaccai colligentem hordea ex ſtercore jumentorum Arabum: & dixerit ei, Filia mea tu quænam? Et illa, Ego ſum filia Nicodemi ben Gorion. Et quid ſit, inquit ille, de divitiis patris tui*, &c?

Lectori relinquimus diſcutiendum, an *Nicodemus* Talmudicorum ſit noſter, necne. Non laudabile eſt, quod illi eum ſemper commemorent cum laude, quæcunque tandem ſupponi poſſent pro affirmativo: qualia ſunt nomen ejus *Bonai* quo nomine erat unus de diſcipulis Jeſu, & depauperatio familiæ ejus, quæ concipi poſſit eveniſſe per perſecutionem propter Chriſtianiſmum ejus: ſed non tanti eſt ut ſudemus operoſe in re tam perplexa, ſi modo etiam non inutili.

Ver. 2. Οἴδαμεν.

An *Nicodemus* dum adhibet numerum pluralem, agnoſcit Synedrium idem etiam agnoſcere? Suſpicor, patres Synedrii, non bene noſſe, quomodo negarent, de qua re agimus ad cap. xi. 48. Sed Οἴδαμεν vel poteſt eſſe numerus pluralis pro ſingulari, quod in iſta perſona uſitatum in omnibus linguis, & ידענא & נהירנא [quarum vocum una uſum fuiſſe *Nicodemum* parum dubito] pro utroque numero indifferenter ſumi poſſunt. Vel Οἴδαμεν, *Novimus*, idem ſignificet quod *vulgo agnoſcitur*.

Ἀπὸ θεοῦ ἐλήλυθας διδάσκαλος.

Reſpicit *Nicodemus* longam ceſſationem retro Prophetiæ per ſpatium CCCC. annorum & amplius. Intra quod ſpatium non ſunt inſtituti doctores populi, niſi per homines, atque impoſitionem manuum: nec apparuerat quiſquam qui populum doceret per Spiritum Prophetiæ. At videmus quod tu miſſus es à Deo.

Ver. 3.

Ver. 3. Ἀπεκρίθη ὁ Ἰησοῦς, &c.

Quæras quomodo quadrat hæc responsio Christi cum verbis *Nicodemi.* Optime hoc modo. Videris tibi ô *Nicodeme* videre aliquod signum apparentis jam regni cœlorum, in hisce miraculis quæ ego edo. Amen dico tibi, Nemo potest videre regnum Dei sicut oportet, si non fuerit natus Ἄνωθεν.

Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἄνωθεν.

Quonam vocabulo vocem Ἄνωθεν conceperit Salvator, lingua Hierosolymitana, Non facile est determinare. An per מלעילא quod ego quidem opinor, an per מן דריש ut Syrus: an per חוב aut שנית significatu Πάλιν, ut fere omnes: Ex subjecto quæstionis, de qua agitur, elicienda est hujus rei solutio.

I. Non instituitur dissertatio, mere & directe de regeneratione, quamvis & elucidetur optime doctrina veræ regenerationis, sed quæstio est, de aptitudine & capabilitate hominis, ut fiat particeps regni Dei, vel cœlorum, hoc est temporum & beneficiorum *Messiæ.* Nam *regnum Dei* & *regnum cœlorum* converti apud Evangelista, nemo non viderit qui eos contulerit: & per Regnum Dei aut Cœlorum denotari Regnum & tempora *Messiæ*, clarius est quam ut egeat demonstratione.

Cum ergo tam intenta esset exspectatio inter Judæos, adventus & regiminis Messiæ, cumque videatur *Nicodemo* apparere aliquod indicium, & specimen istorum temporum, in miraculis Christi, erudit illum Christus, quonam modo aptus fieri possit, ad videndum & intrandum in istud regnum, & fruendum beneficiis istorum temporum. Nam

II. Judicarunt Judæi sibi satis esse ad participationem regni cœlorum, vel fœlicitatis temporum *Messiæ,* quod forent filii *Abrahami* & de semine Israelitico: hinc illud

Sanhedr fol. 90. 1. לכל ישראל יש להם חלק לעולם הבא, *Universo Israeli est portio in mundo futuro*: hoc est in fruitione *Messiæ.* Ast unde universis Israelitis portio? Ex hoc scilicet, quod sunt Israelitæ.

Hunc errorem redarguit Salvator, & docet, ad hanc participationem, non sufficere quod Abrahamo & semine Israeli-

 tico

tico sint nati, sed necesse est ut sint geniti Ἄνωθεν, *Cœlitus*, non terrena, sed cœlesti genitura. Et coincidunt quidem ejus verba in eundem fere sensum cum istis Baptistæ, *Ne dicatis Patrem habemus Abrahamum.*

III. Agnoverunt Judæi regenerationem aliqualem fieri pro Proselytismum; sed contemptilis ea quidem, & reptans humi. *Jevamoth*, fol. 62. 1. & 92. 1. גר שנתגייר כקטן שנולד דמי, *Proselytus quis factus, est sicut parvulus jam natus.* Quonam sensu?

Maimon. in *Issurei biah*, cap. 14. *Ethnicus qui fit Proselytus, & servus qui est manumissus, Ecce ille est sicut parvulus jam natus.* וכל שאר בשר, *Atque omnes cognati, quos habuit cum esset Ethnicus aut servus, non jam sunt ejus cognati.* ——— *Per legem licitum est Ethnico ducere in uxorem matrem suam, aut sororem ex matre, quæ proselytizantur. Sed sapientes prohibuerunt, Ne diceretur, Descendimus à sanctitate graviori ad leviorem, atque illa quæ heri erat ei vetita, hodie est permissa.* Confer 1 Cor. v. 1.

At docet Christus aliusmodi generationem requiri ad participationem regni *Messiæ*, quam vel eam quæ fit per Israelitismum, vel eam quæ per Proselytismum; nempe ut nascatur quis Ἄνωθεν, vel Cœlesti generatione, ut capax fiat regni cœlorum.

Ver. 4. Μὴ δύναται εἰς τὴν κοιλίαν τῆς μητρὸς αὐτοῦ δεύτερον εἰσελθεῖν, &c.

Hæret animo Pharisæi, sententia adhuc de capacitate *Israelitæ*, qua *Israelita*, & quamvis vocabulum quo usus est salvator Hierosolymitane, plane innueret nativitatem *cœlitus* vel è *supernis*, dimoveri ille non potest à pristino conceptu de generatione Israelitica. Cum Israelitæ, quia sunt Israelitæ, admittendi sunt in regnum *Messiæ*, num hoc sibi volunt verba tua de cœlesti generatione, ut quis per novum partum ex utero matris, fiat secundo Israelita? Novit & agnovit aliqualem regenerationem, ut diximus, fieri per proselytismum, at longe ab animo ejus aberat, vel credere vel cogitare, proselytismum Judæorum: non excogitare ergo potest modum aliquem novæ nativitatis, ut secundo fiat Israelita, nisi secundo ex utero matris, quod tamen ei videtur impossibile.

Ver. 5.

Ver. 5. Ἐὰν μή τις γεννηθῇ ἐξ ὕδατος καὶ πνεύματος.

Docet Judæum non intrandum esse in regnum *Messiæ*, nisi primo per transitionem ex statu Judaico in Evangelicum per Baptismum, & dein ex carnali, in spiritualem. Per *aquam* denotari baptismum, parum dubito: & parum dubito etiam, pergere jam salvatorem ad secundum articulum doctrinæ Evangelicæ cum Pharisæo. Et prout docuerat, nihil valere ad participationem beneficiorum *Messiæ*, quod quis natus fuerit de sanguine Israelitico, si non sit natus Ἄνωθεν. Sic & hic docet, non assequendam esse istam participationem, nisi abrenunciato Judaismo per baptismum Evangelicum. Nam tenor Baptismi Evangelici, ex diametro in hoc contrariabatur Judaismo: quod Judaismus expectaret justificationem ex propriis operibus: baptismus autem Evangelicus obligaret ad pœnitentiam, & provocaret ad expectationem remissionis peccatorum: Ita ut absolutissime necessarius fuerit baptismus Judæo qui intrare vellet in regnum *Messiæ*, ut Judaismum suum exueret.

Ver. 10. Σὺ εἶ ὁ διδάσκαλος τοῦ Ἰσραήλ;

Echah rabbathi, fol. 66. 2. אתה הוא חכם של ישראל, *Tune ille sapiens Israelis?* Verba sunt pueri ad R. *Joshuam* quærentem איזו דרך קרובה לעיר, *Quænam est via brevissima ad urbem. Respondit puer, Hæc est brevissima, at longissima, ista est longissima, at brevissima: Incessit R. Joshua per eam quæ brevissima, sed longissima. Cum enim appropinquaret urbi, comperit hortos & paradisos obseptos*, ita ut non potuerit pergere. *Rediit ergo ad puerum, & dixit, O fili mi, num nam hæc via brevissima ad urbem? Cui puer, Tune sapiens ille Israelis? Nonne sic dixi tibi? Hæc brevissima, sed longissima*, &c.

Ver. 14. Καὶ καθὼς Μωσῆς ὕψωσε τὸν ὄφιν, &c.

Cæcutiunt Judæi ad nobile hoc mysterium, & sunt in *Bemidbar rabba*, Sect. 19. qui opinantur, serpentem æneum non fuisse furcæ affixum, sed à *Mose* jactatum in aëra & sic illic hæsisse, absque aliquo fulcro.

Baal

Baal Turim in Num. 21. *Moses posuit serpentem in signo, sicut qui castigavit filium suum, virgam collocat in loco aliquo editiori, ut filius videns reminiscatur.*

Nachmanid. חסיר נזק בטזיק ותרפא חולי במחליא, *Amovebis nocumentum per illud quod nocuit; & sanabis ægritudinem, per illud quod fecit ægros.* Idem habet & *R. Bechai*, & fatentur ambo quod foret נס בתוך נס, *Miraculum intra miraculum:* Sed mysterium attingere non Judæi est, sed Christiani.

Ver. 17. Οὐχ ἵνα κρίνῃ τὸν κόσμον, &c.

Quonam sensu, præter illum qui maxime vulgaris & proprius est, vocem κόσμον [iis עולם, & עלמא] adhibeant scholæ Judaicæ, videre licet ex hisce & hujusmodi exemplis.

I. *Bava Mezia* fol. 33.2. שבקו כולי עלמא מתניתין ואזלו בתר גמרא, *Reliquit totus mundus Mishnas & secutus est Gemaram.* Ubi aliquid notandum in historia, æque ac in Grammatica.

Sic *Johan.* xii. 19. Ἴδε ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

Hierosolymitane, הא כולי עלמא אזל בתריה.

Innumeris vicibus occurrunt כולי עלמא מודי, *Totus mundus fatetur*, & כולי עלמא לא פליגי, *Totus mundus non dissentit*, &c. Per phrasiologiam, quæ & adhibetur etiam apud alias gentes, intelligitur magnus numerus, aut maxima multitudo.

II. Cum distinguunt, quod faciunt non infrequenter, inter עניי אותו העיר, *Pauperes propriæ civitatis*, & עניי העולם, *Pauperes mundi*, facile est discernere per *Pauperes mundi* ab iis intelligi Pauperes undecunque aliunde adventantes.

III. *Rosh shanah* fol. 22. *Non requirit R. Ulla, ut vir magnus solum sit fide dignus* אלא אפילו איניש עלמא נמי מהימן, *Sed ut homo mundi sit etiam credibilis*, vel fide dignus. Facile est sensum eruere, nempe quod per *Hominem mundi* intelligunt quemvis cujusvis ordinis.

IV. At præcipue observatione est dignum, quod totum orbem distinguunt in ישראל, *Israelem*, & אומות העולם, *Nationes mundi*. In Israelitas & Ethnicos. Occurrit hæc distinctio, qua Ethnicos vocant *Nationes mundi*, in unaquaque fere pagina,

pagina, ita ut exemplis non ſit opus. Confer, *Luk.* xii. 30. cum *Math.* vi. 32. & erit exemplorum ſatis.

V. Jam vero docuerunt illi, *Nationes mundi*, à Meſſia non ſolum non redimendas, ſed vaſtandas, conculcandas, deſtruendas.

Ramban in *Gen.* xlix. *Videtur mihi hic ſenſus. Non recedet virga exactoris à Judah, donec veniat filius ejus, cujus erit debellatio populorum, atque eorum confractio, nam ille debellabit eos omnes ore gladii.*

Hieroſ. Taanith fol. 64. 1. *Aurora venit atque etiam nox*, Eſai. xxi. 12. *Iſraeli erit aurora* [cum advenerit Meſſias] *at nox Nationibus mundi.*

Shemoth Rabba Sect. 5. *Dicit R. Abin, Sedere faciet Sanctus benedictus ſenioris Iſraelis, ſicut in ſemicirculo, ipſe iis præſidens, ſicut pater Synedrii, & judicabunt Nationes mundi.*

Midras Till. in *Pſal.* II. *Advenit trituratio, ſtramen projiciunt in ignem, paleam in ventum, ſed triticum conſervant in area: Sic Nationes mundi erunt ſicut conflagratio furni, aſt Iſrael conſervabitur ſolus.*

Infinita ſunt iſtiuſmodi apud hos authores: Et quod apud eos ubique eſt obſervare, Diras & tremenda judicia quæ Deus in ſacra pagina improbis interminatur, illi à ſe & gente ſua omnino removent, ac ſi nihil ad eos pertinentia, & devolvunt in Ethnicos, vel Nationes mundi. Ita ut non ſine ſumma ratione dixerit Apoſtolus, *Quæcunque lex dicit, iis dicit qui ſunt ſub lege*, Rom. III. 19. Quod illi nequaquam tolerabunt.

Docet ergo Chriſtus per hanc Phraſiologiam *Nicodemo* ſatis notam contra hanc opinionem, ſatis ei pariter notam, *Meſſiam* æque propitium ac redemptorem futurum Nationibus mundi ac Judæis. Dixerunt illi, Deus odit Nationes mundi, *Meſſias* cum advenerit deſtructurus, damnaturus eſt nationes Mundi. At dicit veritas, *Deus dilexit mundum: Deus non miſit filium ſuum ut damnaret mundum, ſed ut ſalvaret.* Optimus interpres hujus locutionis eſt ipſiſſimus hic Evangeliſta, In Epiſt. ſua prima, cap. II. commate 2. *Ipſe eſt propitiatio pro peccatis noſtris & non pro noſtris ſolum, ſed & pro peccatis totius mundi*; i. e. Non pro nobis Judæis ſolum, ſed & pro nationibus mundi.

Ver. 25.

Ver. 25. Ζήτησις περὶ τοῦ καθαρισμοῦ.

I. Ζήτησις, Syro est בעתא : quæ in mentem revocat illud infinities usitatum apud utrumque *Talmud*. בעא ר׳ מר׳. Quæsivit R. N. à R. N. unde & illud ejusdem frequentiæ איבעית איםא, *Si quæras, dicam.* Si secundum hunc usum scholasticum, sumenda sit vox hoc in loco, quod congruentissime fieri potest, sic rem bene interpreteris.

Audito, Christum etiam baptizare, quærunt discipuli *Johannis* cum Judæis, qualisnam purificatio ex baptismo Christi: an iste magis purificaret, quam baptismus *Johannis.* Vox μετὰ forsan non opponit eos, sed unit in hac disquisitione. Quærunt junctim, Superinduciitne *Jesus* baptismum super baptismum *Johannis?* & *Johannes* super baptismos Judæorum? Quousque tendet tandem purificatio, & qualisnam hæc *Jesu* ultra illam *Johannis?*

II. Aut esto quod ζήτησις hæc, fuit disputatio inter *Johannistas* & Judæos de purificationibus legalibus & baptismo jam introducto: non dubitandum est utramque partem suam defendisse pro viribus.

Ver. 27. Οὐ δύναται ἄνθρωπος λαμβάνειν οὐδὲν.

Quæro de versione vocabuli λαμβάνειν, *Syro* est למיסב, *Accipere.* Aptius forsan reddere potuisset לקבלא, *Percipere.* Nam videtur Baptista hisce verbis castigare incredulitatem & stupiditatem horum hominum; q. d. Videre licet etiam in exemplo hoc vestro quod non potest quisquam discere percipere & credere, nisi sit concessum ei cœlitus. Nam vos ipsi mihi testes estis, me *Jesum* mihi prætulisse semper, & de eo testatum quod ille filius Dei, qnod agnus Dei, &c. & vos jam contra eum cavillari, meque ei velle præponere? οὐ δύναται ἄνθρωπος, &c. Patet quod homo non potest per se percipere ea quæ percipere oportet, nisi detur ei de cœlo. Confer ver. 32. *Nemo recipit ejus testimonium.*

Ver. 29. Ὁ δὲ φίλος τοῦ νυμφίου.

שושבין: De quo diximus ad cap. II.

Sanhedr. fol. 27. 2. אוהב זה שושבינו, *Amicus ejus*, id eſt *Shoſhebin ejus*. Ubi ſic gloſſa, quod primo intuitu mireris. שושבינו פסול לו כל ימי חופתו, *Paranymphus ejus*, *illicitus ei eſt omnibus diebus thalami ſui*. Sed ſenſus eſt: Non admittendus eſt ut ſit vel judex vel teſtis pro eo, toto illo tempore quo intra dies nuptiarum eſt ejus paranymphus.

Ver. 31. Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, ἐκ τῆς γῆς ἐστι.

Nota Antitheſin, & non ſuſpicabere tautologiam.

1. Ὁ ὢν ἐκ τῆς γῆς, & Ὁ ἐρχόμενος ἐκ τοῦ οὐρανοῦ: Ubi Antitheſis non tam ſtatuitur inter *Chriſtum* & *Johannem* ut ante, quam inter *Chriſtum* & omnes homines.

2. Ἐκ τῆς γῆς ἐστι, & Ἐπάνω πάντων ἐστι. Qui de terra eſt, eſt terreni tantum ordinis & gradus: & qui de cœlo eſt, eſt ſupra omnem gradum.

3. Ἐκ τῆς γῆς λαλεῖ: Et Ὁ ἑώρακε καὶ ἤκουσε τοῦτο μαρτυρεῖ. Qui de terra eſt loquitur terrena, & quæ didicit in terra: at qui de cœlo eſt, loquitur quæ didicit in cœlo: ea ſcil. quæ vidit & audiit à Deo. Alludere videtur Baptiſta ad modum perhibendi teſtimonium & docendi. In re actionis opus erat teſte αὐτόπτῃ, in re doctrinæ tradiderunt ſicut audiverant à magiſtro.

CAP. IV.

Ver. 4. Ἔδει δὲ αὐτὸν διέρχεσθαι διὰ τῆς Σαμαρείας.

JOSEPH. *Antiq.* lib. 20. cap. 5. Ἔθος ἦν τοῖς Γαλιλαίοις ἐν ταῖς ἑορταῖς, εἰς τὴν ἱερὰν πόλιν παραγινομένοις, ὁδεύειν διὰ τῆς Σαμαρέων χώρας.

Viam describit *Biddulphus* nostras, qui per eam transiit à *Galilæa Hierosolymas*, Anno 1601, ex quo, lectoris gratia, pauca excerpamus, eumque Anglice loquentem latinitate donemus.

Martii 24. *equitavimus juxta mare Galilææ.* ——— *quod computatur esse longitudinis octo leucarum, latitudinis quinque. Continet autem leuca miliaria tria.*

Post septem miliaria peragrata, juxta mare Galilææ, eoque à sinistra relicto, montem ascendimus à dextra, non Acclivem valde, sed amænum admodum ——— *qui dicitur esse mons cujus mentio* Joh. 6. 3, &c. *Fallor aut te fallunt duces tui Vir Rev. Mons iste erat trans mare.*

Cum ad verticem montis perventum foret, vidimus à dextra Saphettam, Judæorum Academiam, &c.

Tota via quam isto die emensuravimus, amœnissima erat, montesque & valles fertiles valde. ——— *Circa horam secundam pomeridianam, pervenimus ad villam quandam, Arabice dictam Inel Tyger,* i.e. *Oculus Mercatoris.*

Post sumptum aliquid cibi & somni, gestiit animus ascendere ad summitatem montis Tabor, qui erat in propinquo & ascendimus, &c. Vereor itidem ne te fallant circa hunc montem.

Martii 25. *transivimus per totum diem per agros amœnissimos, agros Basan, non longe à monte Basan. In via vidimus rudera aliqua turris Gehazi,* II Reg. v. 24. *Pervenimus tandem ad villam vulgo vocatam*

Jenine

Jenine, olim Engannim, Josu. xv. 34. [verius vir optime Josu. xix. 21.] *distat à Tabore* xxii. *M. pass. Locus est hortorum paradisorum & aquarum.*

Martii 26. *commorati sumus illic loci propter festum Turcarum Byram.*

Martii 27. *Equitantes ab Engannim periclitati sumus bis. Primo à furibus habitantibus prope Engannim. Et circa decem ab illis milliaria, in sylva quadam, ab Arabibus. Pervenimus tandem ista nocte ad Sychar civitatem Samariæ, cujus mentio* Joh. iv. ——— *Sychar distat ab Engannim* xxvii. *M. pass.*

Martii 28. *commorati sumus in Sychar, quæ hodie vulgo dicitur Napolis. Prope est fons Jacobi, cujus aquæ dulces instar lactis.*

Martii 29. *Pergimus à Sychar versus Hierosolymam.* ——— *Prior pars hujus diætæ erat aliquantum amœna, sed quo propius tendimus ad Hierosolymam, eo via magis sterilis & ingrata. Circa horam decimam pervenimus ad saltum magnum vel eremum arboribus abundantem & montibus.* [forsan hic mons Ephraim] *A vertice montis vidimus mare à dextra & naviculas tendentes ad Joppen.*

Circa horam tertiam pomeridianam aut quartam, pervenimus ad villam jam collapsam dictam Beere, olim, ut fertur, Beersheba, civitatem grandem, [forsan *Beeroth* potius Josu. xviii. 25.] *Dicitur iste esse locus ubi primum innotuit parentibus Christi ejus absentia.* [Luc. II. 4.] *In animo nobis erat hic pernoctasse, quippe quod esurivimus, & fuimus fatigati, & absumptum fuit totum viaticum nostrum: Ast comperientes quod nihil hic coemendum erat, vel nobis ipsis vel equis necessarium, audientesque quod distaret Hierosolyma decem tantum milliaribus, eo pergimus: Et post quinque aut sex milliaria, vidimus urbem.* Hæc ille, minister Evangelii.

Interpositio *Samariæ* inter *Judæam* & *Gallilæam*, in animum revocanda, cum legis dispotitionem tribuum, Ezechiel. xlviii. ubi quidem *Manasseh* & *Ephraim* [regio Samaritica] eodem ordine disponuntur quo olim: at vix censendæ sub notione Samaritica, ut olim.

Ipsa necessitas invenit viam à *Judæa* in *Galilæam*, & vice versa, per Samariam, nam non erat qua aliter iretur, nisi per Trans-Jordaninam longissima deviatione. Nec erat quod vel impedimento, vel difficultati esset in via per Samariam, nisi hostilitas gentis solum. Nam

Hierof. Avodah Zar. fol. 44. 4. *Terra Cuthæorum est munda* [ita ut de frugibus & fructibus ejus nullus esse posset scrupulus de eorum munditia.] *Collectiones aquarum ejus sunt mundæ* [ut Judæus de iis bibat, vel in iis lavetur.] *Habitationes ejus sunt mundæ* [ut in eas ille intret edat, cubet.] *Et semitæ sunt mundæ* [& pulvis ejus non inquinat.]

Methodus historiæ hoc in loco è reliquis Evangelistis sic compingenda. Incarceraverat *Herodes* Baptistam, sub prætextu quod nimis esset popularis, & multitudo discipulorum tenderet ad innovationem, *Joseph Antiq.* lib. 18. cap. 7. Hoc audiens salvator, audiensque pariter quod Synedrium de multitudine discipulorum ejus etiam inaudiverat, recepit se ex *Judæa* in *Galilæam*, ut remotius esset à pari fulmine.

Ver. 5. Πλησίον τοῦ χωρίου ὃ ἔδωκεν Ἰακὼβ τῷ Ἰωσήφ.

Gen. xlviii. 22. Agrum hunc coemerat ab *Hivæis* centum agnis. Gen. xxxii. 19. At recedente eo cum suis, post cædem *Hivæorum* & stragem *Sichem*, ad loca admodum remota, *Bethelem, Bethlehemum, Hebronem*, in possessionem ejus intruserunt se *Amorrhæi*, ut coactus ille fuerit vi & armis eum ab illis re extorquere.

Ver. 6. Ἦν δὲ ἐκεῖ πηγὴ τοῦ Ἰακώβ.

De hoc ipso fonte videtur *Jacobus* loqui in verbis suis novissimis de *Josepho*. Gen. xlix. 22. *Filius accrescens Joseph, filius accrescens juxta fontem:* Nam crevit progenies *Josephi* ad regnum in *Jeroboamo*, in *Sichemo* juxta hunc fontem *Jacobi*. Addit בנות צעדה׃ עלי שור, ubi si vocabulum שור reddas *inimicum*, ut Psal. xcii. 11. & forte Psal. xviii. 29. [nam ex usu Chaldaico denotat *Murum*, ut docet *Buxtorf.*] tum possunt verba esse vaticinium de filiabus *Josephi* Shilunticis, transeuntibus ad Inimicum, & hostilem tribum *Benjaminis* restaurantibus, quæ jam erat peritura absque prole, Judic. xxi. 19. &c. Ego verba sic reddiderim *Filiæ gradiuntur ad Inimicum:* & sic in commate isto prædicuntur duo maxima in dignitatem *Josephi*, quod juxta fontem istum cresceret in regnum, & quod filiæ ejus ædificarent hostilem tribum.

Græci interpretes, & textus, & Versio Samar. pro בנות צעדה, legunt בני צעירי, Υἱός μου νεώτατος, *Filius meus minimus:* An ex consensu & instituto? an ex incuria? Sic Græc. pro עלי שור, legunt ut videtur עלי שוב, Πρός με ἀνάστρεψον.

Ver. 6. Ἐκαθέζετο οὕτως.

Ita ut lassus: Ostendere vult Evangelista, Christum non simulanter aquam à *Samaritica* petiisse, sed serio, & urgente siti & lassitudine. Sic I Reg. II. 7. *Cum filiis Barzillai humaniter age*, כי כן קרבו אלי, *nam sic* humaniter *accesserunt ad me*, &c. Act. vii. 8. *Dedit ei pactum circumcisionis*, καὶ οὕτως, *& sic*, circumcisus *genuit Isaacum.*

Ver. 8. Ἵνα τροφὰς ἀγοράσωσι.

Quomodo congruit hoc cum ver. 9. οὐ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις; & cum regula Judæorum לא יאכל אדם מישראל פת כותי, *Ne comedat quispiam ex Israele buccellam Samaritani. Nam quicunque comedit buccellam Samaritani, est ac si comederet carnem porcinam.* Buccellam scil. super quam benedicendum.

Tanchum fol. 17. 4. *Ezra, Zorobabel, & Joshua congregarunt totam ecclesiam in templum Domini, & cum trecentis sacerdotibus, trecentis libris legis, & trecentis puerulis, Anathematizarunt, Shammatizarunt, excommunicarunt Samaritanos, nomine Jehovæ & scriptura scripta in tabulis, atque Anathemate consessus superioris, ac inferioris: Ne comedat quispiam ex Israele buccellam Samaritani: non proselytus fiat Samarita Israeli, nec sit iis portio in resurrectione mortuorum. Et miserunt hunc Anathematismum, ad omnem Israelem in Babylonia: qui etiam addiderunt Anathema Anathemati*, &c.

At vero

Hieros. Avodah Zara fol. 44. 4. *R. Jacob bar Acha, nomine R. Lazar dicit, Victualia Cuthæorum permissa sunt, si non immisceatur iis aliquid vini eorum, aut aceti.* Imo

Bab. Kiddushin fol. 76. 1. מצת כותים מותרת, *Azyma Cuthæorum sunt permissa, & per ea homo præstat officium suum in Paschate.* Si Azyma Paschalia permissa, tum multo magis cibus communis. Et sunto Samaritæ Judæis mere Ethnici, licuit

Judæo

Judæo edulia Gentilium coemere & comedere, abesset modo suspicio de immunditia, & quod nihil eorum oblatum fuerat Idolo. Ut fuse patet apud *Maimon.* in tractatu *de cibis vetitis*. Quæ suspicio longe aberat inter Samaritas, quibus eadem cura circa munda & immunda quæ Judæis, atque eadem fere distantia ab Idololatria.

Ver. 9. Οὐ γὰρ συγχρῶνται Ἰουδαῖοι Σαμαρείταις.

I. Versio ista, *Negotium*, vel *commercium non habent*, quam sequuntur etiam Gallica & vernacula nostra, videtur sensum vocabuli extendere ultra proprios limites. Nam 1. Detur Samaritas fuisse puros Ethnicos, quod dicunt quidam Rabbinorum de *Proselytis leonum*, hoc non prohibuit quo minus commercium cum iis habere potuerint Judæi, qui mercaturam non abnuebant cum quibusvis gentibus: Vid. *Nehem.* XIII. 16, &c. 2. Si vero fuerint Samaritæ, גירי אמת, *Veri Proselyti*, quod de iis dicit *R. Akiba*, aut *sicut Israelitæ quoad omnia*, ut dicit *Rabban Simeon ben Gamaliel*, Hieros. Shekalim fol. 64. 2. tum commercium cum iis exercere potuerunt Judæi multo magis.

II. Versio etiam ista, *Non utuntur Judæi Samaritis*, ut *Beza*, vel *Non coutuntur*, ut *Vulg.* vix assurgit ad plenum, & Germanum sensum vocabuli, aut veritatem rei.

Gloss. in *Kiddushin* fol. 76. 1. *Licet edere Azyma Samaritanorum, nec in iis est suspicio de fermentato.* ——— *Hoc intelligendum est, Si Samarita ea depsat in domo Israelitæ.* Jam vero, Si Samarita depseret in domo Israelitæ, tum Judæus usus est Samarita.

Hieros. Jevamoth fol. 9. 1. *Israelita circumcidat Cuthæum, ast Cuthæus ne circumcidat Israelitam, quia ipse circumcisus est in nomen montis Gerizim.* ——— *Dicit R. Josah Circumcidat atque eat in nomen montis Gerizim, donec exeat anima ejus.* Si ergo vel Israelita circumcideret Cuthæum, vel Cuthæus Israelitam, tum erat aliquis usus Cuthæi.

Quid igitur sibi vult vox Συγχρῶνται? Vox מסתפקין, videtur hanc reddere Hierosolymitane, in

Hieros. Avoda Zarah fol. 44. 4. *Cuthæi Cæsarienses interrogarunt R. Abhu. Patres vestri* מסתפקין, Συνεχρῶντο *patribus nostris, quare igitur non vos pariter nobis?* &c.

Sensum

Sensum sumamus à pari. Tritum erat illud in ore Judæorum קרבן שאני נהנה לך, *Sacratum esto illud per quod ego tibi possim esse utilis*, ut Math. xv. 5. Secundum cujus formam dixerim, שומרונים לא נהנין ליהודיים, *Samaritani ne utiles sint Judæis*. Atque ego in hunc sensum verba quæ sub manibus intellexerim: *Judæi non utuntur Samaritanis*, ita ut iis devinciantur ob aliquid beneficium. Non ab illis quicquam petunt, vel accipiunt gratis, aut mutuo: quod iis non prohibitum est quoad reliquas gentes.

Avodah Zarah cap. 1. hal. 1. *Per tres dies ante festa Idololatrarum prohibitum est cum iis dare aut accipere, commodato dare aut petere, mutuo dare aut accipere.* Ast reliquis anni temporibus, non ita prohibitum, Verum à Samaritis mutuo aut gratis accipere prohibitum semper. Nec quidem potest vocabulum συγχρῶνται alium sensum hic admittere. Nam cum licuerit Judæis cum Samaritanis versari, ab iis emere, opera eorum uti, benedictionibus eorum respondere *Amen*, ut *Beracoth* cap. 8. hal. 8. in oppidis eorum diversari *Luc*. ix. 52. quonam tandem sensu post hæc omnia dici potest quod Ἰουδαῖοι οὐ συγχρῶνται τοῖς Σαμαρείταις; nisi hoc, quod noluerunt iis obligari ob aliquod beneficium. Quod non parum illustrat illud *Luc*. x. 33, &c. & optime congruit cum re præsenti.

Nam verba quæ tractamus, videntur esse verba fœminæ, potius quam Evangelistæ: eaque ab illa prolata Scommatice & cum Sarcasmo. Tune Judæus à me Samartissa petis aquam? Ἰουδαῖοι γὰρ οὐ συγχρῶνται Σαμαρείταις, vos enim Judæi spernitis beneficium aut gratuitum aliquid accipere à Samaritis. Et tene à me petere aquam?

Suffragantur etiam huic sensui, & interpretationi lexica Græca, quibus Συγχράομαι quidem est *Commercium habeo*, at pariter *Commodato accipio*, *Utendum rogo*.

Ver. 12. Πόθεν οὖν ἔχεις τὸ ὕδωρ τὸ ζῶν.

Ὕδωρ ζῶν, male concipit fœmina ex familiari usu מים חיים, pro *aquis ebullientibus*, aut *fluentibus*. Cum vero salvator ulterius aquam celebraret quam habuit dandam, quod nempe qui eam biberet non sitiret amplius, tum fœmina summa cum irrisione,

ſione, O des mihi, inquit, hanc aquam, ut moleſtiam non amplius patiar huc veniendi hauſtum. Nam verba irriſiorie prolata longe aptius concipias, quam ſupplicatorie.

Ver. 18. Πέντε γὰρ ἄνδρας ἔσχες, &c.

Fimo impudicæ ſuæ converſationis os cachinnantis obturat Chriſtus, ſceleratam ſuam vitam ei ob oculos ponens, ac ſi dixiſſet, Tu à quinque maritis quos habuiſti, paſſa es ob adulteria tua divortium, & jam eum maritum non habes, adulterum habes.

Kidduſhin ubi ſupr. כותים אין בקיאין בתורת קידושין וגרושין, *Cuthæi non callent legem de deſponſationibus & divortiis.* Habuerunt deſponſationes ſuas & divortia: & forſan quo minus accurati fuerunt circa divortia ſecundum normam Judæorum, eo propius acceſſerunt ad normam *Moſaicam*, qui non permiſit niſi in cauſa adulterii. Sub iſto reatu & crimine à maritis ſuis dimiſſam & pulſam fuiſſe hanc fœminam arguit, partim numerus maritorum non ordinarius, & partim, quod ſalvator maritos memoret æque ac adulterum, ac ſi innueret eam ſub maritis fuiſſe adulteram æque ac jam ſine marito cum adultero.

Ver. 20. Ἐν τούτῳ τῷ ὄρει προσεκύνησαν.

Nemini ignota eſt hiſtoria templi *Gerizimæi*, ex Joſepho aliiſque. Structum erat illud templum in æmulationem & invidiam *Hieroſolymitani*, ſicut olim *Dan* & *Bethel*. Hinc mutuum crevit odium inter utramque gentem, & plurimarum Apoſtaſia Judæorum. Sanctitatem monti tribuerunt *Samaritani* etiam templo diruto, qua ratione ipſi quidem bene non norunt. In iſtius rei patrocinium impudenter falſificavit textus Samaritanus verba Moſis in *Deut.* XXVII. 4. Nam cum veritas Hebræa habeat, *Erigetis lapides iſtos quos ego præcipio vobis hodie* בהר עיבל, *In monte Ebal*: textus & verſio Samar. habent, בהר גריזים, *In monte Gerizim*: quod notatum ante.

Bereſhith Rabba Sect. 32. *R. Jochanan proficiſcens Hieroſolymam ut oraret* עבר בהדין פלטאנוס, *tranſiit per illum montem* [Gerizim] *Videns eum Samaritanus quidam dixit ei Quo tendis? Et ille, Eo*

Eo precatum Hierosolymis. Cui alter, Nonne præstaret tibi orare in hoc monte benedicto, quam in domo ista maledicta? Unde autem hic mons benedictus? ait ille. Cui Samarita, דלא טף במוי דמבולא, *Quia non inundatus fuit aquis diluvii.* Egregia ratio.

Ibid. Sect. 81. *R. Ismael filius R. Joseph proficiscens Hierosolymam ut oraret transiit per istum montem. Videns eum Samaritanus quidam dixit ei Quovam tu? Et ille, Eo precatum Hierosolymis. Cui alter, Nonne præstaret orare in monte hoc benedicto quam in isto maledicto? At ille, Ego dicam cui rei vos similes estis: Cani scilicet cupido cadaveris: Vos pariter cum sciatis Idola esse sub hoc monte occultata, sicut dicitur, Et Jacob abscondit ea* [Gen. xxxv. 4.] *omni aviditate post ea efferimini. Dixerunt inter se, Iste cum jam noverit Idola esse in monte hoc occultata, nocte veniet & suffurabitur. Consilium ergo inierunt de eo occidendo. Ast ille nocte surgens effugit.*

Germanum templo *Garizimao* erat templum *Oniæ* in *Ægypto*: cujus historiam habes apud Josephum, *Antiq.* lib. 13. 6. & descriptionem, *De bell.* lib. 7. cap. 37. De eo *Gemarista* etiam in *Menacoth.* fol. 109. 2. Unde pauca excerpamus.

Simeon Justus moriens, dixit, Onias filius meus ministrabit mea vice. Invidit ei frater ejus Shimei, senior eo existens annis duobus, & dimidio. Dicit ei, Ades, & edocebo te normam ministerii. Induit ei אונקלי, *& cinxit eum* בצילצול [verba reddemus illico] *statuitque eum juxta altare, & dixit fratribus suis sacerdotibus, Videte quidnam hic voverit præstiteritque uxori suæ, hoc nempe, Quo die ministravero ego in summo sacerdotio induam pectorale tuum* [Angl. The stomacher] *& cingar cingulo tuo.* Glossa in locum dicit, quod אונקלי, *est vestis coriacea.* סלבוש של עור. Ast Aruch ex *Avodah Zarah.* מאי אונקלי, *Quid est* אונקלי? *R. Abba dicit* אסטומכא דלבא, *Stomacha cordis.*

Quid vox, hoc in loco velit, patet satis, ex ipsa historia. *Shimei* ut fratrem suum *Oniam* præbeat fatuum, ridiculum, & odiosum sacerdotibus, suadet ei ut ministret, pectorale uxoris pro rationali gerens, & cingulo ejus cinctus, vice cinguli pretiosi, &c.

Pergit historia, *Machinati sunt fratres ejus sacerdotes ei necem, ast ille aufugit, & evasit in Alexandriam Ægypti, struxitque ibi altare obtulitque sacrificia Idololatriæ. Hæc sunt verba R. Meir. At dicit ei R. Juda, Res ita se non habuit: Sed non agnovit Onias*

N *Shemei*

Shemei fratrem suum esse se seniorem annis duobus & dimidio: Veruntamen ei invidit Onias, & dixit ei, Veni & edocebo te normam ministerii; & sic referente R. Juda invertitur tota scena, ita ut *Onias* fratrem suum *Shimei* induerit pectorali uxoris suæ & cinxerit ejus cingulo. *Ea propter sacerdotes machinati sunt necem ad Shemei. At cum ille totam rem enarraret, machinati sunt necem Oniæ. Ast ille aufugit in Alexandriam Ægypti, atque ibi struxit altare, obtulitque in eo sacrificia nomini Dei, sicut dicitur, Eritque in die illo altare Jehovæ in medio terræ Ægypti*, &c. *Esai.* xix. 19.

Et jam aleam tuam ô lector, an meliori fundamento niteretur templum hoc *Ægyptiacum*, an illud *Garizimæum*. Hoc à profugo sacerdote structum sub prætextu divinæ prophetiæ, illud à profugo etiam sacerdote, sub prætextu montem istum fuisse montem benedictionum. An Judæi Prophetiam illam Esaiæ *Oniam* respexisse ex animo arbitrentur, penes ipsos esto determinatio [& liceat cordato cuivis ridere sic arbitrantes] clementius utcunque, & majori cum favore judicarunt de ejus templo, quam de *Garizimæo*. Hinc illud loco allegato.

Quicunque dixerit, Voveo ego holocaustum, offerat illud in templo Hierosolymitano, sique offerat illud in templo Oniæ non præstat votum. Si vero dicat, Voveo ego holocaustum offerendum in templo Oniæ, offerat in templo Hierosolymitano; quod si offerat in templo Oniæ præstat officium suum. R. Simeon dicit Non est holocaustum. Item si quis dicat, Voveo Naziraatum, tondeatur in templo Hierosolymitano: si vero tondeatur in templo Oniæ non præstat officium suum: At si dicat, Voveo Naziraatum ut tondeat in templo Oniæ, & tondeatur ibi, præstat.

Καὶ ὑμεῖς λέγετε ὅτι ἐν Ἱεροσολύμοις, &c.

Nonne & vos etiam fatemini O Samaritæ, *Hierosolymam* fuisse olim locum divini cultus à Deo destinatum? Credibile non est Samaritanos vel ignorasse, vel non credidisse historiam Templi *Solomontai*, quin quod bene norint quod à diebus *Davidis* & *Solomonis*, fixerit Deus sedem suam *Hierosolymis*. At quod jam prætulerint templum *Garizimiticum* Hierosolymitano, ex hoc videtur orta audacia & æmulatio, quod orbatum jam fuerit Hierosolimitanum pristina sua gloria, præsentia

scil.

ſcil. divina ſuper arcam, imo ipſa arca, Cherubinis, Urim & Thummim, Spiritu Prophetiæ, &c.

Ver. 25. Οἶδα ὅτι Μεσσίας ἔρχεται.

Si rejecerint Samaritæ omnes libros ſacri voluminis præter Penteteuchum *Moſis*, quæri poteſt unde ſumſerit hæc fœmina nomen Μεσσίας, quod non reperiendum eſt in *Moſe*. Et duplex hic inſuper excitari poteſt quæſtio, An omnes ſcilicet Samaritani fuerint de fide *Sadducæa*, atque an *Sadducæi* qui inter Judæos omnes libros Vet. Teſtamenti rejecerint præter libros *Moſis*. Rejecerunt forte à lectione in Synagogis, eo modo quo Judæi rejecerunt libros *Hagiographos* à lectione in Synagogis, at quæro ego an in manibus non habuerunt, crediderintque, prout Judæi *Hagiographos*.

Schabb. fol. 115. 1. *Eripiunt omnes libros ſacros ab incendio* [Sabbato] *ſive legant in iis, ſive non legant in iis.* Ubi Gloſſ. *Sive legant in iis, id eſt Prophetis, in quibus legerunt in Synagogis Sabbato. Sive non legant in iis, id eſt Hagiographis.* Talis forte erat rejectio Prophetarum atque Hagiographorum apud Sadducæos, atque apud Samaritas [de Samaritis loquimur ſub Chriſti temporibus & ante.] Nam num credibile eſt, eos, libros & hiſtoriam *Joſuæ, Judicum, Samuelis, Regum, Prophetarum*, vel ignoraſſe, vel pro fabulis habuiſſe, aut nihilo? Erant nonnulli de Samaritanis, referente *Eulogio* apud *Photium*, Cod. CC. xxx, *qui Jeſum Nave eſſe eum cenſuerunt, de quo Moſes dixit, Prophetam vobis excitabit Dominus Deus ex fratribus veſtris, ut me.* Num his vel ignota vel rejecta hiſtoria liberque *Joſuæ?* Atque illud ſine obſervatione præterire non poſſum dum lego, in

Sanhedr. fol. 90. 2. *Interrogarunt Sadducæi Rabban Gamalielem, Unde probatur, Deum ſuſcitaturum mortuos, Ex lege inquit ille, & ex Prophetis & ex Hagiographis.* [& probationes adducit ex ſingulis codicibus quas non gravetur lector obſervare & perpendere.]

Probatur ex lege, ſicut dicitur, Et dixit Jehovah Moſi הנך שוכב עם אבותיך וקם, *Ecce tu dormiens cum patribus tuis & exurgens.* [Deut. xxxi. 16.] *Dicunt ei, At forte ſenſus eſt* וקם העם הזה וזנה, *Et exurget populus hic & mœchabitur.*

Probatur ex Prophetis, Sicut scribitur, Vivent mortui tui, cum cadavere meo resurgent, expergiscimini & jubilate qui habitatis in pulvere, Esai. xxvi. 20, &c.

At forte [inquiunt illi] *hi sunt mortui illi quos resuscitavit Ezekiel.*

Probatur ex Hagiographis, sicut scribitur, Palatum tuum est sicut vinum optimum, vadens ad dilectum meum ad rectitudines, loqui faciens labia dormientium, Cant. vii. 9.

At forte [inquiunt illi] *motant labia sua in mundo.*

Addidi quidem [*Inquiunt illi*] quod non est in textu *Gemarico*, sed addendum esse evincit ratio, & firmat glossa.

Jam vero absurdissimum foret *Gamalieli* argumenta ex libris Propheticis & Hagiographis adducere contra Sadducæos, si libri isti apud eos nullius fuissent notitiæ aut authoritatis. Et vides non spretos aut rejectos ab iis fuisse libros ab illo citatos, sed verba allata in alium sensum, quam voluit *Gamaliel*, torqueri.

Hieros. Jevamoth fol. 3. 1. *Traditio R. Simeonis ben Eliezer Dixi Scribis Samaritanorum, Vos itaque erratis quia non interpretamini sicut R. Nehemiah. Nam est traditio R. Nehemiæ. Ubicunque occurrit vox quæ opus habet* ל *in initio, si eam non habeat additur ei* ה *in fine*, לחוץ חוצה׃ לסוכות סכותה׃ לשעיר שעירה׃ *Respondent R. Nehemiæ, Ast ecce scriptum est* ישובו רשעים לשאלה׃ Quinam autem illi qui sic respondent R. *Nehemiæ?* Si Scribæ Samaritanorum, tum citant illi Psalmum nonum.

Object. Verum si Sadducæi admitterent libros Propheticos & Hagiographos, hac solum cum exceptione, quod eos non legerent in Synagogis, qui fieri potuit ut Sadducæus negaret resurrectionem mortuorum, quæ tam clare enuntiatur in istis libris?

Resp. Valeret quidem hoc argumentum, si hoc non fuisset fundamentum fidei apud Sadducæos, *Nullum articulum fidei aut religionis admittendum qui non elici possit è libris Mosis.* Cum quo confer istud etiam Pharisæorum

Gloss. in *Sanhedr.* fol. 90. 1. *Quamvis quisquam fateatur esse resurrectionem mortuorum, tamen si non agnoscat indicium ejus esse in lege, negat fundamentum.*

Jam ergo cum *Moses* non clare & in terminis aliquid effatus fuerit

fuerit, de resurrectione mortuorum, istam rem, ut articulum fidei nullo modo admittere voluerunt Sadducæi, quamvis tale quid occurreret in Prophetis: quin verba prophetarum in sensum aliquem alium detorserunt, vel historicum, vel allegoricum. Si vero quicquam in *Mose* planum deprehenderent, idem loquentibus prophetis, vel illustrantibus, non video cur non credam eos recepisse.

Tale est hoc, quod jam sub manibus, Samaritassa vocem Μεσσίας adhibet, quæ non occurrit apud Mosen: At cum Moses clare elocutus fuerit de adventu illius, quem Prophetæ insignierunt nomine *Messiæ*, jacto hoc fundamento & articulo, non hæsitant Sadducæi & Samaritani de eo loqui, eo modo quo doctum est à Prophetis.

At quales conceptus habuerunt illi de persona, regno & temporibus *Messiæ*, non facile est dicere. An expectarunt præcursorem *Eliam*, ut Scribæ & Pharisæi? An resurrectionem mortuorum in ejus adventu ut illi? vix credibile.

Ver. 27. Ἐθαύμαζον ὅτι μετὰ γυναικὸς ἐλάλει.

Quod cum fœmina colloquium haberet mirantur, multo magis quod cum Samaritana.

Erubhin fol. 53. 2. *R. Jose Galilæus itinerans in via* אשכחיה לברוריה [legendum, aut plurimum fallor אשכחה] *Invenit Beruræam, cui dixit* באיזו דרך נלך ללוד, *Quanam via eundum nobis est ad Lyddam? Cui illa, O stulte Galilæe. Nonne sic docuerunt sapientes* אל תרבה שיחה עם אישה, *Ne multiplices colloquium cum fœmina? Oportuit te dixisse* באיזו ללוד, *Quanam ad Lyddam?*

Unde hæc fœmina dicta fuerit ברוריה, *Beruræa*, non est hic locus investigandi: sequitur altera de ea historia ברוריה אשכחיה לההוא תלמידא, *Beruræa invenit quendam scholarem, legentem mussitanter, & calcitravit in eum*, &c.

Kiddushin fol. 70. 1. *Samuel dicit, non salutant fœminam omnino. Bammidbar rabba* fol. 135. 4. *Matrona quædam interrogavit R. Eleazarum, Quare, cum peccatum per vitulum aureum fuerit unum tantum, punitum est triplici genere mortis? Respondit ille* אין חכמה לאישה אלא בפלכה, *Non sapit fœmina nisi circa colum suam.*

Dicit

Dicit ei Hyrcanus, Quoniam non respondisti illi verbum unum de lege, detinebit à nobis trecentos coros decimarum annatim. At ille ישרפו דברי תורה ואל ימסרו לנשים, *Comburantur verba legis potius quam tradantur fœminis.* Vid *Ioma* fol. 66. 2. Ibid. fol. 240. 2. *Ne colloquatur quis cum fœmina in platea, imo non cum propria uxore.*

Ver. 28. Ἀφῆκεν οὖν τὴν ὑδρίαν.

Humaniter factum: Nempe ut *Jesus* & discipuli, quos ea jam vidit ad eum congregatos, haberent unde biberent.

Ver. 29. Ὅς εἶπέ μοι πάντα ὅσα ἐποίησα, &c.

Conveniunt hæc aliquantum cum notione Judæorum de *Messia* odorante.

Sanhedr. fol. 93. 2. *Scriptum est* והריחו ביראת ה׳, *Et odorari eum faciet in timore Domini,* Esai. IX. 3. *Rabba dicit, Odorabitur & judicabit, sicut scriptum est, Non judicabit intuitu oculorum suorum,* &c. *Ben Coziba regnavit duobus annis & dimidio, & dixit Rabbinis, Ego sum Messias. Dixerunt ei, De Messia scriptum est, Quod odorabitur & judicabit: Videamus te odorantem & judicantem: quod cum non faceret, interfecerunt eum.*

Percepit hæc fœmina *Jesum* odoratum esse clandestina sua scelera, quæ latenter patrata extra conspectum hominum, atque ex hac ipsa ratione arguit eum esse *Messiam.* Atque istius rei fama excitantur concives, ut eum invisant. Vident audiunt, invitant, hospitio excipiunt, credunt. Annon probabile est, eos æque ac Judæos adventum *Messiæ* expectasse circa ipsissimum hoc tempus? Si ita, Unde illud didicerunt? An à Judæis, an à libro *Danielis*?

Ver. 35. Ἔτι τετράμηνόν ἐστι καὶ ὁ θερισμὸς ἔρχεται.

Initium messis [hordeaceæ scilicet] erat à medio mensis *Nisan.* Vide Levit. XXIII. 10, &c. Deut. XVI. 9.

Bava Mezia fol. 106. 2. *Dimidium Tisri, totus Marheshvan, & dimidium Cisleu,* זרע, *est sementum. Dimidium Cisleu, totus Tebeth, & dimidium Shebat,* חורף, *est Hyems. Dimidium Shebat, totus*

totus Adar, & dimidium Nisan, est קור*, Bruma. Dimidium Nisan, totus Ijar, & dimidium Sivan est Messis,* קציר*. Dimidium Sivan, totus Tammuz, & dimidium Ab,* קייץ*, est æstas. Dimidium Ab, totus Elul, & dimidium Tisri,* חום*, est Æstus.*

Seminarunt triticum & speltam à *Tisri*, & *Marheshvan* & porro.

Targ. in *Eccles.* xi. 2. *Da portionem bonam seminis agro tuo in Tisri, & ne cohibearis à seminando etiam in Cisleu.*

Seminarunt hordeum in *Shebat* & *Adar*.

Gloss. super Rosh hashanah fol. 16. 1. זרעא אפלא, *Semen serotinum,* vel absconditum & sub terra latens, *est triticum & spelta quæ non cito maturescunt, seruntur in Marheshvan.* זרעא חרפא, *Semen præcox, est hordeum quod cito maturescit, seritur in Shebat & Adar.*

Menachoth fol. 85. 1. *Serunt 70 diebus ante Pascha.*

Hordeum ergo, spes messis post τετράμηνον futuræ, non adhuc erat terræ commissum, & tamen dicit salvator *Ecce albescunt agri ad messem:* quæ res observata optime illustrat verba & propositum salvatoris.

Attollite oculos vestros, inquit, *& spectate regiones,* &c. Digitum absque dubio intendens in numerosam illam turbam, quæ jam intra conspectum, versus eum confluxit ex urbe. En qualis messis animarum, ibi ubi nulla adhuc fuit satio.

Numera jam τετράμηνον retro ab initio messis hordeaceæ, vel medio mensis *Nisan*, & retrograderis ad medium mensis *Cisleu*, quod coincidit cum initio *Decembris* nostri aut circiter. Unde facile est conjectare quodnam illud fuerit festum, de quo mentionem habet Evangelista cap. v. 1.

Ver. 46. Τις βασιλικός.

Forte *Herodianus* aliquis, de quibus vid. *Math.* xxii. 16. Non servus tantum *Herodis Tetrarchæ* jam dominantis, sed familiæ *Herodianæ* devotus, ex principiis conscientiæ, & summissionis: nam controversiam gentis de introductione *Herodis magni* ad dominium demonstravimus alibi: & an micam aliquam istius litis non retinuerit continuata dissensio *Shammæanorum* & *Hillelianorum*, non est indignæ indagationis, sed non hujus loci.

Ast

Aſt eſto hunc magnatem, fuiſſe ſervum impræſentiarum *Herodis Tetrarchæ* [ſepoſita iſta controverſia] quonam tendunt verba ſalvatoris, ver. 48. *Niſi videritis ſigna & miracula, non credetis?* Judæi quidem petierunt ſigna, ut I Cor. I. 22. verum aula *Herodis* hujus reatus poſtulanda præ aliis, quippe quæ Baptiſtam audiverat, imo ipſe *Tetrarcha* cum aliqua veneratione, atque obſervantia, & tamen quia *Johannes* nullum edidit miraculum, Joh. x. 41. ideo promptius conjectus eſt ille in carcerem, & non creditus [Nam incarcerationem ejus ſequuntur hæc immediate.] Confer Luc. xxiii. 8.

CAP. V.

Ver. 1. Μετὰ ταῦτα ἦν ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων.

PARCIUS agunt cæteri Evangeliſtæ de actionibus Chriſti in Judæa, hic noſter fuſius. Nil Paſchatum memorant illi, ultimo excepto, à Baptiſmo ejus ad mortem, Johannes omnia. Primum, cap. II. 13. Tertium, cap. vi. 4. Quartum, cap. xiii. 1. Secundum, hoc in loco. Quod tamen *Paſchatis* nomine non nuncupat, sed generali *Feſti*: quippe quod verba Chriſti ſatis elucidationis eſſe poſſent de re iſta, cap. iv. 35.

Ver. 2. Ἑβραϊστί.

Id eſt lingua Tranſeuphratenſi, vel Chaldaica.

'Aruch in voce עבר. עברית לשון דעבר הנהר, Ἑβραϊστί, *id eſt lingua Transfluvianorum.*

Schabb. fol. 115. 1. היו כתובין גופתית מדית עברית, *Si ſcribantur libri ſacri Ægyptiace, Medice, Hebraice.* Gloſſ. עברית כתב של עבר הנהר, *Hebraice, id eſt Scriptura Tranſeuphratenſium.*

Gloſſ. in *Sanhedr.* fol. 21. 2. כתב עברי של בני עבר הנהר, *Sciptura Hebraica, id eſt Tranſamnanorum.*

Per

Per עברית, Ἑβραϊστὶ, intelligunt ergo linguam Chaldaicam, quæ erat à reditu ex Babylone genti vernacula. Vocantque eam *linguam Transeuphratensium* [quum & Syris Ciseuphratensibus esse etiam vulgaris] ut quoad Judæos, eam distinguerent à pristina eorum lingua Sancta: q. d. Non lingua qua usa est gens ante captivitatem, sed lingua quam secum reportavit à *trans-Euphraten.*

Judæi quibus hæc lingua erat vernacula vocantur *Hebræi*, atque inde distinguuntur ab Hellenistis, quod norunt omnes. Quare *Paulus* seipsum vocet *Hebræum*, II Cor. xi. 22. cum natus fuerit in *Tarso* Cilicum, meretur perpensionem.

Πέντε στοὰς ἔχουσα.

Obtinet apud quamplurimos, *In Bethesda lotas fuisse hostias ante earum immolationem.* De qua re hæret mihi aqua. Nam

I. Probatu difficile est, hostias ante earum mactationem, vel hic vel alicubi lotas fuisse omnino. De re tali silent paginæ sacræ, & de ea, quod adhuc comperi, non loquuntur traditionales. Lota quidem fuisse intestina post mactationem nemo dubitat, & destinatum huic operi fuit לשכת המדיחין, *Conclave lavantium* in ipso templo: Ast an lota corpora, vellera, tergora ante mactationem quæritur merito.

II. Inter labes & vitiositates quibus bestiæ reddebantur non idoneæ immolationi, vix hanc numeratam comperies. *Quod non fuerint lota.* Credasne Abrahamum arietem suum in vepribus deprehensum, Gen. XXII, abluisse ante mactationem? Dicitur quidem

Bemidbar rabba fol. 268. 3. נטלו והספיגו, *Quod accepit eum & abstersit eum.* Ast hoc post excoriationem, *Accepit eum* והפשיטו, *& excoriavit eum, & dixit, Intuere hoc O Deus, ac si pellis Isaaci detracta foret coram facie tua. Abstersit eum* [Gloss. מקנחו בספוג, *Abstersit eum spongia*] *& dixit, Intuere hoc ac si Isaacus sic abstersus. Cremavit eum, & dixit*, &c.

I. Dixerim ergo ego potius, *homines* in *Bethesda* lavari solitos, non *bestias*. Immundos scilicet ut per ablutionem purificarentur. Nam quicunque perpenderit numerum immundorum, qui indies opus habuerunt ablutione, quique perlegerit

O tractatus

tractatus Talmudicos de purificationibus, & de congregationibus aquarum isti rei convenientibus, facile sibi persuadebit *Bethesdam*, reliquasque quæ fuerunt Hierosolymis natatorias, huic usui inserviisse potius quam ablutioni pecudum.

Crediderim etiam Syrum interpretem, cum reddit, *Erat autem Hierosolymis* דוכתא חדא דמעמודיתא, *Locus quidam baptisterii, vel baptizationis*, in animo habuisse baptismos immundorum, potius quam ablutiones bestiarum.

II. *Targ.* in I Paralip. xi. 22. *Non fuit quispiam par Benaiæ filio Jehoiadæ sub templo secundo* יומא חדא דחקת רגליה בחרדונא דמית, *Die quodam impegit pes ejus in testudinem mortuam.* ונחת לשילוח תבר גיזא דברדא וטבל, *Et descendit in Siloam, & contusis frustulis grandinis tinxit se.* —— *Erat hoc die hyemis brevissimo, decimo mensis Tebeth.*

Veritatem historiæ non respicimus, respicimus animum referentis, nempe quod in tali casu, soliti sunt homines lavari in *Siloamo*; non in fonte absque dubio, sed in piscina.

Midras Coheleth fol. 95. 3. *Simeon Sicuensis fodit puteos; cisternas, caveas in Jerusalem.* —— *Dicit ei Rabban Jochanan ben Zaccai, Si ad te accedat mulier, interrogans de menstruositate sua, tu dicis illi* טבלי בבור הזה, *Tinge te in hoc puteo, nam aquæ ejus purificabunt.*

III. Quinque ergo hæ porticus videntur fuisse introitus per quos descensum est ab immundis ad aquas, ut abluerentur: Et in quibus ante ablutionem vestes deponerent, & post resumerent; & semper protecti essent à pluviis. Et forsan in tot introitus & descensus distributi sunt immundi, pro diversitate immunditiarum, ut eadem immunditia polluti, in eandem porticum convenirent. Hunc fuisse primum harum porticuum finem & usum nullus dubito, quamvis postea superadderetur usus alius. Et de ablutione immundorum hac in piscina, hoc nos etiam superaddamus. Quod cum permitterent idque ex necessitate, propter multitudinem lavandorum ob purificationem, collectiones aquarum minores, Quadraginta scil. Searum aquæ in loco rite aptato quoad latitudinem & profunditatem, si non afforet major copia aquæ, tum nequaquam neglecturos eos arbitreris stagna & Piscinas.

Ver. 4.

Ver. 4. Ἄγγελος γὰρ κατὰ καιρὸν κατέβαινεν.

Credisne infirmos hosce interdiu noctuque hic jacuisse per totum annum? Videtur potius turbationem aquæ & sanationem ægrorum fuisse solum in festis, si non solum in festo Paschatis. Et forsan non incongruum est κατὰ καιρὸν sub tali restrictione coercere. *Erat festum Judæorum*, & Angelus *secundum illud tempus* descendit in piscinam, &c.

Καὶ ἐτάρασσε τὸ ὕδωρ.

De fonte quodam à malo Angelo turbato, vel historiam vel fabulam habes,

Vajicra rabba Sect. 24. *Historia in civitate nostra de Abba Jose* [*inquit R. Berechiah nomine R. Simonis*] *quod cum sederet & aliquid repeteret, ad introitum fontis, apparuit ei Spiritus qui habitavit illic & dixit, Nostis bene quot annos ego hic habitavi, & vos uxoresque vestræ venistis & rediistis absque noxa. Jam vero sciatis quod spiritus malus conatur hic habitare, qui nocumentum inferet hominibus. Dicit illi, Quid ergo nobis faciendum? Respondet ille, Ito & dic oppidanis, Quicunque habet malleum, pessulum, paxillum ferreum, huc accedat crastino mane, & oculos habeat intentos in aquam* וכד אינון חמיין ערבובייא דמייא, *Et cum viderint turbationem aquæ, contundant ferro & dicant* דידן נצח, *Victoria est nostra: Atque inde non recedant donec videant* חרדא דדמא על אפי מייא, *Grumos sanguinis super faciem aquæ* [Gloss. Hoc signo apparebit victum atque interfectum esse Spiritum.] Et dicit reliquum legendæ, quod fecerunt quod jussum, & non discesserunt donec viderent grumos sanguinis super aquam. Fruantur illi sua victoria.

Cum jam non longe admodum abesset tempus, quo *Aperiendus erat fons iste qui abluturus erat peccatum & immunditiam*, Zech. XIII. 1. fons scil. sanguinis Christi, voluit divina providentia, ut res tam ineffabilis excellentiæ & beneficii nobili aliquo præcursore & prognostico non careret. Inter omnes ergo fontes & piscinas quæ erant Hierosolymis, inservientes ablutioni immundorum, nobilissimam & celeberrimam *Bethesdam* vel Siloamum sibi eligit, ut in ea præfiguratio istius rei signaretur. Fiunt ergo aquæ istæ quæ fuerant purificatrices tantum antea

jam sanatrices etiam, ut per purificationem & sanationem præsignificarent, & non longe jam abesse prænuntiarent fontem illum verum & vivum qui purgaret, & sanaret summo gradu.

Quot annis ante passionem Christi primum apparuerit virtus hæc miraculosa piscinæ, non effantur oracula sacra, & de miraculo ipso silent, quantum comperi, paginæ traditionales: quamvis ipsissimæ hujus rei ergo non paucos Judæorum tractatus serio evolverim. A quanam igitur epocha sit historia ejus inchoanda audacius foret determinare. An ab extructione *Portæ Probaticæ* per *Eliasbibum*: ut quidam magni nominis: An ab extinctione familiæ *Asmonææ*, an à reædificatione templi per *Herodem*, an à nativitate *Christi*, an ab alio aliquo tempore judicet lector pro suo arbitrio. Quid si à terræ motu isto, de quo

Joseph. Antiq. lib. 15. cap. 7. *Tunc temporis, circa pugnam Actiacam inter Cæsarem & Antonium, Septimo regni Herodis anno, terra Judæorum quassata, pecudum in regione magnam stragem fecit: Et cæsi sunt homines à corruentibus ædificiis circa decies mille.* Forsan inde ruina turris in *Siloamo*, de qua *Luc.* XIII. 4. & quid si tum primus descensus angeli in hanc piscinam *Siloami?* ut *Matth.* XXVIII. 2. Erat terræ motus magnus, *nam* Angelus Domini descendit, &c. Sed mallem hic discere quam docere.

Quæri possit, unde primum innotuerit sanationem ægrorum sequi turbationem aquæ, sed & hoc æque latet in obscuro: præsertim vero cum & Spiritus Prophetiæ & apparitio Angelorum, & miracula tam diu inaudita fuerant in tota gente.

Vim talem sanatricem tribuunt magistri לבארה של מרים, *Fonti Miriamæ*, ut vocant, in mari Tiberiadis.

Midras Coheleth fol. 97. 2. *Historia est* במוכה שחין, *de ulceroso quodam, qui descendit in mare Tiberiadis ut se tingeret:* וארעת טפת בארה של מרים אסחי ואיתאסי, *Et occurrit tempus cum flueret fons Miriamæ, atque ille ibi natavit & sanatus est.*

Fingunt illi fontem in eremo exhibitum fuisse Israelitis propter *Miriamæ* meritum, & discedente illa, istum etiam discessisse. Supponunt etiam, ut videtur, fontem vel gurgitem hunc in aliquo parte maris *Gennesaritici*, virtutem hanc medicinalem adeptum esse, propter meritum ejusdem. Mirum est quod & eandem vim in piscina hac nostra non memorent,

eamque tribuant merito *Solomonis*, quandoquidem ea fuerit *Solomonis* piſcina.

Erat cum Deus miraculoſe ageret cum omnibus fontibus & aquis circa *Hieroſolymam* modo diverſo, ſevere ſcilicet, ut jam cum hac miſericorditer.

Joſeph de bell. lib. 5. cap. 26. Τίτῳ μὲν γὰρ καὶ πηγαὶ πλουσιώτεραι ῥέουσιν αἱ ξηρανθεῖσαι πρότερον ὑμῖν. Verba ſunt ipſius *Joſephi* populum hortantis ad deditionem. *Tito fontes abundanter fluunt, qui vobis antea exſiccabantur. Nam noſtis ut ante ejus adventum Siloam, atque omnes circa urbem fontes defecerint, ita ut aqua coemerentur per amphoras. At nunc hoſtibus veſtri ita affluunt, ut non ipſis ſolum & jumentis eorum, ſed & hortis ſufficiant. Quod & miraculum experti eſtis antea, cum urbs caperetur à Babylonicis.*

Si tale miraculum in aquis ad adventum hoſtis, minus mirum ſi miraculum in iis modo diverſo, ante adventum ſalvatoris.

Quouſque duraverit poſt hanc ſanationem infirmi per ſalvatorem virtus hæc piſcinæ, an ad excidium urbis, an ceſſaverit ante, an ab hoc ipſo tempore ceſſaverit, fruſtra quæreretur, cum deſitio ejus ſit æque, ſi non magis, obſcura quam origo.

Ver. 6. Θέλεις ὑγιὴς γενέσθαι.

Minime dubitandum quod ſanationem cuperet, cum eo fine illic jaceret. At reflexionem habet hæc quæſtio ſalvatoris in Sabbatum: q. d. *Viſne ſanari Sabbato?* Nam quam ſuperſtitioſi fuerint hac in re teſtantur plurima apud Evangeliſtas, ut ſuas ipſorum traditiones omittamus, Marc. III. 2. Luc. XIII. 14. & XIV. 3.

Ver. 8. Ἆρον τὸν κράββατόν σου καὶ περιπάτει.

Ego Hieroſolymitane ſic reddiderim טול ערסך וטלטל.

Dixit alibi *Tolle grabatum tuum, & vade in domum tuam*, Marc. II. 11. an & hic idem velit, non adeo clarum.

I. Notanda eſt vulgaris diſtinctio, inter רשות יחיד, & רשות רבים quæ Sabbatum reſpicit: Nempe ut ſit diſcrimen inter *Locum privatum* aut ſingularis juris, & *Locum publicum* ſive juris communis. Ne quid exportetur Sabbato, è loco privato in publicum aut contra.

Schabb.

Schabb. fol. 6. 1. *Quicunque Sabbato effert è loco publico in privatum, aut è privato in publicum, aut infert* בשוגג חייב חטאת, *Si inanimadverteriter hoc fecerit, tenetur ad sacrificium pro peccato:* במזיד ענוש כרת ונסקל, *Si vero præsumptuose, punitur excisione & lapidatur.*

II. At licuit intra locos privati juris, quales erant porticus, introitus, atria, cum variæ familiæ in iis habitantes per עירוב consociarentur, aliquid movere & ferre à loco in locum, sed nec omnia, nec quidem aliqua, nisi urgente aliqua necessitate.

Schabb. cap. 18. halac. 1. *Removent quatuor aut quinque arcas straminis aut frugum propter viatores, aut propter defectum Beth midrash: At non thesaurum removent*, &c. Gloss. *Removent has res si opus sit loco eorum, nempe ut ibi collocent viatores ad edendum aut scholares ad docendum; nec solliciti sunt de labore ni Sabbato*, &c.

Sed quid de rebus istis loquimur, cum canonibus Scribarum prohibitum fuerit res minutissimi ponderis portare Sabbato: adeo ut plane contra istos Canones foret, grabatum ferre, huc illuc in porticu, multo magis è porticu in plateas. Animadversionem ergo meretur, quod salvator non satis duxerit infirmum hunc sanare Sabbato, quod contra Canones, sed & quod grabatum portare imperaret, quod multo magis contrarium. Unde videtur plane quod Christus apud se statuerit, vel hominis hujus fidem & obedientiam plene experire, vel Sabbatum Judaicum brevi temporis spatio cardinibus suis dimovendum jam aperte quassare, vel utrumque.

Ver. 9. Ἦν ἢ σάββατον.

Σάββατον δευτερόπρωτον, apud *Lucam* cap. vi. 1. erat ipsissimum hoc Sabbatum, aut saltem Sabbatum proxime sequens.

Ver. 17. Ὁ πατήρ μου ἕως ἄρτι ἐργάζεται.

Salvator in judicium vocatus coram Synedrio. I. Astruit Messiam esse Deum. II. Astruit seipsum esse Messiam. *Filius Dei* & *Messias* convertuntur, quod non inficiantur Judæi, & male tamen concipiunt de filiatione.

Confitetur

Confitetur *Petrus*, Math. xvi. 16. *Tu es Christus Filius Dei.* Sic, & *Caiaphas*, Matth. xxvi. 63. *Num tu Christus Filius Dei?* At parum eodem sensu Filiationis. In Psal. II. 11. נשקו בר, *Osculamini Filium*, Fatetur *Aben Ezra* de *Messia* proprie dici, at disputatur in *Midr. Tillin* contra veram filiationem. Fatetur idem *Ezra* כבר אלהין, *Sicut filius Dei.* Dan. III. 25. ita sumendum ut מה ברי ומה בר בטני, Prov. xxxi. 2. Ast *Sadias*, & R. *Sol.* intelligunt de Angelo,

Midras Coheleth fol. 93. 4. *Est quidam cui nec filius nec frater, hic est Sanctus ben: qui nec fratrem nec filium habet, fratrem non habet, filium unde haberet? Nisi quod Deus dilexit Israelem, & vocavit filios.*

Nemini ignotum est, qua pertinacia Judæi negent Deitatem *Messiæ.* Unde Apostolus cum Hebræis agens, hoc primum jacit dissertationis suæ fundamentum, *Messiam esse vere Deum*, Hebr. I. &c. Quod illi, mysterium Trinitatis ignorantes, negant, veriti ne agnoscerent plures Deos, si agnoscerent *Messiam* esse Deum. Indies repetunt illud in recitationibus Phylactericis, *Audi Israel Jehovah Deus noster, Jehovah unus.* Unde cæcutientes ad mysterium Trinitatis, magis obdurantur ad illud negandum.

Salvator hoc in loco strenue afferit Deitatem Filii vel *Messiæ.* Eandem scilicet ei esse potestatem cum Patre, eundem ei honorem debitum cum Patre, Illius esse omnia Patris. Inde ejus responsio *Pater meus operatur* Sabbato, pari authoritate & ego operor Sabbato.

Ver. 19. Οὐ δύναται ὁ υἱὸς ποιεῖν ἀφ' ἑαυτοῦ οὐδέν.

Id est, *Messias non potest à semetipso operari.* Nam ille est servus, & missus à patre; est igitur ei operandum, non ex sua voluntate & arbitrio, sed Patris, Esai. xlii. 1. *Ecce servus meus.* Targ. הא עבדי משיחא, *Ecce servus meus Messias:* sic & Kimch. in loc. Et Paulus, Philip. II. 7.

Ipse Judæus, utcunque sensum Phrasiologiæ *filius Dei* eludere nitatur, non tamen negaverit veritatem hujus Axiomatis, *Messias non potest aliquid facere, nisi secundum voluntatem & præscriptum Patris mittentis.* Quod non pro impotentia interpretatibur, sed pro obedientia & perfectione.

Ver. 25.

Ver. 25. Ἔρχεται ὥρα καὶ νῦν ἐστιν ὅτε οἱ νεκροὶ ἀκούσονται, &c.

Expectarunt Judæi, ut diximus ante, resurrectionem mortuorum in adventu *Messiæ:* & vere quidem, & summa cum ratione, at parum eorum sensu.

Visio *Ezechielis* de ossibus arefactis, ast in vitam restitutis, cap. xxxvii. & verba Esaiæ, *Mortui tui vivent*, &c. cap. xxvi. 20. tale quid iis suggesserunt, quamvis in tenebris palpitarent circa veram rei interpretationem

Arridet illud *R. Eliezaris* in *Chetubb.* fol. III. 2. עמי ארצות אינן חיים : *Populi terrarum* [id est Ethnici] *non vivunt:* Consonat cum Ephes. II. 2. *Vos mortui fuistis in peccatis*, &c.

Nec multum absonat illud *R. Jeremiæ Bar Abba* in *Sanhedr.* fol. 92. 2. *Ossa arida* [Ezek. xxxvii.] *sunt filii hominum* שאין בהן לחלוחית המצוה, *In quibus non est humiditas precepti.*

Resuscitati quidem sunt non pauci Sanctorum, cum resurgente Christo: Matth. xxvii. 52. Ast scripturas istas, quæ Resurrectionem mortuorum in adventu ejus innuunt, ego absque omni dubitatione intellexerim, non tam de iis, quam de resurrectione Ethnicorum à morte sua spirituali in Ignorantia Idololatria & peccatis, ad lucem & vitam Evangelii. Nec ossa ista *Ezechielis* arefacta, ad vitam revocata, de reductione tribuum *Israelis* è captivitate sua, [quamvis esto quod ea includatur] quin potius, aut saltem simul, de resuscitatione *Israelis Dei*, hoc est crediturorum Gentilium etiam, à morte sua spirituali.

Suffragantur verba Apocalyptæ: *Hæc est prima resurrectio*, Apoc. xx. 5. Et quænam, & quandonam ista resurrectio? Quando magnus ille Angelus fœderis Christus, antiquum Draconem catena Evangelii vinxerat atque incarceraverat; ut non potuerit amplius seducere gentes. [Ἵνα μὴ πλανήσῃ τὰ ἔθνη] per miracula, oracula, & Idola sua, sicut fecerat antea. Hoc est, quando Evangelium inter Ethnicos prædicatum, delusiones & strategemata ista Satanæ solverat, atque eos à morte peccati & ignorantiæ ad veram vitam revocaverat. Hæc erat *Prima resurrectio.*

De

De iſta reſurrectione, hic loqui ſalvatorem, eo minus dubito, quod iſtam de qua hic loquitur plane diſtinguat à reſurrectione univerſali & extrema, ver. 28, 29. Hanc primam ab iſta ultima: Atque ipſe quaſi digito rem demonſtrat, cum dicit *Nunc* eſt hora, &c.

Ver. 27. Καὶ κρίσιν ποιεῖν ὅτι υἱὸς ἀνθρώπου ἐστί.

Daniel. vii. 13. *Ecce in nubibus cœli quaſi filius hominis veniebat, & uſque ad antiquum dierum pervenit* ——— *Et dedit ei poteſtatem & gloriam*, &c. Quo reſpexiſſe ſalvatorem in his verbis res ipſa loquitur.

R. Sol. in locum: *Tanquam filius hominis.* הוא מלך המשיח, *Hic eſt Rex Meſſias.*

R. Saadias: הוא משיח צדקינו, *Hic eſt Meſſias Juſtitia noſtra.*

Cum Salvator coram Synedrio diceret, *Videbitis filium hominis ſedentem à dextra Dei & venientem in nubibus. Dixerunt omnes Tune ergo Filius Dei?* Id eſt, *Tune Chriſtus Filius Dei benedicti?* Math. xxvi. 63. Quibus docent quod *Filius Dei*, & Chriſtus convertuntur: & *Filius hominis*, & Chriſtus convertuntur: & oſtendunt plane oculos eorum intentos fuiſſe in locum illum Danielis. O tune, Filius ille hominis de quo *Daniel*, qui eſt Filius Dei *Meſſias?* Quo & oculus Chriſti in his verbis.

Ver. 30. Καθὼς ἀκούω κρίνω.

Alludere videtur ad morem. *Sanhed.* cap. ult, hal. 2. Judex in conſeſſu aliquo inferiori de re aliqua dubitans, aſcendit ad *Hieroſolymam*, ut audiat determinationem *Synedrii* in re iſta, & ſecundum eam judicet.

Ver. 35. Λύχνος ὁ καιόμενος καὶ φαίνων.

Loquitur ſecundum dialectum vulgarem gentis, cui non infrequens virum aliquem, vita & ſcientia illuſtrem, vocare בוצינא, *Lucernam. Bereſh. rabba* fol. 95. 4. *Shua* [ſocer *Judæ*, Gen. xxxviii.] *erat* בוצינא דאתרא, *Lucerna loci ſui.* Gloſſ. *Illuſtriſſimus in urbe ſua, illuminans oculos eorum. Hinc tituli Rabbinorum*

norum בוצינא דאוריתא, *Lucerna legis:* בוצינא דנהורא, *Lucerna lucis*, &c.

Ver. 39. Ἐρευνᾶτε τὰς γραφάς.

Non imperandi modo dici hæc videntur, sed indicandi. אתון דרשין, *Vos inquiritis* in Scripturas, & in iis putatis vitam æternam habere, atque illæ sunt quæ de me testantur, & tamen ad me non vultis venire, ut habeatis vitam.

דרשה quid sit, norunt omnes qui triverunt libros Hebræorum: Erat inquisitio in Scripturas scrutaminosior, media inter פשוט, & קבלה, inter investigationem sensus literalis, & Cabalistici, ut exemplis docet *R. Bechai* unaquaque fere pagina. Isto modo commentandi, constant plerunque tractatus isti, qui vocantur *Rabboth*, expositionibus scil. allegoricis, aut mysticis.

CAP. VI.

Ver. 4. Ἦν δὲ ἐγγὺς τὸ Πάσχα.

PESACHIN fol. 6. *Traditio: Interrogant & disserunt de ritibus Paschatis, triginta diebus ante Pascha.*

Hieros. Shekalim cap. 3. hal. 1. חנינא פרס פלגא, *Sensus* פרס *est Dimidium. Dimidium scil. triginta dierum ante festum, in quibus disserunt de ritibus festi.*

Ab horum xxx. dierum initio, & porro, festum erat populo in oculis & ore, præsertim vero in פרס, quindecim diebus, festum proxime antecedentibus. Hinc forsan sumas sensum verborum Ἦν ἐγγὺς τὸ Πάσχα.

Ab initio horum triginta dierum, viz. *à decimo quinto mensis Adar restaurarunt vias, plateas, pontes, congregationes aquarum.* ועושין כל צורכי הרבים, *& omnia negotia reipublicæ fecerunt, &*

pinxerunt sepulchra, atque processerunt circa Heterogenea יוצאין אף על הכלאים, *Shekalim* cap. 1. hal. 1.

Ubi *Gemara Hieros.* אלו הן כל צורכי הרבים, *Hæc sunt negotia omnia reipublicæ. Judicarunt judicia pecuniaria, capitalia & flagellativa. Redemerunt vota & sacrata. Potarunt uxorem suspectam. Combusserunt vaccam rufam. Terebrarunt aurem servi Hebræi, mundarunt leprosum, atque amoverunt opercula à puteis* [ut liceret cuivis potare.]

Gloss. Atque exierunt quidam ad rem istam deputati, ut agros vineasque inviserent, an sati essent agri seminibus, & vineæ plantatæ arboribus Heterogeneis.

Ver. 9. Πέντε ἄρτους κριθίνους.

Confer II Reg. IV. 42. & vid. *Chetub.* fol. 105. 2. 106. 1. Ubi numerum hominum ab *Elisha* miraculose pastorum, augent magistri, ad bis mille ducentos. כל חד וחד קמי מאה איש, *Singulus panis positus est ante Singulam Centuriam.* Gloss. *Viginti panes, & panis primitiarum, ecce viginti unus,* כרמל, *Spica virens, ecce viginti duo, Positis his singulatim ante centum homines, ecce bis mille ducentos.* Pari proportione, in hoc miraculo Christi, ponendus est panis unus coram mille personis.

Ver. 12. Τὰ περισσεύοντα κλάσματα.

Ex more & norma erat, ut comedentes relinquerent aliquid ministranti, quæ portio relicta vocatur פאה, *Peah.* Et notatur R. *Josua,* quod itinerans, & edulium habens ei paratum à vidua hospitissa, totum comederet, & nihil reservaret hospitissæ ministranti. In *Echah rabbathi* fol. 62. 2. Ubi Gloss. *Unusquisque relinquit* פאה, *portiunculam in patina, & reddit ministranti, & iste est cibus ministrantis.*

Quamvis non confuderim περισσεύοντα κλάσματα cum פאה, nec quod residuum erat, ex observatione hujus normæ ortum dicam, tamen, observare licet duodecim cophinos fragmentorum hac vice fuisse, secundum numerum Apostolorum ministrantium. Aliter alias.

P 2 Ver. 24.

Ver. 24. Ἐνέβησαν καὶ αὐτοὶ εἰς τὰ πλοῖα.

A *Capernaumo* ad desertum *Bethsaidæ* iverant pedibus, Marc. vi. 33 per pontem scil. *Chammathæ* prope *Tiberiada*: At remeant navibus, partim ut festinantius sequerentur Jesum, forsan ut ad Synagogam accederent tempestive: nam erat iste dies in quo conventum est in Synagogis.

Ver. 27. Τοῦτον γὰρ ὁ πατὴρ ἐσφράγισεν ὁ Θεός.

Multa loquuntur Judæi de חותמו של הקב״ה, *Sigillo Dei*: quæ non incongrue hic in mentem revocentur.

Hierosl. Sanhedr. fol. 18. מה חותמו של הקב״ה, *Quodnam est sigillum Sancti benedicti?* *R. Bibai nomine R. Reuben dicit* אמת, *Veritas.* מה הוא אמת, *At quidnam est Veritas?* *R. Bon dicit* אלהים חיים ומלך עולם, *Deus vivens & rex æternus.* *Rosh Lachish dicit* א *est prima litera Alphabeti,* מ *media, &* ת *ultima; quasi diceret Ego Jehovah sum primus, nec quicquam accepi à quopiam, & præter me non est Deus: nam non est qui mecum commisceatur, & cum postremo ego sum.*

Bab. Sanhedr. fol. 64. 1. & *Ioma* fol. 69. 2. Historia est de Synagoga magna ejulante, orante, jejunante נפל להו פיתקא מרקיעא דהוה כתוב בה אמת, *Cecidit tandem iis Schedula de firmamento, in qua scriptum erat* אמת, *Veritas.* R. Chanina dicit *Inde disce quod Sigillum Dei est Veritas.*

Applicatio ad Christum facilima, ut cap. xiv. 6. Ipse est Character Patris, Veritas Patris, & quem sigillo & diplomate suo roboravit, ut magnum regni sui & familiæ procuratorem.

Ver. 28. Τί ποιῶμεν ἵνα ἐργαζώμεθα τὰ ἔργα τοῦ Θεοῦ.

Observa primum regulam circa operarios.

Bava Mezia fol. 83. 1. אלו אוכלין מן התורה, *Conceditur ex permissione legis, ut operarii edant de iis rebus in quibus jam operantur. Si in vindemiatione, edant de uvis; si in collectione ficuum, edant de ficubus; si in messione, edant de spicis,* &c.

Imo פועל אוכל קישות אפילו בדינר, *Operario in istis rebus operanti licet edere peponem valentem denarium, dactylos valentes denarium,* &c.

Et

Et jam confer horum verba. Dixerat Christus, *Operamini cibo permanenti in vitam æternam.* Et quodnam est illud opus Dei, cui operantes possimus edere de isto cibo? Credite in Christum, & editis de Christo.

Ver. 31. Οἱ πατέρες ἡμῶν τὸ μάννα ἔφαγον.

I. Quærunt ab eo signum Messia dignum: & in genere, videntur oculos habere intentos in dapes istas, quas gens somniavit exhibituram Messiam cum adveniret: Et speciatim expectant Manna.

Non quæritis me, inquit salvator, quia *vidistis miraculum*, *sed quia edistis panes & saturati estis.* Num omnes illi pauperes, ut necesse habuerint aliena vivere quadra? sequerenturque Christum mere ob cibum? Quin potius quod expectarent ab eo ulteriora dapium, secundum somnium gentis. Forsan in istis patinis erat illius animus, qui dixit, *Beatus est qui manducabit panem in regno Dei*, Luc. xiv. 15.

Rambam in Sanhedr. cap. 10. *Dicunt plurimi quod spes Israelis est, quod veniet Messias & resuscitabit mortuos, & congregabuntur in hortum Edenis, atque edent & bibent, atque erunt corporibus saginatis omnibus diebus mundi.* ——— *Et quod ibi sunt domus structæ ex lapidibus pretiosis, & lecti strati serico, & fluvii fluentes vino, & oleo aromatico.*

Shemoth-rabba Sect. 25. *Descendere pro iis fecit manna, in quo erant omnimodi sapores, & gustavit in eo unusquisque Israelita quodcunque voluit. Si desideravit in eo pinguedinem habuit. Adolescentes gustarunt in ea panem, senes mel, pueri oleum.* ——— *Sic tempore futuro, facturus est Israeli pacem, atque illi accubabunt & comedent in horto Edenis, & nationes mundi intuebuntur eorum statum, sicut dicitur Ecce servi mei comedent at vos esurietis*, Esai. lxv. 13. [Heu qualiter & quantum decipimini ô miserrimi hominum, nam de vobis ipsis esurientibus plane est sermo!]

Infinita sunt somnia ejusdem vafritiei: speciatim de *Leviathane* & *Behemoth* in convivia ista parandis. *Bava Bathra* fol. 74. 2. *Targ. Jonath.* in Gen. I. 21. *Pirke R. Eliezar* cap. 11.

II. Confer præsertim cum hoc quod proponunt hi Judæi, de Manna, illud

Midras Schir. fol. 16. 4. *Redemptor posterior* [Messias, nam de *Mose* redemptore priori, dictum erat immediate ante] *Revelabitur iis, &c. Et quonam ille eos ducet? Sunt qui dicunt in Desertum Judæ, & sunt qui dicunt in desertum Sichonis & Og.* [Christus quidem heri cum miraculose pasceret turbam erat in deserto *Og*, nempe in *Batanea* aut *Bashan.*] ומוריד לחם המן, *Et descendere faciet pro iis Manna.* Nota illud. Sic

Midras Coheleth fol. 86. 4. *Redemptor prior descendere fecit pro iis Manna, sic & redemptor posterior* יוריד את המן, *Descendere faciet Manna, sicut scriptum est, Erit particula frumenti in terra,* Psal. lxxii. 16.

Ver. 32. Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον.

Asserunt Gemaristæ Mannam datam fuisse propter meritum *Mosis.*

Taanith fol. 9. 1. *Tres Pastores boni erant Israeli, Moses Aaron & Miriam, & tria bona dona exhibita sunt per eorum manus. Fons & Nubes, & Manna. Fons propter meritum Miriamæ. Columna nubis propter meritum Aaronis, Et Manna* בזכות משה, *propter meritum Mosis.*

In hujus sensus contrarium, vere dici potest Οὐ Μωσῆς δέδωκεν ὑμῖν τὸν ἄρτον: i. e. *Nequaquam per & propter meritum suum.* At quid ulterius respexerit Christus in hisce verbis, quære apud Commentatores.

Ver. 39. Ἀναστήσω αὐτὸ ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

Sic etiam ver. 40, & 44. Emphasis latet in Ἐν ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

I. Expectarunt, ut dictum est, resurrectionem mortuorm in adventu Messiæ, vis unum exemplum?

Hieros. Kilaim fol. 32. 2. *R. Jeremia dixit; Sepelite me cum mortuus fuero, cum indusio, & calceis,* &c. *ut cum advenerit Messias paratus sim ad ejus occursum.*

Applica huc ergo verba Christi. Expectatis resurrectionem in adventu *Messiæ*, & dum quæritis à me signum, in animo vestro forsan est, ut resuscitem aliquos à mortuis: Hoc satis esto, quod quicunque ad me venerit atque in me crediderit, per me resuscitabitur ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ.

II. Erat

II. Erat hæc ſententia gentis de generatione eremi.

Sanhedr. cap. Helek. hal. 3. *Generationi eremi non eſt ulla portio in mundo futuro, nec ſtabunt illi in judicio.*

De generatione eremi erat ſermo antea in ver. 31. de comedentibus ſcil. manna in eremo: At manna ita eos non pavit ad vitam æternam, vobis ipſis fatentibus, ut ſint revicturi, & portionem adepturi in mundo futuro: Aſt ego panis vere cœleſtis paſco in æternitatem, & me veſcentes, i. e. in me credentes Ἀναστήσω ἐν τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ: ut portionem habeant in mundo futuro.

Ver. 45. Καὶ ἔσονται πάντες διδακτοὶ τοῦ θεοῦ.

Eſai. Liv. 13. *Et omnes filii tui erunt docti à Deo.*

Filii Iſraelis, Hieroſolymæ, Sionis, frequentiſſime apud Prophetas, ſunt Gentiles convertendi ad fidem: Docti ante à Diabolo, per oracula ſua & Idola, aſt erunt tandem filii Eccleſiæ, & Docti à Deo.

Peſſime applicant magiſtri hæc verba Prophetæ, dum per *Filii tui* intelligunt תלמידי חכמים, *Diſcipulos ſapientum.*

Beracoth fol. 67. 1. *Diſcipuli ſapientum multiplicant pacem in mundo, ſicut dicitur, Omnes filii tui erunt docti à Deo, & magna erit pax filiorum tuorum.* אל תקרי בניך אלא בוניך, *Ne legas Baneca, Filii tui, ſed Boneca, Ædificatores tui.*

At quinam mortalium erant magis docti ab hominibus & minus à Deo? Dum eruditi tantum forent in traditionibus patrum. A Patre docendus eſt ille qui vult venire ad Filium, non ab iſtis patribus. A Deo, non à magiſtris traditionum.

Ver. 51. Ὁ ἄρτος ὃν ἐγὼ δώσω ἡ σάρξ μου ἐστίν.

Tacite confutat ſomnium illud de dapibus iſtis à *Meſſia* præbendis, & Nugas iſtas improbat, docendo, dapes à Chriſto pro ſuis paratas, eſſe ſeipſum. Nec expectent illi, hæc & illa neſcio quæ opima fercula; & lauta convivia, præbebit ille ſeipſum manducandum, cibum ſupra omnes epulas, excellentem, cœleſtem, ſalutiferum.

Super totam hanc Periocham quæ agit de manducatione carnis, & ſanguinis Chriſti, præfandum merito eſt illud

Marc.

Marc. IV. 11, 12. *Per Parabolas loquor, & per Parabolas omnia fiunt, ut videntes videant & non percipiant,* &c. Et ver. 34. *Sine Parabola non loquebatur iis, seorsim vero discipulis suis explicabat omnia.*

Et nonne per parabolas etiam hoc in sermone?

I. Vix erat quicquam frequentius in scholis Judaicis, quam audire vocabula *Edere & Bibere* sumpta sensu Metaphorico, & asperum & durum foret, si non Metaphorico hac in locutione, cum locutio secundum literam, sit tam aspera & dura. Bibere sanguinem? quod Judæis vetitum semel iterumque, sub severissima interdictione. Et edere carnem humanam? quam rem horret ipsa humanitas: Et horrebit Judæus supra omnes, cui non licitum edere אבר מן החי, Membrum etiam bestiæ viventis, nec tangere אבר מן המת, Membrum hominis mortui.

Midras Coheleth fol. 88. 4. כל אכילה ושתיה תן, *Omnis comestio, & bibitio cujus est mentio in libro Ecclesiastæ, dicitur de lege & bonis operibus.* Parabolice & Metaphorice. Patere & tu O Capernaita & O Pontifice comestionem & bibitionem hoc in sermone dici etiam Parabolice.

II. *Panis* non raro apud scriptores Judaicos sumitur pro *doctrina:* & cum loquitur Christus de manducatione carnis suæ, docere potuit etiam, se non doctrina tantum suos pasturum, sed etiam seipso.

Hagigah fol 14. 1. כל משען לחם, *Omne fulcimentum panis,* Esai. III. 1. אילו בעלי תלמוד, *Hi sunt magistri doctrinæ: sicut dicitur, Venite & comedite de pane meo,* Prov. IX. 5.

Gloss. in *Succah* fol. 52. האכילהו לחם, *Ciba eum pane: id est, Fac eum laborare in prælio legis, Sicut dicitur, venite, comedite de pane meo.*

Moses pavit doctrina & Manna, at ego doctrina & carne mea.

III. Occurrit apud ipsos Talmudicos mentio de manducatione *Messiæ.*

Sanhedr. fol. 98. 2. *Dicit Rabh.* עתידין ישראל דאכלי שני משיח, *Comesturi sunt Israel annos Messiæ.* [Gloss. Saturitas quæ erit in diebus Messiæ erit Israelitarum.] *Dicit Rabh Joseph. Vere quidem, At vero quisnam de ea comedat.* חילק ובילק אכלי ליה, *An Chillek & Billek* [duo Judices Sodomæ] *comedent de ea?*

ea? *Ad excipiendum illud R. Hillelis, qui dicit* אין משיח להם לישראל שכבר אכלוהו בימי חזקיה, *Non futurus est Messias Israeli, nam eum antehac comederunt in diebus Hezechiæ.* Repetuntur ista verba *Hillelis* fol. 99. 1.

En *manducantes Messiam*, & nulla querela de Phrasiologia.

Querela quidem est contra *Hillelem* quod dixerit, *Messiam* ita comesum fuisse in diebus *Hezechiæ*, ut non futurus sit amplius Israeli: at de modo loquendi non est scrupulus omnino ullus. Nam plane quid sibi vellet per *manducationem Messiæ* intellexerunt: nempe quod in diebus *Hezechiæ* participes facti sunt *Messiæ*, eum receperunt avide & amplexati sunt lætanter, & quasi obsorpserunt, non ergo expectandus sæculis futuris.

Gloss. in loc. *Non est Messias Israeli, nam Ezechias fuit Messias.*

IV. At crassius videtur dictum, cum loquitur de manducatione ipsius carnis, & bibitione sanguinis. Verum, docet ipse, hæc spiritualiter intelligenda, cum dicit, *Hoc vos scandalizat? Quid si videritis Filium hominis ascendentem ubi erat prius?* Id est, Cum videritis me ascendisse in cœlum, tunc intelligetis impossibile esse edere carnem meam, & bibere sanguinem meum corporaliter; nam quam impossibile dentibus manducare carnem ejus, qui est in cœlo? Intelligite ergo me loqui de spirituali manducatione. *Nam verba quæ loquor Spiritus & vita sunt.*

V. At quonam sensu intellexerunt illi qui intellexerunt? Non sacramentali, nisi jam noverint & agnoverint mortem Christi [cum Sacramentum relationem habeat ad ejus mortem.] quod palam fit alibi, eos non adhuc agnovisse. Multo minus sensu Judaico: nam fides Judaica erat de participatione *beneficiorum* Messiæ, eorumque tantum terrenorum: At participare vere de *Messia*, est participare de ipso Messia de pura ejus natura, de ejus justitia, de ejus spiritu, vivere, crescere, nutriri per istam participationem. Res scholis Judaicis inauditæ, non creditæ, non cogitatæ. At quas optime salvator exprimit per manducationem sui.

CAP. VII.

Ver. 2. Ἑορτὴ τῶν Ἰουδαίων ἡ Σκηνοπηγία.

DEDUCAMUS hunc mensem ab initio suo, ad hoc Festum.

Tisri

I. *Primus dies mensis Tisri, erat initium anni, pro statuendis annis, intermissionibus anni septimi, & Jubilaeis.* Rosh hashanah fol. 2, 1.

Clangor tubarum *Levit.* XXIII. 24. Nuntii emissi ad notificandum de initio anni.

Hoc die inchoatus est Annus Mundi 3960; in cujus medio Christus Crucifixus.

II. יום טוב שני, Dies secundus: Feriatus etiam Judaeis qui in Babylonia, ut certe caveretur de observando initium anni.

III. Jejunium propter occisionem *Gedaliae*: Nam sic intelligunt verba ista, *Zechar.* VIII. 19. *Jejunium mensis septimi.* Rasi & Kimchi in loc. & *Maimon.* in Taanith cap. 7.

IV. Hodie est Pontifex maximus in Conclavi פרהדרין, Παρέδρων vel Πατρέδρων, quo se contulit à domo sua, ut instruatur, & se exerceat circa ritus diei expiationis jam adventantis, ut paratus & promptus sit ad officium istius diei. *Ioma* cap. 1. hal. 1. *Septem diebus ante diem expiationis separant summum Pontificem à domo propria in Conclave Παρέδρων: & substituunt ei sacerdotem alium, ne forte occurreret ei aliquid immunditiei.*

V. Toto septiduo, ex quo se è domo propria, in hoc conclave contulit, ad ipsum expiationis diem, spargit ille san-
VI. guinem sacrificii jugis, suffitum facit thymiamatis, emendat lampadas, atque affert ad altare caput victimae & cru-
VII. ra, ut instructior inde fiat ad officium diei expiationis. Ibid. fol. 14, 1.

Isto

Tisri. Isto etiam septiduo committunt ei seniores aliquos de *Beth Din*, qui legant coram eo officium istius diei.

VIII. Et tandem seniores isti tradunt eum senioribus sacerdotii, à quibus instruitur de pugillando thymiamate. Illi autem eum convehunt in conclave *Abtines*, & adjurant eum, ut officio diei fungatur secundum normam: non secundum Sadducæos.

IX. Cum toto septiduo permitterent eum cibum capere more solito, appropinquante jam vespere hujus diei, parcius eum cibant ne repletio invitaret somnum. Totam noctem ducunt insomnem, & si quando eum nutantem ad somnolentiam observent, vel verbis, vel sonitu aliquo eum expergifaciunt.

X. Dies expiationis. Jejunium solenne.

Hoc die inceptus est annus Jubilæus cum adventaret, *Levit.* xxv. 9. Et revera hic annus qui jam inchoatur, erat Jubilæus vicesimus octavus, computato calculo à septimo Josuæ quo subjugata est terra & fruens pace, Josu. xi. 23.

XI. Confluunt jam turbæ ad Festum Tabernaculorum, ut

XII. se ante festum purificent & parent ad festum necessaria,

XIII. qualia erant tentoriola, poma citrina, fasciculi palmarum & salicum, &c.

Si qui vero immundi erant ex contactu mortui, iis necesse erat ut *Hierosolymas* se conferrent ante festum expiationis, ut purificationem septiduanam subirent ante festum tabernaculorum.

XIV. Tondebantur vulgo in vesperiis festi in honorem festi. *Pishe Tosaphoth* in Moed. Katon. artic. 78.

XV. PRIMUS dies Scenopegiæ, Dies festus, Oblati tredecim juvenci, &c. *Num.* xxix. 13, &c. Præparatio Chagigæ. Pernoctatum in Hierosolymis.

XVI. Secundus dies, Duodecim juvenci. Comparitio masculorum in atrio.

XVII. Tertius dies, Undecim juvenci.

XVIII. Quartus dies, Decem juvenci.

XIX. Quintus dies, Novem juvenci.

XX. Sextus dies, Octo juvenci.

Tisri.
XXI. Septimus dies, Juvenci septem.
XXII. Octavus dies, Juvencus unus.

Omnibus hisce diebus facta est libatio *aquæ* in altari cum vino, [Res nunquam alias usitata.] atque istius rei ergo, lætitia, jubilatio, tripudiatio, cui similem non vidit totus annus. Spectatum admissi risum teneatis?

Succah cap. 5 hal 2. *In exitu diei primi festi, descenderunt in atrium mulierum, & scenam magnam ibi ordinarunt* [i. e. tabulata in quibus standum, fœminis supra, viris infra.] *Candelabra aurea erant ibi* [parietibus affixa] *& super ea, simpula aurea: erantque quatuor scalæ quibus ascensum ad ea: quatuorque juvenes sacerdotum, in manibus habentes ampullas continentes centum & viginti Logos, infundunt in unumquodque simpulum. Ex lacernis vestimentorum cingulorumque sacerdotum, ellychnia fecerunt quibus accenderunt istas lampadas, & non erat in tota Hierosolyma platea ulla, quæ non coruscaret ex ista irradiatione.*

Viri religiosi & devoti saltarunt coram iis, in manibus etiam habentes ardentes faces, & cantica decantarunt & doxologias. Levitæ cum cytharis, nabliis, cymbalis, aliisque instrumentis musicis absque numero steterunt in XV *gradibus, quibus descenditur ab atrio Israelis in atrium mulierum, secundum* XV. *Psalmos graduum, atque ediderunt Canticum. Steterunt etiam duo sacerdotes in porta superiori, quæ descendit ab atrio Israelis in atrium mulierum, cum duabus in manibus tubis.* קרא גבר, *Cum caneret gallus* [vel cum signum daret præfectus] *cecinerunt tuba & clanxerunt: cum pervenirent ad gradum decimum cecinerunt tuba & clanxerunt: cum pervenirent in atrium cecinerunt tuba & clanxerunt: cum ad pavimentum cecinerunt tuba & clanxerunt: Et sic perrexerunt clangentes donec pervenirent ad portam atrii Orientalem. Cum illuc perventum, facies suas converterunt ab Oriente in Occidentem, & dixerunt patres nostri hoc in loco, versis ad templum dorsis, & faciebus ad Orientem, adorarunt Solem: Nos autem facies nostras ad Deum,* &c.

Gemara, *Tradunt Rabbini. Quidam eorum dum saltarent dixerunt, Benedicta sit juventus nostra, quæ non pudefecit senectutem nostram.* אילו חסידים ואנשי מעשה, *Hi fuerunt religiosi & viri bonorum operum. Et quidam dixerunt, Benedicta sit senectus nostra* quæ

qua expiavit juventutem nostram. Et hi & illi dixerunt, Benedictus sit ille qui non peccavit atque illi qui peccavit remittatur.

De ratione tantæ jucunditatis & lætitiæ dicemus ad ver. 38.

Ver. 4. Ἐν κρυπτῷ, בצנעא.
Ἐν παῤῥησίᾳ, בפרהסיא.

Fratres hi Christi, quicunque illi tandem, non crediderunt adhuc, quia viderunt *Jesum* obscurum nimis, & non pompam istam gestantem qualem expectarunt in *Messia*. Atque ideo eum hortantur ut proficiscatur in Judæam, ubi plurimos discipulos baptizaverat, Cap. III. 22. ut ob miracula sua coronaretur majori majestate.

Ver. 8. Ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω εἰς ἑορτὴν ταύτην.

Verba *Lucæ*, cap. IX. 51. *Et jam appropinquante tempore assumptionis ejus, obfirmavit faciem suam ut iret Hierosolymam*, sunt ad ipsissimam hanc historiam referenda, quod harmoniam Evangelicam compingenti patebit plane: præsertim vero observanti, duo post hoc itinera Christi ad Hierosolymam memorari ab eodem Evangelista, viz. cap. XIII. 22. ad Festum Encœniorum; & cap. XVII. 2. ad Pascha. Absentaverat se jamdiu à Judæa ob nexas vitæ suæ insidias: At jam cum restaret tantum dimidium anni ministerio ejus & vitæ, firmo proposito se roborat seipsum manifestandi & in Judæa, & ubicunque incederet. Hujus ergo, *Misit* LXX *discipulos ante faciem suam in omnem locum & urbem quo ipse erat venturus*, Luk. X. 1.

Cum ergo dicit fratribus non credentibus Ἐγὼ οὔπω ἀναβαίνω, &c. nequaquam negat se profecturum, sed dicit tantum se non *adhuc* profecturum: partim quod non opus forsan haberet ea purificatione qua illi, si modo illi immundi ex contactu mortui, partim ut eligeret opportunum tempus seipsum patefaciendi.

Verum animadverso, ut Christus exceptus fuerit Hierosolymis quinquiduo ante Pascha, cum ritibus & solennitate festi Tabernaculorum, Cap. XII. 13. videntur hæc verba eo referenda, ut vox ταύτην non denotet individuum hoc festum jam instans,

instans, sed *genus* festi aut festivitatis. Ac si dixisset, Vultis me ad hoc festum ascendere ut à discipulis meis excipiar cum applausu: Ego vero adhuc ad talem festivitatem non ascendo, nam tempus isti rei præstitutum non adhuc advenit.

Ver. 24. Τῆς ἑορτῆς μεσούσης.

בחולו של מועד, *Die aliquo de profestis festi.*

At nonne affuit die primo & secundo, ut ea præstaret quæ præstari oportuit istis diebus, parando Chagigas & comparendo in atrio?

Si afforet die secundo, dici tamen potest quod affuit μεσούσης τῆς ἑορτῆς, בחולו של מועד, nam dies iste non erat festus, nisi forsan hac vice foret Sabbatum. Et pro absentia die primo erant תשלומין, *Compensationes*, de quibus sic magistri.

Gloss. in *Hagigah* fol. 2. 1. תשלומין דראשון, *Compensationes pro primo die hæ sunt. Si quis tenetur ad offerendum aliquid die primo, & non offert, compensat offerendo die aliquo alio.*

Ast illud quod hic dicitur, quod *ascendit in templum & docuit* ἑορτῆς μεσούσης, nequaquam negat præsentiam ejus die primo: nec temere opinandum est, eum velle negligere quicquam quod præscriptum à lege. Verum an omnes ritus festi à Scribis excogitatos practicarit potest quæri. An habuerit סוכה Tentoriolum de proprio, an usus sit alieno, quod permissum *Succah* fol. 27. 2. An quatuordecies comederit in isto tentoriolo quod præscriptum. Ibid. cap. 2. hal. 6. An gestarit לולב fasciculos palmarum & salicum circum altare: An gestarit malum citreum אתרוג. An fecerit tentoriolum per totum septiduum, fixam suam habitationem, domum autem, habitationem solum occasionalem: atque alia plurima de quibus curiose & fuse præscribitur in Canonibus de hoc festo.

Ver. 19. Τί με ζητεῖτε ἀποκτεῖναι.

Emphasis totius commatis latet præcipue in voce Με: Nemo vestrum præstat legem, & tamen me solum studetis interimere ut transgressorem: quare quæso non alios?

Ver. 22.

Ver. 22. Ἐν σαββάτῳ περιτέμνετε ἄνθρωπον.

Schabb. fol. 128. 2. כל צורכי מילה עושין בשבת, *Omnia ad Circumcisionem necessaria faciunt Sabbato.*

Ibid. fol. 130. 1. *R. Akibah dicit, Omne opus quod fieri potest vesperiis Sabbati non pellit Sabbatum. At Circumcisio quæ fieri non potest vesperiis Sabbati, pellit Sabbatum.*

Tanchum fol. 9. 2. *Periculum vitæ pellit Sabbatum:* ומילה ורפואתה, *Circumcisio etiam, atque ejus sanatio pellit Sabbatum.*

Ast de hac re distinguitur in

Beresh rabba fol. 9. 1. *Jacob Naboriensis docuit sic in Tsur:* מותר למול בנה כל נכרית בשבת, *Licet circumcidere filium fœminæ alienigenæ Sabbato. Audiit hæc R. Haggai, & misit ad eum dicendo* תא לקי, *veni & Vapula*, &c. Et paulo post, *Dicit ei R. Haggai* רביע ואנא מורע לך, *Decumbe* [ut vapules] *& ego te docebo. Si veniat ad te Ethnicus & dicat tibi, Ego vellem fieri Judæus, ita ut circumcidendus sit die Sabbati aut die expiationis, num ejus gratia profanant istos dies? Nonne non profanant Sabbatum & diem Expiationis nisi ob filium Israelitissæ solum?* non alienigenæ. Habentur eadem etiam in *Bemidbar. rabba* fol. 273. 4. & *Midr. Cohel.* fol. 104. 2.

Quæritur de modo quo Christus argumentatur. Dixerim ego hoc modo. Propter hoc dedit *Moses* vobis circumcisionem, ut dignosceretis naturam Sabbati. Nam I. Circumcisio erat à Patribus ante *Mosen* observanda die octavo. II. Jam vero cum *Moses* leges sanciret de Sabbato, nequaquam rejecit circumcisionem, nec prohibuit quin fieret Sabbato, si dies iste fuerit octavus. III. Διὰ τοῦτο, Propter hoc dedit vel continuavit vobis *Moses* circumcisionem, ut disceretis dijudicare de natura Sabbati. Et arguamus, Si per *Mosen* liceat pro emolumento infantis, circumcidere eum Sabbato, nonne per *Mosen* licet pro emolumento grandævioris sanare eum Sabbato? Si vulnerare vobis liceat infantem per circumcisionem: æque, si non magis, mihi licet sanare per verbum.

Ver. 27. Χριστὸς ὅταν ἔρχηται οὐδεὶς γινώσκει πόθεν ἐστίν.

Quomodo hæc congruunt cum ver. 42. & *Matth.* II. 5, 6?

Non

Non dubitarunt eum à *Bethlehemo* primo manifeſtandum, ſed occultandum iterum, & poſt aliquod ſpatium appariturum iterum ſed ignotum unde.

Hieroſ. Beracoth fol. 5. 1. & *Midras Echah* fol. 68. 3. Fatentur Chriſtum ante ſua tempora fuiſſe natum in Bethlehemo, ſed illico abreptum neſcio qui, & abſconditum & non inveniendum. Plenam hiſtoriam retulimus ad *Matth.* II. 1.

Conceptum eorum de hac re enarratum habes in

Midras Schir fol. 16. 4. *Dilectus meus eſt ſimilis capreæ hinnuloque cervorum. Cant.* II. 9. *Caprea apparet & occultatur, apparet & occultatur. Sic redemptor primus* [Moſes] *apparuit, & fuit occultatus, & tandem apparuit iterum.* ——— *Sic redemptor poſterior* [Meſſias] *revelabitur iis, atque iterum abſcondetur ab iis. Et quam diu abſcondetur ab iis,* &c? Et paulo poſt: *In fine* xlv. *dierum revelabitur iterum iis, & deſcendere faciet pro iis manna.* Eadem in *Bemidbar rabba* fol. 243. 2.

Concipiunt duplicem manifeſtationem *Meſſiæ.* Primam in *Bethlehemo*: aſt eum illico occultandum & latiturum: Sed tandem ſe iterum manifeſtaturum, non noto unde, & quomodo advenerit. In comparitione ſua prima à *Bethlehemo* nihil memorabile ab eo agendum, In ſecunda, gentis expectatio. Jam ergo hi Judæi qnorum hæc verba quæ tractamus, noverint ejus nativitatem in Bethlehemo nec ne, ex actis ejus miraculoſis, concipiunt hanc eſſe ſecundam ejus manifeſtationem: atque ideo dubitant an ille verus *Meſſias*, quia norunt locum [*Nazaretham*] unde proceſſit: edocti à traditionibus ſuis Meſſiam ſecundo proventurum è loco omnibus penitus ignoto.

Ver. 28. Ἀλλ' ἔστιν ὁ πέμψας με ἀληθινὸς ὃν ὑμεῖς οὐκ οἴδατε.

Ἀληθινὸς hic eodem ſenſu quo נאמן infinities apud Juriſtas: nempe ut eum denotet cujus verbum & teſtimonium in re quavis acceptandum & approbandum.

Chagigah fol. 24. 2. *Homines Judææ* נאמני, *Credendi ſunt de puritate vini & olei.* Gloſſ. *Et jam populus terræ, vel plebæi credendi ſunt de puritate vini & olei, ab iis dicati altari, tempore vindemiarum & torcularium.*

Homines nomine aut facie non noti ſacerdotibus, tamen cum offerrent vinum aut oleum crediti ſunt de ejus puritate & idoneitate

idoneitate ob ipsum locum habitationis. Infinita sunt istiusmodi de hominibus quamvis ignotis, tamen credendis, de decimatione, de separanda Trumah, de perhibendo testimonio, &c. Eodem sensu salvator cap. v. 31. *Si ego testor de meipso meum testimonium non est verum:* Id est, in Judiciis vestris non valet apud vos, ubi non conceditur ut quivis sit proprius testis. Et hoc in loco, *Ille qui me misit*, quamvis vos eum non sciatis, *est credendus & fide dignus*, quanquam ego apud vos non ita siem.

Ver. 35. Μὴ εἰς διασπορὰν τῶν Ἑλλήνων, &c.

Novi Ἕλληνας apud Apostolum denotare frequentissime *Gentiles*: cui consonat etiam illud apud Rabbinos, cum per חכמה יונית, *Sapientia Græca*, intelligatur *Sapientia Ethnica*. Ast hoc in loco ego Ἑλλήνων proprio significatu sumserim *Græcorum*. Atque in bivio est an per Διασπορὰν Ἑλλήνων intelligas *dispersos Græcos*, an *Judæos dispersos inter Græcos*. Nec quidem erat in toto terrarum orbe natio ulla, quæ disseminata fuit in toto orbe instar harum.

Senec. in *Consolat. ad Helviam* cap. 6. *In mediis Barbarorum regionibus Græcæ urbes: Inter Indos Persasque Macedonicus sermo*, &c.

Et ut Judæi in omnibus regionibus dispersi, docent & paginæ sacræ & profanæ.

Jam ergo si verba hæc intelligantur de Græcis, hunc sensum secum ferunt, Num iturus est ad Græcos hic illic, remotissime dissitissime dispersos?

Si vero de Judæis intelligenda sint [quod magis obtinet] ego Διασπορὰν Ἑλλήνων statuerim in Antithesi ad Διασπορὰν Βαβυλονίων καὶ Περσῶν. Distinctio ista inter *Hebræos* & *Hellenistas* rem eloquitur. Judæi dispersionis primæ, in *Babylonia* scil. *Assyria* & regionibus adjacentibus, dicti sunt *Hebræi*, quia usi sunt lingua Hebræa, vel Transeuphratensi: & quomodo in istas regiones sunt primum dispersi bene novimus, abducti scil. per Babylonios & Persas. Ast illi qui inter Græcos sparsi, idiomate usi sunt Græco, & vocantur *Hellenistæ*: & non facile est dicere, quonam modo illi ita inter eos, aliasque quidem Gentes sparsi. Illi qui *Palestinam* habitabant *Hebræi* quidem erant quoad linguam, at non erant de Διασπορᾷ vel hac vel illa, quia in propria terra habitabant.

Jam vero dispersio Babylonica Palæstinæis illis visa & habita est nobilior, celebrior sanctior, quam dispersio inter Græcos. Terra Babylonica, eodem gradu puritatis quo terra Israelitica, *R. Sol.* in *Gittin* fol. 2. 1. Et progenies Judæorum in Babylonia clarior quam inter Græcos, & purior quam in ipsa Judæa. *Kiddush.* fol. 69. 2. Unde Judæo Palæstinæo ire ad dispersionem Babylonicam, erat ire ad populum & regionem, suis æqualem si non digniorem: At ire ad dispersionem Græcam erat ire ad regiones immundas ubi ipse pulvis terræ inquinabat, erat ire ad progeniem Judæorum inferiorem & sanguine impuriorem: erat ire inter Gentes Ethnicissimas.

Ver. 37. Ἐν δὲ τῇ ἐσχάτῃ ἡμέρᾳ τῇ μεγάλῃ τῆς ἑορτῆς.

Loquitur Evangelista secundum opinionem gentis: nam ex institutione Dei, non apparet aliqua dignitas hujus diei supra primum: imo apparere videtur inferioritas, infra omnes reliquos. Nam die primo oblati sunt *tredecim* juvenci in altari, & secundo *duodecim*, & sic diminuenter ad diem septimum, in quo oblati juvenci *septem*; ast die hoc octavo & ultimo, juvencus tantum *unus*. Atque insuper, unoquoque die septidui, oblati sunt agni *quatuordecim*, ast hoc octavo, agni tantum *septem*, Num. XXIX. Ita ut si numerositas sacrificiorum, aliquid addat ad dignitatem diei, infima erat hæc ἐσχάτη, & non supra alias μεγάλη.

I. At quid Judæi de had re, & die censuerint, ex ipsis disce.

Succah, fol. 55. 2. ע׳ פרים כנגד ע׳ אומות, *Erant septuaginta juvenci secundum septuaginta nationes mundi.* פר יחידי למה כנגד אומה יחידה: *At ad quid juvencus singularis? Pro gente singulari* [Judaica] *Parabola. Simile hoc est regi, carnis & sanguinis, quis dixit servis suis parate mihi convivium magnum. Ast die postremo dixit amico suo, para mihi convivium parvum,* כדי שאהנה ממך, *Ut à te accommoder.*

Gloss. *Non est mihi commodi quid aut refrigerii ab hoc illorum, sed ab hoc tui.*

Bemidbar rabba Sect. 21. *Die octavo erit feria. Hoc est quod dicit scriptura. Pro amore meo oderunt me, verum ego, supplicatio,*

Psal.

Psal. CIX. *Tu comperis* [*ô Deus*] *quod Israel in festo tabernaculorum offert coram te septuaginta juvencos pro septuaginta nationibus: Dicunt ergo Israel, O Domine æterne, Ecce nos offerimus pro iis septuaginta juvencos, unde congruum est, ut nos ament, ast illi, sicut dicitur, Pro amore nostro nos oderunt. Dicit ergo iis Sanctus benedictus, Nunc ergo offerte pro vobismetipsis, die octava ——— Parabola. Simile hoc est regi, qui fecit convivium septem dierum, atque invitavit omnes homines in provincia,* [vel urbe] *septem diebus convivii: Ast cum jam præterierant septem dies convivii, dicit amico suo, Præstitimus jam officium nostrum erga homines urbis, revertamus jam ego & tu, ad quodcunque occurrerit, sitne vel libra una carnis, aut piscis, aut olerum, sic dicit Sanct. ben. Israeli, die octava erit vobis feria,* &c.

Gloss. in *Succah* loco citato: *Offerunt* LXX. *juvencos pro* LXX. *nationibus, ad expiationem faciendam pro iis, ut pluvia descendat super totum mundum, nam in festo tabernaculorum* נידונין על המים, *judicium fit quoad aquas*, i.e. Deus determinat de pluviis futuris anno sequenti.

Hinc ergo dignitas hujus diei præ reliquis festi, in opinione gentis: quia cæteris diebus supplicationes & sacrificia fieri arbitrabantur, non tam pro seipsis, quam pro reliquis gentibus, at die hac octava solum pro seipsis.

Atque hinc determinatio & finis festi post istas dies septem, & novi inchoatio die octava. Nam

II. Non æstimarunt diem octavum, ut inclusum intra festum, sed ut diem festum per se separatim.

Succah fol. 48. 1. שמיני רגל בפני עצמו, *Dies octavus est festum per seipsum.* לענין פו״ר קשב, *Secundum literas hasce Notericas* פו״ר קשב quibus designantur.

1. פיים, *Sortilegium.* Gloss. *Quoad juvencos festi septiduani, non habitum est sortileguim, ut determinaretur quænam Ephemeria eos offerret, quia in ordine eos obtulerunt,* &c. *Ast die octava habitum est sortilegium.*

2. זימון, *Peculiaris benedictio per seipsam.*

3. רגל בפני עצמו, *Festum per seipsum:* Gloss. *Nam hoc die non sederunt in tentoriolis,* אין יושבין בסוכה. Unde illud observandum apud

Maimon. Succah cap. 6. *Si quis vel ex ignorantia, vel ex præsumptione,*

ptione, non construxerit tentoriolum suum die primo [qui erat festus] *struat illud in profesto festi: Imo in fine diei septimi*; Nota illud, *In fine diei septimi*: & tamen nullus tentoriolorum usus die octavo.

4. קרבן בפני עצמו, *Peculiare sacrificium*: Non sex juvencorum, quod fieri oportuit si dies iste conjungendus foret cum reliquis festi, sed unius tantum.

5. שיר בפני עצמו, *Canticum per seipsum.* Aliter decantatum quam cæteris diebus.

6. ברכה בפני עצמו, *Benedictio diei per se.* Vel ut alii, *Benedictio regis*: secundum illud I Reg. viii. 66. *Die octavo dimisit Solomon populum & benedixerunt regi.* Ast obtinet maxime ratio prior.

His addatur, quod & sequitur loco citato, de hoc die. חייב אדם בהלל, *Tenetur homo ad decantandum Hallel.* [viz. Psal. 13, 14, 15, 16, 17, & 18.]

ובשמחה, *Tenetur etiam ad lætandum*: i. e. ad offerendum sacrificia Eucharistica in lætitiam festi.

ובכבוד יט האחרון של חג, *Et tenetur ad honorandum diem ultimum* [octavum] *festi, sicut reliquos dies festi.*

Hoc die non adhibuerunt סוכה, *tentoriola*, nec לולב, *Ramos palmarum*, nec אתרוג, *mala citrina*: ast adhibuerunt ניסוך המים, *Libationem aquæ* hoc die sicut reliquis.

Ver. 38. Ποταμοὶ ἐκ τῆς κοιλίας αὐτοῦ ῥεύσουσιν ὕδατος ζῶντος.

Ad libationem istam aquæ, forte respiciunt hæc verba salvatoris: quæ in hoc festo solum usitata erat, non ullis aliis anni temporibus.

Ritum ejus habes descriptum, loco citato, in hunc sensum. *Succah* ubi supr. ניסוך המים כיצד, *Libatio aquæ quomodo?* צלוחית של זהב. וגו', *Phialam auream continentem tres Logos, impleerunt ex Siloamo. Cum venirent ad Portam Aquarum* [portam templi sic dictam, & ut volunt quidam, sic dictam, quia per eam lata est hæc aqua hausta ex *Siloam*] *clangunt tubis, & buccinant & clangunt. Ascendit sacerdos per ascensum altaris, & inclinat ad sinistram: Erant ibi duo simpula argentea* —— *Unum aquæ, alterum vini. Fundit de aqua in vinum, & de vino in aquam. & fungitur officio.*

R. Judah

R. Judah dicit, Libant unum Log omnibus octo diebus : Et libanti dicunt, Eleva manum tuam. Nam tempore quodam quidam libavit super pedes suos [Gemar. Sadducæus erat. Gloss. Sadducæi autem non approbant libationem aquæ.] *Et totus cœtus impetiit eum citris suis. Isto die fractum est cornu unum altaris.*

Succah fol. 51. 1. *Quicunque non vidit lætitiam propter haustionem hujus aquæ, non vidit unquam lætitiam ullam.*

Libationem istam aquæ tradunt esse traditionem à monte *Sinai*, *Rambam. in loc.* Traduntque *Jonam* Prophetam Spiritu sancto fuisse afflatum ex lætitia ob libationem hanc aquæ, Gloss. in loc.

At si quæras quonam fundamento nitatur hic ritus, suggeret *Rambamus* יש לו סוים נסתרים בתורה, *Quod sunt abstrusa quædam signa ejus in lege : Verum illi qui non credunt legi traditionali non credent huic articulo de libatione aquæ.*

I. Producunt authoritatem Prophetæ *Esaiæ.*

Succah fol. 50. 2. *Dicitur* בית שואבה, *Locus haustionis*; *Quia sic scribitur, Et haurietis aquas cum lætitia*, &c. Esai. XII. 3.

Lætitiam hanc [quam ante descripsimus] vocarunt שמחת תורה, *Lætitiam Legis*, vel propter Legem : nam *Aquas* interpretantur de lege, *Esai.* LV. 1. alibique : atque inde lætitia propter has aquas.

II. Addunt tamen insuper quod haustio & libatio, denotavit effusionem spiritus sancti.

Bereshe. rab. fol. 70. 1. *Quare vocant eam* בית השואבה, *Locum haustionis ? Quia inde hauriunt Spiritum sanctum.*

Gloss. in *Succah* ubi supr. *In Talmude Hierosolymitano exponitur quod inde hauriunt Spiritum S. Nam insidet homini divinus afflatus per lætitiam.*

Gloss. alia : חליל מכוה, *Tibia cecinit in auctionem lætitiæ.*

Haustio ergo aquæ erat propter verba *Esaiæ* : lætitia pro aquis, ut symbolo legis, expectatio Spiritus S. ex hac lætitia.

III. Adjiciunt tamen porro in

Rosh shanah fol. 16. 1. *Quare dicit Lex Libatæ aquam in festo Tabernaculorum ? Dicit sanct. benedictus, Libate coram me aquam in festo Tabernaculorum* כדי שיתברכו לכם גשמי שנה, *Ut benedicantur vobis pluviæ anni.* Nam autumarunt Deum in isto festo decrevisse & determinasse de pluviis futuris anno sequenti.

quenti. Hinc illud loco jam allegato, &

Taanith fol. 2. 1. בחג נידונין על המים, *in festo Tabernaculorum judicantur circa aquas.*

Et jam resumamus verba salvatoris, *Quicunque in me crediderit, fluvii aquarum viventium fluent ex ejus ventre.* Consonant cum istis ejusdem ad Samaritissam cap. IV. 14. utraque prolata ex occasione haustæ aquæ.

Agnoscunt Judæi Redemptorem posteriorem *Messiam* producturum pro iis aquam, sicut *Moses* redemptor prior produxerat. *Midr. Coheleth.* fol. 85. 4. sed ad verum sensum cæcutiunt, melius hic instructi à Messia ipso, si velint discere.

I. Vocat eos Salvator ad fidem in *Messia*, à gloriatione eorum in lege. Atque hinc retulerim ego verba ista Καθὼς εἶπεν ἡ γραφὴ ad clausulam antecedentem, potius quam consequentem. *Quicunque in me crediderit, prout Scriptura loquitur de credendo*, Esai. XXVIII. 16. *Ego mitto in fundamentis Sion lapidem probatum* ——— *Quicunque crediderit*, &c. Hab. II. 4. *Justus ex fide vivet.* Et fatentur ipsi Judæi in

Maccoth fol. 24. 1. Sexcenta & tredecim præcepta legis, reduci ad hoc *Justus ex fide vivet*, ut & ad illud *Quærite me & vivetis*, Amos. V. 6.

II. Sistantur hæc verba salvatoris in Antithesi ad ritum hunc de quo diximus in hoc festo usitatum. Tantane vobis lætitia ob haustum tantillum aquæ ex fonte *Siloami*? Credenti in me fluent etiam pleni fluvii aquarum viventium ex proprio ventre. Putatis aquas apud Prophetas metaphorice sumptas denotare legem? Denotant dona Spiritus S. quæ largiturus est *Messias* credentibus. Et num exspectatis donationem Spiritus S. ex lege vel ex lætitia propter legem? Donatur Spiritus Sanctus ex fide, non ex lege, *Gal.* III. 2.

Ver. 39. Οὔπω γὰρ ἦν πνεῦμα ἅγιον.

Respiciunt hæc verba receptissimam istam gentis sententiam, de discessione Spiritus S. post mortem *Zachariæ* & *Malachiæ*. Eo etiam spectat responsum illud *Ephesiorum*, Act. XIX. 2. Ἀλλ' οὐδὲ εἰ πνεῦμα ἅγιόν ἐστιν ἠκούσαμεν. Id est, De discessione ejus post mortem novissimorum Prophetarum audivimus quidem, verum

rum de ejus redonatione non adhuc audivimus.

Habac. III. 2. יהוה פעלך קרב שנים חייהו בקרב שנים תודיע, *O Domine, in medio annorum opus tuum fac vivere, In medio annorum fac notum.* Septuaginta annos captivitatis, vocat *medium annorum*; nam hinc ſepties ſeptuaginta annos habuit ab exortu *Samuelis* ducis Chori Prophetarum [Act. III. 24.] ad initium captivitatis, atque illinc ſepties ſeptuaginta annos à fine captivitatis ad mortem Chriſti. Supplicatio eſt, ne pereat, ſed ut conſervetur donum Prophetiæ, cum jam populus migraret in terram Ethnicam. Et pro duplici virtute Prophetiæ, edendi ſcil. miracula, & prædicendi futura, duplici utitur vocabulo *Opus tuum*, & *Notum fac.* Nec periit in *Babylone* iſtud donum, ſed nobiliſſime floruit in *Daniele*, *Ezechiele*, &c. Rediit cum reducibus, & continuatum eſt per unam generationem, & tum diſceſſit [Nam tum perfectus & conſignatus eſt Canon Veteris Teſtamenti;] & rediit appropinquante jam Evangelio, eo afflatis virgine *Maria*, *Baptiſta* atque ejus parentibus, &c. Et tamen *Non adhuc erat Spiritus Sanctus*: id eſt, Non ſecundum nobiliſſimam iſtam promiſſionem, *Joel* II. 28.

Ver. 49. Ὁ ὄχλος οὗτος, &c.

עם הארץ, *Populus terræ*, Vulgari Idiomate. Opponitur לתלמידי חכמים, *Diſcipulis Sapientum*, quos vocant עם קודש, *Populum Sanctum*: *Sotah* fol. 39. 1. at hunc, Maledictum.

Ver. 52. Μὴ καὶ σὺ ἐκ τῆς Γαλιλαίας εἶ;

Videtur deriſorie dici, Tune etiam ex Galilæis es qui credunt in hunc Galilæum?

CAP.

CAP. VIII.

ABFUISSE olim hanc historiam de adultera, à vetustis quibusdam codicibus, annotant Commentatores fere omnes.

Rationem meditanti occurrunt duæ historiolæ apud *Eusebium.*

I. *Hist. Ecclef.* lib. 3. cap. ult. Ἐκτέθειται δὲ καὶ ἄλλην ἱστορίαν περὶ γυναικὸς ἐπὶ πολλαῖς ἁμαρτίαις διαβληθείσης ἐπὶ τοῦ κυρίου, ἣν τὸ καθ' Ἑβραίους εὐαγγέλιον περιέχει, *Aliam porro narrat historiam* [Papias] *de muliere quæ multorum criminum esset insimulata apud Dominum: quam quidem Evangelium secundum Hebræos complectitur.* De hac adultera eum loqui opinantur quotquot historiam istam allegant.

II. *De vit. Constantini* lib. 4. cap. 36. *Constantinum* hæc ad eum scribentem inducit: Πρέπον κατεφάνη τὸ δηλῶσαι τῇ σῇ συνέσει, ὅπως ἂν πεντήκοντα σωμάτια ἐν διφθέραις ἐγκατασκεύοις εὐανάγνωστά τε καὶ πρὸς χρῆσιν εὐμετακόμιστα, &c.

Visum est significare prudentiæ tuæ, ut quinquaginta illarum scripturarum volumina, quarum apparationem & usum maxime Ecclesiæ necessarium cognoscis, quæque præterea facile legi & circumferri queunt, ab artificibus scite scribendi peritis, politiori membrana describi cures.

Sic interpres Latinus: At nonne per vocem σωμάτια peculiariter intelligere licet Evangelia in unum corpus Harmonice compacta? Ratio conjecturæ duplex. Partim ob Canones *Eusebianos* ad Harmoniam talem formatos. Partim quod cap. 37. referat, se, finito opere, ad Imperatorem misisse τρισσὰ καὶ τετρασσὰ, *Terniones & Quaterniones.* Quæ verba si non intelligenda sint de Evangelistis, modo tribus, modo quatuor [majori numero minorem includente] tali Harmonia concorporatis, fateor me non assequi quid sibi velint.

Ast esto, rem non de tali Harmonia intelligendam: detur secundum

ſecundum interpretem Latinum, *Euſebium* partes quaſdam ſcripturæ hic illic elegiſſe deſcribendas pro arbitrio & judicio ſuo, certe non omittet Evangelia, partem, ſi qua alia, nobiliſſimam, utiliſſimam.

Jam ergo ſi *Papiæ* nugatori aſcripſerit hanc hiſtoriam de adultera, aut ſaltem Evangelio ſecundum Hebræos tantum, abſque dubio vix eam interſeret in exemplaribus ab eo deſcriptis. Inde forſan omiſſio ejus in nonnullis codicibus poſt tempora *Euſebii*. Ante illum habetur apud *Ammonium*, *Tatianum*, &c.

Ver. 1. Ἰησοῦς δὲ ἐπορεύθη εἰς τὸ ὄρος τῶν ἐλαιῶν.

AN ad oppidum *Bethaniam*, an ad tentorium aliquod in monte Oliveti fixum? Nam ob infinitam iſtam multitudinem, quæ confluxit ad feſta, tentoria, ut videtur, fixerunt circa urbem, aſt intra terminos Sabbaticos, ne nimis coarctarentur ex anguſtia urbis.

Gloſſ. in *Peſachin* fol. 95. 2. *Maneque convertens te, redibis ad tentoria tua*, Deut. XVI. 7. *Nocte feſti prima pernoctandum erat intra Hieroſolymam. Exinde licitum erat commorari extra mœnia, aſt intra terminos Sabbaticos. Illud ergo quod dicitur*, Ibis ad tentoria tua, *hoc vult*, *Ibis ad tentoria tua quæ extra mœnia Hieroſolymæ, at nequaquam in domum tuam.* Vid. & *Ab. Ezr.* in Deut. XVI.

Dicitur cap. VII. 53. Καὶ ἐπορεύθη ἕκαστος εἰς τὸν οἶκον αὐτοῦ. Super quæ verba commententur iſta in

Piske Toſaphoth in *Sanhedr.* Artic. 34. אחר תמיד בין הערבים היו סנהדרין הולכין לביתם, *Poſt juge ſacrificium veſpertinum conceſſerunt patres Synedrii domum.*

Finito ergo die octavo, cujus hiſtoria cap. VII. nox inſequens erat extra feſtum, ita ut jam ceſſatum ſit ab iſtis tripudiationibus de quibus diximus. Non inaniter ergo dicitur ab Evangeliſta, *Quod conceſſit unuſquiſque in domum ſuam*, nam aliter eundum erat ad iſta tripudia, ſi modo dies poſterus non foret Sabbatum.

Ver. 3. Γυναῖκα ἐν μοιχείᾳ κατειλημμένην.

Generationem iſtam ſalvator vocat γενεὰν μοιχαλίδα, *Matth.* XII. 39.

XII. 39. Vid. & *Jacob.* IV. 4. quod & ſenſu proprio, & ſecundum literam bene poteſt intelligi.

Sotah fol. 47. 1. *Ex quo multiplicati ſunt homicidæ, ceſſavit decapitatio vaccæ, & ex quo multiplicati ſunt adulteri, ceſſarunt aquæ amaræ.*

Maimon. in *Sotah* cap. 3. כשרבו המנאפים בגלוי, *Ex quo multiplicati ſunt adulteri palam ſub templo ſecundo, diſſolvit Synedrium explorationem adulteræ per aquas amaras. Super hoc quod ſcribitur nixi, Non viſitabo ſuper filias veſtras, cum fuerint fornicatæ, nec ſuper ſponſas veſtras, cum adulteria commiſerint.*

Docent Gemariſtæ *Rabban Jochananem ben Zaccai*, authorem fuiſſe iſtius conſilii qui jam in vivis erat, in Synedrio, & forte jam præſens inter eos qui hanc adulteram coram Chriſto ſtiterunt. Nam ſunt quæ ſuadent Γραμματεῖς ϗ Φαρισαίους quorum hic mentio, fuiſſe ſeniores Synedrii.

Ver. 5. Τὰς τοιαύτας λιθοβολεῖσθαι.

Τοιαύτας; Quales? Adulteras omnes? an deprehenſas ſolum Ἐπ' αὐτοφώρῳ? Datur tertium: nam reſpicienda eſt conditio adulteræ, an ſit ea nempe maritata, an deſponſata tantum.

Punit Deus adulterium morte, *Levit.* XX. 10. At dicunt magiſtri traditionum, Quod *Omnis mors cujus eſt mentio in Lege ſimpliciter* [i. e. non definito genere mortis] *non alia eſt, quam ſtrangulatio.* Verum excipiunt; נישואה בבת ישראל בחנק ארוסה בסקילה, *Filia Iſraelitæ ſi adultera cum nupta, ſtrangulanda, cum deſponſata tantum, lapidanda. Filia ſacerdotis ſi adultera cum nupta, lapidanda, cum deſponſata tantum comburenda. Sanhedr.* fol. 51. 2.

Hinc intelligere eſt qualiſnam foret hæc adultera: nempe vel Iſraelitiſſa non adhuc viro juncta, ſed deſponſata tantum, vel ſacerdotiſſa nupta: Sed potius prior, quia dicunt, *Moſes præcepit ut lapidarentur.* Vid. *Deut.* XXII. 21.

At de poſteriori non eſt tale præceptum apud Moſen.

Ver. 6. Ὁ δὲ Ἰησοῦς κάτω κύψας τῷ δακτύλῳ ἔγραφεν εἰς τὴν γῆν.

Irrepſit olim in codicibus nonnullis Μὴ προσποιούμενος, & planum

num est quod irrepsit: Nam cum evidentissime demonstraverat Christus se de causa proposita recognoscere per verba ista, *Qui sine peccato est vestrum*, &c. tamen iterum inclinat se, & scribit in terra.

Cur inusitatum hunc gestum ille adhiberet, multi suas adhibent conjecturas, liceat & mihi meam.

I. Res jam transacta erat de dijudicatione fœminæ adulteræ, & applicat se salvator in hac re conformiter ad regulam & normam de exploratione uxoris adulteræ per aquas amaras, *Num.* v.

II. Inter Judæos hoc obtinuit, in probatione uxoris suspectæ.

Maimon. in *Sotah* cap. 2. *Si quis illicitè unquam coierit cum aliqua, aquæ amaræ non explorant ejus uxorem.* ——— Nam dicitur ונקה האיש מעון, *Si innocens sit maritus ab iniquitate*, portabit fœmina suam iniquitatem.

Ibid. cap. 3. *Potatis aquis amaris, si rea sit fœmina, pallescunt vultus ejus oculique protuberant*, &c. *Pellunt ergo eam ex atrio mulierum. Tumetque venter primo, & dein putrescit femur, atque ipsa moritur. Eadem hora qua illa moritur, moritur & adulter, cujus causa potata est, ubicunque ille est, invadentibus eum pariter tumore ventris, & putredine fæmoris*, vel pudendorum. וכל זה אם לא בא בעל ביאה אסורה מעולם, *Hoc autem fit si maritus nunquam coierit coitu illicito.* אבל אם בעל בעילה של איסור אין המים בודקין את אשתו, *At vero si coieverit unquam coitu illicito, aquæ non explorant ejus uxorem.*

Bammidbar rabba fol. 235. *Si vos sectamini scortationem, aquæ amaræ non explorabunt uxores vestras.*

Nonne vides quam directo intuitu, collimet salvator in æquitatem hujus sententiæ, accusatores hosce fœminæ explorare volens, & ad examen exigere? Finge tibi te illum audire eos sic alloquentem. Adduxistis hanc adulteram, à me judicandam. Agam ergo ego secundun normam & probationem adulteræ per aquas amaras. Dicitis vos creditisque, secundum vulgarem gentis opinionem, uxorem suspectam, rea sit licet & adulteram, ab iis tamen aquis esse intactam, & nihil nocumenti aut periculi ab illis contrahere, si modo maritus ejus, qui eam accusat, aliquando fuerit paris criminis reus, illicitoque unquam

 coitu

coitu coierit. Si sic processit judicium divinum in ista exploratione, procedam & ego; pari modo in præsenti. Num vos qui accusatis, immunes insontesque estis à pari reatu? *Quicunque est, is jactet lapidem*, &c. At si & vos pari teneamini crimine, ipsissima vestra traditio, & opinio gentis, & processio judicii divini in ista exploratione, in hac causa possunt determinare, & me absolvere ab accusatione, si ego eam non damnem, cum accusatores ipsi sint damnandi.

III. Oportuit sacerdotem, qui uxorem suspectam exploravit, sese inclinare, pulveremque à pavimento sanctuarii colligere, quem aquæ infusum præbuit fœminæ potandum. Oportuitque in libro, maledictiones vel adjurationes scribere, contra fœminam pronuntiandas, *Num*. v. 17, 23.

Inclinat se etiam, conformiterque Christus, & pavimentum ipsum pro libro suo adhibens, in pulvere aliquid scribit, contra hos accusatores absque dubio, quos explorare ei est statutum, in analogia ad adjurationes istas scriptas à sacerdote contra fœminam explorandam.

IV. Scripsit sacerdos maledictiones istas in libro, & jam scriptas illico delevit aquis amaris, Num. v. 23. Nam res quam ille transegit erat dubia [אין משקין אלא על הספק, *Non potant suspectam nisi in re dubia: Bamidbar rab.* fol. 233. 2.]

An fœmina scil. rea foret, necne: Si rea, en scriptas maledictiones: Si insons, en erasas. At certus est Christus de reatu horum quos ille est explorans: Non scribit ergo & delet, sed scribit & scribit iterum.

V. Imitatur porro gestum sacerdotis, si verum est quod de eo referunt Judæi, & est vero simile: nempe quod primo pronuntiavit adjurationes, deinde potavit fœminam aquis amaris, & tunc iterum pronuntiavit adjurationes. Sic & Christus, primo inclinat se & scribit, deinde quasi potat eos dictione ista exploratrice, *Quicunque vestrum* ἀναμάρτητος *est*, &c. & tum iterum inclinat se & scribit in terra.

Ver. 9. Ὑπὸ τῆς συνειδήσεως ἐλεγχόμενοι.

Statuit apud se salvator improbos hosce coram vulgo pudefacere: eamque addit verbis suis vim & ἐνέργειαν, ut non possint

sint illi iis resistere, quin quod cum infamia & rubore coram toto cœtu reatum suum, se subtrahendo, confiteantur. Res non minor miraculo.

Ver. 12. Ἐγώ εἰμι τὸ φῶς τοῦ κόσμου.

Echah rabbathi fol. 68. 4. *R. Biba Sangorius dicit* נהירא שמו, *Lux est nomen Messiæ. Sicut dicitur* נהורא עמיה שרא, *Lux cum illo habitat*, Dan. II. 22. Eadem occurrunt in *Beresh. rabba* fol. 3, 4. nisi quod author horum verborum sit *R. Abba Serongianus*.

Magnificis *Luminum* titulis insignire soliti sunt Rabbinos & doctores suos.

Erubhin fol. 13. 2. *Traditio. Nomen ejus non est R. Meir, sed Nehorai. Quare ergo vocatur R. Meir?* שמאיר עיני חכמים בהלכה, *Quia illuminat oculos sapientum traditionibus. Nec tamen est nomen ejus R. Nehorai sed R. Nehemiah. —— Quare ergo vocatur R. Nehorai?* שמנהיר עיני חכמים בהלכה, *Quia illuminat oculos sapientum traditionibus.* Oh luminaria sine lumine: Exortus est Sol justitiæ, vos evanescite.

Ver. 13. Σὺ περὶ σεαυτοῦ μαρτυρεῖς.

Hæc & quæ sequuntur quæ disputata sunt, *An Jesus lux necne*, in mentem revocant ea quæ transigi solita sunt in testimonio circa φάσιν novilunii in *Rosh shanah*, Cap. I, II, III.

I. Attestandum erat coram Synedrio *à duobus*, se vidisse novilunnium. Sic loquitur Christus de duobus hujus lucis testibus, se & patre, ver. 18.

II. Non receperunt testimonium de novilunio nisi à Synedrio notis; aut si ignoti illi, missi sunt à concessu urbis in qua habitabant, qui de veracitate eorum testarentur. Confer ver. 18, 19. *Ego testor de meipso, at me non nostis. Et pater testatur, at nec nostis patrem.*

III. אין היחיד נאמן על ידי עצמו, *Unus non est credendus propter seipsum.* Sic Pharisæi, ver. 13. *Tu de teipso testaris, testimonium tuum non est verum.*

IV. Pater

IV. *Pater & filius ac quivis cognati sunt idonei ad testificandum.* ver. 18. *Ego testor de meipso & Pater qui misit me.*

Ver. 20. Ἐν τῷ Γαζοφυλακίῳ.

Id est, *In atrio mulierum:* Ubi rem transegerat de fœmina adultera. Dictum est illud *Gazophylacium*, ob tredecim cistas Corbanicas illic locatas. De qua re diximus alio in tractatu.

Ver. 25. Τὴν ἀρχὴν ὅ τι καὶ λαλῶ ὑμῖν.

I. Inter varias hujus loci interpretationes, minime spernenda est ista quæ reddit, *Illud quod à principio dico vobis.* Sic Gen. xlii. 18. Διὰ τὸ ἀργύριον τὸ ἀποστραφὲν ἐν τοῖς μαρσίπποις ἡμῶν τὴν Ἀρχήν. Et ver. 20. Κατέβημεν τὴν Ἀρχὴν πρίασθαι βρώματα.

Verba hoc sensu sumpta respicere possunt plenam istam sui professionem, exhibitam à Christo Synedrio, se esse *Filium Dei*, vel *Messiam*, cap. v. Quæritis quis ego sim? Ipse idem quem dixi à principio, cum evocatus forem ad respondendum coram Synedrio.

II. At non possum simul non recordari formulas istas loquendi in Scholis usitatissimas רישא & סיפא, *Principium* & *Finis*. Ubi per רישא, *Principium*, intelligitur res primario & præcipue advertenda, & per סיפא, *Finis*, Secundaria aut minor.

Tamid. fol. 61. 1. Quæritur an licuerit sacerdotibus dormire in vestibus sacris. סיפא, *Finis*, aut quæstio secundaria erat, An licuerit in iis dormire. At רישא, *Principium*, aut res & quæstio primum discutienda, erat, an licuerit illis omnino iis uti extra usum sacrum. Hinc Gemaristæ דקתני לא היו ישנים משים דבעי למיתנא סיפא, *Traditio est quod non dormiunt in iis, volens explicare Finem. Ast exuant eas & complicent, & reponant sub capitibus* [cum dormiunt] קתני רישא, *hoc docet Principium:* rem scil. primariam, nempe non licere sacerdotibus amiciri vestibus sacris extra usum sacrum omnino.

Beracoth fol. 53. 1. *Tradunt Rabbini, Si quis ambulans extra urbem videat in ea lumina. Si sint in ea plures Cuthæi, ne benedicat, si vero sint plures Israelitæ, benedicat.* תנן רישא רוב כותיים,

Docent

Docent Principium cum dicunt Plures Cuthæi. תנא סיפא רוב ישראל, *Docet Finem cum dicunt, Plures Iſraelitæ.* Nam principalior ſcrupulus & quæſtio eſt, An benedicendum ſuper iſtis luminibus, cum ſunt plures *Cuthæi* in urbe, qui forte ea accenderunt: Minor ſcrupulus, an benedicendum ſi plures Iſraelitæ in urbe.

Bezah fol. 6. 2. *Diſputatur ſuper illud præceptum*, Levit. xvii. 13. *Si quis occidat beſtiam aut volucrem die feſto, Schola Shammæana dicit, Fodiat inſtrumento, & cooperiat ſanguinem. Hilleliana dicit, Ne occidat omnino niſi in promptu ſit ei pulvis quo cooperiat.*

סיפא, *Finis*, vel quæſtio ſecundaria eſt de tegendo ſanguinem ſi beſtia ſit occiſa. רישא, *Principium*, vel quæſtio primaria eſt, an occidenda beſtia aut volucris die feſto omnino, propter laborem corradendi pulveris, ſi non adſit.

Infinita ſunt iſtiuſmodi: Et ſi ſalvator hac forma loquendi uſus fuerit, eſt ac ſi dixiſſet. Quæritis quis ego Siem? רישא, *Principium*, illud eſt & præcipue inquirendum; quod & ego loquor vobis. Nempe quod ſum Lux mundi, Filius Dei, Meſſias, &c. Verum quid operer, quid doceam, & qua authoritate, סיפא, ſecundariæ ſunt iſta inquiſitionis, Primariæ eſt illud, Quis ſiem.

Ver. 26. Ἀλλ' ὁ πέμψας με ἀληθής ἐστι.

Multa habeo quæ de vobis loquar & judicem, ſed ille qui me miſit jamdudum de vobis loquutus eſt & judicavit, & verus eſt ille, & vera illa quæ eſt loquutus. Qualia ſunt iſta & iſtiuſmodi, Eſai. vi. 10. *Impingua cor hujus populi*, &c. Et cap. xxix. 10. *Effudit ſuper vos ſpiritum ſoporis*, &c. Atque à talibus Prædictionibus concludit illud Chriſtus. *Vos moriemini in peccatis veſtris*, ver. 21.

Ver. 33. Σπέρμα Ἀβραάμ ἐσμεν, &c.

De hac re gloriabundi illi ſupra modum. Accipe unum exemplum vice millium.

Bava Mezia fol. 83. 1. *Hiſtoria eſt de R. Jochanan ben Mathia qui dixit filio ſuo, Ito & conduc nobis operarios. Ivit ille & pactus eſt*

cum

cum iis pro victu. Cum vero veniret ad patrem, dicit ei pater, Mi fili, quamvis pares iis convivia paria conviviis Solomonis, non tamen satis præstas officium tuum erga eos, quoniam illi sunt filii Abrahami, Isaaci, & Jacobi. Et tamen fatentur in

Schabb. fol. 53. 1. תמה זכות אבות, *Quod cessavit meritum patrum Abrahami, Isaaci, & Jacobi, A diebus Hoseæ Prophetæ, ut dicit Rabh. aut ut Samuel, A diebus Hazaelis.*

At quomodo hæc conjungunt? *Nos sumus semen Abrahami, nec cuiquam servivimus unquam.* Num impossibile ut Abrahamita sit servus?

Distinguendus videtur sensus clausularum. Nos sumus de filiis *Abrahami*, qui sunt amatores & tenaces libertatis, & quod ad nos ipsos attinet, nunquam nos fuimus servi.

Aversissima erat gens ista à servitute, nec licuit cuiquam Israelitæ se vendenti in servum illud facere, nisi cogente inevitabili necessitate.

Maimon. in *Avadim* Cap. 1. *Non licet cuiquam Israelitæ se vendere eo fine ut nummum emptionis suæ thesaurizet sibi, vel ut eo exerceat mercaturum, vel ut coemat vasa, vel ut solvat creditori, sed, si eo opus habeat, in alimoniam. Nec licet cuiquam se vendere, nisi cum non relinquitur sibi quicquam, etiam non vestimenta, & tum se vendat. ——— Atque ille quem Synedrium vendit, vel qui vendit seipsum, non vendendus est* בפרהסיא ולא בסמטא, *Palam, nec in semita sicut venduntur alii, sed clam.*

Ver. 37. Ἀλλὰ ζητεῖτέ με ἀποκτεῖναι.

Ex tota Periocha videtur, quod Christus huc dissertationem suam inclinat, nempe ut ostendat eos esse semen illud serpentis, quod contriturum erat calcaneum *Messiæ*: nam quid aliud illud sonat ver. 44. *Vos estis ex patre vestro Diabolo*, quam, *Vos estis semen serpentis?*

Ver. 43. Ὅτι οὐ δύνασθε ἀκούειν τὸν λόγον τὸν ἐμόν.

Λαλιὰν & Λόγον, hic ita distinguas, ut λαλιὰ denotet modum loquendi, vel phrases adhibitas, & λόγος ipsam rem dictam, Esai. XI. 4. *Percutiet terram virga oris sui*: & non potuerunt illi

illi ferre verbera hujus virgæ, noluerunt ergo intelligere Phrasiologias quibus ille usus.

Ver. 44. Ἀνθρωποκτόνος ἀπ' ἀρχῆς.

רוצח מן בראשית, Nam sic ἀπ' ἀρχῆς in Idioma Judaicum traduceret Hierosolymitanus, q. d. *Homicida erat ab ipsis diebus creationis.* Et cum vulgo locutus est Christus sic dicens, Adamum scil. lapsum esse die suæ creationis.

Ἐν ἀληθείᾳ οὐχ ἕστηκεν.

I. *In veritate non perstitit* : i. e. non perstitit verax, sed excogitavit mendacium.

II. Non perstitit in voluntate Dei revelata circa hominem : Nam voluntas Dei revelata vocatur *Veritas* : maxime vero voluntas ejus revelata in Evangelio. Jam ergo cum Deus bonam suam voluntatem revelaverat erga Protoplastum, partim eum statuendo in statu tam honorifico & fœlici, partim præcipiendo Angelis ut ei ministrarent in bonum, ut Heb. I. 14. In hac veritate, & præcepto non perstitit Diabolus : Nam honori & fœlicitati Adami adeo invidit, & mandatum Dei, de Angelorum erga eum ministratione, adeo contemptui habuit, idque malitia contra *Adamum* tam profunde venenata, & superbia contra mandatum Dei tam alte tumida, ut elegerit potius de statu suo fœlici & nobili se deturbare, quam *Adamo* in statu suo nobili bene velle & ministrare ; Non potuit Angelus peccare minus cum peccaret, quam ex malitia & superbia : nec potuit peccare magis quam peccavit, cum peccaret ex superbia & malitia.

Ver. 48. Σαμαρείτης εἶ σὺ καὶ δαιμόνιον ἔχεις.

At quid Samaritano, ô boni, intra atrium templi vestri? Nam hæc Christo dicunt jam existenti in Gazophylacio, vel atrio mulierum, ver. 20. Si admittere velitis Samaritam in Atrium Gentium, quo & ipsi Gentiles admissi, esto [quod tamen quæro an vos admissuri] At quis toleraverit *Cuthæum* intrare

in Atrium mulierum? Quæ res ipsa demonstrat, hoc ab iis dictum ex mera invidia & livore, nam non crediderunt quod esset Samaritanus; imo satis norunt quod non esset. Et notandum est quod Christus huic cavillationi nihil respondeat omnino ut responsione non dignæ: respondet solum se non habere, dæmonium, id est, non insanire.

Ver. 57. Πεντήκοντα ἔτη οὔπω ἔχεις.

Applica hæc ad tempus superannuationis Levitarum, *Num.* iv. & non opus est ut nos nodis nescio quibus circa ea torqueamus, quod fecerunt nonnulli. Tu non adhuc pervenisti ad vulgarem annum superannuationis, & tune vidisti *Abrahamum?*

Ver. 58. Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγώ εἰμι.

Quæstionem invertunt. Dixerat Christus *Abrahamus vidit* diem meum: Illi contra, *Tune vidisti Abrahamum?*

Dictio hæc Ἐγώ εἰμι, aliquando reddit simplicem vocem אנכי; *Ego*, apud Græc. interpretem libri *Judicum* & *Ruth*, nam rarius alibi invenies.

Judic. vi. 8· אנכי אשב, *Ego manebo*, vel *sedebo.* Græc. Ἐγώ εἰμι καθίσομαι. Lat. Interpr. *Ego quidem manebo.*

Ibid. cap. xi. 27. ואנכי לא חטאתי לך, *& ego non peccavi in te.* Græc. Ἐγώ εἰμι οὐχ ἥμαρτόν σοι. Lat. *Ego quidem non peccavi tibi.*

Ibid. ver. 35. ואנכי פציתי פי, *Et ego aperui os meum.* Græc. Καὶ ἐγώ εἰμι ἤνοιξα τὸ στόμα. Lat. *Et ego ipse aperui os.*

Et ver. 37. אנכי ורעותי, *Ego, & Sociæ meæ.* Græc. Ἐγώ εἰμι καὶ συνεταιρίδες μου. Lat. *Ego ipsa, & sodales meæ.*

Ruth. iv. 4. אנכי אגאל, *Ego redimam.* Græc. Ἐγώ εἰμι ἀγχιστεύσω. Lat. *Ego sum, redimam.*

De forma loquendi judicent Græcæ linguæ peritiores: Verba salvatoris eo sunt difficiliora quod non dicit Πρὶν Ἀβραὰμ γενέσθαι ἐγὼ ἦν, sed ἐγώ εἰμι: Hoc ut videtur sensu, Ab antequam *Abrahamus* extaret ego sum.

Ver. 59.

Ver. 59. Ἦραν οὖν λίθους, &c.

Num & alium Prophetam lapidabitis in atrio templi ô nequissimi? Mementote *Zachariæ*, & illud sufficiat.

Unde autem isti lapides in atrio templi? Respondeatur ex parallelo.

Schabb. fol. 115. 1. *Historia est de Abba Chalpatha qui adiit Rabban Gamalielem ad Tiberiada: & comperit eum sedentem ad mensam Jochananis nummularii, manuque tenentem librum Jobi Targumizatum* [versum in linguam Chaldaicam] *& legentem in eo. Dixit ei, Memini ego de Rabban Gamaliele avo tu, quod stetit super Gab in monte Templi, atque attulerunt ad eum librum Jobi Targumizatum. Et jussit ille Architectum* לבנאי, *dicens Defode eum sub fundamento,* ——— *R. Jose dicit obvolverunt super eum acervum luti* ——— וכי טיט בהר הבירה, *At num est lutum in monte templi?* Gloss. *Erat cœmentum quo ædificarunt.*

Observetur obiter, quod erant ædificantes in templo in diebus *Gamalielis* primi, qui primatum gessit in Synedrio in diebus Christi ultimis, quod illud firmat quod diximus ad cap. II. 20. & docet etiam unde lapides jam tam in promptu, nam erant ædificantes, & erant frusta & fragmina lapidum plus satis.

CAP. IX.

Ver. 2. Τίς ἥμαρτεν; οὗτος ἢ οἱ γονεῖς αὐτοῦ;

LIBEROS ob peccata quædam parentum natos esse mancos, tortos, aliqua parte sui mutilos, &c. erat doctrina in scholis Judaicis non rara, qua terruerunt parentes, ne negligentiores essent circa ritus aliquos qui respexerunt munditiem, lotiones, purificationes, &c. Exempla produximus alibi.

II. Ast infantem nasci mutilatum, cœcum, aut aliqua parte defectivum, ob proprium peccatum, est ænigmati proximum.

I. Dum petitur solutio à dogmate μετεμψυχώσεως, quo imbuti erant Judæi, ut creditur, rem propositam non omnino attingit, si *Josephum* interpretem & Judicem de isto dogmate admittere velis. Nam sic ille.

Lib. de excid. 2. cap. 12. *Opinantur Pharisæi* ψυχὴν πᾶσαν μὲν ἄφθαρτον, μεταβαίνειν δὲ εἰς ἕτερον σῶμα, τὴν τῶν ἀγαθῶν μόνον [notetur illud] τὴν δὲ τῶν φαύλων ἀϊδίῳ τιμωρίᾳ κολάζεσθαι. *Omnem animam esse quidem immortalem, migrare autem in alind corpus. Ast animam bonorum tantum; Malorum autem æterna pœna cruciari.* Jam ergo nisi asserueris animam bonam viri boni migrantem in corpus hujus hominis, causam ei fuisse ejus cœcitatis [quod quis non exsibilabit?] nihil dicis ad rem præsentem. Si dogma μετεμψυχώσεως apud Judæos hoc tantum proponeret, *Animæ bonorum tantum* migrant in alia corpora, tollitur ipsum subjectum præsentis quæstionis, & evanescit omnis suspicio de pœna aut ægritudine aliqua accidente infanti in utero ἐν μετεμψυχώσεως, nisi dixeris accidere propter animam bonam, migrantem ex corpore boni.

II. Petitur etiam solutio à *Præexistentia animarum*: quo dogmate etiam imbutos fuisse Judæos est sententia nonnullorum, desumpta ut videtur ab iis, quæ dicunt illi de נשמות שבגוף, *Animabus quæ sunt in Goph*, vel *Guph*.

Avodah Zarah fol. 5. 1. *Dicit R. Jose, Non veniet filius Davidis,* שיכלו כל הנשמות שבגוף, *usque dum consummatæ fuerint animæ quæ sunt in Guph.* Recitantur hæc etiam *Niddah* fol. 13.2. & *Jevamoth* fol. 62. 1. ubi præferuntur sub nomine R. אסי, *Asi.*

Repositorium est, ait R. Sol. *& nomen ejus est Goph, Atque à creatione formatæ sunt omnes animæ quæ erant nascendæ, atque ibi repositæ.*

At Rabbinus alius adducitur à Commentatore alio, qui opinatur esse duplex *Guph*, atque animas Israelitarum & Gentilium, non esse in *Goph* uno eodemque. Et suspicatur in diebus *Messiæ* creandum esse *Goph* alterum, & creandas esse novas animas.

Sententiam suam deducit R. *Jose* ab Esai. LVII. 16. רוח מלפני יעטוף, misere tortis Prophetæ verbis in hunc sensum, *Voluntas mea impediet pro animabus quas Creavi*, nam sic animum ejus

ejus interpretantur *Aruch* & Commentatores.

Si hæc ſatis ſint ad aſtruendum, quod recepta gentis opinio fuit *Animas præexiſtere*, eſto, concedatur: At certe quid loci hic habere poſſit ſententia iſta de præexiſtentia animarum, ingenue fateor me non tam oculatum, ut videam, niſi vel ſupponatur μετεμψύχωσις, vel quod animæ quædam traduntur è manu Dei peccaminoſæ & impuræ.

III. Aliunde ergo petierim ego huic nodo cuneum. Et

I. Obſervatum vellem illud in *Vajicra rabb.* fol. 184. 3. *Et appropinquant dies de quibus dices, Non eſt delectatio in iis*, Eccleſ. xiii. 1. אילו ימי המשיח שאין בהן לא זכות ולא חובה, *Iſti ſunt dies Meſſiæ in quibus non erit vel meritum vel demeritum.* Id eſt, ni plurimum halluciner, In quibus non imputabitur vel meritum patrum aut parentum in bonum, vel demeritum aut culpa in malum. Verba ſunt R. *Akibæ* loco citato, atque ejus eſt applicatio verborum *Eccleſiaſtæ*, & quidem de proprio: Sed iſta, *In diebus Meſſiæ non erit meritum vel demeritum*, videntur eſſe de ſententia gentis. Si ita, liceat quæſtionem diſcipulorum Paraphraſtice ſic proponere. Magiſter, novimus te eſſe Meſſiam, & dies hoſce eſſe dies Meſſiæ, & didicimus ex ſcholis noſtris, non eſſe imputationem meriti vel culpæ patrum vel parentum in diebus Meſſiæ: Unde ergo hic natus eſt cœcus, ut hiſce diebus geſtet notam imputationis alicujus culpæ? An parentum? Hoc excluditur per commune adagium. Videtur ergo quod reatum geſtat propriæ culpæ. Anne hoc, ita?

II. Autumarunt Judæi, poſſe infantem in utero matris jam animatum & viventem, irregulariter ſe gerere, atque aliquid facere quod non vacaret culpa.

In tractatu noviſſime citato, introducitur in parabola fœmina filium ſerio accuſans coram Judice, כדהוא במעי הוה מבעט, *quod* inordinate *calcitraret dum eſſet in utero.*

Midras Coheleth in loc. ante citatum, & *Midr. Ruth* in cap. III. 13. Refertur hiſtoria de *Eliſha ben Abujah*, qui receſſit à fide & factus eſt horrendus Apoſtata, & dum quæruntur cauſæ & rationes talis Apoſtaſiæ, inter alias hæc redditur

Sunt qui dicunt quod mater ejus cum gravida foret, tranſiit per fanum Ethnicum, & odorata eſt ☐idorem, atque illi dederunt ei de re iſta quam olfecerat, atque illa comedit והוה מפעפע בכריסה

בבכריסה

כבכריסה של חכינה, *Atque ille in utero calefactus est & in bullas intumuit, ac si in utero serpentis.*

In qua quidem historia supponitur Apostasiam ejus radicatam fuisse in culpa ista matris Idolothyto vescentis: at ponitur pariter, quod infans etiam in utero matris potest irregulariter & inordinate se gerere, & præter morem reliquorum infantum.

Infantes in utero *Rebeccæ* possunt esse pro exemplo, ubi quidem absolvunt Jacobum à culpa מסורחנא, quod prehenderit calcem Esavi, *Bemidbar rab.* fol. 230. 2. at vix absolvent Esavum quod insurrexerit contra Jacobum.

Sanhedr. fol. 91. 2. & *Beresh. rabba* fol. 38. 1. *Antoninus interrogavit Rabbi* [Judam] *A quonam tempore incipit malus affectus prævalere in homine?* משעת יצירה או משעת יציאה, *An à tempore formationis ejus* in utero, *an à tempore processionis ejus* ex utero? *Dicit ei Rabbi, A tempore formationis ejus. Tum inquit Antoninus Calcitrabit in utero matris & erumpet. Dicit Rabbi, Hoc didici ab Antonino, & suffragatur scriptura cum dicit Peccatum cubat ad ostium.*

Liquet ex hac disputatione, ficta sit an vera, primævam sententiam fuisse, infantem à prima sua animatione fuisse peccaminosum: & magnum illum doctorem *R. Judam sanctum*, primitus fuisse isto dogmate imbutum, ac leviter & ridicule sententiam suam mutasse ob argumentum tam vafrum. Altius quoque tensa erat gentis sententia, infantem in utero non solum esse peccaminosum, sed aliquando peccare, atque illud agere quod etiam foret criminosum. Quo spectant verba discipulorum, *Num hic peccavit ut nasceretur cæcus?* Id est, Num ille, dum eum in utero gestaret mater, fœdum aliquid aut enorme perpetravit, ut cæcitatem ejus rei pœnam secum tulerit in mundum?

Ver. 6. Ἔπτυσε χαμαί, &c.

I. Ut sputum oculis ægris salubre haberetur, discas ex ridenda hac historia.

Hieros. Sotah fol. 16. 4. & *Vajicra rab.* fol. 175. 2. *R. Meir sedit, & concionatus est nocte Sabbati. Affuit illic fœmina quædam stans & audiens eum concionantem: quæ cum ille desiisset rediit ad domum*

domum suam, & comperit lucernam extinctam. Cui maritus ejus, Ubinam fuisti? Et illa, Ego steti & audivi vocem concionatoris. Dicit ille, Nequaquam huc introieris, antequam iveris & consputaveris in faciem concionatoris. Post tria Sabbata hortantibus & comitantibus eam fœminis vicinis adit Sacellum. Jam vero tota res innotuerat דר׳ *R. Meir ante. Dicit igitur iis* אית מינכון איתתא חכימא למילחש בעיינא, *Estne inter vos fœmina perita mussitandi incantiones super oculum?* [*Nam simulavit ille ægritudinem oculorum*] *Dicit illa, Rabbi Ego non sum. Et ille, Utcunque, tamen sputa septies in oculum meum & ego sanabor. Quod & illa fecit.* Ubi Gloss. *Quandocunque incantationes mussitarunt super oculum ægrum, necesse erat ut in oculum sputarent.*

II. Prohibitum erat sputum oculo illinere Sabbato, sub notione aliqua medicinali, quamvis æstimaretur tam oculis salubre.

Maimon. Schab. cap. 21. *Non indunt vinum in oculum Sabbato, at ponunt super supercilia.* ורוק תפל אפילו על גב העין אסור, *Verum non licet salivam insulsam* [Fasting spittle, quæ habita est maxime medicinalis] *ponere vel super palpebras.*

Schabb. fol. 108. 2. *Unus dicit, Vinum in medium oculi injici prohibitum, poni super palpebras licitum. Alter dicit, Sputum etiam super palpebras poni prohibitum.*

Jam ergo in hac actione salvatoris observandum,

I. Quod non verbo, ut alias, huic ægro medetur, sed hæc adhibet quæ erant contra Canonicam observationem Sabbati: ut experiretur hominem, an ille non adeo superstitiosus, ut hæc non admitteret Sabbato. Non dispar aliquod experimentum captat de homine ad *Bethesdam*, ut diximus.

II. Dum sputum miscet cum pulvere, & luto inde facto ungit oculos cœci, evitat plane suspicionem incantationis: demonstrat potius divinam suam potentiam, dum medetur per contraria naturæ, nam lutum oculis illitum, crederes oculos videntis excœcaturum probabilius, quam visum cœco restituturum. Et divinam suam authoritatem in Sabbatum demonstrat, dum medetur Sabbato per tam contraria Sabbato.

Connexio hujus capitis cum præcedenti tale habet vinculum, ut videantur historiæ utriusque capitis actæ uno eodemque die. [Διελθὼν διὰ μέσου αὐτῶν, καὶ παρῆγεν οὕτως. Καὶ παράγων

εἶδεν

ἂν ἄνθρωπον τυφλόν.] Si ita, de qua re non contendimus, tum sistunt fœminam adulteram coram Christo Sabbato, & aggrediuntur lapidare Christum Sabbato. Ἰησοῦς δὲ ἐκρύβη, quæro an reddenda sit *Occultavit se*, vel *abscondit se*: forsan sensus est *Occultatus est*: per multitudinem scil. illi amicam, atque eum circumcingentem, ne furorem suum in eum exequerentur ejus inimici.

Ver. 7. Ὁ ἑρμηνεύεται Ἀπεσταλμένος.

Ostendimus ante, fontem *Siloami* duplici rivo se effundere in duplex stagnum, Superius scil. quod vocari videtur שילוח, *Stagnum Siloahh*, & Inferius quod vocabatur בְרֵכַת הַשֶּׁלַח, *Stagnum Shelah*, Nehem. III. 15. Jam ergo שילוח, *Siloahh*, plane & proprie significat Ἀπεσταλμένος, At שלח, *Shelahh*, non ita ut observavimus. Nonne addit ergo hoc Evangelista, ut distinguat de stagnis, & doceat ad quodnam homo hic missus, ut lavet? Nempe non in piscina *Shelahh*, quæ significat κωδίων, sed in piscina *Shiloahh*, quæ significat Ἀπεσταλμένος.

Ver. 8. Ὁ καθήμενος καὶ προσαιτῶν.

Opponi possunt in eodem genere hominum, mendicantium scil. חוזרי פתחים, *Mendicantes ostiatim*.

Verba mendicantium usitatissime hæc erant

זכי בי, *Dignare mihi*: vel potius quidem secundum literam *Merere in me*: i. e. Meritum acquire tibi, per eleemosynam mihi datam. Vel,

רכי בי זכי גרמך, *O homo teneri cordis, in me benefac tibi ipsi*. Aliquando,

סכי בי מה הוינא אסתכל בי מה אנא, *Respice me quis fuerim, aspice, jam qualis sim*. Vajicra rab. fol. 204. 3.

Ver. 13. Ἄγουσιν αὐτὸν πρὸς Φαρισαίους.

Pharisæi apud hunc Evangelistam, sunt ut plurimum Synedrium [Nec apud eum *Sadducæorum* mentio omnino ulla.] Vid. cap. I. 24. IV. 1. VIII. 3. & XI. 46, &c.

Joseph Antiq. lib. 13. cap. 18. Τοιαύτην δὲ ἔχουσι [Φαρισαῖοι] * ἰσχὺν

ἰσχύει περὶ τοῦ πλήθει, &c. *Tantum valent Pharisæi apud populum, ut aliquid contra Regem dicentes, vel contra summum Pontificem, illico credantur.* Et paulo post.

Præcepta multa tradiderunt Pharisæi populo ex traditione Patrum, quæ non scribuntur in legibus Mosis. Atque illius ergo Sadducæi ea rejiciunt, dicentes, Oportere ea sola pro legibus habere quæ scribuntur, quæ vero ex traditione sunt, non observare. Atque hinc inter eos oriuntur quæstiones & controversia grandes. Τῶν μὲν Σαδδουκαίων τοὺς εὐπόρους μόνον πειθόντων, *Sadducæis quidem ditiores solum ad se trahentibus, plebem autem minime habentibus sequacem, Pharisæis autem multitudinem suffragantem.*

Hinc concipias quanam ratione totum Synedrium comprehendatur sub nomine *Pharisæorum*, quia regebatur vulgus & massa gentis decretis Phaisæorum, & statuta eorum sequebatur. Ast erat cum Synedrium aliquando foret Sadducæum, & quid tum actum?

Sanhedr. fol. 52. 1. *Dicit R. Eliezer ben Zadok: Erat aliquando cum comburerent filiam sacerdotis quæ fuerat scortata, circumcinctam fasciculis surculorum: At responsum est* לא היה בד שר אותה שעה בקי, *Non erat Synedrium tum temporis peritum satis.* ——— *Dicit Rabh Joseph* בד שר צדוקי הוה, *Constitit illud Synedrium de Sadducæis.* Notatu dignum.

Ver. 22. Ἀποσυνάγωγος γένηται.

Sic cap. XVI. 2. Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς.

Concesso hæc dici de excommunicatione, quæri tamen potest an de excommunicatione ordinaria, hoc est, ab hac aut illa Synagoga, an non potius de excommunicatione מכנסת ישראל, *à tota congregatione Israelis.*

Piske haresh in *Moed. Katon* cap. 3. Artic. 23. *Excommunicatus per* נשיא, *Præsidem Synedrii, est excommunicatus toti Israeli*; multo magis suffragante etiam toto Synedrio. Et videtur in locutione ista Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω, ver. 34. vox Ἔξω addi tali significatu.

Vel intelligatur de excommunicatione ordinaria: Inter viginti quatuor causas excommunicationis, sub quanam concluditur ista quæ hic decernitur? Ut excommunicetur qui-

cunque confitetur *Jesum* esse Christum. Respondebunt forsan Patres Synedrii, quod & in aliis rebus non raro ab iis dictum & factum, *Decretum est* לצורך זמן, *pro necessitate temporis.*

Ver. 28. Ἡμεῖς Μωσέως ἐσμὲν μαθηταί.

Suaviter & suasorie proposuerat hic homo, *Vultisne vos hujus esse discipuli?* quasi optans ut vellent. At illi, *Tu esto, Nos sumus discipuli Mosis.*

Ioma fol. 4. 1. *Tradiderunt summo Pontifici duos discipulos Sapientum* [qui instruerent eum circa ritus diei Expiationis] מתלמידיו של משה, *De discipulis Mosis.* Et quinam illi discipuli *Mosis*? Sequitur לאפוקי צדוקין, *Phrasiologia excludit Sadducaeos.*

Vide obiter lector, quanam reverentia magistrum suum *Mosen* tractent horum ejus discipulorum discipuli.

Vajicra rab. fol. 179. 1. *De tribus rebus iratus est Moses, & abscondita ab eo est traditio.* I. *Circa Sabbatum, Exod.* XVI. 20. *Cum irasceretur oblitus est recitare iis traditiones de Sabbato.* II. *Circa vasa metallica, Num.* XXXI. 14. *Cum irasceretur, oblitus est recitare iis traditiones de vasis metallicis.* III. *Circa lugentem, Levit.* X. 16. *Cum irasceretur abscondita est ab eo traditio, qua prohibetur lugens comedere de sacris.*

Nonne existimavit *Moses* licitum fuisse lugenti comedere de sacris, cum diceret *Eliezaro* & *Ithamaro* mortem fratrum jam deflentibus, *Eccur non comedistis sacrificium pro peccato in loco sancto?* Imo: at ille ob iracundiam oblitus est traditionis, & sui. Bene certe agitis, O boni discipuli, qui magistrum vestrum ita castigatis, tam lapsilem in iram, & tam lubricae memoriae: Discat ille à vobis hinc porro, melius sibi temperare bilem, & sanius reminisci. Et plaudenda certe est memoria vestra, quae traditionem tenet, cum ille ipse fuerit oblitus.

Ver. 34. Ἐξέβαλον αὐτὸν ἔξω.

Aliquid de hac Phrasiologia dicturi sumus ad Cap. XVI. 2.

Sic evadit hic homo primus *Confessor* in Ecclesia Evangelica, [ut Baptista primus martyr] excommunicationem patiens, eamque ex tota Ecclesia Israelitica, ob nomen Christi. Mirum est eos ipsum *Jesum* non excommunicasse: sed diriora contra illum machinantur.

C A P.

CAP. X.

INTER omnia loca veteris Teſtamenti, quæ loquuntur de magno hoc paſtore, nullum, eum, & opus ſuum paſtorale, magis graphice deſcribit, quam caput undecimum Prophetæ *Zachariæ*. Inde hæc pauca petamus, in tranſitu ad illuſtrationem hujus Periochæ, quæ jam ſub manibus.

I. Deſcribit magnum illum Paſtorem, ſeipſum manifeſtantem, & ad munus ſuum Paſtorale ſe applicantem, cum jam vergeret gens iſta in ruinam: & cum ruinam iſtam prædixerat Propheta, Paſtorem hunc introducit, de ovibus ſuis curam ſuſcipientem, ne & illæ pereant.

Super verſiculum primum, *Aperi portas tuas O Lebanon*, &c. Accipe commentarium ipſorum Judæorum, qui tamen non parvo conatu nituntur totam hanc Prophetiam de propriis cardinibus deturbare,

Quadraginta annis ante excidium aperuerunt ſe portæ Templi ſponte ſua: Objurgavit ergo eas Rabban Jochanan ben Zaccai, & dixit, O templum, templum, quare tu teipſum terrificas? Novi ego, quod finis tuus erit deſtructio, Nam ſic Prophetavit de te Zacharias filius Iddo, Aperi ô Lebanon portas tuas, &c. *Ioma* fol. 39. 2.

Cætera quæ ſequuntur, deſolationem eloquuntur plane ver. 2, 3. Præſertim vero obſerva, ut congruant iſta in ver. 6. *Tradam eos unumquemque in manum vicini ſui*; i. e. inteſtinis & horrendis inter ſe diſcordiis & ſeditionibus: *& tradam unumquemque in manum regis ſui*, Cæſaris, de quo dixiſſe ſe aliquando, jam meminerint, *Nos non habemus regem niſi Cæſarem.*

II. Malos populi paſtores, deſcribit ſub triumviratu, ver. 8. *Tres Paſtores excidi menſe uno*, &c. Hoc eſt, *Phariſæos*, *Sadducæos*, *Eſſenos*. Interpretatio quæ auribus Judaicis non poteſt eſſe non ingrata, at quæ ſatis aſtruitur ex ipſo contextu, & rerum hiſtoria. Illi ergo alio divertunt aciem prophetiæ: Nam tres paſtores Gemariſtis ſunt, *Moſes*, *Aaron*, & *Miriam*. Taanith

anith fol. 9. 1. Jarchio, *Domus Achabi*, *Domus Ahaziæ*, *& fratres ejus*. Kimchio, *Filii Josiæ Jehoachaz*, *Jehoiakim & Zedekiah*. Aben Ezræ, *Forte sunt summus Pontifex Jehoshua*, *& unctus ad bellum*, *& Sagan*. *Aut forte Haggæus*, *Zacharias*, *& Malachias*, &c.

At quid clarius esse potest, quam quod loquitur Propheta, de pastoribus qui gregem vastaverant corruperantque: quique, cum jam manifestaret se verus pastor ovium, idem agerent? Quinam autem illi, nisi Principes sectarum, & ductores populi, *Pharisæi*, *Sudducæi*, *Esseni*?

Object. Verum quomodo excisos hos dices à magno Pastore, cum adveniret, cum satis notum sit, ut vixerent hæ Sectæ post mortem Christi, immo post mortem & funus *Hierosolymæ*: Imo Pharisaismus in gente Judaica hunc usque in diem?

Resp. Sic dicitur quod sub Evangelio, *Gentes ulterius non discerent bellum*, Esai. II. 4. *Quod non futurus esset in nova Hierosolyma infans ætate*, aut minorennis, &c. Esai. Lxv. 20. Cum tamen sat bellorum in unaquaque generatione, & sat infantiæ, aut ignorantiæ rerum divinarum. Ast quod suum erat, præstiterat Deus erga adimpletionem Prophetiæ: Introduxerat nempe Evangelium pacis, & Evangelium lucis, ut nihil è parte sua deficeret, quin quod pax regnare posset in terris & infantia in rebus divinis non existere, Sic introduxit magnus hic pastor doctrinam Evangelicam, oraculum veritatis & religionis, quæ quidem ita contudit & excerebravit vanas istarum Sectarum doctrinas & instituta, ut ex parte doctrinæ Christi nihil defuerit ad succidendum istas hæreses & vanitates.

III. Solvit hic magnus pastor fœdus initum & pactum cum isto populo, ver. 10. *Tuli virgam meam quæ vocabatur Decus*, *& abscidi eam*, *ut irritum facerem fœdus meum quod percussi cum omnibus populis*. *Cum omnibus populis*, i, e. Cum toto Israele: decem tribubus & duabus. Et commate 14. Dissolvitur germanitas & cognatio inter ipsos *Judam* & *Israelem*. Quod iis serio observandum, qui adhuc expectant universalem Judæorum conversionem. Dicant cujusnam tandem fœderis virtute: Si fœderis gratiæ, non distinguit fœdus illud inter Judæum & Græcum, nec quempiam agnoscit secundum carnem. Si fœderis peculiaritatis, ruptum est illud fœdus, cum gregem suum ex isto populo congregaverat. Nam

IV. Invenit

IV. Invenit magnus paſtor cum adveniret in gente iſta gregem congregandum. Λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος, ut *Rom.* xi. 5. quem congregari curavit ante excidium urbis. Ipſi *Zechariæ* eſt צאן ההרגה, *Pecus occiſionis*, & עניי הצאן, *Pauperes gregis*, ver. 7. Ubi obiter, nemo Græca hic conferens, non obſervabit, כן עניי, *Sic pauperes*, ab iſtis interpretibus in unum vocabulum conjungi & confundi. Nam pro וידעו כן עניי הצאן, *Et cognoverunt ſic pauperes gregis*, legunt illi Καὶ γνώσονται οἱ χαναναῖοι τὰ πρόβατα, &c. Et ver. 7. לכן עניי הצאן, *Propter hoc*, vel *propter vos*, *ô pauperes gregis*, reddunt illi Εἰς τὴν χαναανῖτιν. Ubi poſt hoc notatum, quod Nun finale in כן legunt ut non finale, ſuſpicio mihi excitatur, reſpicere interpretes reductionem diſperſæ captivitatis in *Canaanitida*, ſecundum communem exſpectationem gentis. Sed hæc in tranſitu.

Accurate notandum eſt illud Apoſtoli. Οὕτως ἐν τῷ νῦν καιρῷ λεῖμμα κατ' ἐκλογὴν χάριτος γέγονεν: quod quidem eſt quaſi gnomon iſtius capitis, atque animum Apoſtoli interpretatur ſupra omnia alia: Nam proponit ille ſibi diſſertandum, non de vocatione univerſæ gentis, ſed de non rejectione univerſæ gentis: quod facilime odorari licet ex ipſo commate primo. Num Deus ita rejecit populum ſuum, ut totum populum rejecerit? Μὴ γένοιτο. Nam ego ipſe ſum Iſraelita, & non rejectus. Et argumentum hoc proſequitur & illuſtrat, ab exemplo temporum corruptiſſimorum *Eliæ*, quando diruerant altaria Dei, occiderant Prophetas, & non pauci adorarent τὸν Βαάλ, *Baal Zidoniorum*, quem introduxerat *Achabus*: & univerſus quidem populus adoraret τὴν Βαάλ, *vitulam* aut vaccam *auream*, quam erexerat *Jeroboamus*. Et tamen in perditiſſima iſta rerum conditione, *Reſervavi mihi*, inquit Dominus, *ſeptem millia hominum qui genua ſua non flexerunt* τῇ Βαάλ, communi & univerſali gentis errori, vitulæ aureæ, multo minus τῷ Βαάλ *Sidoniorum*. Sic & ἐν τῷ νῦν καιρῷ, inquit Apoſtolus, λεῖμμα γέγονεν. Plane innuens, ſe non aſtruere vocationem totius gentis ſed vocationem tantum iſtius λείμματος: & ſe diſſerere de *præſenti* vocatione iſtius λείμματος, & non de futura aliqua vocatione totius gentis.

V. Grande eſt myſterium illud, de quo Apoſtolus, ver. 25. iſtius capitis, Ὅτι πώρωσις ἀπὸ μέρους τῷ Ἰσραὴλ γέγονεν, ἄχρις οὗ τὸ πλήρωμα

πλήρωμα τ̃ ἐθνῶν εἰσέλθῃ, *Cæcitas divisim obvenit Israeli, donec plenitudo gentium introierit*. Ἀπὸ μέρους reddo *divisim* aut *partite*, idque, ut opinor, non sine authoritate Grammaticæ, atque ex animo *Pauli*. Nam mysterium apud eum hoc est, quod Israelitæ sunt divisim & diversis vicibus excæcati: Primo, decem tribus excœcatæ per Idololatriam, & multis post sæculis, duæ tribus excœcatæ per traditiones: & tamen & hæ & illæ una reservatæ ad tempus illud, quo vocati sunt Gentiles, qui longiori spatio fuerant excœtati, & tum Israelitæ, Judæi, Gentiles, vocati simul & coalescentes in unum corpus. Apostolus in toto isto capite, ne semel quidem mentionem habet *Judæorum*, sed *Israelis*, ut decem tribus cum duabus concludat intra suam dissertationem.

Et gregem suum, aut oves suas, habuit magnus hic pastor intra decem tribus æque ac intra duas: & sine omni controversia mihi est, Evangelium perlatum & prædicatum fuisse temporibus Apostolorum, decem istis æque ac duabus. Et parum dubito *Petrum in Babylonia* versantem, Israelitis in istis regionibus dispersis prædicasse, æque ac Judæis.

VI. Negant acriter nonnulli Gemaristarum, conversionem decem tribuum sub *Messia*. Caveant etiam ne non sit conversio suarum.

Sanhedr. fol. 110. 2. *Decem tribus nunquam redibunt, sicut dicitur, Et projecit eos in terram alienam, sicut est hodie*, Deuter. XXIX. 28. *Sicut hic dies abit & non redibit, sic etiam illi abierunt & non redibunt. Verba sunt R. Akibæ.*

Tradunt Rabbini, Decem tribubus non erit portio in mundo futuro, sicut dicitur, Extirpavit eos de terra in furore & indignatione maxima, & ejecit in terram alienam. Extirpavit eos è terra sua in hoc sæculo, & ejecit in terram alienam in sæculo futuro. Verba sunt τ̃ *Rabbi.*

At vero, sub vero *Messia*, cum adveniret, fœlicius, ut ita dicam, id est fœliciori cum successu, vocatæ sunt decem tribus, quam Judæi: quippe quod inter Judæos qui Evangelium fuerant amplexati, occurrit Apostasia tristis & horrenda, cui similem non legimus apud conversum Δεκάφυλον.

Διὰ

Ver. 1. Διὰ τῆς θύρας εἰς τὴν αὐλὴν, &c.

Caula ovium Talmudicis est דיר. Septum aliquod in quo

I. Congregabantur oves noctu ne vagarentur, & ut incolumes essent à furibus & feris.

II. Interdiu mulgebantur, ut

Iliad. δ. Τρῶες δ' ὥστ' ὄϊες πολυπάμμονος ἀνδρὸς ἐν αὐλῇ
Μυρίαι ἑστήκασιν ἀμελγόμεναι γάλα λευκόν.

III. Decimabantur agni.

Becoroth fol. 58. 2. *Quomodo decimant?* כונסין לדיר, *Congregant gregem in ovile, & faciunt ostiolum parvum per quod exire non possunt duæ oves simul, & numerant* 1, 2, 3, 4, 5, 6, 7, 8, 9, *& decimum qui egreditur notant colore rubro, & dicunt, Hic est Decima.* ———— *Matres sunt ab extra & agni intus, & egrediuntur agni ad balatum matrum.*

Erat ergo in ovili ostium majus, per quod introitus & exitus gregi & pastoribus: & minus, per quod exierunt agni ad decimationem.

Κλέπτης ἐστὶ καὶ λῃστής.

גנב וגזלן.

Maimon. Genebah cap. 1. אי זהו גנב, *Quisnam est fur? Ille qui clam surripit opes cujusquam, possessore ignorante. Veluti si manum extendat in loculum vicini sui, & nummum auferat eo non vidente. At vero si palam auferat & aperte, & videnter* אין זהו גנב אלא גזלן, *Hic non est fur, sed latro.* Non κλέπτης, sed λῃστής.

Ver. 3. Ὁ θυρωρὸς.

Fallor aut servi ministrantes circa gregem sub pastore gregis Domino vocantur בעלי אספות, *Eccles.* xii. 11. Hoc est, Illi qui congregant gregem in ovile: si modum ipsum ovile non ita vocetur. Atque ego verba Paraphrastice sic rederem, *Verba sapientum sunt sicut stimuli, & clavi fixi à congregantibus gregem:* Stimuli ut arceant fures, & feras noxias, *clavi* ut sartum tectum conservent ovile: qui stimuli & clavi dantur à pastore primo, gregis Domino, in hunc ipsum finem. Unus autem eorum

eorum qui inserviit gregi erat ὁ θυρωρὸς, *Ianitor:* non semper ostio assidens, sed cui clavis ostii commissa, & cura demandata, ne ovis quæpiam extra ovile evagaretur, non noxii quidpiam admitteretur vel irreperet.

Ver. 7. Ἐγώ εἰμι ἡ θύρα.

Merus Israelitismus apud Judæos erat caula & ostium & omnia. Nam si foret quispiam de semine Israelitico, & stirpe *Abrahami*, satis hoc erat, ipsis judicibus, ut fieret ovis, ut admitteretur in gregem, & pasceretur ad vitam æternam. Verum in grege Christi alia ovium originatio, introductio consignatio.

Ver. 8. Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον κλέπται εἰσί.

Loquitur Christus cum scriptura: apud quam cum sermo est de adventu magni hujus pastoris curam gregis suscepturi, accusantur mali pastores gregem non pascentes sed perdentes, *Hierem.* xxiii. 1, &c. *Ezek.* xxxv. 2, &c. *Zech.* xi. 16. Et perstringit Salvator tres istos pastores, Christi osores atque ipsi exosos, Pharisæos, Sadducæos & Essenos, sub quorum erroneo ductu gens male agebatur per aliquot sæcula.

Crederem hæc verba Πάντες ὅσοι πρὸ ἐμοῦ ἦλθον, intelligi potuisse, de iis qui arrogato sibi nomine *Messiæ* sese obtruserunt populo, nisi quod talem, aut non omnino, aut vix reperies ante adventum veri *Messiæ*. Post ejus adventum quamplurimi nomen istud, & titulum sibi assumserunt, ast ante adventum ejus vix unus. *Judas Galilæus* minime eo impudentiæ ascendit, prout historiam ejus habes apud *Josephum:* nec *Theudas*, quantum colligi potest ex verbis *Gamalielis*, Act. v.

Argumentum non infirmum, quo astruas contra Judæos, tempus illud quo apparuit *Jesus* noster, fuisse ipsissimum tempus quo expectabat populus adventum *Messiæ*. Nam quare non arrogavit sibi quisquam nomen *Messiæ* ante adventum *Jesu* nostri? Quia norunt tempus *Messiæ* præstitutum, & expectatum, non adhuc advenisse. Et quare tot post *Jesu* adventum pro *Messia* haberi voluerunt? *Matth.* xxiv. Quia congruentia

tia temporis, & exſpectatio gentis, adminiculari & inſervire potuerunt, eorum præcenſioni.

Ver. 9. Νομὴν εὑρήσει.

Becoroth fol. 55. 2. כמה היא רגל בהמה רועה, *Quouſque proceditur à pecudibus paſcentibus?* יו׳ מיל, *Sedecim milliaribus.*

Gloſſ. *Menſura ſpatii, quo procedunt pecora cum prodeunt paſtum.* Paſcuum amplissimum.

Ver. 13. Ὁ δὲ μισθωτὸς φεύγει.

Supponitur à magiſtris tale quid à mercenario fieri poſſe, cum mulctam ſtatuunt, ſi pereat ovis per negligentiam cuſtodientis.

Bava Mezia fol. 93. 2. *Quouſque tenetur cuſtos mercenarius* [שומר שכר] *ad invigilandum gregi? Donec illud de eo verum ſit, Interdiu conſumſit me calor, & gelu nocte.*

At ſi, eo in urbem recedente & abſente, veniat lupus aut leo, & dilanient, quid tum? ——— לקדם רועים ובמקלות, *Occurriſſe oportuit cum paſtoribus & fuſtibus*; non fugere.

Ver. 15. Τὴν ψυχήν μου τίθημι, &c.

מוסר נפשו על הצאן, vel נותן נפשו.

Bemidb. rab. fol. 260. 1. מסר יהודה נפשו על בנימין, *Judah tradidit vitam ſuam pro Benjamino.*

Vajicra rab. fol. 162. 1. חור נתן נפשו על הבה, *Hur dedit vitam ſuam pro Sancto benedicto.* Nam tradunt eum martyrium ſubiiſſe, ideo quod contradiceret vitulo aureo.

Ver. 22. Ἐγένετο δὲ τὰ Ἐγκαίνια, &c.

I. Petenda hujus feſti origo ab hiſtoria iſta I Maccab. iv. 52, &c. de qua diximus ante. Super quam ſic Magiſtri Hebræorum.

Joſephus Ἀρχαιολογ. lib. 12. cap. 11. *Tanta voluptate capti ſunt*

in restauratione rituum sacrorum, post tantum temporis, inexpectato jam facti compotes religionis suæ, ὡς νόμον θεῖναι, τοῖς μετ' αὐτοὺς ἑορτάζειν τὴν ἀνάκτησιν τῶν περὶ τὸν ναὸν ἐφ' ἡμέρας ὀκτώ: *Ut lege sancirent posteris, festo celebrandam esse restitutionem rituum templi, per dies octo.* Καὶ ἐξ ἐκείνου μέχρι δεῦρο τὴν ἑορτὴν ἄγομεν, καλοῦντες αὐτὴν φῶτα, *Exinde ergo usque nunc, festum celebramus, illud vocantes lumina. Nomen tale indentes festo, ut opinor, quia præter spem, talem libertatem sumus adepti.*

Crederes *nomen Luminum*, vel *Lucernarum* tantum, festo inditum: nomen inquam tantum, nam de *accensione Lucernarum* hic mentio nulla: Crederes etiam octiduum celebrationi hujus festi decretum, ad exemplum fuisse octidui festi *Scenopegiæ*, at longe aliter, & vafrius quidem Talmudici.

Schabb. fol. 21. 2. *Tradunt Rabbini: A die vicesimo quinto mensis Chisleu, sunt octo dies Encœniorum, in quibus nec lugendum est, nec jejunandum: Nam cum intrarent Græci in templum, polluerunt universum oleum quod erat in templo; At cum prævaleret regnum Asmonæorum atque eos divicerat, quæsiverunt at non invenerunt nisi phialam unam olei, quæ reposita erat sub sigillo summi Pontificis, nec in ea erat satis, nisi in accensionem pro die una. Factum est miraculum: nam accenderunt de ea, in dies octo. Anno ergo postero, instituerunt & fecerunt dies istos dies festos.*

Eadem habet & *Maimonides*, & plura addit in *Chanuchah* cap. 3. *Propter hoc instituerunt sapientes qui erant in ista generatione, ut octo isti dies à 25°. Chisleu sint dies Lætitiæ, & Hallel, & ut in iis accendant lucernas vespere ad ostia domorum, unaquaque nocte istarum octo, ad declarandum & manifestandum istud miraculum. Et dies isti vocantur* חנוכה, *Dedicatio, & prohibetur in iis lugere & jejunare. Sicut in diebus Purim,* &c.

Et cap. 4. *Quotnam lucernas accendunt? Præceptum est ut unaquæque domus accendat lucernam unam: sintne habitatores ejus plures, an unus tantum: Ast ille qui magis honorat præceptum, accendit lucernas secundum numerum personarum quæ sunt in domo. Ille vero qui & ulterius honorat præceptum, accendit lucernam pro unoquoque qui in domo nocte prima, & duplicat nocte secunda. Exempli gratia: Si sint decem personæ in domo, accenduntur nocte prima decem lucernæ, nocte secunda viginti, tertia triginta, ita ut nocte octava sint lucernæ octoginta.*

Nimium

Nimium esset singulatim proferre ea quæ ille refert de decantatione *Hallel* hoc in festo, de loco ubi collocanda lucerna extra domum, ast tempore periculi aut persecutionis intra domum, &c. hæc sufficiant : hoc tantum addito ex

Echah rabbathi fol. 80. 1. *Uxor Tarchini cujus ossa confringantur, peperit filium, nocte diei noni mensis Ab, & tum omnis Israel erat in luctu.* נשתתק הולד בחנוכה, *Obiit puerulus in festo Dedicationis : Tum dixerunt, Israelitæ, Accendemus Lucernas an non ? At dixerunt, Accendemus, & occurrat quodcunque vult. Accenderunt ergo, Abierunt autem quidam atque eos accusarunt coram uxore Tarchini.* [חרפינוס, *Tarquinii :* per quem an *Trajanum* velint, an aliquem alium, non quærimus, nec tanti est.] *dicentes, Isti Judæi cum pareres filium Luxerunt : at cum filius tuus jam obierit, accendunt Lucernas.* Illa maritum accersit, accusat Judæos, excitat eum ad vindictam, atque ille eos interimit.

Τὰ Ἐγκαίνια.

Sic חנוכה in titulo *Psal.* xxx. Græc. interpr. Ἐγκαινισμὸς : quam rem intelligere videntur magistri de dedicatione templi. *Bemidbar rabba* fol. 149. 1. cum revera fuerit tantum lustratio & repurgatio domus *Davidis*, cum eam polluerat *Absolomus* nequitia & fœditate sua : Quod non incongrue conferas cum hac repurgatione templi post pollutionem Ethnicorum.

Ἐν Ἱεροσολύμοις.

Erat festum Encæniorum Hierosolymis. Non ut Pascha, Pentecoste, & Scenopegia erant Ἐν Ἱεροσολύμοις, quæ festa celebrari non potuerunt nisi isthic loci : Verum Encœnia celebrabantur ubivis per totam regionem.

Rosh hashanah fol. 18. 2. גזרו תענית בחנוכה בלוד, *Indixerunt aliquando jejunium intra festum Encœniorum, in Lydda.*

Encœnia in Lydda ? hoc non præter morem, nam celebrabantur ubique, sed jejunium intra festum erat præter morem.

Maimon. ubi ante. *Itinerans pro quo accendunt lucernam domi suæ, non opus habet ut pro se accendat ibi ubi itineratur.* Num ubicunque hospitatur in regione, ibi Encœnia & accensio lucernarum,

& si sui qui domi suæ, pro eo isto munere fungerentur, curandum est ei ut fungatur.

Pergit Maimonides. *Præceptum de lucerna Encæniorum est præceptum admodum amabile, atque necesse est ut quilibet ejus memoriam refricet, ut nempe notum faciat miraculum, & contribuat ad laudationem Dei & agnitionem miraculorum quæ ille fecit pro nobis. Et si non suppetat alicui, quod comedat nisi ex eleemosyna, emendicet, aut vendat vestimenta sua, unde habeat oleum & lucernas pro hac accensione. Et si sit ei tantum* פרוטה אחת, *quadrans unus, & si in æquilibrio prostet coram eo* קידוש היום, *Sacratio diei, & accensio lucernarum Encæniorum, emat potius oleum ad accensionem lucernæ, quam vinum ad sacrationem diei. Cum enim utraque res sit de præscripto Scribarum, præstat præferre lucernam Encæniorum, quoniam in ea est recordatio miraculi.*

Et quodnam illud miraculum? Multiplicatio olei. Institutum est igitur festum in commemorationem restaurationis templi & religionis, & institutum est tempus festi octiduanum, in commemorationem istius miraculi. Utrumque ex præscripto Scribarum, cum non esset in tota gente vel unus Propheta.

Contra institutionem festi Purim per Estheram & Mordochæum, Octoginta quinque Seniores, quorum plures quam triginta erant Prophetæ, cavillabantur ut novaturientem contra legem. Hierof. Megill. fol. 70. 4. cum tamen festum illud foret per biduum tantum: Mirum ergo est gentem festum octiduanum, authoritate Scribarum tantum nixum, tam leniter absorbere.

Refert *Josephus*, ut & liber *Maccabæorum*, hanc rem ad annum *Seleucidarum* centesimum quadragesimum octavum: Et tunc temporis diuque antea invaserat gentem doctrina de traditionibus, & authoritas Scribarum traditionalium: ita ut Synedrii consultum jam foret quasi oraculare, nec querela foret contra aliquid ab eo decretum. Nam quamvis venditare non potuerint magistri isti traditionum institutionem talis festi, pro traditione exhibita *Mosi* in monte *Sinai*, potuerunt tamen excogitare aliquid, ut traditionale, quo astruerent licentiam talis institutionis.

Quinam illi fuerint qui primarias sedes jam tenuerint in Synedrio, non certe determinandum: Illud quod dicitur de *Joshua ben Perachiah*, quod fugerit à *Jannæo* rege. *Sanhedr.* fol. 107. 2.

probabilitatem

probabilitatem aliquam secum fert *Josen ben Joezer Zeredæum*, & *Josen ben Jochanan Hierosolymitanum*, quibus in cathedris successerunt *Josuah ben Perachiah*, & *Nittai Arbelitanus*, præsidem & vice-præsidem fuisse in Synedrio: Sed non tanti est, ut nos in tali disquisitione fatigemus.

. Dicunt magistri, sed qua ratione aut authoritate nixi, obscurum, in

Bemidbar rabba fol. 151. 2. מלאכת המשכן נגמרה בכ״ה בכסלו, *Opus tabernaculi absolutum est die* xxv. *mensis Cisleu* [hoc ipso die mensis, de quo nobis jam est sermo] *& complicatum fuit tabernaculum usque ad primum mensis Nisan, & tunc erectum.*

Καὶ χειμὼν ἦν.

Octiduum à vicesimo quinto mensis *Chisleu* inchoatum, coincidit cum solstitio brumali. Unde cum lego apud Targumistam in I Paral. xi. 22. quod יומא ווטה דסיתווה בעשרא יומין בירחא דטבת, hæsito an reddam *Dies brevissimus*, an *Dies brevis*, i. e. unus de diebus brevibus hyemis, viz. *decimus mensis Tebeth*: si ille non secundum Calendarium nostrum calculet potius, quam secundum Judaicum.

Distinguunt magistri ut observavimus ad Cap. iv. 35. menses hyemales in חרף & קור, *Hyemem* & *Brumam*, frigus remissius, ut videtur, innuentes, & intentius. *Dimidium Chisleu, totus Tebeth & dimidium Shebat* erat חרף, *Hyems*. Decem ergo dies Hyemis præterierant, cum xxv^to^ mensis *Chisleu* introierit festum Encœniorum.

Hyems erat & Jesus ambulavit in porticu, quia hyems erat, ut captaret calorem: & forte elegit sibi porticum *Solomonis* in qua ambularet, vel ut rem haberet cum patribus Synedrii qui ibi sederunt, vel ut corrigeret & castigaret ementes & vendentes in Tabernis.

Ver. 24. Ἕως πότε τὴν ψυχὴν ἡμῶν αἴρεις;

Non malus est sensus, *Quousque animam nostram suspendis*, quamvis secundum literam, non sit exacta interpretatio, At quæro ego, Qualisnam fuit hæc animæ eorum suspensio?

An

An ſperarunt Jeſum eſſe Meſſiam, aut annon potius timuerunt ne eſſet Meſſias? Timuerunt inquam ne eſſet Meſſias. Nam cum expectarent Meſſiam victorem, liberatorem populi à jugo Ethnico, & terrena gloria omnimoda coronatum, Jeſum vero viderent infinitis gradibus diſtantem à tali pompa, miracula autem ejus tam pulchra ſpecimina *Meſſiæ* exhibentia, hæſitare potuerunt animo, an talis *Meſſias* ſit optandus.

Ver. 31. Ἐβάστασαν οὖν πάλιν λίθους.

Blaſphemaus מגדף, ſecundum proceſſum Synedrii judicialem, erat lapidandus, quam rem imitari hi volunt proceſſu non judiciali.

Sanhedr. cap. 7. hal. 4. *Hi ſunt lapidandi. Ille qui coit cum matre ſua, aut cum uxore patris* ——— *aut qui blaſphemat, aut patrat Idololatriam.* Jam vero quamvis varient magiſtri circa definitionem blaſphemi & blaſphemiæ, in hoc tamen conſentiunt maxime, quod כופר בעיקר, *Negat fundamentum:* quod feciſſe *Jeſum*, cum diceret Ἐγὼ καὶ ὁ πατὴρ ἕν ἐσμεν, nemo iis non perſuaſeret: Genti miſeræ & dementatæ, quæ ſupra omnes & omnia exoptavit & expectavit *Meſſiam*, & tamen penitus ignoravit qualis perſona *Meſſias*.

Ver. 35. Εἰ ἐκείνους εἶπε θεούς, &c.

Judæi verba Pſaltæ *Ego dixi Vos Dii eſtis*, in ridiculum hunc ſenſum interpretantur.

Avodah Zarah fol. 5. 1. *Niſi patres noſtri peccaſſent, nos non veniſſemus in mundum, Sicut dicitur, Ego dixi Vos Dii eſtis, & filii Altiſſimi omnes, At corrupiſtis opera veſtra, ergo moriemini ſicut homines.* Et paulo poſt: *Non acceperant Iſrael legem, niſi ut non dominaretur iis Angelus mortis, ſicut dicitur, Ego dixi Vos Dii eſtis, At corrupiſtis opera veſtra, ergo moriemini*, &c.

Senſus eſt, quod niſi peccaſſent illi qui ſteterunt coram monte *Sinai*, per vitulum aureum, non generaſſent unquam liberos, nec morti ſubjecti fuiſſent, ſed fuiſſent ſicut Angeli. Sic Gloſſ. *Niſi patres noſtri peccaſſent in vitulo aureo, nos nunquam veniſſemus in mundum, nam illi fuiſſent, ſicut Angeli & nunquam generaſſent liberos.*

Loquitur

Loquitur quidem Psaltes de magistratibus ad quos pervenit verbum Dei peculiari dispensatione & diplomate, eos destinantis & deputantis ad regimen & magistratum, ut planum facit tota tela & textura Psalmi: At si verba Salvatoris applices, ut ex communi ista gentis interpretatione, sic optime arguunt: Si illos dixit Deos vel Angelos, ad quos pervenit lex & verbum Dei in monte *Sinai*, ut vos opinamini, num blasphemia est quod ego, quem Deus peculiariter sanctificavit & misit in mundum, ut verbum & voluntatem ejus revelem, dicam me esse *Filium Dei*.

Ver. 40. Ὅπου ἦν Ἰωάννης τὸ πρῶτον βαπτίζων.

Id est *Bethabaræ*. Nam loquitur Evangelista secundum propriam historiam: quod lectori perspiaci non opus est probatu.

CAP. XI.

Ver. 1. ΛΑ'ΖΑΡΟΣ.

SIC in Talmude Hierosolymitano ר׳ לעזר, *R. Lazar* pro *R. Eleazar*. Nam Dialecto Hierosolymitana non infrequens est, in vocibus nonnullis incipientibus in א, *Aleph*, literam istam decurtare: Ut

מאי מר מר, *Quid dicit Magister?* pro מאי אמר.
בר בא, *Bar Ba*, pro בר אבא, *Bar Aba*.
בי ר׳ בון, *Be R. Bon*, pro בי ר׳ אבון, *Be R. Abon*.

Sic frequentissime לעזר, *Lazar*, pro אלעזר, *Eleazar*.

Taanith fol. 68. 2. ר׳ לעזר בן ר׳ יוסי, *R. Lazar ben R. Jose*.
Chagigah fol. 78. 4. & 80. 2. ר׳ לעזר בן יעקוב, *R. Lazar ben Jacob*.
Kiddushin fol. 60. 2. *R. Lazar discipulus R. Chaijæ Rubbæ*.

Qui & aliquando nomine suo appellantur non abbreviato.

Sotah fol. 23. *R. Eleazar ben Jacob*.
Ibid. fol. 20. 2. *R. Eleazar ben Jose*.

Μάρθας.

Μάρθας.

Occurrit nomen hoc muliebre frequentissime etiam apud Talmudicos. *Hieros. Schabb.* fol. 3. 4. *Isaac bar Samuel, bar Martha.*

Bab. Jevamoth fol. 120. 1. *Abba bar Martha, idem qui Abba bar Minjomi.*

Ibid. cap. 6. halac. 4. *Josua ben Gamla desponsavit* מרתא בת בייתוס, *Martham filiam Baithus.* Erat ea vidua ditissima, *Juchas.* fol. 57. 2.

Vocatur etiam מרים בת בייתוס, *Maria filia Baithus:* in *Echah rabbathi* fol. 67. 2. cum hac historia. *Maria filia Baithus, quam desponsavit Josua ben Gamla, promotus à rege ad Pontificatum. Voluit ea quadam die expiationis videre, qualiter maritus fungeretur officio istius die. Straverunt ergo ei tapetes ab ostio domus suæ usque ad templum, ne pes ejus terram attingeret.*—— *R. Eleazar ben R. Zadok dicit,* אראה בנחמה, *Ita videam consolationem* [Israelis] *vidi eam capillis suis ad caudas equorum Arabum ligatam, & sic currere eam coegerunt à Jerosolyma ad Lyddam. Recitavi ego ergo de ea versiculum istum, Tenera in te & deliciosa,* &c. Deut. xxviii. 56.

Succah fol. 52. 2. מרתא בת בייסות, *Martha filia Baisuth:* cujus filius robustus admodum inter sacerdotes. An בייסות, *Baisuth*, & בייתוס, *Baithus*, convertantur, an sit error librarii quærat cui libet.

Ver. 2. Ἦν δὲ Μαρία ἡ ἀλείψασα.

Id est, *Quæ Unxerat antea:* Nam

I. Æquum est ut *Aoristus* vim suam retineat, plus quam perfecti. Quod quicunque non concesserit, dicat velim, quare *Bethania*, oppidum *Lazari*, non vocetur ejus nomine, sed nomine *Mariæ* & *Marthæ:* Quippe quod nomina ista nota fuerint in historia præterita, at de *Lazaro* altum silentium ante hanc historiam. Sic & Ἀλείψασα respicit historiam notam præteritam: istam scilicet in *Luc.* vii. 37.

II. Ratio nulla reddi potest, cur hæc ab Evangelista dicerentur κατὰ πρόληψιν, ut referenda ad historiam cap. xii. 3. cum ille

ille totam istam historiam foret illico enarraturus.

At ratio evidentissima reddi potest, quare ad unctionem aliquam præteritam sint referenda: Nempe ut demonstretur, unde illa familiaritas inter familiam *Lazari* & *Christum*, ita ut fiducialiter accersant eum *Lazaro* ægrotante; *Maria* quippe soror *Lazari* pedes ejus dudum unxerat.

Ver. 11. Κεκοίμηται.

Audita nuper fama de ægritudine *Lazari*, & jam dicente Christo quod *Dormiret*, concipiunt discipuli acerbitatem morbi, quæ eum huc usque detinuerat insomnem, jam defervescere, & jam inquiunt, si dormit, spes est convalescendi: Non bene intellecto vocabulo quo usus est salvator; an שכב, an ישן, an דמך, non dicimus. Fallacia vocum non infacete exprimitur in

Beresh Rabba Sect.72. Dixit *Rachel*, *Lea* ישכב עמך הלילה, *Ille dormiet tecum hac nocte*. Gen. xxx. 15. עמך הוא דמיך עמי לא דמיך, *Tecum ille dormiet, mecum non dormiet*. Id est, *Tu & ille recubabitis in eodem sepulchro, non ego & ille*.

Ver. 18. Ὡς ἀπὸ σταδίων δεκαπέντε.

כחמסרי ריסי Hoc est Duobus milliaribus: Nam milliare Judaicum non constitit ex octo stadiis, ut alia, sed ex septem & semi.

Bava Mezia fol.33.1. אחד משבע ומחצה במיל וזה הוא ריס, *Unum de septem & semi, quæ constituunt milliare, est* ריס, *stadium*.

Bava Kamah cap. 7. hal. ult. *Non pandunt retia pro columbis, nisi sit distantia à domibus* ל׳ ריס, *Triginta* [ריס] *stadiorum*: IV. Mill.

In *Aruch* scribitur רום cum *Vau*, & sic computatur.

Quid est רום? *Est jactus arcus. Et quare vocatur jactus arcus* רום? *Secundum numeralem valorem literarum, qui est* 266. *Nam* 266 [cubiti] *sunt jactus arcus, Jam computa & sic comperies. Septies* ר 200, *sunt* 1400. *Septies* ס 60, *sunt* 420. *Connumera & assurgunt ad* 1820. *Septies* ו 6, *sunt* 42. *Dimidium* רום, 133.

Connumera totum & assurgit ad 1995. *En bis mille, deficientibus tantum quinque cubitus.*

Ver. 19. Ἵνα παραμυθήσωνται αὐτάς.

פסקי הראש in *Moed Katon* Artic. 133. *Cum redeunt à sepulchro* עושין שורה, *stant circa lugentes, & dicunt* קדיש [Oratiunculam sic dictam] *& solantur lugentem, & comitantur eum ad domum suam.*

Chetub. fol. 8. 2. *Cum redirent à sepulchro, steterunt circa lugentem in corona consolantes eum.* Gloss. *Corona circumstans constitit è decem ad minimum.* Ast ordinarie corona ista erat spissa & densa. Hinc illud in

Beracoth fol. 17. 2. עומדין בשורה הפנימיים פטורים, *De circumstantibus in corona ista, illi qui interiores erant non tenebantur ad recitanda Phylacteria, illi qui exteriores tenebantur.*

Bava bathra fol. 100. 2. *Tradunt Rabbini, Non diminuunt de septem stationibus & sessionibus pro mortuo.* Ubi gloss. *Cum redirent à sepulchro, processerunt paulum & sederunt: partim ad consolandum lugentes, partim ad lugendum, partim ad meditandum de mortalitate. Steterunt iterum processeruntque paulum, & sederunt, & sic septies. Ast vidi ego alicubi scriptum, quod hoc fecerunt propter diabolos, qui eos comitati sunt à sepulchreto. Instituerunt nempe hasce stationes & sessiones, ut interea temporis diaboli ab iis discederent.*

Sic soliti sunt solari lugentes inter redeundum à sepulchro, & domum reducere die sepulturæ. Solati etiam sunt reliquis diebus luctus, quod & hic vides factum.

Triginta dies erant tempus lugendi: Ast אין להקשו׳ על׳ מת יותר מדאי, *Pro mortuis non lugendum plus justo,* אלא ג׳ לבכי *Tres primi dies fletui* ז׳ להספד, *Septem Planctui.* ל׳ לגיהוץ ולתספורת, *Triginta intermissioni lotionis vestium & tonsuræ* destinabantur.

I. Cum advenirent המנחמין illi qui consolarentur lugentes, invenerunt המטות כפויות, Omnes lectos in domo depressos, & humiliatos.

Hieros. Beracoth fol. 5. col. 4. מאימתי כופין את המטות, *A quo tempore inclinant*, vel deprimunt *lectulos. R. Eleazar dicit, Ex quo mortuus effertur ex porta atrii. R. Josua dicit, Ex quo occluditur*

cluditur operculum arcæ. Cum mortuus esset Rabban Gamaliel, efferreturque funus ex porta atrii, dixit R. Eleazar discipulis suis, Inclinate lectulos, at cum occluderetur operculum arculæ, R. Joshua dixit Declinate lectulos. Vespere Sabbati erigit lectum, egressu Sabbati deprimit.

Quid sibi voluerit depressio hæc lectulorum, conjice ex iis quæ sequuntur. Ibid. fol. 6. 1. *Unde lectorum depressio? R. Crispa, nomine R. Jochananis, dicit: Ex hoc quod dicitur* וישבו אתו לארץ, *Et sederunt cum eo ad terram.* [Job. II. 13.] *Super terram non dicitur, sed* לארץ, *Ad terram. Id est prope à terra. Hinc est quod sederunt super lectos depressos.* At

Rabbenu Asher in Moed. Katon cap. 4. *Dicit Rabh.* אין מנחמין רשאין לישב אלא בקרקע, *Non licet consolatoribus sedere nisi in pavimento.*

II. Lugens sedit summus. Mos assumptus ex verbis istis Job. xxix. 25. *Elegi viam eorum, sedi supremus,* ——— *sicut ille qui consolatur lugentes. ibid.*

III. Non licuit consolantibus aliquid fari, antequam silentium rumperet ipse lugens. Exemplo ducto ab amicis *Jobi*, Job. II.

IV. אבל כיון שניענע ראשו שוב אין מנחמין רשאין לישב אצלו. *R. Jochanan dicit, Si lugens nutet capite, ne sedeant consolatores juxta eum amplius.*

Gloss. *Si nutu indicet se consolari seipsum.* Hinc illud frequens de quibusdam לא קיבלו תנחומין, *Noluerunt recipere consolationes*; i. e. Indicarunt nutu se seipsos satis consolari.

Hæc & alia de hac re fuse in *Moed Katon:* & *Rabbenu Asher*, & פסקי הראש super istum tractatum: & in *Massecheth Semachoth:* ubi istud obiter notemus; quod tractatus iste, qui agit de lugentibus pro mortuo, vocetur מסכת שמחות, *Tractatus lætitiarum.* Sic, sepulchra mortuorum sæpe vocant בתי חיים, *Domus Viventium.*

Visne specimen aliquod, lector, harum consolationum? Accipe. *Moed Katon* fol. 28. 2. *Tradunt Rabbini. Cum mortui essent filii R. Ismaelis, introierunt quatuor seniores ad eum consolandum. R. Tarphon, & R. Jose Galilæus, & R. Eliezer ben Azariah, & R. Akibah. Dicit iis R. Tarphon, Scitote quod hic vir est admodum sapiens, & peritus explicationum, ne irrumpat aliquis vestrum in*

verba socii sui. Dicit R. Akibah, Ego sum postremus. Incipit R. Ismael & dixit [lugens rumpit silentium] *Multiplicatæ sunt iniquitates, constrinxerunt eum luctus ejus, & defatigavit ille magistros suos: Sic dixit ille Semel iterumque. Tum respondet R. Tarphon & dixit, Dicitur, Et fratres vestri domus Israelis deflebunt incendium,* Levit. x. 6. *Nonne arguendum per minus & majus. Si Nadab & Abihu, qui non præstiterunt nisi præceptum unum, sicut scribitur, Et obtulerunt filii Aaronis ei sanguinem, tum filii R. Ismaelis multo magis lugendi.*

Respondit Jose Galilæus & dixit. Et deflebunt eum omnis Israel, & sepelient eum, I Reg. XIIII. 13. *Et nonne arguendum à minori ad majus, Si ita de Abiah filio Jeroboami, qui non præstitit nisi Unum boni, sicut scribitur de eo, Quia aliquid boni repertum est in eo, de filiis R. Ismaelis nonne multo magis?*

Ejus farinæ sunt verba RR. *Eliezeri* & *Akibæ:* sed hæc satis ad movendum, vel splenem, vel stomachum.

In eadem pagina proferuntur variæ formulæ loquendi, quas adhibuerunt fœminæ, vel solantes, vel lugentes: Ut שיול אצטלא דמלתא לבר חורין דשלימו זוודיה, *Sepulchrum est sicut stola circumcisionis, viro ingenuo, cujus consumpta sunt viatica.*

מותא כי מותא ומרעין חיבוליא, *Mors hujus est sicut mors omnium, & morbi sunt fœnerationes.*

רהיט ונפיל אמעברא וזוופתא יזיף, *Cucurrit & cecidit in transitu, & mutuatus est mutuum.* Atque alia intellectu satis difficilia.

Tres primi dies luctus erant severiores, quippe quod *die primo non licuit lugenti gestare Phylacteria, comedere de sacris, imo nec edere de suo. Totis tribus diebus nullum servile opus faciat, imo non Clanculum, si quis eum salutet, ne ille resalutet.*

Septem primis diebus Sunto omnes lectuli in domo depressi. Ne coeat cum uxore, ne induat sandalia, ne opus servile faciat aperte, ne quem salutet, ne lavet se aqua calida, nec totum corpus frigida, ne ungat se, ne legat in lege, Mishnah, aut Talmud, Velet caput.

Omnibus triginta diebus, ne tondeatur, ne vestiatur amictu candido, novo, dealbato: nec consuat scissuras in veste quas fecit pro mortuo, &c. *Rambam* in Moed Katon Cap. ult.

Ver. 25. Ἐγώ εἰμι ἡ ἀνάστασις.

Esto tibi si vis, O Judæe, vel si fieri potest, ossiculum *Luz* in spina dorsi, origo & semen resurrectionis tuæ: nobis erit beatissimus *Jesus* noster, qui seipsum resuscitavit.

Midr. Coheleth fol. 114. 3. *Hadrianus, cujus ossa conterantur, & nomen deleatur, interrogavit R. Josuam ben Hananiah: Unde homo reviviscit tempore futuro? Respondit ille, A Luz in spina dorsi. Dicit ille, Demonstra hoc mihi. Accepit ille Luz ossiculum de spina dorsi, & indidit aquæ, & non est maceratum: indidit igni, & non est crematum: Subdidit molendinæ, & non est contritum; Positum in incude contudit malleo, scissa est incus; & ruptus malleus*, &c. Quare tali argumento non malleatis *Sadducæum*?

Ver. 31. Ἠκολούθησαν αὐτῇ.

Erubhin fol. 18. 2. *Traditio. Ne sequatur vir fœminam in via, imo non propriam uxorem.* Si hæc mica salis adhibenda sit in constructione hujus historiolæ, aut omnes sequentes erant fœminæ, aut si masculi, sequebantur à longinquo, aut dispensatum est in solennioribus, quod non in vulgari conversatione. Sed hæc vix valent micam salis.

Ver. 39. Τεταρταῖος γάρ ἐστι.

Elapsi jam erant tres dies *Fletus*, & inchoatum jam est quatriduum *Planctus*: & jam præterierat spes omnis & expectatio reviviscendi.

Massecheth Semacoth cap. 8. פוקדין על מתים ג׳ ימים, *Prodeunt ad sepulchra, atque invisunt mortuos, tribus diebus.* ואין חוששין משום דרכי האמורי, *Nec solliciti sunt ne incurrant infamiam superstitionis Amorrhæorum. Historia, Inviserunt quendam atque ille revixit, vixitque viginti quinque annos, & postea est mortuus. Alterumque qui revixit, & genuit quinque filios, & postea obiit.*

Bereſh. rabba fol. 114. 3. *Traditio Ben Kaphræ: Summus vigor luctus non est nisi die tertio. Tribus diebus anima vagatur circa sepulchrum, exspectans ut redeat in corpus: Cum vero videt quod immutatur aspectus faciei, recedit & relinquit corpus.*

Jevamoth

Jevamoth fol. 120. 1. & Maimon. in *Geruschin* cap. 13. *Non testantur de mortuo* [quod ille hic est & non alius] *nisi intra tres dies post ejus necem aut mortem. Post tres autem dies non testantur de eo, quia aspectus vultus ejus mutatur.*

Ver. 44. Κειρίαις, &c.

Videtur Evangelista particulatim de fasciis, quibus ligabantur manus & pedes, loqui, ut & de Sudario, quo obvoluta facies, ut, etiam secundum miraculum, indigitaret in magno illo miraculo. Prodiit mortuus quamvis constrictus manibus pedibusque fasciis, & quamvis excœcatus oculos sudario.

Ver. 48. Καὶ ἐλεύσονται Ῥωμαῖοι.

Facillime mihi persuaseris patres Synedrii, vel cognitionem, vel saltem suspicionem habuisse, *Jesum* fuisse verum *Messiam.* Nam

I. Hoc videtur plane innui per verba ista vinitorum in parabola, *Marc.* xii. 7. *Hic est hæres, agite, occidamus eum,* &c. Norunt bene eum esse hæredem: & huc jam deventum est in sorte certaminis, *aut ille cum doctrina sua hæreditabit, aut nos cum nostra.* Agite ergo occidamus eum, & hæreditas erit nostra.

II. Non potuerunt non bene nosse, exacte jam adimpletas esse Hebdomadas *Danielis*, & adesse tempus revelationis *Messiæ.* Testatur hoc confluxus Judæorum ex omnibus regionibus ad *Hierosolymam*, Act. II. Prophetia *Danielis*, & congruentia temporis ductorum, ut sedes suas ibi figerent, expectantes *Messiam* jam revelandum. Confer etiam *Luc.* xix. 2.

III. Cum ergo viderent *Jesum* tam stupenda miracula, & charactere *Messiæ* digna, edentem, idque ipsissimo isto tempore, quo præstituta erat *Messiæ* manifestatio, non potuerunt non suspicione strenua motos esse, illum esse ipsissimum *Messiam.*

At mirum tum est eos voluisse illum interimere. Quid? *Messiam* interimere delicias & expectationem gentis?

Tantum relligio potuit suadere malorum. At religio irreligiosissima

sissima ex traditionibus solum consuta atque inventis humanis: effascinatio nescio qualis, potius quam religio, quæ eos ita dementavit, ut eligerent ipsum *Messiam* exscindere, potius quam excideretur ista religio. Per traditiones suas docti, aut potius seducti erant, ut crederent I. Regnum *Messiæ* splendidum futurum pompa & terrena gloria. II. Judaismum eorum ab eo promovendum, stabiliendum, glorificandum. III. Gentem per eum à juge Ethnico & servitutis liberandam. Gratissimus illis sub his conceptibus adventus *Messiæ*. At cum ille, qui per miracula sua absque dubio apparuit esse *Messias*, tam pauper & contemptibilis appareret, tam longe abesset à liberando populum à jugo servitutis, ut hortaretur tributum pendere *Cæsari*, tam contraria Scribis & Pharisæis doceret, Judaismum quassaret & profligaret: nec spes foret ab eo melioris status, pereat per eos *Jesus*, sit licet ipse *Messias*, potius quam pereat ipsorum religio & Judaismus.

At dicitur quod ex ignorantia perpetrarunt, illud quod perpetrarunt. Act. III. 17. & xiii. 27. I Cor. II. 8. Luc. xxiii. 24.

Verissime quidem, ex ignorantia personæ. Nam non norunt, non crediderunt *Messiam* esse Deum, æque ac hominem, sed mere hominem. Quamvis itaque suspicarentur *Jesum* esse *Messiam*, parum tamen suspicati sunt *Jesum* esse Deum.

Liceat ergo suspicari, Synedrium sub tali suspicione, verba ista protulisse quæ jam tractamus. *Omnes credent in eum, & venient Romani*, &c. & *Caiapham* sua, *Expedit ut unus moriatur*, &c.

Ast quomodo sequitur, *Omnes credent in eum*, Ergo, *Venient Romani*, &c.

I. Non sine pondere est illud, quod hic vulgo redditur: Venient Romani contra gentem nostrum, reputantes nos Imperatori rebelles, eo quod præter ipsius consensum populus noster acceperit Jesum hunc pro rege *Messia*.

II. Nec contemnendum est illud quod observatum est à Judæis olim, super ultimo commate capitis decimi *Esaiæ*, & primo undecimi. *Lebanon per fortem cadet*, *Et egredietur virga de radice Jesse*. Nempe quod manifestatio *Messiæ*, & excidium templi parum distarent.

Hieros. Beracoth fol. 5. 1. Historia est de Arabe Judæum arantem certum faciente quod vastatum est templum, & quod natus

natus *Messias*, quam retulimus ad *Math.* II. 1. Concluditur. *Dicit R. Bon. Quid opus est ut discamus ab Arabe? Nonne plane est scriptum, Lebanon cadet per fortem: Et quid deinde sequitur? Et egredietur virga de radice Jesse.* Ricitantur eadem in *Echah Rabbathi* fol. 68. 3.

Jam ergo si Synedrium suspicaretur *Jesum* esse *Messiam*, posset colligere eodem modo, parum absuturum excidium urbis & gentis: præsertim vero cum videret gentem à Judaismo jam recedere ad religionem *Jesu*. Nam

III. Videntur patres Synedrii opinari grande scelus gentis, ob quod subitura erat maledictiones istas Deut. xxviii. speciatim vero eversionem finalem esse aversionem à Judaismo: & pereunte ista eorum religione, non posse non perire urbem & gentem. Tantum animis eorum hæsit amor, & æstimatio suarum traditionum.

Compingamus ergo verba eorum hac Paraphrasi. Videtur hic homo quidem esse *Messias*, per stupenda hæc miracula quæ operatur, & quid nobis est agendum? Indignum ex una parte est interimere *Messiam*, & periculosum est ex alia parte eum tolerare: nam omnes credent in eum, & sic peribit & corruet Judaismus noster: & cum perierit religio nostra, quid expectandum, nisi ut corruat gens tota per Romanos.

Φεῦ inquit *Caiaphas*, vos nihil scitis: Sitne *Messias* necne, expedit, & necesse est ut moriatur, potius quam ut gens tota pereat, &c.

Ver. 51. Προεφήτευσε.

Num *Caiphas* inter Prophetas? Non extiterat inter Pontifices, inter sacedotes, inter populum, per annos retro quadringentos & amplius, Propheta quispiam, & *Caiapham* primum prophetare? Longissime petita est hujus rei ratio, dum ascribitur officio ejus Pontificali, ac si is ex ipso Pontificatu fieret vates. Sententia non digna confutatione.

Rationem propriam reddit ipse Evangelista, cum dicit Ἀρχιερεὺς ὢν ἐνιαυτοῦ ἐκείνου. Quæ verba oculos lectoris dirigunt in ipsum annum, potius quam in Pontificem.

I. Erat iste annus ille magnus effusionis Spiritus Prophetiæ & Revelationum, cui similem nec unquam viderat mundus, nec

erat

erat visurus. Et cadunt nonnullæ guttulæ super hunc improbum, ut micæ aliquæ à mensa filiorum ad catellum, ut ab ipso hoste redemptoris ederetur testimonium de redemptione. Inde Emphasis vocum Ἐνιαυτοῦ ἐκείνου, nam fuerat *Caiaphas* Pontifex aliquot annis ante hunc annum, & erat aliquot post.

II. Revera & propria calculatione expiravit Pontificatus hoc ipso anno: & Prophetat Pontifex, & expirat Pontificatus.

Dicas quidnam discriminis foret, quoad executionem officii sacerdotalis, inter summum Pontificem & reliquos sacerdotes. Nihil omnino, nisi in his tantum duobus. I. In sciscitatione per *Urim* & *Thummim*. II. In præstando officio diei Expiationis. Evanuerat jam diu sciscitatio per *Urim*, quia evanuerat Spiritus Prophetiæ: Ita ut jam nihil reliquum foret quo distinguerentur, nisi quod officio diei expiationis fungeretur summus Pontifex, quod ab alio sacerdote præstari non potuit. Præcipuus istius diei ritus erat, ut cum sanguine ingrederetur ille Sanctum Sanctorum. Cum ergo summus noster Pontifex per proprium sanguinem introisset in sanctissimum, quid tum reliquum Pontifici? Cum in morte Pontificis nostri scinderetur velum interpendens inter Sanctum & Sanctum Sanctorum, à summo ad imum, *Matth.* XXVII. 51. clare demonstratum est, finiri jam istos ritus, & terminari officium summi Pontificis, quod à reliquis sacerdotibus discretum est solum per istos ritus. Expiraturus ergo jam Pontificatus, vaticinatur de redemptione per summum animarum Pontificem, *quod ille moriturus pro populo*, &c.

Illud Apostoli Act. XXIII. 5. Οὐκ ᾔδειν ὅτι ἐστὶν Ἀρχιερεύς, forsan hoc vult, *Non novi quod sit ullus Pontifex omnino*, nam evanuit dudum istud officium. Nam detur Paulum revera non nosse faciem *Ananiæ*, nec quod ille summus Pontifex, at non potuit non scire eum fuisse magistratum, cum sederet inter patres Synedrii: Illud ergo quod profert è lege, *Principem populi tui non maledices*, mala verba erga quemvis magistratum prohibuit, æque ac erga Pontificem. Ast Apostolus bene sciens quisnam *Ananias*, & quod illic sederet sub arrogato sibi titulo Pontificis summi, ex instituto vocat eum *Parietem dealbatum*, quippe quod colorem tantum gestaret Pontificatus, cum res ipsa evanuerat.

Loquitur *Caiaphas* ut *Caiaphas*, & loquitur ut Propheta. Ut *Caiaphas*, impia & præcipiti audacia machinatur & promovet mortem Christi. Et quid ut Propheta docet Evangelista: idque, quod præter animum Prophetantis.

Maximum opus *Messiæ* secundum expectationem Judæorum est השבת הגליות, vel אסיפת הגליות, *Reductio*, vel *Collectio captivitatum*. *Jesum* hoc facturum si viveret, desperat Pontifex. Nam omnia quæ ille facit & docet ei videntur tendere in contrarium, nempe ut populum seducat à sua religione, potius quam ut reducat à sua captivitate. Ita ut hoc unum tantum videatur ei reliquum, ut per mortem ejus caveatur ne gens tota pereat: Si sit *Messias* [quod suspicatum fuisse *Caiapham*, ego quidem suspicor] quoniam nulla spes ab eo de redemptione gentis, moriatur pro gente, ne per illum ea pereat.

Sic misere & varie falluntur, grandes hi sapientiæ magistri: Expectant collectionem filiorum Dei in unum per vitam *Messiæ*, quæ perficienda erat per ejus mortem. Credunt traditionalem suam religionem, esse stabilimentum gentis, quæ quidem erat ejus ruina. Opinantur se securos fore per *Christi* mortem, cum per eam quassata maxime foret expectata ista securitas. Stupenda cœcitas, & amentia!

Ver. 55. Ἵνα ἁγνίσωσιν ἑαυτούς.

Rosh-hashanah fol. 16. 2. *Dicit R. Isaac* חייב אדם לטהר את עצמו ברגל, *Tenetur unusquisque ad purificandum se ad Festum.*

Jam vero varia erant spatia purificationis. Ille qui immundus erat ex contactu mortui, opus habuit tota hebdomada ut aspergeretur aqua purificationis cum cineribus vaccæ combustæ mixta die tertio & septimo: cujus rei ritum vide & ride in *Parah*. cap. 3.

Aliæ purificationes citius expediebantur. Inter alias, tonsura & lotio vestium sub classe purificationum necessariæ æstimabantur.

Moed Katon fol. 13. 1. *Hi se tondent intra festum. Ille qui venit à regione Ethnica, aut captivitate aut carcere. Item ille qui fuerat excommunicatus, & jam absolverunt eum sapientes.* ——— *Iidem etiam lavant vestes intra festum.*

Supponitur

Supponitur hos necessitate aliqua detentos fuisse, quo minus tonderi & lavare potuerint ante festum. Nam rite præstandæ erant hæ res ante, ne quis aliquo modo pollutus accederet ad festi celebrationem: quod si, necessitate aliqua reprimente, præstari non possent ante festum, præstabantur בחולו של מועד, *In profesto festi*, post diem scilicet festi primum.

CAP. XII.

Ver. 2. Ἐποίησαν οὖν αὐτῷ δεῖπνον.

NUMERATUS retro à Paschate diebus, & observato, Christum obiisse die comestionem Paschatis proxime sequente, nobis die *Veneris*, patet hanc cœnam fuisse vespere Sabbati; id est Sabbato jam exeunte.

Compingamus spatium in hoc Schemate.

Dies Mensis Nisan.	*Septimanæ.*	*Numerationis Evangelistæ.*
9.	Sabbatum	6 Diebus ante Pascha. *Jesus* cœnat apud *Lazarum*, exeunte jam Sabbato, quando pro more gentis erant cœnæ Lautiores. Vid. *Maimon. Schabb.* cap. 29.
10.	Dies Solis.	5 Diebus ante Pascha pergit *Hierosolymam* insidens asino: & vespere redit ad *Bethaniam*, Marc. II. 11. Hoc die assumptus est agnus, & reservatus ad Pascha, Exod. XII. quo ipso die sese præsentavit hicce agnus Dei, istius ritus antitypum.
11.	Dies Lunæ.	4 Diebus ante Pascha proficiscitur iterum *Hierosolymam*. Maledicit ficui infructuosæ,

Mensis Nisan.	*Dies Hebdom.*	*Dies numerationis Evangelistæ.*
		fructuosæ, Matth. xxi. 18. Marc. xi. 12. Vespere redit ad *Bethaniam*, Marc. xi. 9.
12.	Dies Martis.	3 Diebus ante Pascha redit *Hierosolymam.* Observant discipuli ficum arefactam, Marc. xi. 20. Vespere recedens ad *Bethaniam*, sedens in monte Oliveto, prædicit excidium templi & urbis, Matth. xxiv. atque ea loquitur quæ continentur Matth. xxv.
		Hac nocte cœnat apud *Simonem Leprosum*, Matth. xxvi. 1, &c. Johan. xiii.
13.	Dies Mercurii.	Hunc diem transigit in *Bethania.* Nocte ingruente, tota gens se applicat ad exterminationem fermenti, *Pesachin.* cap. 1.
14.	Dies Jovis.	Mittit duos discipulos ut parent Pascha. Ipse post meridiem intrat *Hierosolymam*, vespere comedit Pascha, instituit Eucharistiam, prehenditur, & tota fere nocte sistitur in judicio.
15.	D. Veneris.	Post meridiem Crucifigitur.
16.	Sabbatum.	Sabbatizat in Sepulchro.
17.	Dies Dominicus.	Resurgit.

Ver. 3. Ἡ οὖν Μαρία, &c.

In disputatione ista, *An Maria soror Lazari eadem fuerit cum Magdalena*, hoc aliquantum attestabitur affirmativo: nempe quia erat urbs quædam nomine *Magdala* quam prope *Hierosolymam.*

Echah rabbathi fol. 75. 2. ספרא דמגדלא, *Clericus Magdalæ ordinavit candelas unoquoque vespere Sabbati, ascendit* Hierosolymam, *oravit, & rediit, & accendit eas, cum jam ingrederetur Sabbatum.* Non multis opus, ut ostendatur *Magdalam* & *Hierosolymam* parum distitisse, cum hæc ab eo acta tam cito, atque intra tam breve temporis spatium. Hoc tantum discamus à Gloss. quod *Magdala ista* היא מגדל צבעים, *erat Magdala Zebaim.*

Zebaim. De qua dirum hoc & funeſtum refertur, *Quod deſtructa eſt propter adulteria.*

Ibid. fol. 71. 4. & *Taanith Hieroſ.* fol. 69. 1. *Tres civitates erant quarum vectigal penſum deportatum eſt Hieroſolymas.* Gloſſ. *In plauſtris ob grande ejus pondus.*

Nomina autem civitatum erant Cabul, Sichin, Magdala. Et quare deſtructa eſt כבול, *Cabul ? Propter diſcordiam. Quare deſtructa eſt* שיחין, *Sichin ? Propter artes magicas. Et quare deſtructa eſt Magdala ?* מפני זנות, *Propter ſcortationem.* Hieroſolymitani dicunt eam fuiſſe מגדל צבעייא, *Magdalam Zabaaia.* Huc ſe contulit aliquando R. *Jonathan*, ut medelam aliquam acquireret calvitiei ſuæ, *Midr. Cohel.* fol. 84. 2.

Jam ergo quid prohibet quo minus *Maria* ſoror Lazari *Bethanienſis* vocari poſſit *Magdalena*, & ob vicinitatem hujus oppidi, quo forſan elocata eſt in matrimonium & ob mores oppidanorum laſcivos : qua labe maculatam fuiſſe *Mariam Magdalenam* creditur vulgo.

Ἤλειψε τοὺς πόδας τοῦ Ἰησοῦ.

Duo hic inuſitatiora.

I. Ungere quidem pedes oleo vulgatiſſimum, aſt unguento aromatico rarius. Et fingitur à *Gemariſtis* in crimen, quod fœminæ Hieroſolimytanæ olim etiam calceos ungerent unguento odorifero, ut allicerent juvenes ad laſciviam.

Schabb. fol. 62. 2. תעכסנה ברגליהן, Eſai. III. 16. *R. Iſaac dicit, Hinc innuitur quod poſuerunt myrrham & balſamum in calceis ſuis, & cum occurrerent juvenibus Iſraëlis, calcitrarunt pedibus ſuis, & ſic excitarunt in iis malos affectus.*

II. Indecorum fœminis capillos in publico pandere, atque è vittis diſſolvere.

Sotah fol. 5. 1. כהן סותר את שערה, *Sacerdos ſolvit capillos* uxoris ſuſpectæ & per aquas amaras explorandæ : quod in dedecus factum.

Vajicra rabba fol. 188. 2. *Kamitha habuit ſeptem filios, qui functi ſunt officio ſummi Pontificatus. Quærunt ab ea, Unde hoc tibi honoris ? Reſpondit illa, Tigna domus meæ nunquam viderunt capillos capitis mei.*

Καὶ

Καὶ ἐξέμαξε ταῖς θριξὶν.

Annon lavit pedes ante unctionem? Non quærimus, Annon laverit pedes *lachrymis*, ut olim Luc. vii. quia de tali re silet Evangelista. Sed quærimus, Annon lavit pedes *omnino?* quia de tali re admonet mos gentis.

Menachoth fol. 85. 2. *Protulit ei ancilla* קוקומא של חמין; *Vasculum aquæ tepefactæ, qua lavit manus & pedes; Protulit vasculum aureum plenum oleo, quo tinxit manus & pedes.* Lotio primum, dein unctio.

Aut igitur supponit vox ἐξέμαξε præcedaneam pedum lotionem, aut si ad unguentum sit referenda, vix supposuerit abstersionem unguenti jam illiti, quin potius quod fœmina capillis suis unguentum triverit & confricuerit.

Quod in mentem revocat illud in

Schabb. fol. 128. 2. *Si fœmina in puerperio opus habeat oleo* [Sabbato] *vicina ejus oleum ei afferat in vola manus. Quod si illud non satis siet*, סביאה בשערה, *afferat in capillis suis.*

Gloss. *Tingat crines suos oleo, & quando venit ad puerperam, confricet illud super eam: atque per hanc actionem non violat Sabbatum.*

Ἡ δὲ οἰκία ἐπληρώθη ἐκ τῆς ὀσμῆς τοῦ μύρου.

Midras Coheleth fol. 99. 4. *Melius est nomen bonum, quam unguentum bonum.* שמן טוב מהלך מקיטון לטרקלין, *Unguentum bonum* [per odorem suum] *transit è cubili in triclinium; At nomen bonum ab uno fine mundi ad alterum.*

Ver. 6. Γλωσσόκομον.

Occurrit vox ista apud Græc. interpr. II *Paralip.* xxiv. pro *Capsula*, vel *arca Corbanica*. Ver. 8. Γενηθήτω γλωσσόκομον. Hebr. יעשו ארון, & ver. 10, 11, &c.

Apud Talmudicos profertur גלוסקמא [istam vocem habet Syrus hoc in loco] & דלוסקמא. Nam ut *Aruch*, גלוסקמא idem est cum דלוסקמא, & est vox Græca. Adhibetur vulgo pro Arca sepulchrali, *Moed Katon* fol. 24. 1. *Massech. Semachoth* cap. 3, &c.

Hesych.

Hesych. Γλωσσόκομον, Θήκη, σορὸς ξυλίνη, τῶν λειψάνων.

Alii: Γλωσσόκομον, *vel potius ut scribit Phrynicus* Γλωττοκομεῖον, *Theca reliquiarum lignea, loculus, arca, capsula, marsupium, seu potius scrinium* [notetur illud, *Potius scrinium*] *in quo pecuniæ reconduntur. Legitur cap.* 12. *Evangel.* Joan. *pro marsupio.*

Et quare tandem non potest legi ibi pro *Scrinio* aut *Arca*? Nam non dicitur quod Judas ἐβάσταζε γλωσσόκομον, sed quod εἶχε γλωσσόκομον, & ἐβάσταζε τὰ βαλλόμενα. Ita ut nihil prohibeat quo minus per Γλωσσόκομον significari possit *Cista*, vel *Scrinium pecuniarum* domi situm, cujus claves erant penes Judam, ad quod reportavit ille τὰ βαλλόμενα.

Ver. 7. Εἰς τὴν ἡμέραν τοῦ ἐνταφιασμοῦ μου τετήρηκεν αὐτό.

Probat hinc *Baronius*, *Mariam* hanc, fuisse *Magdalenam*; quippe quod ea nominetur inter ungentes Christum in funeratione sua, Christusque ipse hic dicat, illam aliquid hujus unguenti reservasse ad istud officium, quod & adduximus alibi: Si cuiquam ista interpretatio non placeat, hanc adde, *Sine illam*; nam hoc potest esse argumentum, & indicium quod non vane, & luxuriose, & delicate, ea hoc unguentum in me impendit, quia ad hoc tempus illud reservavit, quando ego jam tumulationi proximus, & non antehac profudit.

Ver. 12. Ὄχλος πολὺς ὁ ἐλθὼν εἰς τὴν ἑορτήν.

Exspatiari in recensionem multitudinis ad Pascha confluentis penso nostro non est admodum congruum: Accipe tamen breviter hanc historiam, & de ea judica pro arbitrio.

Echah rabbathi fol. 59. 1, 2. *Agrippa Rex, cupiens scire, quanta turba fuerit Hierosolymis in Paschate, dixit sacerdotibus, Seponite mihi renem unum de unoquoque agno. Seposuerunt sexcenties mille paria renum: numero duplicato super numerum exeuntium ex Ægypto. non autem erat agnus quivis Paschalis, ad quem non numerabantur plures quam decem personæ. R. Chaija dicit, Quadraginta imo Quinquaginta.* ——— *Tempore quodam ingressi sunt in montem Templi, & non potuit eos continere. Erat autem inter eos senex quidam quem*

sub

sub pedibus conculcarunt: Vocarunt ergo istud Pascha, Pascha compressum.

Quamvis excedat hæc narratio omnem fidem & modestiam Rabbinica licentia, quædam tamen in ea sunt observatione non indigna, quæ quivis lector advertet absque monitore. Verum quidem est numerum Paschatizantium unoquoque festo fuisse fere innumerum: At vix viderat *Hierosolyma* talem confluxum, qualem in Paschate de quo jam agimus, congregatum ex omnibus nationibus mundi, Act. II. namque affuisse eos ad Pascha, æque ad Pentecosten, vix est credo qui non supponet.

Ver. 13. Ἔλαβον τὰ βαΐα τῶν φοινίκων.

Egimus de hac historia ad *Matth.* XXI. Adducamus hic tantum, quia de *ramis palmarum* est mentio, illud quod dicitur à magistris de *hederis palmarum*, usitatis etiam non raro in Paschate.

Erubhin fol. 26. 2, *Audivi ab eo* יוצאין בערקבלין בפסח, *quod funguntur officio suo per Arkablin in Paschate. Quidnam autem est Arkablin? Resh Lachish dicit* אצוותא חרווייתא, *Vimen complicatum.* Gloss. *Virgultum crassum quod crescit circa palmam, & complicatur circa eam, ascendens in eam.* Non novi ut aptius reddam, quam *Hederam Palmarum.* Foliis hujus, ut videtur, usi sunt non raro vel inter herbas amaras comedendas cum agno Paschali, aut earum vice. Eo usque res iis erat cum palmis, aliis Paschatibus, nempe ut hanc hederam decerperent, ast jam cum ipsis palmarum ramis eo more quo in festo Scenopegiæ: Res non sine admiratione prætereunda: & quæ non in animum revocare non potest *Zechar.* XIV. 16. atque *Johan.* VII. 8.

Ver. 19. Ὁ κόσμος ὀπίσω αὐτοῦ ἀπῆλθεν.

Talmudicis, כולא עלמא אזיל בתריה.

Ver. 20. Ἦσαν δέ τινες Ἕλληνες, &c.

Gentiles fuisse, ut reddit *Vulg. interp.* non dubito: & *Syro-Græcos* fuisse suspicor, eosque de *Decapolitanis*, vel *Gadarensibus*,

vel

vel *Hippenis*: & ratio conjecturæ, partim quod se applicant ad *Philippum* de *Bethsaida*, ut ob vicinitatem notum, partim, quod probabilius est, Græcos tam Galilæis, & locis ubi Christus sua edidit miracula, vicinos, proniores videri posse, & ad religionem Judaicam, & ad videndum Christum, quam qui remotius habitantes.

Ast: Sunto Gentiles alii & non Græci: aut sunto Græci de regionibus remotissimis, quidnam tandem Græco aut Gentili cum festo Judæorum, aut cum eorum religione? Dicant ipsi Judæi,

I. *Menachoth* fol. 51. 2. & 73. 2. *Si Ethnicus mittat Holocaustum suum è regione Ethnica, & simul mittat cum eo libamina, offeruntur ista libamina: si vero ille non mittat libamina, offeruntur libamina* sumptu *congregationis* [notetur illud.] Habentur hæc eadem in *Vajikra rabba* fol. 166. 2. Et utrobique additur, quod hæc res una erat inter septem, quæ institutæ erant à Synedrio magno. Et quod sacrificium Ethnici non est nisi holocaustum. שלמי גוי עולות, *Sacrificia Eucharistica Gentilis sunt holocausta*. Et ratio redditur גוי לבו לשמים, *Animus istius Gentilis est erga, Deum.* Gloss. *Mavult ut sacrificium suum totaliter absumatur igne, Deo, quam* [ut Eucharistica] *comedatur ab hominibus*. Vid. & *Menachoth* fol. 72. 2. & *Temurah* fol. 103. 1. &c.

Josephi illud notandum in

De bell. lib. 2. cap. 30. *Eleazarus filius Ananiæ Pontificis juvenis audax, persuasit ministrantibus in Liturgia* μηδενὸς ἀλλοφύλου δῶρον ἢ θυσίαν προσδέχεσθαι, *ut non reciperent oblationem aut sacrificium cujusquam alienigenæ.* Τοῦτο δ' ἦν τοῦ πρὸς Ῥωμαίους πολέμου καταβολή, *Hoc autem erat fundamentum belli cum Romanis.* Nam sacrificium pro *Cæsare* rejecerunt.

Cap. 31. Seniores ut *Eleazarum* & suos à tali proposito revocent, orationem ad eos habentes, inter alia, hæc aiunt. *Majores suos templum plurimum adornasse*, ἐκ τῶν ἀναθημάτων τῶν ἀλλοφύλων, *ex rebus à Gentilibus sacratis*: ἀεὶ προσδεχομένους τὰς ἀπὸ τῶν ἔξωθεν ἐθνῶν δωρεάς: *semper accipientes dona ab exteris Ethnicis: & non statuisse differentiam inter sacrificia quorumvis, nam illud irreligiosum*, &c. Hæc & plura cum dixerant, *in medium proferunt sacerdotes quosdam morum patriorum peritos, qui ostenderent* ὅτι πάντες οἱ πρόγονοι τὰς ἀπὸ τῶν ἀλλογενῶν θυσίας ἀποδέχοιντο, *quod omnes majores eorum acceperunt sacrificia ab Ethnicis.*

II. Nec dona, oblationes, & sacrificia *miserunt* solum Gentiles, sed ipsi personaliter aliquando adierunt templum, & adorarunt.

Inde atrium templi extimum, vocatum est *Atrium Gentium*, & חול, *Atrium commune*: quo allusum est *Apoc.* xi. 2. *Atrium quod est extra Templum ejice & ne metiaris, Nam datum est Gentibus.* Atque ex iis erunt qui adorabunt numero immensurabili. *Et calcabunt urbem sanctam mensibus quadraginta duobus.* Non est καταπατήσουσι, *conculcabunt*, ut vastatores, sed πατήσουσι, *calcabunt*, ut adorantes, ut Esai. I. 12.

Bemidbar. rab. fol. 224. ארמאים וטמאמת נכנסין להר הבירה, *Syri, & immundi ex mortuo, ingressi sunt montem templi.*

Hieros. Avodah Zarah fol. 40. 1. *Rabban Gamaliel ambulans in atrio Gentium, videt fœminam ethnicam, ac de ea benedixit.*

Joseph. ubi ante. *Eos jam provocare Romanorum arma, & bellum cum iis sibi desponsare, & cultum novum introducere, impietatemque cum periculo urbis suadere* εἰ παρὰ μόνοις Ἰουδαίοις οὔτε θύσει τις ἀλλότριος οὔτε προσκυνήσει, *si præter Judæos solos, nemo alienigena sacrificet, aut adoret.*

Unde suspicio ista de *Trophimo*, à Paulo in templum introducto, respicit non hoc Atrium, sed Atrium Mulierum, in quo erat ipse *Paulus* se purificans.

Pesachin fol. 3. 2. Historia est de Ethnico quodam qui edit Pascha Hierosolymis: Sed quem, cum detegerent eum esse Ethnicum, interfecerunt: nam Pascha à præputiato nequaquam comedendum. At nihil talis periculi præputiato atrium gentium ingredienti & adoranti.

Ver. 24. Ἐὰν μὴ ὁ κόκκος τοῦ σίτου, &c.

Quomodo quadrat responsio Christi cum re proposita? Hoc modo. Itane? Num Ethnici me cupiunt videre? Num Gentiles me quærunt? Appropinquat jam tempus ut ego glorificer, In conversione Gentilium. Veruntamen, sicut granum tritici non fructum fert, nisi jactum in terram atque ibi moriens, & si ibi mortuum fuerit multum fert fructum: sic mihi primum est moriendum, & ego jaciendus in terram, & exinde crescet de me infinita seges Ethnicorum.

Esai.

Esai. XXVI. 19. *Mortui tui vivent*, נבלתי יקומון, *Cum cadavere meo resurgent.* Sic Gallic. *Ressusciteront avec mon corps:* & vernac. nostra, **Together with my body shall they arise.** At proprie, *Corpus meum resurgent*, ut versio interlin. Ethnici in peccatis suis mortui, cum cadavere meo resurgente, à morte sua etiam resurgent: Imo corpus meum resurgent, ut pars mei, & corpus meum mysticum.

Ver. 28. Καὶ ἐδόξασα καὶ πάλιν δοξάσω.

Non levis petitio Christi, *Pater glorifica Nomen tuum*, cum responsum referat à cœlo per vocem audibilem. Et quidnam præcise sibi voluit ista petitio? Ex contextu judicandum. Christus, ex occasione Græcorum eum videre cupientium, ansam arripit de morte sua disserendi, & suos hortandi, ut exemplo ejus vitam suam non ament, sed perdendo custodiant ad vitam æternam. Quo altius de morte sua loquitur & meditatur, eo magis turbatur anima ejus, quod & fatetur, ver. 27.

Unde autem ista turbatio? Ex apprehensione furoris & insultis Diaboli. An Christus in agonia & passione sua rem habuerit cum Deo irato, quæro, certus sum quod cum irato Diabolo. Cum ille jam staret, & perstaret in summo & eminentissimo apice & gradu obedientiæ, quod fecit in passione, vix congruum videtur, ut ingemisceret sub ira Dei, congruentissimum ut sub ira Diaboli. Nam

I. Jam dimicandum erat inter serpentem & semen mulieris, ut *Gen.* III. 15. de gloria Dei & salute hominum. In quo agone nemo dubitaverit diabolum omnem furorem, & vires suas exerturum ad extremum usque.

II. Deus Diabolo laxavit omnes habenas, atque absque ulla omnino restrictione permisit ei, ut potestatem & vires suas exerceret pro posse suo & velle, quippe quod sciret athletam suum Christum, satis superque valentem esse, non ad insultus ejus ferendum solum, sed & vincendum.

III. Vincendum autem ei erat non per potentiam divinam, nam parum erat omnipotenti creaturam vincere utcunque potentissimum, sed per obedientiam, per justitiam, per sanctitatem.

IV. Hinc ergo turbatio animæ & agonia Christi, omnem furorem Satanæ illico passuri, suspendente interim activitatem suam potentia divina, atque eum armis istis solum committente. Circa hanc rem igitur erat petitio Christi, & responsum cœleste: quod & colligi potest ex sequentibus, ver. 31. *Nunc Princeps hujus mundi ejicietur foras.*

Nunc turbata est anima mea, inquit ille, *& quid dicam?* Non convenit ut deprecer hanc horam, nam ex instituto & proposito veni ad hanc horam. Illud ergo quid mihi precandum, ô pater, hoc est, Ut nomen tuum, & promissum, & decretum tuum contra diabolum glorifices, ne ille glorietur. Et responsum est cœlitus, Nomen meum semel glorificavi antehac, in victoria tua super *Satanam* in tentationibus in eremo; & nomen meum jam etiam glorificabo in victoria tua in hoc certamine.

Luc. iv. 13. *Finita omni tentatione, recessit ab eo Diabolus ad tempus*, & recessit victus. Et jam rediit multo magis insolens, & multo magis vincendus.

Et sic jam tertio, testimonio & voce de cœlo honoratus est *Messias*, secundum officium ejus regale: sicut fuerat secundum officium sacerdotale, cum iniret ministerium suum à baptismo, *Matth.* III. 17. & secundum officium ejus Propheticum, cum declararetur ille qui audiendus, *Matth.* xvii. 5. cum *Deut.* xviii. 15.

Ver. 31. Ὁ ἄρχων τοῦ κόσμου τούτου.

שר העולם, *Princeps mundi:* Phrasiologia scriptoribus Judaicis non ignota, & quo sensu, ex his conjice.

Sanhedr. fol. 94. 1. Cum Deus *Ezechiam* facturus esset *Messiam* אמר שר העולם, *Dicit Princeps Mundi ei, O Domine æterne Præsta desiderium hujus justi.* Ubi Gloss. *Princeps mundi est Angelus, in cujus manus traditur totus mundus.*

Quisnam ille sit, eloquuntur Magistri in

Bemidbar rabba fol. 277. 4. *Cum lex daretur, adduxit Deus Angelum mortis & dixit ei* העולם כולו ברשותך, *Totus mundus est in potestate tua, excepta tantum gente hac* [Israelitica] *quam elegi mihimet ipsi. Dicit R. Eliezer filius R. Jose Galilæi, Dixit Angelus mortis coram Sancto benedicto. Ego creatus sum frustra in mundo:*

mundo: Respondit ei Sanct. ben. Ego te creavi ut sis adverter [משכל] *super nationes mundi, excepta tamen hac natione, super quam non datur tibi potestas.*

Bereshith rabba fol. 86. 4. *Si venerint nationes mundi conjuratæ contra Israelem, dicit iis Sanct. ben.* שרכם לא היה יכול לעמוד בו, *Princeps vester non potuit stare coram Jacobo*, &c.

Jam vero nomen Angeli mortis, iis est *Samael.*

Targ. Jon. in Gen. III. 6. *Et vidit fœmina* ית סמאל מלאך מותא, *Samaelem Angelum mortis, & timuit*, &c. Infinitis vicibus occurrit sub hoc nomine apud Rabbinos. Et existimant eum esse Principem Diabolorum.

Elleh haddebharim rabba fol. 302. 2. סמאל הרשע ראש כל השטנים הוא, *Angelus Samael improbus, est Princeps omnium Satanarum: Angelus mortis* ὁ κράτος ἔχων τοῦ θανάτου, τοῦτ' ἔστιν ὁ Διάβολος, Heb. II. 14. Principem quidem Dœmoniorum vocant *Beelzebul*, Matth. xii. ast illud sub peculiari notione, ut ostendimus isto loco.

Concipiunt *Samaelem* decepisse *Evam*: sic Targ. ante: & *Pirke R. Eliezer* cap. 13. *Serpens quæcunque opera patravit, & verba loquebatur, ea non nisi ex suggestu Samaelis egit & locutus est.*

Concipiunt nonnulli eum colluctatum fuisse cum Jacobo. Hinc illud quod adduximus ante. Dicit *Sanct. ben. nationibus mundi, Princeps vester non potuit stare coram eo. Princeps vester*, id est, Princeps omnium nationum. Quem dicunt Rabbini לארכיסטים נדמה, *apparuisse Jacobo in specie Archilatronis*; & *R. Chaninah bar Chama dicit*, שרו של עשו היה, *Princeps Esavi erat*: i. e. Princeps Edom. Jam vero *Princeps Edom erat Samael*, Gloss. in *Maccoth* fol. 12. 1.

Fingunt sibi Septuaginta nationes mundi traditas fuisse regimini totidem Angelorum. [bonos vix indulgebunt Gentilibus.] Cui opinioni favet versio Græc. in *Deut.* xxxii. 8. *Quando dividebat Altissimus gentes* [in Lxx nationes inquiunt illi] *quando separabat filios Adam*, ἔστησεν ὅρια ἐθνῶν κατὰ ἀριθμὸν Ἀγγέλων Θεοῦ. Supra hos Principes concipiunt Monarcham unum supra omnes eminentem, eumque *Samaelem Angelum mortis*, Archidiabolum.

Cum vulgo ergo loquitur salvator, cum Diabolum vocat *Principem hujus mundi*: & illustratur Phrasiologia eo magis, si eam

eam sistas in Antithesi ad Principem illum, cujus regnum non est de hoc mundo, Principem scilicet mundi futuri. Confer. Heb. II. 5.

Ut Princeps iste nationum mundi, tyrannidem suam exercuerit inter Gentiles, captivos eos ducens in omne peccatum & perditionem, opus non habet illustratione. Jam itaque videns Christus Græcos, id est Gentiles aliquos, ipsum quærentes, & videndi ipsum studio captos, lætanter pronuntiat, instare jam tempus quo Princeps iste de throno & tyrannide sua deturbabitur. Et cum ego exaltatus fuero in cruce, atque ipsum qui mortis potestatem habet morte devicero, omnes gentes ex ejus tyrannide ad ad me traham.

Ver. 34. Ἡμεῖς ἠκούσαμεν ἐκ τοῦ νόμου, &c.

Ex lege, id est ut apponitur Phrasiologia לדברי סופרים, *Verbis Scribarum:* sic frequentissime occurrit מדאוריתא היא, *Hoc est ex lege*, vel Scriptura: cui oppositum מדרבנן היא, *Hoc est ex Rabbinis.*

Messias manet in æternum: Unde ergo magistri tempus & annos ejus definiunt? quidam ad spatium XL. annorum, quidam LXX, quidam trium generationum. *Sanhedr.* fol. 99. 1. Post dies *Messiæ* expectarunt successuram æternitatem.

Ver. 39. Διὰ τοῦτο οὐκ ἠδύναντο πιστεύειν, &c.

In infidelitate sua non constricti erant, quia *Esaias* hæc dixerat, sed quia vera ea erant quæ *Esaias* de illis dixerat, *Incrassatum est cor eorum*, &c. Quam Prophetiam si mentem eorum capio, à se amovent quam longissime, & sensum ejus pervertunt penitus.

Rosh hashanah fol. 17. 2. *Dicit R. Jochanan Magna res est pœnitentia, quæ rescindit decretum judicii determinatum contra hominem: sicut dicitur, Incrassatum est cor hujus populi, & aures ejus obduratæ, atque oculi ejus compressi, ne oculis videat, & auribus audiat, & corde intelligat,* ושב ורפא לו, *At convertatur, & sanabitur:* nam in talem sensum verba hæc ultima reddunt, ex diametro contrariantem animo Prophetæ.

Fingunt *Esaiam* ob promulgationem præcipue hujus Visionis

nis & Prophetiæ, fuisse à *Manasseh* rege serra aut securi dissectum.

Jevamoth fol. 49. 2. *Traditio. Simeon ben Azzai dicit, Inveni librum Hierosolymis——— In quo scriptum erat Manasseh occidit Esaiam. Dicit Rabba, Hac ratione judicavit & occidit eum. Dicit ei, Magister tuus Moses dicit, Non videbit homo Deum & vivet. At tu dicis Vidi Jehovam sedentem super solium excelsum, & exaltatum. Moses Magister tuus dicit, Quisnam est sicut Deus noster in omnibus quibus invocamus eum*, Deut. iv. 7. *At tu dicis, Quærite Dominum dum est inveniendus*, Esai. Lv. 6. *Moses Magister tuus dicit, Numerum dierum tuorum adimplebo*, Exod. xxiii. 26. *At tu dicis, Quindecim Annos ad dies tuos adjiciam*, Esai. xxxviii. 15. *Dixit Esaias, Novi quod non est auscultaturus, in quocunque illi dixero; si quid illi dixero ut scripturas conciliem, ille fastuose aget. Dixit ergo*, איבלע בארזא, *Concludam me intra hanc cedrum. Adduxerunt cedrum & serra dissecuerunt eam.* כי מטא להדי פומא נח נפשיה, *Cumque serra os ejus attingeret, expiravit. Idque ideo quod dixerat, Ego habito inter populum impurum labiis.*

Manasseh occidit *Esaiam*, & factum, ut videtur, non improbant *Gemaristæ*, ideo quod accusaverat Israelem ob impuritatem labiorum; ô ne tange Israelem.

Ver. 41. Ὅτι εἶδε τὴν δόξαν αὐτοῦ.

Esai. vi. 1. *Vidi Dominum sedentem super thronum.* Ubi Targ. הויתי ית יקרא דיי, *Vidi gloriam Domini*, &c. Sic *Exod.* xxiv. 10. *Et viderunt Deum Israelis.* Targ. וחזו יקר, *Et viderunt gloriam Dei Israelis.* Et ver. 11. *Et viderunt Deum.* Targ. וחזו יקרא, *Et viderunt gloriam Dei*: & sic alibi Targumistæ non raro: laudati ideo à suis quod sic reddiderint, Quia nemo potest videri Deum.

Dici ergo posset, quod Evangelista noster loquitur cum Targumista, & gente, cum dicit quod Esaias videt *gloriam* Domini, cum *Esaias* ipse dicat, quod vidit *Dominum*.

Ast altior est sensus: Et minime dubito ego, Gloriam hanc Christi quam vidit *Esaias*, fuisse gloriam talem quali describitur *Christus* adveniens ad vindictam, & supplicium sumendum de gente Judaica. Ut cum dicitur *Venire in regno suo, in gloria sua*,

sua; *in nubibus*, &c. gloria scil. vindictrice. Nam animadverte.

I. Ut *Esaias* viderit *Postes januarum quassatos*, vergentes quasi in ruinam. II. *Templum ipsum repletum fumo.* Non repletum nube, ut olim, specimine divinæ præsentiæ, sed fumo prænuntio, & prognostico conflagrationis, & incendii. III. Vidit *Seraphim*, id est Angelos igneos; propter incendium prædeterminatum. IV. Audiit decretum de excœcatione, & obduratione populi, donec urbes & terra vastabuntur.

CAP. XIII.

Ver. 1. Πρὸ δὲ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα.

VUlg. Beza Interlin. *Ante diem autem festum Pascha.* At qua authoritate *Diem* adjecerint ipsi videant. Nam

I. Lingua certe vulgari Judæorum, חג הפסח, & חג העצרת, & חג הסוכות, nunquam non denotant totam festivitatem & tempus Paschatis, Pentecostes, & Scenopegiæ, nulla omnino particula excepta. Nec occurrit vox Ἑορτὴ apud sacras paginas alio significatu.

II. Durius est cœnam Paschalem excludere extra titulum τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα, cum ab ea derivata fuerit cognominatio totius festi. Quod faciunt illi qui hanc cœnam, de qua agimus, fuisse arbitrantur cœnam Paschalem, & tamen Πρὸ τῆς ἑορτῆς τοῦ Πάσχα.

Ostendimus pluribus ad *Matth.* xxvi. 2, 6. Cœnam de qua hic mentio, eandem fuisse cum ista *Bethaniæ* habita in domo *Simonis leprosi* biduo ante Pascha.

Ver. 2. Καὶ δείπνου γενομένου.

Agnoscimus Aoristum, & tamen non credimus Cœnam fuisse peractam. Occurrit ipsissima eadem vox in historia ejusdem

dem cœnæ, *Matth.* xxvi. 6. Τοῦ δὲ Ἰησοῦ γενομένου ἐν Βηθανίᾳ: Quod à Marco profertur, Καὶ ὄντος αὐτοῦ ἐν Βηθανίᾳ, cap xiv. 3. Sic Δείπνου γενομένου, nihil aliud est, quam Δείπνου ὄντος.

Contexamus plenam historiam.

Jesu cœnanti apud *Simonem* leprosum, biduo ante Pascha, effunditur à fœmina in caput unguentum pretiosissimum: Obmurmurantibus quibusdam ob profusionem, tuetur ille fœminam & actionem apologia: & post finitam apologiam, surgit illico à mensa, quasi media cœna, & se accingit ad lavandum pedes discipulorum. Atque ita, dum indignantur illi ob unctum ejus caput, non dedignatur ille lavare eorum pedes.

Rationem actionis tam extraordinariæ expiscari aliquantum potes, ex præfatiunculis quas adhibet Evangelista ante historiam.

I. *Sciens Jesus venisse jam horam* Ἵνα μεταβῇ ἐκ τοῦ κόσμου, &c. [Non absimilis Phrasiologia, in *Bemidbar rabba* fol. 243. 3. *Dixit Abrahamus, Ego sum caro & sanguis*, למחר נפטר מן העולם, *Cras ego* Μεταβαίνων ἐκ τοῦ κόσμου.]

Refricuerat memoriam discessionis ejus ex mundo, quod fœmina jam eum unxerat in funerationem, & surgit illico à mensa, ut valedictorium aliquod specimen exhibeat suis humilitatis & charitatis suæ, & exemplar iis mutuæ humilitatis & charitatis inter se.

II. *Cum Satanas immisisset in cor Judæ ut proderet eum*, opportunum erat, ut aliquo indicio demonstraret se suos sibi vendicare & confirmare adversus lupum, qui non ovem quidem, sed hircum, è grege tamen suo surripuerat. Non negligendum est quod dicitur, quod *discipuli* indignabantur propter profusionem unguenti, Matth. xxvi. 8. ac si serperet malum obmurmurationis in alios etiam, præter *Judam*: quod forsan Christum excitavit eo vehementius, ut hac actione morbo isti occurreret.

III. *Sciens Jesus Patrem omnia in manus dedisse sibi*, ver. 3. Proditorem tradit Satanæ, reliquos firmat sibi: externa ablutione significans, suos à Satana liberari per ablutionem Christi. An pedes etiam *Judæ* laverit, quicunque determinationem aggredietur, videat ut se ex hoc dilemmate extricet.

Si lavit, quare *Judas* portionem in Christo non habuit æque

ac reliqui ? Nam si illud verum, *Nisi te lavero, non habes portionem mecum*, nonne & illud ? *Si te lavero, habes.*

Si non lavit *Judam* cum reliquis, sed omisit, quomodo tum ignorarunt reliqui quis immundus, ver. 10 ? quod penitus ignorarunt.

Ver. 5. Εἰς τὸν νιπτῆρα.

Iadaim cap. 4. hal. 1. *Isto die* [quo præfecerunt *R. Eleazarum ben Azariah* Synedrio] *numerata sunt suffragia, & determinarunt* עד עריבת רגלים, *de pelvi qua lavandi pedes, à duobus Logis usque ad decem Logos.*

Ἤρξατο νίπτειν τοὺς πόδας, &c.

Circa ipsam actionem observandum

I. Fuisse rem inusitatam, ut superiores lavarent pedes inferiorum. Inter officia præstanda ab uxore erga maritum, hoc unum erat, ut lavaret faciem ejus, & manus, & pedes, *Maimon.* in אישות, cap 21. Eadem præstanda à filio patri, *Tosaphta* in *Kiddushin* cap. 1. Eadem etiam à servo erga herum, *Kiddushin* fol. 22. 2. At non vice versa. Nec quod memini, incubuit istud officium discipulo erga magistrum, nisi forte concludatur intra illud, *Honorandum esse magistrum à discipulo plus quam patrem.*

II. Nunquam loti sunt pedes solum sub notione purificationis legalis. Lotæ sunt manus solum à Pharisæis sub ea notione, at non pedes: & manus & pedes à sacerdotibus, at non pedes solum. Illud igitur quod dicitur ante de עריבת רגלים, *Pelvi in qua lavandi pedes*, non ita sonat, ac si in ea lavarentur pedes in purificationem legalem, sed per traditionem cavetur, ne ex defectu justæ quantitatis aquæ, pedes & personæ, immunditiam contraherent, dum lavantur.

Quo longius ergo recedit hæc actio Christi à communi more, eo altius assurgit ad erudiendum suos, proposita non solum in exemplum, sed & in doctrinam.

III. Quoad modum actionis: Verisimile est eum pedes eorum lavisse, eo modo quo & ipsius pedes sunt loti, Luc. VII. 38. nempe dum adhuc accumberent mensæ, pedibus post se protensis.

ſis. Et ſi ordinem ſeſſionis obſervaret, ordiendum erat primum à *Petro*, qui loco ſedit poſt ipſum primo: Quod credit *Nonnus* dum reddit Ἀρχόμενος Σίμωνος, &c. In quam ſententiam eunt & alii. Et tum verba Ἤρξατο νίπτειν, *Incepit lavare*, tali ſenſu ſumenda ſunt, ac ſi diceretur, Paravit, aut Diſpoſuit ſe ad lavandum. Niſi forte innuat Phraſiologia, eum aliquos diſcipulorum lavare incepiſſe, ſed non laviſſe omnes: Quod ego quidem facile crediderim. Nam cum illud quod fecit fecerit in exemplum ſolum & doctrinam, & non in aliquam purificationem, valuit duos vel tres lavare, æque ac ſi laverat omnes. Et ſic ego retia dilemmatis antea memorati evitaverim, dicendo, illum non ſolum *Judam* omiſiſſe illotum, ſed & aliquos etiam alios. Quid ſi *Petrum*, *Jacobum* & *Johannem* ſolos laverit? & prout eos antea à reliquis diſtinxerat, ad ſecretiora ſua conſilia eos admittendo, ſic forte & in hac actione diſtinguit. De his prædixit quod ſubituri illi erant martyrium, & nonne per hanc lotionem eundem baptiſmum quo & ipſe baptizandus erat deſignat? Et ſicut fœmina caput ejus unxerat in ſepulturam, ita ille pedes eorum lavat in parem ſignificationem.

Ver. 13. Ὁ διδάσκαλος, καὶ ὁ κύριος.

רבי, *Rabbi*, & מר, *Mar*: tituli inter Doctores uſitatiſſimi, & inter Hieroſolymitanos & Babylonicos.

Ver. 23. Ἀνακείμενος ἐν τῷ κόλπῳ Ἰησοῦ.

Gloſſ. in *Beracoth* fol. 46. 2. *Soliti ſunt comedere diſcumbentes, & reclinati in latus ſiniſtrum, & pedibus ad terram, ſinguli ſuper lectos ſingulos.*

Gemara: בזמן שהן שתי מטות, *At cum forent duo lectuli, ille qui primus erat, ſedit ſummus:* ושני לו למעלה הימנו, *Et ſecundus ab eo ſedit ſupra eum.* Gloſſ. *Lectus ſecundi*, לצד מראשותיו של גדול, *erat juxta cervical primi.*

בזמן שהם שלש, *Cum tres forent, digniſſimus diſcubuit in medio, & ſecundus ab eo ſupra eum, & tertius infra.* Gloſſ. *Tertius diſcubuit juxta pedes primi.*

וכי בעי לאישתעויי בהדי, *Et ſi vult colloqui cum eo* מתריץ

 תרוצי

תרוצי ומשתעי, *Erigit se, & erectus sedet, & colloquitur cum eo.*

Gloss. *Si dignissimus vult colloqui cum secundo ab eo, necesse est ut erigat se à recubitione sua & erectus sedeat, nam quamdiu ille est reclinatus non potest colloqui cum eo, quia secundus est post occiput primi, & facies primi est alio aversa. Praestaret ergo secundo ut sederet infra eum, nam tum potest audire verba ejus cum sedet reclinatus.*

Sic & *Lypsius* de more Romanorum.

Modus accubitus hic erat. Jacebant reclinata superiori parte corporis in cubitum sinistrum, inferiori in longum porrecta & jacente, capite leviter erecto, dorso pulvillis modice suffulto. Et primus quidem discumbebat ad caput lecti, cujus pedes porrigebantur juxta dorsum secundi. &c. Et tandem addit, *Eundem accumbendi morem in Judaea fuisse temporibus Christi apparet clare ex Johanne——— & Luca*, &c.

Discumbentibus ergo Christo & Discipulis, accubuit *Petrus* à tergo Christi, & *Johannes* à sinu. *Johannes* in sinu Christi, & Christus in sinu *Petri*. Non potuit ergo Christus prompte colloquium cum *Petro* in aure habere [nam susurris in aure haec res transigebatur.] *Petrus* ergo supra caput Christi *Johannem* prospectans, nutu eum excitat ut de re interroget.

Sic Gemara citata, de *Persis* [i. e. ni fallor, de Judaeis in Persia] cum non possent ob hunc modum accubitus inter se colloqui מחוי לידה מחוג, loquebantur per signa, manibus aut digitis.

Praetereundum non est quod dixit Glossator, quod soliti sunt discumbere reclinati in latus sinistrum, *pedibus in terram*, quod videtur intelligi, cum quis discumberet solus, aut duo tantum. Et docet *Gemara* inversum esse ordinem sessionis, cum duo tantum discumberent, nam tum secundus sedit infra digniorem, non post cervical ejus.

Et diversitas erat etiam mensarum. Nam mensa ordinaria Pharisaei, vel Discipuli sapientum, erat minuta; quae tres tantum excepit convivas, aut circiter, & erat mensa quae plures.

Ordinariam mensam depictam habes in

Bava bathra fol. 57. 2. *Qualisnam est mensa discipulorum sapientum?* שני שלשי גידר ושליש גלאי ועליו קערות וירק, *Duae partes de tribus stratae sunt mappa, & tertia pars nuda est, & super istam partem disposita sunt scutella & olera.*

וטבעתו

וטבעתו מבחוץ, *Annulus autem mensæ erat ab extra.*

Gloss. *Soliti sunt annulum figere in margine mensæ, quo mensam suspenderent.* Suspensio ista mensæ, cum foret extra usum, videtur fuisse ut tutior esset à contrahenda immunditia: & suspensio ista arguit mensam fuisse parvam & levem. Annulus ille erat *ab extra* cum pars ista mensæ in qua erat annulus, nuda foret & non obtecta mappa: ita ut annulus tum non foret inter convivas, sed *ab extra* in loco scil. isto vacuo, ubi conviva nullus. Et plura ibi de dispositione annuli, ab intra, aut ab extra. Gloss. *Si assideret puerulus ad mensam cum patre, tum annulus erat ab extra, & non inter convivas, ne puerulus cum annulo lusitans mensam concuteret & motaret.* Gemara, הא דאיכא שמעא הא דליכא שמעא. Si foret famulus ministrans ad mensam tum ita disposita est mensa, ut annulus esset ab intra, inter convivas, noctu præsertim: Ne famulus huc illuc discursitans impingeret in annulum.

Ὃν ἠγάπα ὁ Ἰησοῦς.

De hac re diximus ad *Marc.* x. 21. Ubi super verba ista Ὁ δὲ Ἰησοῦς ἐμβλέψας αὐτῷ ἠγάπησεν αὐτὸν, addamus hæc quæ illic omissa.

II *Paralip.* xviii. ויסיתהו לעלות אל רמות גלעד. Græc. Καὶ ἠγάπα αὐτὸν συναναβῆναι μετ᾽ αὐτοῦ εἰς Ῥαμὼθ τῆς Γαλααδίτιδος. Ubi Ἠγάπα, *Dilexit*, est pro Ἔπεισε, *Persuasit*: & sic *Complut.* Ubi *Nobilius*, *Diligebat eum, id est omnibus eum officiis prosequebatur, magnæque benevolentiæ signa præbebat.* Sic Jesus juvenem illum intuens. Ἠγάπησεν αὐτὸν, i. e. הסיתהו, Persuavit, animavit, blandis verbis & gestibus eum est complexus, ut urgeret & excitaret eum ad viam pietatis.

Ver. 26. Καὶ ἐμβάψας τὸ ψωμίον, &c.

Insolitum hoc ut sic buccellam alicui porrigeret: & quid de ea re judicare potuerunt reliqui discipuli? Verisimile est eos rem sic intellexisse, ac si Christus dixisset. Quod tu facis, faciendum est cito, ne cuncteris ergo donec cœna sit peracta, & mensæ remotæ, sed accipe hanc buccellam pro reliqua parte

cœnæ

cœnæ tuæ, & exi & expedi tua negotia. Sic illi de re concipere potuerunt, solo Johanne, quid sibi vellet, percipiente. Nisi forsan & Petrus, quæstionis à Johanne propositæ non ignarus, non ignarus etiam foret quid responderit Christus per istam actionem.

Ver. 27. Καὶ μετὰ τὸ ψωμίον, &c.

Novit & Satanas quid Christus sibi vellet. Nam cum per istud indicium, data buccella, declaraverat ille proditorem, intrat Diabolus. Sat sciens & jam concessam esse licentiam intrandi. Nam sicut introierat in serpentem, qui decepit primum *Adamum*, sic etiam novit secundum *Adamum* non prodendum, nisi per aliquem in quem etiam intraret.

Ὃ ποιεῖς ποίησον τάχιον.

Pro tacita & severa comminatione, eaque cum aliqua irrisione prolata, ego hæc verba intellexerim: q. d. Bene novi quid machinaris, Age, *quod facis fac cito:* aliter per mortem prævenieris, nam brevi jam tibi est vivendum, & vitæ terminus quam proxime appropinquat; ut Psal. CIX. 8. *Dies ejus sunto pauci*. Atque intra biduum & trinoctium actum est de *Juda*.

Ver. 30. Εὐθέως ἐξῆλθεν· ἦν δὲ νύξ.

Sic prodit proditor ad opus suum tenebrarum, duce Diabolo, comite nocte. Duo milliaria emensurandi ei sunt à *Bethania* ad *Hierosolymam*. Quærendi & congregandi sacerdotes, ut de proditione sua paciscatur: quod an factum ab eo, ipsa hac nocte, an die insequenti, silet historia sacra, nec tanti est ut inquiramus. Quot nodis se illaqueat ista opinio, quæ concipit omnia hæc acta ipsissima nocte cœnæ Paschalis, non tam arduum est demonstrare, quam mirum est authores ipsos istius opinionis non observasse.

Ver. 33.

Ver. 33. Τεκνία.

Vajicra rab. fol. 177. 3. *Ecce ego & Filii quos mihi dedit Dominus*, Esai. VIII. 18. *Num vero fuerunt illi filii ejus? Nonne fuerunt discipuli ejus? Hinc discas* לתלמידו של אדם שנקרא בנו, *Quod discipulus cujusvis vocatur ejus filius.* Et forsan Christus jam locum istum *Esaiæ* respexit. Nam cum jam exclusus esset proditor, & filius perditionis, quam apte potuit ille dicere, *Ecce ego & filii mei.*

Ver. 38. Οὐ μὴ ἀλέκτωρ φωνήσῃ.

Hoc non ita sonat, Nullus gallus canet, antequam tu ter me abnegaveris, nam illud falsum, cecinit enim gallus antequam *bis* eum abnegaverat. Sed hoc sensu, Non absolvet gallus gallicinium suum, &c. Et quidem non absolverat dimidium gallicinii.

In *Ioma* fol. 21. 1. distinguunt gallicinium in cantum primum secundum, & tertium. Primum vocant illic, קריאת הגבר. *Cantum galli:* Secundum כשישנה, *Cum iterat:* Tertium כשישלש, *Cum tertiat.* Distinctio apud alias gentes etiam satis nota, & tempora distincta. Jam ergo cum adesset tempus, & nox ipsa cum hoc eventurum, tum dicit, *Hodie, etiam hac nocte* לא ישנה הגבר; *non canet gallus bis*, &c. At nunc, biduo ante istam noctem, dicit tantum Ἀλέκτωρ οὐ φωνήσει, *Gallus non canet*, id est non absolvet cantum suum: Et sic occurrit Christus nimiæ *Petri* confidentiæ, prædicens eum, illud quod tam fidenter præsumpserat, tam parum præstiturum, ut intra tempus & spatium gallicinii ter abnegaret.

CAP.

CAP. XIV.

Ver. 1. Μὴ ταρασσέσθω ὑμῶν ἡ καρδία.

NON potuerunt non animo turbari, ob discessum magistri jam instantem: at sunt & alia quæ super hoc discessu animos eorum cruciant mœstitia & perplexitate.

I. Nam cum universali gentis opinione, expectarunt restitutionem regni Israelitici per *Messiam*, Act. I. 8. expectarunt per eum redemptionem Israelis à jugo Ethnico, *Luc.* XXIV. 21. Expectarunt eum suos cum pompa, festivitate, splendore, & triumpho excepturum, *Matth.* XX. 20. & eheu omnia evenerant contraria, paupertas, contemptus, derisio, persecutio: Et cum magister & Messias eorum illico sit discessurus, nulla ulterius de talibus rebus, vel spes vel expectatio. Et hoccine regnum Messiæ?

Contra hunc languorem animos eorum solatur, docendo, quod in domo patris cœlesti, non in terrena hac regione, expectandæ ab iis mansiones suæ: & quod illic ille eos hospitio excepturus, non in terrenis domiciliis.

II. Introduxerat Christus novam aliquam normam & faciem religionis: quam amplexantes illi, terga dederant veteri suo Judaismo, magna ex parte, atque hinc non potuerunt non odium, & periculum sibi excitare, quid nunc agendum à magistro derelictis?

Severum erat illud, si verum, *Sanhed.* cap. *Helek* hal. 1. *Epicuro* [i. e. spernenti discipulos & doctrinam sapientum] *non est portio in mundo futuro.* Et illud *Rosh hashanah* fol. 17. 1. *Heretici, & Apostatæ, & Epicuri*——— *& qui se separant à moribus Synagogæ, descendunt in Gehennam, atque ibi judicantur in æterternum.*

Tremenda

Tremenda hæc, & quæ terrere potuerunt animos discipulorum, qui moribus Synagogæ in plurimis valedixerant, & Judaismum abdicaverant, & vah, nunc ille qui eos huc duxit discessurus!

In hac re ut eos stabiliat

I. Authoritatem suam proponit, in ipsum nempe credendum esse, æque ac in Deum. Ubi duos nobilissimos fidei Christianæ articulos docet. I. De Deitate *Messiæ*, quam negarunt Judæi. II. De vera fide & salvifica, de qua illi cæcutierunt.

II. Docet varias in domo patris sui esse mansiones: & admissionem esse in cœlum sanctis viventibus sub variis Oeconomiis, & administrationibus. Ne turbetur ergo cor vestrum ob immutationem in Oeconomiam Judaicam introductam, nec vos pigeat quod Judaismo vestro abacto, novam religionis administrationem sitis accepturi, *Nam in domo patris mei sunt mansiones multæ.* Vosque æque admittendi sub nova hac administratione, ac quivis alii, vel ante legem, vel sub lege.

Ver. 5. Πορεύομαι ἑτοιμάσαι τόπον ὑμῖν.

Confer Num. x. 33. *Præcedebat arca fœderis, ad explorandum iis requiem.*

Ver. 6. Ἐγώ εἰμι ἡ ὁδὸς, ἡ ἀλήθεια καὶ ἡ ζωή.

Et quare tandem hæc superadduntur de *veritate & vita*, cum quæstio foret tantum de *Via?*

I. Responderi potest per Idiotismum Hebræorum, quibus *Via, veritas & vita* idem esse possit quod *Via vera & viva.* *Hierem.* xxix. 11. לתת לכם אחרית ותקוה, *Ad dandum vobis finem & spem*, vel expectationem: Id est Finem speratum vel expectatum. Sic Kimch. in loc. *Finem bonum sicut vos expectatis.*

II. Videtur Christus refellere velle sententiam Judæorum, quibus Lex erat, via, veritas, & vita, & quidem omnia: & propriam authoritatem & potestatem novam normam religionis introducendi asserere: quia nempe ille est via, veritas & vita, sensu magis proprio & sublimi quam lex esse potest.

Fœlicius Judæo foret, ſi fœlicius judicare poſſet de lege, & diſtinguere inter accedere ad Deum *in* lege, & accedere ad Deum *per* legem: ut & inter Vivere *in* lege, & Vivere *per* legem.

Extra omnem controverſiam eſt, nullo modo accedi poſſe ad Deum, niſi *In* lege Dei: nam quis exlex, atque extra ſemitas mandatorum Dei, poteſt ad eum accedere? Sic quoque impoſſibile eſt ut quis vivat niſi *In* lege Dei. Nam quis poteſt vivere extra legem Dei, & non ambulans in ejus præceptis? At conſequi acceſſionem ad Deum, & favorem ejus *per* legem, & vivere *per* legem, id eſt per opera legis juſtificari, longe aliud ſonat. Nam per Chriſtum ſolum vita & juſtificatio: per eum ſolum acceſſio ad Deum.

Hæc fingunt Rabbini in *Bava bathra* fol. 74. 1. & *Bemidbar rab.* fol. 271. 1. *Oſtendit quidam cuidam Rabbino locum ubi abſorptus eſt Corah cum ſuis, atque Audi, inquit, quid dicunt. Audierunt eos dicentes,* משה ותורתו אמת, *Moſes & lex ejus eſt veritas. Uniuſcujuſque menſis Calendis, volutat eos Gehennah, ſicut caro volutatur in lebete, & Gehennah dicit,* משה ותורתו אמת, *Moſes & lex ejus eſt veritas.*

Veriſſimum quidem eſt illud, in falſiſſima hac legenda, Quod *Lex Moſis eſt Veritas:* at diſce O Judæe ſanius judicare de ejus Veritate, quod nempe non ſit veritas ultima, non ſumma, ſed Chriſtus eſt ipſa veritas veritatis *Moſis*, ut cap. I. 17. *Lex data eſt per Moſen, ſed gratia & veritas* ἐγένετο *per Jeſum Chriſtum.*

Ver. 7. Εἰ ἐγνώκειτέ με, &c.

Ardua res erat expiſcari cognitionem *Meſſiæ* ex Lege & Prophetis ſub templo primo, at dupliciter ardua ſub ſecundo. Nam ſub templo primo *Moſes* habuit velum ſolum ſuum, & Prophetæ propriam ſolum obſcuritatem: At ſub ſecundo duplicatur obſcuritas per tenebras & fumum traditionum: quæ non ſolum veram doctrinam fidei & religionis obfuſcaverant, ſed & in ſummis fidei articulis, doctrinam, veræ ex diametro contrariam, introduxerant: ut in articulis de juſtificatione, de perſona, regno, & officio *Meſſiæ*, &c.

Quantum caliginis, & tenebrarum, ex his fumis, animis Apoſtolorum adhuc inſederit difficilius & audacius eſt emenſurare,

ſurare,

ſurare. Agnoverunt *Jeſum* eſſe verum *Meſſiam*, cap. I. 41 Math. xvi. 16. ſi vero in aliquibus non clare judicarent de ejus officio, opere, & regimine, laborabant adhuc morbo gentis epidemico. Quo ſpectare videntur verba præſentia, *Si me cognoviſſetis*, & plene & recte dijudicaretis de munere, opere, & authorirate *Meſſiæ*, in omnibus hiſce quæ doceo & facio, agnoſceretis voluntatem, mandatum, authoritatem patris.

Καὶ ἀπ' ἄρτι γινώσκετε αὐτόν.

Reddere licet, *A modo cognoſcite eum.* Hinc porro agnoſcite Patrem in omnibus quæ ego feci, atque introduxi, aut ſum introducturus, atque in iſta re acquieſcite. Atque in me, & in his quæ ago, exiſtimate vos videre Patrem.

Ver. 8. Δεῖξον ἡμῖν τὸν πατέρα, καὶ ἀρκεῖ ἡμῖν.

Cum daretur lex *Moſi*, viderunt Iſraelitæ Deum in gloria ſua: & tu, cum jam aliam legem & Oeconomiam introducis, ſi patrem ejuſque gloriam oſtenderis, ſat nobis erit, & de ea re non ambigemus amplius.

Ver. 16. Ἄλλον παράκλητον δώσει ὑμῖν.

Quanivis פרקלט apud Judæos frequentiſſime occurrat pro *advocato*, & ſenſus iſte tribuatur voci Παράκλητος hoc in loco, tamen aptius videtur ſi reddas per *Conſolatorem*.

I. Inter nomina & titulos *Meſſiæ* apud ſcriptores Hebræos, *Menahem*, *Conſolator*, præcipue obtinuit, & *dies Meſſiæ* apud eos vulgatiſſime vocantur *Dies Conſolationis*.

Bab. Sanhedr. fol. 98. 2. Enumerantur nomina Meſſiæ, *Shiloh*, *Ijnnon*, *Chaninah*, *Menahem*. Et *Hieroſ. Beracoth* fol. 5. 1. Refertur *Meſſiam* natum fuiſſe in *Bethlehemo*, nomine *Menahem*.

Luc. II. 25. Προσδεχόμενος παράκλησιν τοῦ Ἰσραήλ.

Targ. in *Hierem.* xxxi. 6. *Qui deſiderant annos Conſolationis venturos.* Et ſoliti ſunt jurare per deſiderium ſuum videndi hanc Conſolationem, אראה בנחמה, *Ita videam Conſolationem.*

Jam ergo applica hæc verba Salvatoris. Expectatis Conſo-

 lationem

lationem cum gente in *Messia* & præsentia *Messiæ.* Bene, At mihi quidem est discedendum, & præsentia mea subtrahenda, verum ego mittam vice mea alium Consolatorem.

II. Mœstorum & turbatorum erant jam Discipuli animorum, & talibus quadrat melius promissio *Consolatoris*, quam *Advocati.*

Ver. 17. Τὸ πνεῦμα τῆς ἀληθείας.

Observato, ut totus mundus jam succubuerit sub falsitate & errore: Gentiles sub spiritu delusionis, & Judæi sub delusione traditionum, elucebit & ratio tituli hujus, *Spiritus veritatis*, & quam oportunum & necessarium erat, ut spiritus iste jam mitteretur in mundum.

Ver. 26. Ὑμᾶς διδάξει πάντα.

Sic cap. XVI. 13. *Ducet vos in omnem veritatem.* Ubi merito quæri potest, an quisquam unquam, præter Apostolos, doctus & ductus fuerit *in omnem veritatem.* Verum quidem est, quod omnis fidelis ducitur in omnem veritatem necessariam sibiipsi. At ducti sunt Apostoli in omnem veritatem, & necessariam sibi & universæ Ecclesiæ.

Ver. 30. Ἔρχεται ὁ τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων.

Cum Phrasiologia τοῦ κόσμου τούτου ἄρχων in vulgari gentis usu, Diabolum exprimeret ut dominantem Gentilibus, eodem sensu bene intelligi potest in his verbis, cum instaret jam tempus, cum contendendum inter Christum & Diabolum de dominio & regimine inter Gentiles.

Ver. 31. Ἐγείρεσθε ἄγωμεν ἐντεῦθεν.

Statuminant hæc verba, tempus & locum hujus orationis; quæ continetur in capite hoc decimo quarto. Locus erat *Bethania*, tempus erat cum jam die paschatis profecturi forent à *Bethania* Hierosolymam.

Ista quæ à Christo dicta sunt capite decimo tertio, dicta sunt

binoctio

binoctio ante Pascha, idque *Bethaniæ* ubi Christus cœnavit in domo *Simonis leprosi*. Egit ibi diem posterum, & noctem alteram, & cum jam tempus esset die Paschatis eundi *Hierosolymam* ad pascha, tum dicit, *Surgite, eamus hinc*. Quid actum & dictum ab eo, pridie Paschatis, dum adhuc moram traheret *Bethaniæ*, Evangelista non memorat. Hæc solum memorat quæ dicta in ultima sua valedictione, ante cœnam Paschalem, & à *Bethania* discessione. Ista quæ habentur capitibus xv, xvi, xvii. protulit post cœnam Paschalem, & institutam Eucharistiam.

CAP. XV.

Ver. 1. Ἐγώ εἰμι ἡ ἄμπελος ἡ ἀληθινή.

IN Antithesi hæc sume ad ea quæ prædicantur de *Israele*. *Israel est vitis*, Psal. Lxxx.8. Esai. v. 7. Hierem. II.21, &c. Atque

In *Vajicra rabba* fol. 207. 2, 3. Fit parallelismus inter vitem & Israelem, & notatur congruentia in sedecim particulis, & plerumque vafris.

At illud quod præcipue hic respiciendum, hoc est: Nempe quod hucusque Israel fuerat vitis, in quam insitus atque insertus fuit quicunque se voluit ad cultum veri Dei recipere. Ast amodo plantandi omnes non in Israelitismum, sed in professionem Christi. Huc spectat illud Act. xi. 26. quod Discipuli vocati sunt *Christiani*, & non amplius Judæi aut Israelitæ.

Sermocinatur hæc Christus illico post institutam Eucharistiam, ut diximus, & in institutione Eucharistiæ, ille dixerat *Hoc est novum Testamentum in sanguine meo*, atque illico dicit *Ego sum vitis vera*, &c. Hinc porro futura est Ecclesia sub administratione novi testamenti, & non sub Judaica veteris, atque hinc porro *Ego vera vitis* in quam inserendi omnes palmites Ecclesiæ, & non amplius in Vitem Israeliticam.

Ver. 3. Ἤδη ὑμεῖς καθαροί ἐστε.

Cum de vite & palmitibus ſit ſermo, videntur hæc verba alludere ad legem de עָרְלָה, *Orlah*, ſive de Præputio arboris nuper plantatæ, *Levit.* xix. 23. Per primum triennium, fructus erat tanquam non circumciſus, immundus, non comedendus: At vos ô palmites mei, jam mundi eſtis per verbum, idque jam per triennium à me vobis prædicatum.

Ver. 4. Μείνατε ἐν ἐμοί.

Vera quidem fixio & permanſio in Chriſto eſt per veram fidem: At nonne Chriſtus etiam ſpeciatim monet contra Apoſtaſiam ab Evangelio ad Judaiſmum, quæ ita tandem graſſabatur in Eccleſia?

Ver. 6. Ὡς τὸ κλῆμα.

Vid. *Ezeck.* xv. 1. Ubi ſic D. Kimchi, *O fili hominis, ego non interrogo te de vite quæ fert fructum, nam talis eſt æſtimanda, ſed de palmite* [הַזְּמוֹרָה] *qui eſt inter arbores ſylvæ, infrugifer, ſicut & illæ.* Ubi per זְמוֹרָה, quam redimus *Palmitem* [ut vulgo redditur] intelligenda eſt *Vitis agreſtis.* Et ſic R. Sol. in locum, *Ego non loquor,* inquit Deus, *de vite quæ eſt in vinea, & fert fructum, ſed de palmite vitis creſcentis in ſylvis.* Senſus ergo Prophetæ hic eſt, O fili hominis, quidnam erit lignum vitis præ omni ligno? Vitis, ſcilicet agreſtis, inter arbores ſylvæ, quæ infrugifera eſt, ſicut & illæ.

Et hic ſenſus ſalvatoris, Omnis palmes in me qui non fert fructum ejicitur, ut palmis vitis ſylveſtris, quæ ad omnia inutilis præter focum.

Eodem ſignificatu ego זְמוֹרָה, ſumſerim apud eundem prophetam, cap. viii. 17. וְהִנָּם שֹׁלְחִים אֶת הַזְּמוֹרָה אֶל אַפָּם. Ubi nota Maſoretica ſuper vocem אַפָּם. חד מן יח̈ מלין תיקון סופרים, *Quod hæc eſt una de octodecim vocibus, quæ corriguntur à Scribis*; & lectam volunt אַפִּי. Prolixum foret varias ſuper locum commentatorum ſententias recitare. Lxx. editionis *Romanæ,* Καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ὡς μυκτηρίζοντες. *Alexandrinæ,* Καὶ ἰδοὺ αὐτοὶ ἐκτείνουσιν τὸ κλῆμα ὡς μυκτηρίζοντες. Targ. מַיְתָן בַּהֲתָא לְאַפֵּיהוֹן.

Adducunt

Adducunt confusionem ad faciem suam: & variis modis Rabbini & alii. אפם, aut ut lectum volunt Masorethæ אפי, ego non per *Nares* reddiderim, sed per *Iram:* ut hic sit sensus, *Hi faciunt abominationes istas, replentes terram iniquitate, conversi sunt ad irritandum me: Et ecce mittunt palmitem* vitis sylvestris ad *iram meam*, vel ad *iram suam*, i. e. quam meruerunt.

Quasi dicat, Eodem modo quo addit quispiam lignum ad focum, palmitem vitis sylvestris ad ignem ut accendatur vehementius, sic & illi mittunt, & apponunt palmitem ad iram meam, vel ad iram suam quam meruerunt, ut excandescat acrius. Sequitur ergo, *Ergo & ego faciam in furore, non parcet oculus meus*, &c.

Ver. 12. Ἵνα ἀγαπᾶτε ἀλλήλους.

Hierof. Beracoth fol. 3. 3. *Unoquoque Sabbato addiderunt hanc benedictionem super Ephemeriam istam quæ functa officio suo, hebdomada elapsa, jam exiit. Ille qui hanc domum habitat, plantet inter vos* אחוה אהבה שלום ריעות, *Fraternitatem, dilectionem, pacem, amicitiam.*

Sæpius repetit salvator hoc mandatum, *Diligite invicem:* & *Novum præceptum* vocat, cap. xiii. 34. Nam traditiones antiquaverant mandatum de mutua dilectione, magna ex parte: idque præcipue per impia vota. Cujus aliquod specimen habes, Math. xv. 5. & plura in tractatu *Nedarim*. Vid. & Math. v. 43. *Odio habebis inimicum tuum:* obtinuit in scholis: & super istud præceptum, *Diliges proximum tuum sicut teipsum*, Charitativam hanc glossam habes in

Chetubb. fol. 37. 2. *Sotah* fol. 8. 2. *Diliges proximum sicut teipsum*, ברור לו מיתה יפה, *id est Decerne ei mortem facilem*, nempe cum morte mulctandus est per Synedrium.

Cum recognoscis frequentem iterationem hujus præcepti, *Diligite invicem*, recognosce & illud Matth. x. 34. *Non veni Pacem mittere sed gladium:* Et meditare horrendas istas seditiones & strages, quibus inundata atque obruta est gens ista, ipsa in se per dissidia cruenta & bella civilia sæviente, & clarius percipies necessitatem hujus præcepti, & veritatem istius sermonis, *Per hoc noscent omnes quod Discipuli mei estis si diligatis mutuo.*

Ver. 15.

Ver. 15. Ὑμᾶς δὲ εἴρηκα φίλους ὅτι πάντα, &c.

Sic de Abrahamo *Amico Dei*, Gen. xviii. 17, 18.

Ver. 16. Οὐχ' ὑμεῖς με ἐξελέξασθε.

Nam apud Judæos in more erat, ut diſcipuli eligerent ſibi magiſtrum.

Avoth cap. 1. hal. 6. *Joſua ben Perachiah dixit* עשה לך רב, *Acquire tibi magiſtrum, atque obtine tibi collegam.*

Ver. 22. Ἁμαρτίαν οὐκ εἶχον.

Sic etiam ver. 24. Utrobique eſt ſermo de peculiari iſto peccato, rejectione *Meſſiæ*. Si ego non iſta locutus fuiſſem, atque feciſſem, quibus plane demonſtravi me eſſe *Meſſiam*, illi rei non fuiſſent rejectionis mei. At cum hæc fecerim, ſatis patet eos ex mero odio mei patriſque ea actitare quæ actitant. Exponit ſalvator quodnam peccatum velit, Cap. xvi. 9.

CAP. XVI.

Ver. 2. Ἀποσυναγώγους ποιήσουσιν ὑμᾶς.

DE ejectione à tota Congregatione Iſraelis hoc eſſe intelligendum, eo facilius credo, quod ita à Judæis contra Samaritanos proceſſum noverim: quibus odioſi diſcipuli *Jeſu*, æque ac Samaritani, atque illos frequentiſſime כותים, *Cuthæos*, appellant æque ac hos.

Sic ex eccleſia ejectum, bonis ſuis ſpoliarunt, ut Ezr. x. 8. quod & fecerunt cum Shammatizato. *Moed Katon* fol. 81. 2. Unde quæri etiam poteſt, an Shammatizatio non ejecerit ex tota Congregatione: Et ſecundo quæri, An ejectus è tota Congregatione unquam fuerit readmiſſus. Notetur illud in

Avodah

Avodah Zarah fol. 7. 1. כולן שחוזרו בהן אין מקבלין אותן עולמית, *Neminem horum recidivantem recipiunt iterum in æternum.*

Docent Glossatores sermonem esse de plebeiis aut laicis qui, sibi aliquando normam religiosam assumentes, iterum retrogradiuntur. Non admittunt eos לחברות, in ordinem aut societatem istam iterum. An igitur recidivantes ab Evangelio ad Judaismum suum, admissi sunt rursus in Ecclesiam Judaicam, cum discesserant antea à Judaismo? Sed hæc obiter.

Erat revera duplex Epocha persecutionis Ecclesiæ Apostolicæ, ante Apostasiam scil. illam, de qua frequens mentio est post. De ista Apostasia prædixerat Salvator in tremenda illa parabola de spiritu immundo ejecto; at redeunte cum septem pejoribus. Et *sic erit*, inquit, *improbæ huic generationi*, Matth. XII. 45. Et vestigia ejus observare licet in unaquaque fere Apostolorum Epistola.

Jam ergo observetur illud II *Thessal.* II. 3. *Non adveniet Dies Domini*, Ἐὰν μὴ ἔλθῃ ἡ ἀποστασία πρῶτον, καὶ ἀποκαλυφθῇ ὁ ἄνθρωπος τῆς ἁμαρτίας. *Dies Domini* de quo agit, est cum adventurus Christus in vindicta & ultione sua contra Hierosolymam, & gentem Judaicam, de qua Phrasiologia dicturi sumus ad cap. XXI. 22. Diem illum præcessuræ erant *Apostasia* & revelatio *Hominis peccati*: quod & ex ipsa historia temporum demonstrari posset, si historicum ageremus aut Chronographum.

Cum itaque severa nimis & trux persecutio excitata fuerat ab Infidelibus Judæis ante istam Apostasiam, non parum aucta est post, & ab infidelibus, & Apostatis: quam distinctionem bene observare potes ex hoc commate.

Δόξει λατρείαν προσφέρειν τῷ Θεῷ.

Sic קנאין, *Zelotæ*, quorum mentio in *Sanhedr*. fol. 81. 2. קנאין פוגעין בו, *Zelotæ interimunt eum.* Gloss. *Hi sunt viri probi qui zelo afficiuntur in causa Dei.* Qui transgredientem propriis manibus immediate interfecerunt, non exspectato judicio Synedrii. Sic loco allegato: *Sacerdotem qui ministrat in immunditia non adducunt ad Synedrium, sed extrahunt ex atrio, & excerebrant sarmentis ligni* paratis ad fovendum focum in altari.

 Quantorum

Quantorum malorum, & effusionis sanguinis causa, potuerit esse prætextus talis Zeli erga Deum, facile est cuivis concipere, & dira exempla manifestarunt. Hinc toties illi aggressi lapidare salvatorem. Hinc conjurati quadraginta illi & plures contra *Paulum*. Et Zelotæ isti, quorum carnificina tam famosa in Judaica historia, ansam horrendæ suæ immanitatis arripuerunt primum ab hac licentia.

Ab istiusmodi nebulonibus parum in tuto esse potuerunt discipuli Christi: & revera tripliciter periclitabantur. I. A fulmine excommunicationis, unde illi bonis & opibus suis spoliati, Heb. x. 31. II. A sententia Synedrii, eos vel ad flagella damnante, vel ad necem. III. Ab hisce *Assysinis*, nam nomine hoc nimium in *Europa* noto, eos appellemus. *Assasini* & *Assasinatio* nobis profertur: *Assysini* Gul. Tyrio, quem, de nominis origine legere est opere pretium, de Bell. Sacro lib. 20. cap. 31.

Ver. 8. Ἐλέγξει τὸν κόσμον περὶ ἁμαρτίας, &c,

Absfuerat Spiritus Sanctus à populo, quoad dona sua Prophetica & extraordinaria, per quadringentos jam annos aut circiter: & cum jam redditus & effusus esset modo & mensura tam mirandis, non potuit non evincere *Jesum esse verum Messiam*, Filium Deum, qui Spiritum sic effuderat: & consequenter non potuit non redarguere mundum de peccato, quod in eum non crederet.

Ver. 10. Περὶ δικαιοσύνης δὲ, &c.

De *Justitia* Christi hoc intelligendum, nemo non prompte consenserit, At de quanam Justitia hic agitur, de Justitia ejus personali & inhærente, an de Justitia ejus communicata & justificante? De utraque.

I. Quod ascendit ad Patrem satis arguit *Justum* eum esse, & nullo omnino reatu teneri, quamvis ut reus condemnaretur ab hominibus.

II. Quod effudit Spiritum, arguit *meritum* Justitiæ suæ, aliter non potuerat Spiritum tali modo donasse,

Et de Justitia ejus Justificante hic agi præcipue, facile hoc

persuadere

persuadere potest, quod de ea tot & tanta celebrantur in Scriptura.

Esai. LVI. I. *Salus mea appropinquat, & Justitia mea ut reveletur.*

Dan. IX. 24. *Ut introducat Justitiam æternam.*

Hierem. XXIII. 6. *Hoc est nomen quo vocabitur, Jehovah Justitia nostra.* Et in Epistolis Apostolicis, præsertim vero Paulinis, celebratur hæc Justitia frequentissime, nobilissime: Et est quidem maximum & præcipuum subjectum doctrinæ Evangelicæ.

Vice plurium sumamus illud *Rom.* I. 17. *In Evangelio revelatur Justitia Dei, ἐκ πίστεως εἰς πίστιν, ex fide in fidem.* Quæ verba bene quidem commentari possunt in hanc clausulam & præcedentem.

I. Lex docet Fidem, nempe ut credamus in Deum. Sed Evangelium docet procedendum esse ἐκ πίστεως εἰς πίστιν: nempe à fide in Deum, ad fidem in Christum. Nam vera & salvifica fides, non est mera & nuda innixio immediate in Deum, qualem fidem profitentur Judæi, sed fides in Deo, mediante fide in Christo.

II. In lege revelatur Justitia Dei *damnans*, In Evangelio Justitia *Justificans.* Et hoc est magnum Evangelii mysterium, Quod peccatores Justificantur, non solum per gratiam & misericordiam divinam, sed & per Justitiam divinam, per Justitiam scil. Christi, qui est *Jehovah*, & qui est *Justitia nostra.*

Et Spiritus veritatis cum advenit, redarguit & erudiit mundum in duobus hisce magnis fidei articulis, in quibus toto cœlo erratur à Judæis. Nempe de vera & salvifica fide, fide scil. in Christo, & de vero modo & formali causa justificationis, per Justitiam scil. Christi.

At quomodo formatur argumentum? *Ego eo ad Patrem*, ergo evincatur mundus de Justitia mea Justificante.

I. *Vado ad Patrem*, plus denotat quam *Vado in cœlum:* nam omnes salvati dicuntur ire in cœlum: sed per Phrasiologiam videtur Salvator hoc innuere. Perfecto opere, pro quo paragendo misit me Pater in mundum, jam ad eum redeo. Jam vero opus Christi paragendum pro Patre, erat varium, manifestatio Patris, Prædicatio Evangelii, Debellatio hostium Dei, Peccati, Mortis, Diaboli: Præcipuum vero, & à quo pende-

bant omnia reliqua, erat, ut persolveret Obedientiam vel Justitiam Obedientialem Deo; Creavit Deus Hominem ut obediret Creatori; Quod cum non faceret, sed à Diabolo seductus esset in inobedientiam, ubi jam tum gloria Dei? Triumphat Satanas, quod totum genus humanum in *Adamo*, contra Creatorem calcitrans, ei factum foret obediens, & castra sua sequeretur. Necesse ergo erat ut Christus in carne humana, veniret in mundum, ut vindicaret gloriam Dei, per solutionem obedientiæ, à genere humano debitæ, & dignæ Deo. Persolvit ergo obedientiam, quæ præponderavit inobedientiis omnium mortalium, imo dicam & Diabolorum, nam persolvit infinitam. Persolvit justitiam per quam peccatores justificandi, quæ æquipollebat justitiæ damnanti, nam persolvit infinitam. Hoc erat præcipuum & maximum opus peragendum à Christo pro patre, ut persolveret talem obedientiam & justitiam: & hæc Justitia est magnum & nobile thema, & subjectum doctrinæ Evangelicæ, Rom. I. 17. & de ea necessario & primario erudiendus erat mundus, & in gloriam justificantis, & in manifestationem veræ doctrinæ Justificationis. Jam ergo plane argui potuit de hac Justitia, ex hoc, quod Christus rediret ad patrem, quod facere non potuisset, nisi perfecto opere ad quod præstandum fuerat missus.

II. Non sine ratione additur, *Et vos me non videtis amplius*: i. e. quamvis vos mihi amicissimi, conjunctissimi, tamen præsentia mea non fruemini amplius, unde argui potest quod merito meo fruimini: præsertim vero cum vos videat mundus donis Spiritus mei ita locupletatos.

Ver. 11. Περὶ ᾗ κρίσεως ὅτι ὁ ἄρχων, &c.

Judicatum fuisse Diabolum bene notum, cum Salvator eum devicerit per obedientiam mortis suæ, Heb. II. 14. Atque indicium primum istius judicii & victoriæ erat, cum Christus à mortuis resurgeret: proximum, cum Gentiles è carcere Satanæ liberaret, per Evangelium, eumque ipsum carceri manciparet, ut *Apoc.* xx. 1, 2. qui locus in hæc verba optime commentatur.

Utrumque arguit plane, Christum judicaturum totum mundum

dum, nempe omnes in ipſum non credentes, cum jam judicaverit Principem mundi. Atque hic in mentem revocaveris ſententiam Judæorum de Judicio ſub *Meſſia:* ipſum non omnino judicaturum Iſraelem, ſed Gentiles ſolum: imo Iſraelitas potius judicaturos Gentiles, quam ipſos eſſe judicandos: At qui judicavit Principem hujus mundi, authorem infidelitatis, judicabit etiam omnes infideles.

Ver. 12. Οὐ δύνασθε βαστάζειν ἄρτι.

Talia erant, inſtitutio Sabbati Chriſtiani, & abolitio Judaici [cujus rei rationem & fundamentum, reſurrectionem ſcil. Chriſti, adhuc non cognoverunt.] Rejectio gentis Judaicæ, cum illi expectarent regnum reſtituendum Iſraeli, Act. I. 6. Totalis antiquatio rerum Moſaicarum, Introductio omnium gentium, & alia pertinentia ad regnum Dei, Act. I. 3. Nam quamvis ille plane locutus fuerat de excidio Hieroſolymæ, Matth. xxiv. quæri tamen poteſt, an illi *rejectionem gentis* etiam intellexerint: an intellexerint omnia Moſaica obolenda, quamvis ille aliquid in rem talem obſcure inſinuaverat, &c.

Ver. 13. Ὅσα ἂν ἀκούσῃ λαλήσει.

Et mox, ἐκ τοῦ ἐμοῦ λήψεται, ver. 14. Dictum eſt primum ſecundum Dialectum & morem gentis, ut loquatur ad captum. אם שמעו אומרים, *Si audierunt, docent, Sanhed.* cap. 11. hal. 2. Ubi ſermo eſt de judice in Synedrio inferiori, conſulente ſuperiora Synedria: primum triumviralia, & *ſi illi audierunt docent:* ſin minus pergit ad ſupremum.

Poſterius concipi poteſt ſumptum ex *Eſai.* xi. 2. præſertim ſi λήψεται ſit idem quod יקח: ſi vero ſalvator ſenſum vocabuli protulerit per יקבל, & in eo etiam morem loquendi ſecutus eſt familiarem, & vulgo notum. Et videtur quod in hunc ſenſum inclinavit, quia non dicit λήψεται καὶ δώσει, ſed λήψεται καὶ ἀναγγελεῖ: quod Judæus intelligeret יקבל מן תלמודי, *Accipiet de doctrina*, aut inſtructione mea. Nam Spiritus miſſus eſt à filio inſtructor, ſicut filius à patre redemptor.

Ver. 16.

Ver. 26. Καὶ ὄψεσθέ με, ὅτι ἐγὼ ὑπάγω πρὸς τὸν πατέρα.

Non videbitis me quia vado ad patrem, & videbitis me quia vado ad Patrem: i. e. Non videbitis me perſonaliter, ſed videbitis me virtualiter aut operative. Non viderunt quidem eum, cum lateret in ſepulchro, at viderunt iterum cum reſurrexerat: ſed hoc ſenſu ego quæro an verba hæc ſint ſumenda, quanquam ſit veriſſimus, quia ſic durluſcule ſonaret, videbitis me *quia* vado ad Patrem: ſed intellexerim potius de aſcenſu ejus in cœlum, poſt quem non viderunt eum amplius, ſed viderunt tamen in influxu ſuo & largitione Spiritus. Quo congruunt optime iſta quæ ſequuntur, *In illo die non interrogabitis me quicquam* [prout jam interrogaturi eratis, ver. 19.] Petite à patre in nomine meo, atque ille omnia revelabit vobis de quibuſcunque petieritis.

Ver. 24. Ἕως ἄρτι οὐκ ᾐτήσατε οὐδὲν ἐν τῷ ὀνόματί μου.

Intelligi hæc de donis ſpiritus extraordinariis, & facilia ſunt omnia. Orarunt omnes fideles in nomine *Meſſiæ*, & cum hi *Jeſum* agnoſcerent *Meſſiam*, orarunt in nomine *Jeſu Meſſiæ*. At hucuſque nihil extraordinarium petierant in nomine *Jeſu*: non virtutem edendi miracula, non revelationem myſteriorum, & futurorum, non ſpiritum Prophetiæ, &c. nam non neceſſe iis adhuc erat hæc petere in ejus nomine, cum ipſe præſens foret qui hæc exhiberet pro eorum neceſſitate: aſt amodo, cum ille abſens, quodcunque horum petierint in nomine ejus, pater donabit. Commentatur optime in hæc verba illud Act. IV. 29, 30. Talia petite cum opus fuerit in nomine meo, & quodcunque petitis accipietis, ut gaudium veſtrum ſit plenum, cum videatis me etiam à vobis abſentem, tamen à vobis non abeſſe.

Illa quæ & hic, & alibi in ſermonibus Chriſti, Scholaſticam ventilationem ſubeunt, ſcholis relinquimus: & plurima omittimus, de quibus plurima dici poſſent, quia ab aliis jam ſunt dicta. Animi & penſi noſtri fuit pauca notare quæ vel non ab aliis notata, vel non ubique obvia. Memores tituli hujus opuſculi, *Horæ Hebraicæ & Talmudicæ*, in diſputationes Theologicas & Scholaſticas parcius exſpatiamur.

CAP.

CAP. XVIII.

Ver. 1. Πέραν τοῦ χειμάῤῥου τῶν Κέδρων.

LITIGATUR circa articulum pluralem τῶν, & circa accentum in Κέδρων: idque ſub hac notione, ne conciperetur relationem aliquam eſſe ad Cedros: quo conceptu deceptus eſt non nemo dum commentatur, *Dicitur torrens Cedron, id eſt Cedrorum ibi creſcentium.* Sic & Arabs hoc in loco, עבר ואדי אלארז, *Trans torrentem Cedri.* At II Sam. xv. 23. & I Reg. II. 37. retinet vocem קדרון.

Apud Talmudicos קדר ſignificat *ſtercus.*

Schabb. fol. 33.1. נפישי קטילי קדר מנפ׳חי כפן. Ubi gloſſa reddit קדר per נקבים, *Exoneratio alvi.* Aruch per רעי, *ſtercus*, & ſenſus clauſulæ eſt, *Plures moriuntur ex non congrua exoneratione ventris, quam ex fame.*

Non dixerim vocem קדר iſto ſenſu adhibitam fuiſſe in primæva denominatione torrentis *Kidron*: quin potius quod ſic dictus fuerit torrens ob *nigrorem*, aquis ſcilicet ejus fimo & cœno atratis: nam erat revera potius Cloaca urbis, quam fluviolus. At cum קדר in uſu eſſet etiam pro *ſtercore*, quod eſſe potuit, cum exararetur verſio Græca, forſan interpretes iſti, vocabulum iſtud Hebræum in Græcum tranſtulerunt, quod iis non infrequens, ita ut χειμάῤῥυ τῶν Κέδρων idem iis ſit quod נחל קדרון.

Ὅπου ἦν κῆπος.

Hortos & paradiſos circa urbem habuerunt magnates populi, etiam in monte Oliveto. Nam non erant horti intra urbem, *Bava kamah* cap. 7. ad fin.

Ioma fol. 58. 2. *Sanguis redundans poſt aſperſionem altaris interioris effunditur ad fundamentum occidentale altaris exterioris. Et ſanguis redundans ab altari exteriori, effunditur ad baſim ejus Auſtralem:*

ſtralem: & ſanguis iſte & ille concurrentes, deſcendebant per meatum ſubterraneum in torrentem Kidron. ונמכרין לגננין לזבל ומועלין בהן, *Et venditi ſunt hortulanis, ad ſtercorandum* hortos, *atque illi dato pretio utuntur iis.* Nam ſanguis qui fuerat ſemel in uſum ſacrum dicatus, non potuit adhiberi in uſum communem ſine tranſgreſſione: Hortulani igitur pro eo pecuniam numerarunt, qua coemeretur ſacrificium pro tranſgreſſione.

Ver. 3. Μετὰ φανῶν καὶ λαμπάδων.

Talmudicis באבוקות ולפידים. Quidnam autem אבוקות, Φανὸς, conjice ex

Succah fol. 51. 2. *Saltarunt* [in feſto Scenopegiæ] *manu tenentes* אבוקות של אור, *Faces ardentes.* Gloſſ. *Jactarunt faces in altum, & manibus iterum eas excipiebant: Erantque nonnulli eorum in hac facultate adeo periti, ut ſic agere poſſent cum quatuor, imo cum octo facibus, unam jactando, & aliam excipiendo.*

Ver. 10. Μάλχος.

Nomen inter eos uſitatiſſimum, *Malluch*, Nehem. x. 4. 27. Μάλχος ὁ Ἄραψ, *Joſeph. Antiq.* lib. 13. 9. Erat & hoc nomen diriſſimi iſtius Chriſtianiſmi hoſtis *Porphyrii*, itemque patris ejus ut *Luc. Holſten.* in vita Porphyrii: ubi & plures iſtius nominis recenſet.

Proſtraverat in terram verbo ſuo Chriſtus eos qui illum erant prehenſuri, ut de fuga diſcipulorum paciſceretur, & provideret, atque ut divinam ſuam potentiam demonſtraret. Reſurgentes illi eum aggrediuntur, *Judas* oſculatur, manus illi injiciunt, & tum *Petrus* ſtringit gladium, &c.

Ver. 13. Πρὸς Ἄνναν πρῶτον.

Nam erat ille *ſocer Caiaphæ*, atque erat pariter סגן הכהנים, *Sagan ſacerdotum*, Luc. III. 2. סגן כהניא, Targ. in II Reg. xxiii. 4. Jam vero *Sagan* erat idem cum הממונה, *Præfecto*, de quo tam frequens mentio apud magiſtros.

Ioma

Ioma cap. 3. hal. 1. אמר להם הממונה, *Dicit iis Præfectus.* Gloss. ממונה הוא סגן, *Præfectus est Sagan.*

Sanhedr. fol. 19. 1. סגן היינו ממונה, *Sagan idem est qui Præfectus.*

Frequentissima est mentio apud Talmudicos *R. Ananiæ* סגן הכהנים, *Sagan sacerdotum*, ut *Ioma* fol. 8. 2. *Shekalim* cap. 6. hal. 1, &c. Periit ille in obsidione urbis cum *Rabban Simeone*, & *Ismaele*, *Tsemach David*, & *Juchasin* fol. 57. Verum illum ego suspicarer potius fuisse acrem istum judicem Pauli Act. xxiii. quam *Annam* hunc nostrum.

Quare autem ducerent Christum ii, qui eum prehenderant, ad *Annam Sagan*, prius quam ad *Caiapham* Pontificem, Rationem unam reddit Evangelista, nempe quia erat socer *Caiaphæ*, sub qua & alia concludi potest, nempe quod grandævior foret, & majoris experientiæ, & peritior in lege : Nam erant aliquando summi Pontifices, qui erant indoctissimi, quod colligi potest ex suppositione ista in

Ioma cap. 1. hal. 6. *Si Pontifex maximus sit sapiens exponit, sin minus exponunt ei : Si assuetus ille lectioni, ipse legit, sin minus legunt coram eo.*

At vero *Sagan Sacerdotum*, necesse erat ut esset doctior, utpote qui curaret de rebus templi & ministerii, quique assidue isti penso incumberet & præsens foret, cum summus Pontifex rarius præsens foret, atque in istis rebus versaretur.

Juchas. & *Aruch*, לא היה ממונה לכהונה גדולה עד שנעשה סגן, *Non erat rite promotus quispiam ad Pontificatum nisi antea fuerat Sagan.* Caute scilicet proviso, ut in Saganatu experientiam in legibus & ritibus lucraretur, unde aptior evaderet Pontificatui. Verum cum crearentur Pontifices, non tam propter merita, quam per ambitionem & pecuniam, indoctissimi nonnunquam gradum istum ascenderunt. Et nonne tu de isto grege O *Caiapha?*

Videntur ergo Jesum ducere primum ad *Annam*, ut consilio ejus dirigeretur *Caiaphas*, atque duce eo in isto negotio procederet, ipse forsan non omnium mortalium doctissimus. Et ignosce mihi O Pontifex, si ego sententiam istam tuam, *Præstat ut unus moriatur pro populo, potius quam pereat totus populus*, prudentiæ & gravitati tuæ non ascribam, quin potius ferociæ & te-

 meritati,

meritati, quamvis in proprium finem, te inscio, eam direxeri spiritus sanctus.

Aliam rationem quare Christus primum ductus ad *Annam* exhibebimus postea.

Ὃς ἦν ἀρχιερεὺς τοῦ ἐνιαυτοῦ ἐκείνου.

Si glossa ista quam exhibuimus super eadem verba, cap. xi. 51. heic non quadrabit, ea congruitate qua illic, adjice & hanc, quæ bene quadrabit utrobique. Nempe quod tanta foret vicissitudo in summo Pontificatu, novo Pontifice annuatim fere introducto, ut non absque aliqua necessitate esset, peculiarem istam circumstantiam memorare, *Caiaphas erat Pontifex istius anni.*

Ioma fol. 9. 1. *In templo secundo, quod stetit tantum* 420 *annis, ministrarunt plures quam trecenti Pontifices. De his* 420 *annis deme* 40 *annos quibus ministravit Simeon Justus: &* 80 *quibus ministravit Jochanan, &* 10 *quibus Ismael ben Phabi, & ut dicitur* 11 *quibus Eleazar ben Harsom, & tum computa, & quisquam Pontifex, non complevit annum suum.*

De hoc numero Pontificum diminuitur plurimum in *Vajicra rabba* fol. 189. 1. *In templo primo, quoniam in eo ministrarunt in veritate, ministrarunt tantum octodecim Pontifices, pater & filius & nepos successive. At sub Templo secundo, cum Pontificatum pecunia obtinerent,* [*sunt etiam qui dicunt quod alter alterum incantationibus interemerunt*] *ministrarunt octoginta Pontifices: sunt qui dicunt Octoginta unus; Alii Octoginta duo; Alii Octoginta quatuor. Inter eos Simeon Justus ministravit* 40 *annis. At cum Pontificatum coemerent nummo, abbreviati sunt anni eorum. Historia est de quodam qui misit per filium suum duos modios argenti* [ad coemendum Pontificatum.] *atque modii ipsi erant argentei. Et prostitit alius, & misit per filium suum duos modios auri, atque ipsi modii erant aurei.*

De discrepantia numerorum non disputabimus: Forsan numerant Gemaristæ cum summis Pontificibus, etiam *Saganim*, atque eos qui annuatim deputati sunt ut vicarii summi Pontificis, si quid immunditiei illi occurreret. Sunto 80 Pontifices aut circiter, tam frequentes erant immutationes in Pontificatu,

&

& successionum vicissitudines, ut Pontifex hujus anni, vix fuerit vel præcedentis vel subsequentis: quamvis quidem in *Caiapha* aliquantum aliter foret: Tamen hoc de illo non immerito additur ab Evangelista, vulgarem & communem statum Pontificatus tacite adnotante.

Ver. 15. Ἠκολούθει δὲ τῷ Ἰησοῦ Σίμων Πέτρος, &c.

Videtur nonnullis esse hic confusio aliqua ordinis historiæ: Intertexendum ergo hoc loco volunt versiculum 24. Ἀπέστειλεν οὖν αὐτὸν, &c. quippe quod ea quæ referuntur hinc porro, acta sunt in aula *Caiaphæ*, non in aula *Annæ*.

Ordinem hunc nostrum retinent Interpretes Syr. Arab. Vulg. & alii, Invertunt *Nonnus*, *Carthus*. Beza, atque eo referente *Cyrillus*, &c. Tacita quidem hoc in loco est transitio, & inusitatior trajectio verborum istorum in ver. 24. quarum nec hæc ratione sua caret, nec illa.

I. Observandum est illud Matth. XXVI. 56. Marc. XIV. 51. *Tunc discipuli omnes relicto eo fugerunt.* Et nonne in numero fugientium erat Petrus, ut & alter hic discipulus, cum *omnes* fugerent? Docet ergo transitio Evangelistæ, quod nec Petrus nec alter eum secuti sunt ad aulam *Annæ*: quin quod pro tempore, timiditate confusi erant, & absconditi: verum seipsos tandem recolligentes, prorepunt, & recipiunt se ad turbam jam ad aulam *Caiaphæ* tendentem: vel saltem ad aulam tendunt.

II. *Annas* non potuit judicialiter quicquid de Christo pronuntiare solus: nam cum disquirendum erat de discipulis & doctrina ejus, atque testes & pro & contra producendi, efflagitavit hæc res concessum Synedricum: Misit *igitur* eum ad *Caiapham* ubi & Synedrium. Et rejicit Evangelista mentionem istius missionis, usque dum mentionem habuerat de modo procedendi.

At quare & quo jure abest ipse *Annas* à Synedrio? Num processum rite est in Synedrio magno, si non adesset completus seniorum numerus septuaginta unius? Respondeat

Maimon. Sanhedr. cap. 3. *Non necesse est ut Concessus Septuaginta unius, sedeant omnes simul in loco suo in templo: at cum necessario congregandi sunt omnes, congregentur.* ובאשר העתות, *Ast*

 aliis

alii temporibus, si cui sit aliquod aliud negotium, exeat, & negotia sua peragat, & redeat. Et hoc cautum est, ne sint pauciores quam viginti tres semper considentes, dum durat Sessio. Si opus sit cuiquam exeundi, prospiciat an sint viginti tres de collegis suis adhuc considentes, si ita, exeat, sin minus, maneat usque dum intret alius. Rationem aliam absentiæ Annæ reddimus illico.

Ὁ δὲ μαθητὴς ἐκεῖνος ἦν γνωστὸς ἀρχιερεῖ.

Nonnus notum eum Pontifici supponit Ἰχθυοβόλου παρὰ τέχνης, *Ex arte sua piscatoria.* Alii aliunde ortam hanc notitiam opinantur. In qua re aliquid statuere foret audacius. A quacuncunque tandem causa processerit, oportunius inde potuerat iste discipulus ללמד עליו זכות defensorem Christi, ut testis, egisse propter istam notitiam. Nam

Sanhedr. fol. 32. 1. דיני נפשות פותחין לזכות ואין פותחין לחובה, *Ordiuntur judicia capitalia à parte defensoria, & non à parte accusatoria. Omnibus licuit pro parte defensoria agere, non omnibus licuit pro accusatoria.*

Ibid. fol 40. 1. *Incipiunt à parte defensoria. Unus testium dicit* יש לי ללמד עליו זכות, *Habeo quo eum defendam. Et scholaris aliquis dicit Habeo quo eum accusem* משתקין אותו, *Silentium ei indicunt. At scholariis aliquis dicit. Habeo quo eum defendam, ad seipsos eum evocant, atque inter se collocant, nec descendit ille inde per totum diem.*

Num sic processum cum salvatore? Num pro innocentia ejus manifestanda actum primum, & producti testes? Si ita, adsunt *Petrus* & discipulus alter, qui possunt pro eo testari: at negat *Petrus* se eum scire.

Ver. 18. Ὅτι ψῦχος ἦν.

Frigus erat, nam profunda nox erat, instante jam gallicinio. Et rationem hanc experientia sua doctus, reddit *Biddulphus* noster, qui Hierosolymis extitit tempore Paschali. *Nos sensimus ardorem*, inquit ille, *supra illum quam ordinarie percipimus in Anglia ipsa media æstate, unde miratus sum quomodo ita frigesceret Petrus. Ast intra paucos dies solutum est dubium. Nam decidunt*

rores

rores grandes, quibus à sole non adhuc arefactis, fit frigus, noctu præsertim, &c.

Imo ſupponunt traditionum patres, gelu & nives occurrere poſſe in tempore Paſchatis, in Canone iſto,

Maymon. Kiddush hodesh cap. 4. *Non intercalant annum* לא מפני שלג ולא מפני הצנה, *propter nivem aut propter gelu.*

Intercalatio anni reſpexit potiſſimum ſolennitatem Paſchalem : nempe ut per interjectionem menſis intercalati, matura eſſent omnia, atque apta iſti ſolennitati. Si, cum jam adveniret menſis *Niſan*, non matureſceret adhuc hordeum idoneum ad offerendum manipulum, interpoſuerunt menſem quem vocarunt *Adar ſecundum :* Item ſi viæ non erant adhuc aptatæ, ad itinerandum, ut populus non poſſet ad Hieroſolymas aſcendere : Si pontes fracti, ut non poſſent fluvios tranſire, interjecerunt menſem, ut cum, poſt iſtum menſem, *Niſan* jam intraret, parata eſſent omnia ad ſolennitatem Paſchalem requiſita. At ſi gelu aut nix foret, cum ordinario ſuo curſu introiturus eſſet *Niſan* , iſtius ergo non intercalabant omnino. Unde planum eſt occurriſſe nonnunquam gelu, aut nivem iſto tempore.

Ver. 21. Ἐπερώτησον τοὺς ἀκηκοότας.

Nonne Jeſus hic appellat jus & normam uſitatam ? nempe ut primum evocentur teſtes pro parte defenſoria. Saltem, audiendi primum erant tales : [at quiſnam audet *pro* eo teſtari ?] Dicitur *Matth.* xxvi. 59. quod Primarii ſacerdotes , & Seniores & totum Synedrium ἐζήτουν ψευδομαρτυρίαν κατὰ τοῦ Ἰησοῦ, *quærebant falſum teſtimonium contra Jeſum* , at num quærebant , quæſo , verum teſtimonium *pro* eo ? Et num cum falſis ſuis teſtibus egerunt pro more ? Severo & accurato examine eos explorantes, imo terrentes מאיימין, & gravi hortatu monentes ad veracitatem ? [quod ſecundum jus fieri oportuit , *Sanhed.* cap. 4.] De hac re ego plurimum dubito.

Ver. 28. Ἀλλ᾽ ἵνα φάγωσι τὸ Πάσχα.

I. Oſtendimus ad *Marc.* xiv. 12. comeſtionem agni Paſchalis, nunquam tralatam fuiſſe à veſpera diei decimi quarti jam

exeuntis

exeuntis: nec propter Sabbatum, imo nec propter immunditiam Congregationis: ita ut pluribus non opus sit ad confirmandum, Judæos ipso isto tempore, agnum suum comedisse quo & Christus. Hoc tantum adjiciamus. Supponatur eos domum *Pilati* introiisse, atque inde immunditiam contraxisse, ex tecto Ethnici, nonne immunditia ista æstimata fuit sub prædimento טבול יום? Si ita, tum lavere se potuerunt vespere, & mundi esse ad comedendum agnum Paschalem, si modo ille ista vespera comedendus: Ast eum comederant vespera antecedente.

II. Τὸ Πάσχα igitur hic apud Evangelistam nostrum, non agnum Paschalem denotat, sed *Chagigam* Paschalem: de qua hæc pauca observemus.

I. Deut. xvi. 2. וזבחת פסח, *Et sacrificabis Pascha Domino Deo tuo oves & boves.* Ubi R. Sol. *Oves* [*sicut dicitur*, *De agnis aut hædis*: *Boves*] *pro Chagigah.* Et R. Bechai in locum. *Oves* לחיוב פסח, *In debitum Paschatis*, *Boves* לשלמי חגיגה, *in sacrificia Chagigæ.* Sic & R. Nachmanid. *Boves* לחוג חגיגה, *ad celebrationem Chagigæ.*

Pesachin fol. 70. 2. צאן זה פסח, *Oves pro Paschate*, בקר זו חגיגה, *Boves pro Chagigah.*

Gloss. ibi pag. 1. *Nonne Pascha est solum de agnis aut hædis?* Exod. xii. 5. *Si ita, quare dicitur* בקר, *Boves? Ad adæquandum omne quod adhibetur ad Pascha.* מה פסח דבר שהוא חובה. *Sicut Pascha* [i. e. agnus Paschalis] *est ex debito, & not fit nisi* מן החולין, *de pecoribus communibus* [i. e. nec de primogeniis nec decimis] *Ita & hoc* [de bobus] *est ex debito, & non nisi de communibus.*

Vid. II Paralip. xxx. 24, &c. & xxxv. 8, 9.

II. *Chagigah* erat pro lætitia & exhileratione: secundum illud in Deut. xvi. 14. *Et lætaberis in festo tuo*, &c. Atque inde sacrificia quæ in istum usum parata sunt, vocantur שלמי שמחה, *Sacrificia pacifica*, vel Eucharistica *hilaritatis.*

III. Proprium tempus adducendæ Chagigæ, erat dies decimus quintus.

Aruch in חג. *Edebant, bibebant & lætabantur, & sacrificium Chagigæ ad quod adducendum tenebantur die decimo quinto*, vel die festo, i. e. festi primo, &c.

Erat

Erat quidem cum adducerent *Chagigas* die decimo quarto, ſed hoc non adeo uſitatum, & ſub certis conditionibus, de quibus

Peſachin fol. 89. 2. *Quandonam adducunt Chagigam cum agno?* בזמן שהוא בא בחול בטהורה ובמועט, *Quando venit in die alio hebdomadis, & non Sabbato, quando in munditia, & quando in parvitate.* Poſtremam clauſulam explicet Gloſſa, reliquas nos poſtea.

במועט, *Id eſt ſi agnus ſit minus quam quod ſatisfaciat toti ſocietati tum parant Chagigam, & comedunt Chagigam primum, & deinde agnum*, &c.

Et ratio redditur à gloſſatore alio. *Nempe ut mediocriter ſatientur* ventres comedentium, antequam incipiant comedere de agno, nam ſi famelici aggrederentur agnum, corpore minutum, illi autem numero multi, periculum eſſet, ne oſſa frangerent, dum eſſurienter roderent.

Hujus & aliarum notionum ergo, reputant magiſtri *Chagigam* diei decimi quarti, multis numeris non adeo abſolutam, ac diei decimi quinti, quorum diſcuſſiones producere foret prolixius. Hæ ſufficiant.

Peſachin ubi ante, *R. Iſſai dicit Chagigah diei decimi quarti, non eſt de officio:* & aliquantum poſt,

R. Eliezer dicit, Per Sacrificia pacifica quæ mactant veſpere diei feſti [primi] *non fungitur quiſquam officio ſuo, vel quoad lætitiam, vel quoad Chagigam.*

Et jam redeamus ad verba Evangeliſtæ.

III. Dies decimus quintus erat cum renuerent patres Synedrii intrare Prætorium Pilati, ne polluerentur, quin quod comedere poſſent Paſcha; hoc eſt *Chagigam.*

I. Cum vulgo loquitur Evangeliſta cum eam vocat *Paſcha.*

Zevachin fol. 7. 2. *Scriptum eſt, Obſerva menſem Abib*, ועשית פסח, *ut facias Paſcha.* שיהו כל עשיותיו לשם פסח: *Ut ſint omnia quæ facis ſub nomine Paſchæ.*

Menachoth fol. 3. 1. עגל ופר ששחטן לשום פסח, *Vitulus & juvencus quem mactant nomine paſchatis*, vel pro paſchate. Nota illud, Vitulus eſt Paſcha, uti & agnus.

II. Seſe parant & aſtringunt hi ſeniores ad comedendam *Chagigam*, Paſchalem iſto die, quia dies inſequens erat Sabbatum:

tum: Nam *Chagigah* non pepulit Sabbatum.

Pesachin ubi ante. חגיגה אין דוחה את השבת, *Chagigah non pellit Sabbatum.* Atque inde illud quod protulimus ante, quod Sabbato non erat adducenda *Chagigah*, ut nec in causa immunditiei, quippe quod *Chagigah* & immundities quamvis pellerent Pascha, non tamen pepulerunt Sabbatum.

Ver. 31. Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα.

Num jocatur, aut iis irridet Pilatus cum dicit, *Accipite eum & secundum legem vestram judicate eum?* Non negandum est judicia capitalia adempta esse à Judæis quadraginta annis ante excisionem urbis, prout ipsi affirmant frequentissime: Ast unde ista ademptio? Vulgo recipitur, Romanos jam Judæorum dominos à Synedriis eorum abstulisse potestatem & licentiam judicandi in capitalibus: De qua quæstione fuse diximus ad Math. xxvi. 3. Pauca hic adjiciamus.

I. *Avodah Zara* fol. 8. 2. *Rabh Cahna dicit, Cum ægrotaret R. Ismael bar Jose, miserunt ad eum dicentes, Dic nobis O domine duo aut tria quæ aliquando dixisti nobis nomine patris tui. Dicit iis Centum & octoginta annis ante excidium templi, dominabatur regnum impium* [Romanum] *Israeli. Octoginta annis ante excidium templi* גזרו טומאה על ארץ העמים, *determinarunt* [patres traditionum] *de immunditia terræ Ethnicorum, & circa vasa vitrea. Quadraginta annis ante excidium templi migravit Synedrium, & sedit in tabernis. Quid sibi vult hæc traditio? Rabh Isaac bar Abdimi dicit, Non judicarunt* דיני קנסות, *Judicia mulctativa.*

Gloss. *Talia erant judicia, de mulctando inferentem vim, & allicientem virginem, & circa pretium servi——— Cum ergo non sederunt in conclavi Gazith, non judicarunt de iis, & sic cessarunt judicia ista mulctativa.*

Sic perit pars una judiciariæ potestatis; non per Romanos abrepta, sed quasi è manibus decidens ipsius Synedrii. Nec à Romanis abrepta ab iis est potestas judicandi in capitalibus, sed ipsi per oscitantiam & stolidam suam lenitatem eam amiserunt: Nam sic pergit Gemara.

Dicit Rabh Nachman bar Isaac, Ne dicat quod non judicarunt judicia mulctativa, sed quod non judicarunt judicia capitalia. Atque unde

unde hoc? כיון דחוו דנפישי להו רוצחין ולא יכלי למידן, *Cum viderent quod ita multiplicarentur homicidæ ut non possent eos judicare, dixerunt Præstat nobis, ut migremus è loco ad locum* כי היכי דלא לחייב, *Nam quomodo possumus* [hic sedentes, & non punientes eos] *reatum non nobis contrahere?*

Obligatos se existimabant ad puniendum homicidas dum sederent in conclavi Gazith שהמקום גורם, *nam ipse locus restrinxit:* verba sunt Gemaristarum: super quæ gloss. *Conclave Gazith erat ex dimidia parte intra sanctum, ex dimidia, extra: & ratio erat quia requisitum erat, ut Synedrium sederet prope divinam majestatem. Atque hinc est quod dicunt, quicunque instituit judicem non idoneum, est ac si plantaret lucum juxta altare Domini, sicut scriptum est, Judices & officiarios statues tibi, atque illico sequitur. Non plantabis tibi lucum juxta altare Domini*, Deut. XVI. 18. 21. *Migrarunt igitur è Gazith & sederunt in Tabernis: Nam quamvis Tabernæ forent in monte templi, ast illic non sederunt tam prope divinam majestatem ac in conclavi Gazith.*

Rem totam ordine compingamus.

I. Stolidissima erat lenitas Synedrii circa judicia capitalia, idque hac præcipue ratione, quia horrendum erat, morte plectere Israelitam. Vah ille est de semine Abrahami, de sanguine Israelis, nequaquam ille aspere tangendus!

Bava Mezia fol. 83. 2. *R. Eliezar b. R. Simeon, prehendit fures. Misit ad eum R. Joshua ben Korchah dicens* חמץ בן יין, *O acetum fili vini*; [i. e. ô fili nequaquam boni patris] *quousque tu tradis populum Dei nostri ad occisionem. Respondit ille* מכלה קוצים מן הכרם, *Ego eradico sentes è vinea. Cui alter, Veniat ipse Dominus vineæ, atque ipse eradicet.* Nota, Fures Israelitici sunt populus dei, oh noli tangere, sed refer eos ad judicium Dei. Et

Fol. 84. 1. Cum R. Ismael b. R. Jose constitueretur magistratus à rege, *occurrit tale quid ei, nam reprehendit eum ipse Elias, dicens, Quousque tu tradis populum Dei nostri ad occisionem?*

Hinc illud quod & adduximus alibi

Maccoth fol. 7. 1. *Synedrium à quo vel unus morte plectitur intra septennium vocatur Destructorium. R. Eliazar ben Azariah dicit Imo, à quo vel unus intra septuaginta annos.*

II. Nemo non prompte conceperit ex fatua hac lenitate,

 &

& laxatione habenarum judicii, crescere velle numerum latronum homicidarum, atque omnimodæ nequitiæ: crevitque eo usq; ut nec posset, nec auderet Synedrium, sicut oportuit, de hisce flagitiis animadvertere. Silent leges inter scelera, & de justitia punitiva adeo est conclamatum, ut nec de homicidiis incertis habeatur scrutinium, nec de certis judicium.

Sotah fol. 47. 1. *Ex quo multiplicati sunt homicidæ, cessavit decapitatio vaccæ:* & loco ante citato in

Avodah fol. 8. 2. *Cum viderent quod adeo multiplicati erant homicidæ ut non possent eos judicare, dixerunt, Discedamus*, &c.

Sic & in causa adulterii, quod & observavimus ad cap. VIII. Maimon. in Sotah cap. 3. *Ex quo multiplicati sunt adulteri palam sub templo secundo, dissolvit Synedrium probationem adulteræ, per aquas amaras*, &c.

Non magis itaque ablata sunt judicia capitalia à Synedrio per Romanos, quam ablata est decapitatio vaccæ per Romanos, aut oblata exploratio uxoris suspectæ per Romanos: quod nemo dixerit. Quinimo

III. Cum viderent patres Synedrii inane esse contendere contra illuviem, & inundationem maleficiorum ingruentium & grassantium, & quod contra ea authoritate sua valere non possent, nec prout æquum erat judicare, determinant de non judicando: & cum se astrictos opinarentur ab ipsa majestate loci, dum considerent in *Conclavi Gazith* [in ipso atrio Israelis coram altari] ad judicandum secundum authoritatem loci, jam vero ita facere non possent ob superbientes nequitias, excusserunt se è Conclavi isto, & recesserunt in tabernas in Atrio Gentium, & exinde in loca alia, de quibus mentio in *Rosh hashanah* fol. 31. 1.

IV. An redierint unquam ad conclave Gazith si quæritur, Affirmativum tuetur glossa in

Avodah Zarah fol. 8. 2. *Cum pro tempore viderent necessarium esse, contulerunt se ad istud conclave.* Eadem habet etiam in *Chetubb.* fol. 30. 1. Super hanc traditionem

Traditio R. Chaiæ, A die quo excisum est templum, quamvis cessarit Synedrium, tamen non cessarunt quatuor mortes [quæ erant à Synedrio infligendæ.] *Nam qui reus erat lapidationis, aut ille decidit de tecto, aut bestia aliqua eum dilaceravit, Qui reus erat combustionis,*

combustionis, aut cecidit in aliquod incendium, aut serpens aliquis eum momordit; qui reus occisionis [per gladium] *aut traditus est regno Ethnico, aut latrones invaserunt eum, Qui reus strangulationis, aut submersus est in aliquo fluvio, aut suffocatus est angina.*

Objicitur, Quare dicitur *à die quo excisum est templum*, & non dicitur *Quadraginta annis ante excidium templi?* Respondet Gloss. *Aliquando pro necessitate temporis, rediit Synedrium ad Conclave Gazith*, &c. Ast excipit ומשום דיני נפשות ברציחה לא היו חוזרין לעולם, *Verum ad judicia capitalia in causa homicidii, redierunt nunquam: Nam ratio migrationis erat propter homicidia, quia viderunt quod multiplicati fuerunt homicidæ*, &c.

V. Dum non sederet Synedrium magnum in conclavi *Gazith* extincta sunt judicia de capite in omnibus aliis Synedriis.

Gloss. una: *Non judicarunt de capitalibus in Synedriis inferioribus in aliqua civitate, nisi dum sederet Synedrium magnum in conclavi Gazith.*

Alia: *Quo tempore sedit Synedrium magnum in loco suo, ut oportuit, juxta altare, tunc judices constitues in omnibus portis tuis, ad judicandum in capitalibus, at cum recessit Synedrium magnum cessarunt omnia judicia capitalia.*

VI. Migravit Synedrium à *Gazith*, ut vidimus, quadraginta annis ante excidium urbis: atque ipsissimum idem est, quod dicitur, quod *Quadraginta annis ante excidium urbis ablata sunt judicia de capite:* & jam tu judica ô lector de ratione ablationis, quod Romani non in causa fuerint sed ipsi Judæi, atque ipsum Synedrium. Cum recederet illud à Conclavi *Gazith*, evanuerunt ista judicia, & cur recederet videmus plane, ipsis Judæis enarrantibus: Non disputabimus de initio horum 40 annorum [inchoaverim ego à sesquianno ante mortem salvatoris.] non alio referenda sunt verba præsentia Synedrii ad Pilatum, quam ad istam rationem de qua egimus: Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα. Et quare tandem ô Patres? Quia necessitate coacti recessimus à conclavi Gazith; ubi si non sedeamus, judicari de capitalibus non potest, vel à nobis, vel ab ullo alio Synedrio.

At quanam necessitate coacti? Quia ita multiplicati sunt homicidæ, at eo audaciæ creverunt, ut nec possimus nec audeamus de iis animadvertere, quod, si ibi sedeamus, ipsam majestas loci à nobis efflagitat.

Notandum est illud apud Evangelistas, quod cum noctu examen Christi habuerant in aula Caiaphæ, mane congregatum est totum Synedrium ut de morte ejus sententiam ferant: Ast ubinam illud? In Gazith absque dubio, si propriis Canonibus atque institutis adhæserint. *Eo se receperunt aliquando urgente necessitate*, ait Glossa ante citata, *excepta solum causa homicidii*, cujus reatus Jesus non postulabatur.

Aut esto, conventum & concessum ab iis fuisse in Tabernis, vel in loco aliquo alio [quod quidem cum traditione sua minime convenit] num veraciter, & ut res erat cum Pilato agunt, cum dicunt Ἡμῖν οὐκ ἔξεστιν ἀποκτεῖναι οὐδένα? Dixerat ille, *Accipite illum & secundum legem vestram judicate eum.* Judicavimus quidem, sed non possumus eum vel quemvis alium morte afficere. Num hæc revera vera? Unde igitur lapidatio protomartyris Stephani? Unde etiam lapidatio Ben Sarda in Lydda? Hierof. Sanhedr. fol. 25. 4. Vivicomburium filiæ sacerdotis scortantis? Bab. Sanhedr. fol. 52. 1. Juchas. fol. 51. 1.

Probabile est eos neminem ex quo migraverant à Gazith adhuc morte mulctasse, unde Pilato persuadere de ea re erat facilius. Saltem odium trucidationis Christi à se amoliri ambiunt quantum possunt, & turbam timentes si ipsi trucidarent evasionem hanc, quæ aliquo quidem colore veritatis non penitus caruit sibi quærunt, & pro voto iis succedit, divina providentia sic disponente, ut innuit Evangelista ver. 32. *Ut sermo Jesu impleretur quem dixerat significans qua morte erat moriturus:* Crucifixione scil. morte Romana.

Dum hæc cogito, subit illud, quo nihil in bestiæ Romanæ descriptione Apocalyptica notatu dignius. *Draco dedit potestatem suam bestiæ*, Apoc. XIII. 4. Non ita dixeris de imperio Assyriaco Babylonico aut quovis alio, nam non ita dicit scriptura. Et dictat ratio, & docet eventus aliquid patratum fuisse à Roma pro Dracone, quod non ab aliis imperiis: viz. Interemptionem filii Dei. Quam rem observare habemus quotiescunque clausulam istam symboli nostri recitamus *Passus est sub Pontio Pilato*; id est Interfectus est ab imperio Romano.

Ver. 37.

Ver. 37. Τί ἐστιν ἀλήθεια;

Dixerat Christus, *Ad hoc veni in mundum, ut testimonium perhibeam veritati.* Quasi dicat, Non negabo me esse regem sicut tu dicis, nam ad hoc veni in mundum, ut atteftarer veritati, occurrat quodcunque periculi occurrere potest. Cui Pilatus *Quid est veritas?* id est Quisnam est verus hujus rei status? Quod tu tam pauper dicas te regem; & dicas te regem, & tamen non de hoc mundo. Quænam est medulla, & verus sensus rei tam ænigmaticæ?

Aut esto quod Christus cum diceret, *ut attestarer veritati*, per *veritatem* intellexisse generaliter Evangelium, quærit Pilatus qualisnam illa veritas? At silet Evangelista, an ad istam quæstionem responderit Christus, an Pilatus responsum sit moratus.

CAP. XIX.

Ver. 2. Πλέξαντες στέφανον ἐξ ἀκανθῶν, &c.

INDICIUM indubitatum quod regnum ejus non de terra, cum coronetur tantum *Spinis & tribulis*, maledictione terræ, Gen. III. 18.

Purpuream vestem induerat ei Herodes, Luc. XXIII. 11. & milites coronam hanc addunt: atque illos etiam ei purpuream vestem induisse dicitur pariter, id est, nudato ante illo ut flagellaretur.

Ver. 13. Εἰς τόπον λεγόμενον λιθόστρωτον.

Quidnam est quod objiciatur, si dixerit quis quod Evangelista per hunc titulum intellexerit *Conclave Gazith*, ubi sedes Synedrii? Et quod cum Judæi nollent ire in Prætorium Pilati [& nonne tribunal ejus in Prætorio?] ipse iverit in Prætorium & tribunal eorum.

Refert

Refert Aristæas quod *Templum spectavit ad ortum, posterioribus ejus ad occasum tendentibus,* τὸ δὲ πᾶν ἔδαφος λιθόστρωτον καθέστηκε, *& totum pavimentum erat lapidibus constratum:* cui attestantur Talmudici, & speciatim de pavimento, *Josephus* memorabili historia.

De excid. lib. 6. cap. 7. *Julianus* quidam in exercitu *Titi* Centurio, Judæos in atrio templi stupenda audacia & strenuitate prosequens & occidens, habens autem in calceis suis clavos frequentes & acutos fixos, ὥσπερ τῶν ἄλλων στρατιωτῶν ἕκαστος, *prout habuit miles unusquisque,* καὶ κατὰ λιθοστρώτου τρέχων, *per pavimentum lapidibus constratum currens, labitur & cadit supinus,* &c.

At nonne *Conclave Gazith*, habuit pavimentum lapidibus stratum modo accuratiori & nobiliori? Unde aliter ejus nomen?

Dictum est לשכת גזית, *Conclave Gazith,* inquit Aruch, *quia structum fuit lapidibus dolatis.* Nonne & ita etiam reliqua conclavia?

In *Bava Mezia* fol. 117. 2. & *Bathra* fol. 2. 1. distinguunt inter גויל, & גזית, & כפיסין, & לבינין, *Lapides rudes, & dolatos, & semilateres, & lateres.* Jam ergo cum plurima fuerint conclavia circum atria, num illa ex lapidibus rudibus, aut lateribus structa, hoc autem solum ex lapidibus dolatis? Magis uniformis procul omni dubio erat tota structura. Et tum probabilorem rationem vix excogitaveris quare locus iste præ omnibus aliis dictus fuerit *Gazith,* quam à pavimento lapidibus dolatis strato modo accuratiori. Quidnam igitur vetat quo minus per Λιθόστρωτον hoc in loco intelligatur iste locus?

Object. Conclave *Gazith* erat in loco sancto, & non licitum *Pilato* Ethnico illuc ingredi.

Resp. I. At si per vim vellet quis restiterit?

II. Quæro an ille non potuerit in *Conclavi Gazith* sedere, & tamen non esse extra limites *Atrii Gentium*, in quod ingredi licuit Gentili. Pars quidem dimidia istius conclavis erat in atrio Israelis, ast in ista parte ipsi patres Synedrii non sederunt, quia non licitum erat cuiquam in isto atrio sedere nisi regi soli. Dimidia autem altera pars in qua sederunt, erat in *Chel*, & protensa ut videtur ulterius in atrium gentium. Nam si חיל, vel intermurali foret latitudine decem tantum cubitorum, ut *Middoth* cap. 2. hal. 3. arctum & contractum

nimis

nimis erat illud spatium, ad sessionem Septuaginta virorum, si conclave non extenderit se aliquantum in Atrium Gentium.

Ἐβραϊστὶ δὲ Γαββαθᾶ.

Syrus reddit per גפיפתא, id est Περίβολον. Quod quidem ad sensum nostrum potest accommodari, nam חיל, *Chel,* in qua pars hujus Conclavis erat Περίβολος ambiens omnia atria, excepto isto Gentium.

An vero Γαββαθᾶ reddit Λιθόστρωτον Hebraice? גב, *Gab,* inter alia significare *superficiem,* non opus est probatione: Pavimentum autem & superficies soli bene possunt converti, ubicunque est pavimentum: Et prout Conclave istud dictum est singularius *Gazith* Propter pavimentum, lingua veteri Hebræorum, sic etiam bene dici potuit גבא, & גבתא eodem respectu, lingua præsenti Judæorum. Et notetur illud *Hierof. Sanhedr.* fol. 18. 3. זקנים שהיו יושבין על גב מעלה בהר הבית: Quid si redderem *Seniores qui sedent super Gab supremum in monte Templi.* Sed non contendimus.

Ver. 14. Ἦν δὲ παρασκευὴ τοῦ Πάσχα.

Id est *Præparatio Chagigæ:* de qua diximus ad Cap. xviii. 28. & fusius ad Marc. xiv. 12. ubi etiam diximus de verbis sequentibus Ὥρα δὲ ὡσεὶ ἕκτη.

Ver. 20. Ἐβραϊστί.

Id est lingua Transeuphratensium vel Chaldaica, ut notavimus ad Cap. v.

Ver. 22. Ὃ γέγραφα γέγραφα.

Usitatissima talis Phrasiologia etiam apud magistros.

Chetubb. fol. 96. 1. *Vidua si prehendat*, vel occupet *bona mobilia* mariti sui defuncti in alimoniam suam מה שתפסה תפסה, *Illud quod prehendit prehendit.* Id est Hoc quod fecit stat & obtinet, & bona ista mobilia ei cedent.

Menachoth fol. 3. 1. *Si quis dicat Obligo me ad offerendum oblationem de sartagine, offert autem de craticula, aut ad offerendum de craticula*

craticula & offert de sartagine מה שהביא הביא, *Illud quod obtulit, obtulit.* Id est, quod & ab iis frequentissime usitatum מה שעשוי עשוי, *Quod factum est, factum est*, & non est revocandum.

Jevamoth fol. 106. 2. *Sive sit discalceatio Leviri ante consputationem in ejus faciem, sive sit consputatio ante discalceationem* מה שעשוי עשוי, *Quod factum est, factum est*, & stat & obtinet.

Vaticineris velim Pilate cum Caiapha fere. *Quod scripsi* [JESUS NAZAR REX JUDÆORUM] *scripsi*, & stabit & obtinebit, nec alius Rex *Messias* ab iis obtinendus in æternum.

Ver. 23. Ἔλαβον τὰ ἱμάτια καὶ τὸν χιτῶνα, &c.

Per ἱμάτια intelligi videntur omnia ejus vestimenta, excepto pallio, vel veste exteriori, super quam quia inconsutilis erat, jecerunt sortes.

Targ. in *Psal.* xxii. 19. עלוי פתגי ירמון ערבין, *Super sindonem meam jecerunt sortes*; nam פתגא eidem est *Sindon*, Prov. xxxi. 24. סדין nempe ut convertitur cum טלית.

Matth. v. 40. Θέλοντί τὸν χιτῶνά σε λαβεῖν, ἄφες αὐτῷ καὶ τὸ ἱμάτιον. Id est, Ei qui vult auferre vestimentum tuum exterius, dimitte ei etiam interius.

Ver. 25. Εἱστήκεισαν δὲ παρὰ τῷ σταυρῷ.

Sic *Bava Mezia* fol. 83. 2. קם תותי זקיפה וקא בכי, *Stetit sub cruce* [vel sub patibulo] *& flevit.* Historia est de *R. Eliezero ben R. Simeon* qui jusserat iratus suspendi fullonem: לבתר דנח דעתיה, At cum ad sanam mentem rediret, defervescente jam ira, abiit post eum ut illum liberaret, at non potuit, nam illum suspenderant, Recitavit ergo illud, *Qui custodit os suum & linguam, custodit animam suam ab angustia. Stetit sub patibulo & flevit*, &c.

Μαρία ἡ τοῦ Κλωπᾶ.

Id est Uxor *Cleophæ*, vel *Alphæi.* Nam

I. Confer Marc. xv. 40. *Erant fœminæ spectantes è longinquo, inter quas erat Maria Magdalena, & Maria mater Jacobi parvi, & Jose.*

Jose. Jam vero sat notum est patrem *Jacobi parvi*, & *Jose* fuisse *Alphæum*, Matth. x. 3.

II. Occurrit nomen חלפי frequenter apud Talmudicos, flexile in lectione, vel in *Alphai*, vel in *Chleophi*.

Echah rabbathi fol. 79. 4. *R. Berechiah* וחלפי בר זיבד.

Midras Coheleth fol. 82. 4. *Dicunt R. Chaija & R. Achah* בשום ר' חלפיי.

Hieros. Nazir fol. 55. 3. *Rabbi* חילפיי, *interrogavit R. Jochanem*. *Beresh rabba* fol. 14. 4. א. ר' חלפאי.

Ver. 26. Γύναι ἰδὲ ὁ ὑιός σε.

I. *Maimon*. in אישות, cap. 18. אלמנה ניזונת מנכסי יורשין, *Vidua sustentatur de bonis hæredum* [defuncti] *quam diu vidua est, donec recipiat dotem suam*.

II. Defuncto *Josepho*, & jam moriente *Jesu*, non sunt hæredes, nec, ut probabile, opes, quibus *Maria* vidua sustentetur: in extremis igitur agens Christus de ea re curat: & quidem absque dubio curaverat antea. Nam vix concipiendum est, eum nunc primum de alimonia matris cum *Johanne* sermonem habuisse, quin quod antea promissionem de ea re ab illo acceperat. Atque inde amor iste quo illum præ aliis est prosecutus. Verba ergo ejus ad matrem *Mulier ecce filius tuus*, & vicissim ad Johannem *Ecce mater tua*, huc respiciunt, ac si dixisset, Hic ex hoc tempore, quo me filio tuo privata es, instar filii tui futurus est qui te alat: & sic vice versa ad *Johannem*.

Ver. 29. Σκεῦος ἦν ἔκειτο ὄξυς μεστόν.

Ast nonne hoc erat præter morem ut aceto repleretur, quin potius οἴνῳ ἐσμυρνισμένῳ, *vino myrrhato*, ut Marc. xv. 23?

Ex aliis Evangelistis liquet, Christo fuisse propinatum bis.

I. Antequam affigeretur cruci, Matth. xxvii. 33, 34. *Cum venissent in locum qui dicitur Golgatha, dederunt ei acetum bibendum cum felle mistum. Et crucifixerunt eum*, ver. 35.

Sic solitum cum damnatis à Synedrio: poculum nempe iis præbere, at vini, myrrha aut thure mysti, ut bibentes à se alienarentur, & insensibiliores fierent cruciatuum, & audaciores contra mortem.

Sanhedr. fol. 43. 1. *Prodeunti ad supplicium capitis* משקין אותו קורט של לבונה בכוס של יין, *Potum dant aliquid thuris in poculo vini.* Οἶνον ἐσμυρνισμένον, Marc. xv. 23. Atque hac dederunt ratione [ut immediate sequitur] כדי שתטרף דעתו, *Nempe ut turbaretur ejus intellectus.* Poculum Narcoticum, inebrians aut stupefaciens.

Vinum cum myrrha mistum inquit Marcus, at Matthæus *Acetum cum felle.* Forsan utrumque: Nam ut sequitur loco allegato

נשים יקרות שבירושלם היו מתנדבות ומביאות אותן,

Fœminæ generosæ in Hierosolyma, sponte sua adduxerunt tale poculum. Atque erant absque dubio in Hierosolyma fœminæ quæ huic officio erga Jesum non deessent: at ille, inquit Marcus, noluit bibere. Tum probabile est milites, vel aliquos de Judæis obtulisse ei poculum aceti, & fellis per ludibrium: de eo etiam respuit bibere. At esto fuisse unum tantum poculum idque de aceto & felle, ut bene conciliari possint duo Evangelistæ, observamus ad Matth. xxvii. 34.

II. Damnatis à Synedrio non opus erat ulteriori poculo, nam illi citissime interfecti, sitim non senserunt. At crucifixio diutissime damnatum detinuit sub tormine & cruciatu, & tormina & cruciatus sitim provocarunt. Ita ut videatur positum fuisse vas aliquod juxta crucem, poculento aliquo aut aqua plænum, quo crucifixus sitim restinguere posset cum opus efflagitaret. An acetum erat de more apud Romanos, an ex ludibrio hac vice, non quærimus: Novit Christus acetum sibi dandum, cum diceret *sitio*, imo dixit *Sitio* ex proposito, ut daretur acetum in adimpletionem Prophetiæ.

Πλήσαντες σπόγγον ὄξους.

ספוג שבלע משקין: *Spongiam quæ absorbet potum:* Ut *Kelim* cap. 9. hal. 4. שפוג שבלע משקין טמאים, *Spongia quæ absorpsit liquores immundos, & ab extra est sicca, si decidat in furnum polluit,* &c.

Καὶ ὑσσώπῳ περιθέντες.

Matth. xxvii. 48. Περιθεὶς καλάμῳ: & sic Marcus.

I. Si

I. Si אזוב ſit *Hyſſopus*, ut ſuadere poteſt congruentia ſoni, habuit varias ſpecies.

Parah cap. 11. hal. 7. כל אזוב שיש לו שם לווי פסול, *Quæcunque hyſſopus habet nomen adjunctum*, vel Epitheton, *non eſt idonea*, ad aſperſionem immundi. Nam erat, ut ibidem ſequitur, אזוב יון, *Hyſſopus Græca.* אזוב כוחלות, *Hyſſopus fucata:* forſan coloris ſtibii, אזוב רומי, *Hyſſopus Romana.* אזוב מדברי, *Hyſſopus Agreſtis.*

II. Jam vero, quod Hyſſopus aliqua, in culmos creverit, cannarum aut calamorum inſtar patet partim ex illo quod immediate ſequitur, *halacah* proxime ſuccedente, ubi ſic diſtinguitur לקטו לאוכלין, & לקטו לעצים, *Colligit hyſſopum*, pro cibo, aut colligit pro ligno: & partim ex illo quod diſſeritur in

Succah fol. 13. 1. Ubi inter mentionem cannarum, calamorum, ſurculorum, quibus obtexerunt tentoriola ſua, ſtructa pro feſto tabernaculorum, memoratur אזוב, *Hyſſopus.*

Ver. 31. Ἦν γὰρ μεγάλη ἡ ἡμέρα ἐκείνου τοῦ Σαββάτου.

Nam, I. Erat Sabbatum. II. Erat dies quo comparuit populus in templo, ſecundum præceptum illud Exod. XXIII. 17. III. Erat dies quo oblatus eſt manipulus primitialis, ſecundum præceptum, Levit. XXIII. 11.

I. Die decimo quinto qui erat dies feſtus, & feſti primus, pararunt Hagigas ſuas quibus convivarentur pro lætitia feſti: & notandum illud in

Ioma fol. 20. *Unoquoque die decinerarunt altare in gallicinio: at in die Expiationis à media nocte.* וברגלים מאשמורת הראשונה, *Et in tribus feſtis à vigilia prima.* Et paulo poſt: *In tribus feſtis cum plurimi adeſſent Iſraelitæ, & plurima eſſent ſacrificia, decinerarunt altare à vigilia prima.* לא היתה קריאת גבר מגעת עד שהיתה עזרה מלאה מישראל, Nam *priuſquam foret Gallicinium, repletum eſt atrium Iſraelitis.* Non vereor enim reddere קריאת גבר, *Gallicinium*, quamvis in ipſiſſimo loco allegato diſputetur, an denotet *Gallicinium*, an proclamationem τοῦ *Sagan*, vel præfecti Templi: iſtam ſcil. de qua mentio

Ibid. fol. 28. 1. *Dicit iis præfectus, Ite & videte num appro-*

 pinquet

pinquet tempus mactandi victimas. Si adesset tempus, ille qui conspectum missus respondit, Lucessit, &c.

Si hoc sensu intelligenda esset Phrasiologia קריאת גבר, vides tamen populum congregatum in atrio ante lucem auroræ: at non dubito quin quod denotet *Gallicinium*, quod pluribus firmari posset si esset Locus. Et congregatio populi in atrium tam cito mane, diebus hisce festis, erat hac ratione: quia die primo festi offerenda erant innumera sacrificia pacifica [שלמים] pro *Hagigis*, & die secundo innumera etiam Holocausta pro comparitione.

Verum est non mactatas esse victimas ante lucem auroræ, ast ante mactationem, bene supponas pecudes mactandas subiisse examen ה *Mumcheh*, vel quorundam qui in istud munus deputati sunt, ut scrutarentur pecudes sacrificandas, an sine labe, atque altari idoneæ forent necne. Hinc conventum in atrio & adducta sacrificia tam cito mane. Et jam subeat animum tuum *Annas Sagan*, vel Præfectus. Nonne ille etiam in templo multo mane, ut de rebus ibi agendis provideat & curet? Recordare illud antea allatum, *Dicit eis Præfectus, Ite & videte, num sit tempus mactandi*, id est num appareat aurora. Atque hinc forsitan rationem colligas, cur *Annas* non fuerit cum reliquis in aula *Caiaphæ*, & cur ad eum adducatur Salvator antequam ad illos, quia negotia ejus in templo non permiserunt eum cum aliis sedere, & voluerunt *Jesum* coram eo sistere, antequam ille in templum concederet ad munus suum.

Cum afforet tempus, mactata sunt sacrificia ista destinata pro Hagigis: & illa de iis quæ pertinuerunt ad altare, aut ad sacerdotem, eo cesserunt, reliquum bestiæ cessit offerentibus, unde institutæ convivationes, & super eas lætitiæ & exhilerationes pro more festi.

Erat hæc Παρασκευὴ τοῦ Πάσχα, ver. 14. atque erat illud, Πάσχα istud cui se reservantes seniores Synedrii, noluerunt intrare Prætorium, Cap. xviii. 28.

II. Inclinanti in noctem die isto, exierint illi qui deputati erant à Synedrio ad demetendum manipulum primitialem.

Menachoth fol. 65. 1. *Deputati à Synedrio ad metendum, prodierunt* מערב יום טוב. *Vespera diei festi* [primi] *& constrinxerunt segetes in manipulos prope à terra ut messio esset facilis. Omnes urbes*

quæ

quæ in vicino erant, congregatæ eo erant, ut messio fieret majori cum pompa. Cum jam inciperet tenebrescere, dicit ille qui messurus, Sol occidit, & responsum est Bene: Sol occidit, & responsum est Bene; Falce hac, & illi, Bene: Falce hac, & illi Bene; In canistro hoc, & illi Bene: In canistro hoc, & illi, Bene. Et si Sabbatum foret, Dicit ille, Hoc Sabbato, & illi Bene: Hoc Sabbato, & illi, Bene; Metam, & illi Mete: Metam, & illi Mete: & sic ille ter hæc omnia, & responderunt illi ter ad omnia Bene, Bene, Bene. Atque omne hoc propter Baithusæos qui dixerunt, Non est messio manipuli exeunte die festo.

Circa illam ergo diei horam, quo sepultus est salvator, prodierunt ad hanc messionem, & cum ingressum jam esset Sabbatum messuerunt: nam hoc opus pepulit Sabbatum.

Ibid. fol. 63. 2. *R. Ananias Sagan sacerdotum dicit, Sabbato metebatur manipulus, in Seam tantum unam, & falce una, & in canistro uno, at die communi, in Seahs tres, falcibus tribus, & in canistris tribus. At sapientes dicunt, dies alii, & dies Sabbati, quoad hoc sunt pares*, &c.

III. Hac nocte pernoctandum erat in Hierosolyma, aut in tentoriis circa urbem fixis, intra limites Sabbaticos.

Mane iterum conventum in atrio multo mane ut die præcedente, & allata sacrificia pro comparitione populi coram Deo: & manipulus tempore suo oblatus: cujus oblationis ritus describitur in tractatu antea allegato. Sic in hunc diem coinciderunt tria solennia, Sabbatum, Manipulus, & ראיה Comparitio populi in atrio secundum mandatum Exod. xxiii.

Ver. 34. Λόγχῃ αὐτοῦ τὴν πλευρὰν ἔνυξε.

Arabs editionis *Erpenianæ*, addit vocabulum אלאימן, Fodit latus ejus *dextrum*. Veritus, ut videtur, ne res non videretur satis miraculosa, si effluxio sanguinis & aquæ supponeretur è latere sinistro, propter aquam illam quæ dicitur continere in Περικαρδίῳ: quo penetrato, naturaliter, ut concipitur, non effluere non potuit aqua cum sanguine. Ast mysterium sapuit hæc effluxio potius quàm naturam: & si præternaturale quid in ea non fuisset, vix credo Evangelistam, triplicatam illam asseverationem de veritate rei, adhibuisse velle, Καὶ ὁ ἑωρακὼς μεμαρτύρηκε, &c.

Ἐξῆλθεν

Ἐξῆλθεν αἷμα καὶ ὕδωρ.

Dicitur vulgo, quod effluxerunt duo Sacramenta novi fœderis: dicerem ego potius, quod emanavit Antytipus veteris.

I. Docet nos Apostolus, pactionem veteris fœderis fuisse *in sanguine & aqua,* Heb. IX. 19. *Moses accepit sanguinem vitulorum, & hœdorum cum aqua,* &c. De aqua quidem apud *Mosen* mentio nulla, Exod. XXIV. ast Apostolus ad Hebræos scribens, non loquitur absque authoritate sua, cui illi non potuerunt contradicere, Et aut labitur memoria mea, aut legi alicubi apud scriptores Hebræos, sed infœliciter excidit locus, quod cum mora aliqua interponenda erat inter mactationem victimæ, & sparsionem sanguinis super altare [qualis erat mora dum Moses legeret articulos fœderis.] commiscuerunt aquam cum sanguine, ne congelesceret aut coagularetur. At sufficit authoritas Apostoli dicentis, & docentis quod fœdus vetus pactum est *in sanguine & aqua:* cujus Antitypus clarissime hic elucet in pactione & consignatione novi: atque hinc est quod Evangelista tam ferventer veritatem hujus rei asseveret, nempe quia tam plane respondit typo, & demonstravit adimpletionem typi.

II. Præterire nullo modo possumus illud in *Shemoth rabba* fol. 122. 1. *Et percussit petram* ויזובו מים, *Et effluxerunt aqua,* Psal. LXXVIII. 20. ואין יזובו אלא לשון דם, *At vox* יזובו, *nihil aliud denotat quam sanguinem, sicut dicitur* אשה כי יזוב זוב דמה, *Fœmina cujus fluxerit fluxus sanguinis,* Lev. XV. 20. *Percussit ergo Moses petram bis, & produxit primo sanguinem, & postea aquam.*

Petra erat Christus, I Cor. x. 4. Et Confer hæc duo: Percussit Moses petram, & effluxit sanguis & aqua, dicit Judæus. Percussit miles lancea Christum, & effluxit sanguis & aqua, dicit Evangelista.

Asseverationem suam concludit ille, Ἵνα ὑμεῖς πιστεύσητε: Non sine pondere est, quod vulgo observatur, nempe per hanc effluxionem sanguinis & aquæ è latere Christi, plenam fidem fieri mortis ejus rupto περικαρδίῳ: at vix arbitror Evangelistam eo in clausula ista respexisse: nam num hoc voluit, Ille qui vidit testatur & scit se vera dicere, ut vos credatis Jesum esse revera mortuum?

mortuum? Non opus habuit iſta res tam ardenti aſſeveratione. Sed aliquid aliud abſque dubio innuitur, nempe ut vos credatis hunc eſſe verum ſanguinem fœderis qui ita reſpondet typo in pactione fœderis primi. Nec arbitror ego aquam quæ effluxit ipſam ſolum fuiſſe quam continuit περικάρδιον, ſed ſupernaturale quid in hac re fuiſſe.

Ver. 36. Ὀστοῦν οὐ συντριβήσεται αὐτοῦ.

Referri hæc poſſent ad Pſal. xxxiv. 20. ſed uſitatius referuntur ab interpretibus ad legem iſtam de agno Paſchali, Exod. xii. 46. Nam *Chriſtus eſt Paſcha noſtrum*, I Cor. v. 7.

Peſachin fol. 84. 1. *Si quis fregerit os Paſchatis, vapulet quadraginta plagis.*

Ibid. fol. 83. 1. *Oſſa, nervi, & quod reſtat de carne, comburantur die decimo ſexto. Si vero inciderit Sabbatum in diem decimum ſextum* [quod hoc anno quo Chriſtus crucifixus, evenit] *tum comburantur die decimo ſeptimo: nam non pellunt Sabbatum, nec diem feſtum.*

Ver. 37. Ὄψονται εἰς ὃν ἐξεκέντησαν.

Obſervatur ab omnibus ut varietur verſio Græcorum interpretum in Loco *Zachariæ*, unde hæc deſumuntur. Nam illi Ἐπιβλέψονται πρός με ἀνθ᾽ ὧν κατωρχήσαντο, *Et aſpicient in me pro eo quod inſultaverunt*. Sic editio Romana, & non aliter aliæ nonnullæ. Unde

Quæritur, an Interpretes ita verterint, an non hæc fuerit interpolatio.

Ut omittamus teſtimonia veterum qui LXX interpretibus eam aſcribunt, obſervemus hæc duo.

I. Non inuſitatum eſſe Græcis interpretibus, in interpretatione ſua, favere aliquando traditionibus Judaicis, aliquando communi interpretationi gentis: Utriuſque rei non deſunt exempla frequentia: cum poſteriori nobis jam res eſt, cujus pauca hæc exempla habe vice plurium.

Quare tandem iis ſunt *Caphtorim* Καππάδοκες, & *Caphtor* Καππαδοκία, Deut. II. 23? niſi quod *Peluſiotæ*, & *Peluſium* vulgo à Judæis ita vocarentur.

Quis

Quis dixerit quanam ratione dicatur ab interpretibus de Eli, quod ἔκρινε τὸν Ἰσραὴλ εἴκοσι ἔτη, I Sam. iv. 18. cum in fonte sit *Quadraginta annis?* Nisi quod faveant communi commento gentis, quod per viginti annos post mortem *Samsonis*, metuerint Philistæi *Samsonem*, ac si ille adhuc viveret & Judicaret Israelem.

Hujus generis est illud quod reddunt בר per παιδείαν, Psal. II. 12. Et eadem ratione parum dubito adhibitam ab iis κατωρχήσαντο loco quem jam tractamus. Nam

II. Paraphrastes Chaldæus sic verba reddit יעלרי אטלטלו, *Rogabunt à facie mea quoniam translati sunt*. Quem, R. Sol. sic interpretatur. *Respicient ad lugendum, quoniam Gentiles transfixerunt quosdam ex iis, atque interfecerunt in captivitate sua.*

Quæ adeo conveniunt cum sensu versionis Græcæ, *Aspicient in me* [lugentes] *quoniam insultaverunt Gentiles in populum meum in captivitate sua*, ut non possim suspicari interpolationem in Græcis exemplaribus, quin credam potius κατωρχήσαντο esse ipsorum interpretum. A quibus Evangelista noster merito hic recedit.

Num cogitas figmentum de *Messia ben Joseph* [ad quem Talmudici in *Succah* fol. 52. 1. hæc verba *Zachariæ* applicant, ut & *Ab. Ezra* in locum] excogitatum fuisse cum cuderetur versio Græca? Si non, quod opinor, tum probabile est Paraphrasten Chaldæum, sensum eum reddidisse qui *tunc temporis* maxime obtinuit apud gentem, cum quo non male congruit, iste Græcorum: Interpretibus secundum vulgarem sensum gentis reddentibus, Legerunt ut videtur רקדו pro דקרו; nam res iis non insolita, cæcutire, vel serio, vel nuganter: vel ex instituto, vel ex pura lippitudine. Nec mirum si Evangelista ab iis hic recedat cum illi recesserint à vera lectione, quam retinent ipsi Judæi etiam contra seipsos. Vocem retinent, sed sensum abalienant. *Kimchius* præsertim quem vide in locum. Targumista modestius, quam vel ille vel Talmudici: at longe satis etiam ab animo Prophetæ, sed, ut videtur, non ab animo & sententia gentis super Prophetiam. Quam sententiam, secutos fuisse Græcos interpretes vix negaveris, si admiseris R. *Solomonem* pro ejus interprete.

CAP. XX.

Ver. 1. Τῇ δὲ μιᾷ τῶν Σαββάτων, &c.

ET percussit eos David מהנשף ועד הערב למחרתם, I Sam. xxx. 17. Lxx. Ἀπὸ ἑωσφόρου ἕως δείλης καὶ τῇ ἐπαύριον, *A lucifere usque ad vesperam & in crastina.* Vulg. *A vespera usque ad vesperam alterius diei.*

At Rabbini, in *Vajicra rabba* fol. 188. 3. *Quid sibi vult* למחרתם שתי לילות ויום אחד, *Duas noctes & diem unum.*

Kimchi : A vespera hujus diei, ad vesperam crastini, & tota illa vespera ad diluculum diei insequentis.

Computa spatium à sepultura Christi, ad ejus resurrectionem & congruunt tempora : & computa res ipsas. Isto spatio devicit David Amalekitas : Atque eodem spatio, devicit Christus Mortem, Orcum & Satanam.

Ver. 5. Καὶ παρακύψας, &c.

Intra speluncam stans, incurvat se ut despiciat in כוכין, locum ubi corpus positum, qui quatuor cubitis depressior & profundior erat, quam area speluncæ. De sepulchretis vide *Bava bathra* cap. 6. hal. ult. quem locum adduximus, atque explicavimus, *Centur. Chorograph.* cap. ult.

Ver. 12. Ἕνα πρὸς τῇ κεφαλῇ, καὶ ἕνα πρὸς τοῖς ποσίν.

Sic erant Cherubini ab utraque extremitate arcæ, Exod. xxv. 18, 19. De iis qui erant in Templo *Solomontæo*, II Paralip. III. 10. hoc non possumus non obiter notare ex *Bava bathra* fol. 99. 1. *Onkelos proselytus dicit* כרובים מעשה צעצועים, *Cherubini erant instar puerorum recedentium à magistro.*

Id est, Facie partim erga magistrum versa, partim erga viam qua illi perrecturi. Nam ut Gemaristæ, *Cum præstaret Israel voluntatem Dei, alter in alterius faciem respexerunt Cherubini, at vero cum non, tum respexerunt parietes.*

Nota *Onkelosium* commentantem in hunc locum libri Paralipomenων: vix credo super librum Targumizantem. *Targum* certe quod in manibus nostris jam est, reddit כרובין תריין עובד שושנו, *Cherubini bini erant opere liliaceo.*

Ver. 17. Μή μȣ ἅπτȣ, ȣ̓́πω γὰρ ἀναβέβηκα, &c.

Respiciunt hæc verba ista quæ dixerat ante de missione Paracleti, & quod suos non derelicturus erat ut orphanos, &c. Quo intentum fuisse animum Magdalenæ, cum pedes ejus amplexaretur, est probabile. At ille, Ascendendum mihi prius est ad patrem, quam ista vobis exhibeam quæ promisi: ne me ergo prehende & detine jam sub ista expectatione, sed ascensionem meam expecta potius: atque eadem refer fratribus meis in eorum solatium.

Ver. 23. Ἄν τινων ἀφῆτε τὰς ἁμαρτίας ἀφέωνται.

Donaverat iis antea potestatem *Ligandi & solvendi*, & jam novum aliquid largitur, quod non donaverat antea. Nam

I. Incongruum videtur, Christum uti velle actione tam insolita, & nova, qualis erat in eos insufflatio, ut eandem tantum iis donaret potestatem, quam donaverat ante.

II. Potestas *Ligandi & solvendi*, erat circa articulos & decisiones legis, hæc quam jam largitur est circa peccata hominum. Illa circa doctrinas, hæc circa personas.

Ut verba præsentia intelligamus, contexantur ista quæ dicuntur, Luc. xxiv. 46. *Ita scriptum est & ita oportuit Christum pati, & resurgere à mortuis tertio die. Et prædicari ejus nomine pœnitentiam, & remissionem peccatorum apud omnes Gentes, incipiendo ab Hierosolymis.* Quæ quidem verba protulit antequam hæc nostra proferret. Et nonne oriri ex iis Apostolis potuit hic scrupulus. Itane? Remissio peccatorum Hierosolymitanis, qui manus suas commacularunt sanguine ipsius *Messiæ?* Imo, inquit

inquit ille, *ſi quorum peccata vos remiſeritis, remittuntur.* Quo etiam ſpectant verba ejus in cruce, *Pater remitte iis,* &c. Luc. xxiii. 34. Et quonam tandem fundamento, qua fiducia potuerunt Apoſtoli remiſſionem peccatorum iis prædicare, qui Dominum ſuum, Dominum vitæ, tam nefarie & crudeliter trucidaverant, ſi non authoritate aliqua à Domino ſuo peculiariter de iſta re, iis commiſſa ?

Ἄν τινων κρατῆτε κεκράτηνται.

Præter negativum quod in his verbis includitur; i.e. *Si non remiſeritis non remittentur*, poſitivum aliquid etiam ſuperadditur. Conceditur nempe iis

I. Poteſtas feriendi rebelles, morte aut plaga aliqua corporali.

II. Poteſtas tradendi Satanæ.

Unde enim *Petro* authoritas feriendi tam ferali fulmine *Ananiam* & *Sapphiram* ? Unde *Paulo* excœcandi *Elymam* ? Et tradendi Satanæ *Hymenum* & *Alexandrum*, ſi non ex hoc diplomate ? Chriſtus ipſe tale quid nunquam exercuit: Morte aut plaga corporali, ne unum quidem afflixit unquam, ſed mortuos aliquos reſuſcitavit, & afflictos corpore ſanavit infinitos. A Satana quamplurimos eripuit & liberavit, ne unum unquam ei tradidit. Ut hæc ergo præſtarentur ab Apoſtolis, neceſſe erat ut ſingulari aliqua authoritate ab eo roborarentur: Quam ſi non in hiſce verbis, ubinam tandem invenies ? Cum dotat ergo eos tali authoritate & poteſtate, qualem ipſe nunquam exercuerat, non mirum ſi ſingularem & inuſitatiorem, donandi eam, modum adhibeat, in eos ſcilicet inſufflando.

Dum inter poteſtates jam collatas, numeramus poteſtatem *Tradendi Satanæ*, longiſſime abſumus ab iſta ſententia quæ *Tradere Satanæ* nihil aliud facit quam *Excommunicare*. Quidnam Phraſiologia iſta ſonuerit in auribus Judæorum diſce ex hoc exemplo.

Succah fol. 53. 1. הנהו תרתי כושאי דהוו דקיימי קמיה שלמה. *Duo iſti Cuſhitæ qui ſteterunt coram Solomone, Elihoreph & Abijah Scribæ, filii Shauſhæ. Die quodam vidit Solomon Angelum mo tis dolentem, & dixit ei Quid doles ? Reſpondit ille* דקא דבעו מנאי

הני תרתי כושאי דיתבי הכא, *Quia me obsecrant duo hi Cushitæ, ut hic maneant.* מסרינהו לשעיר, *Tradidit eos Solomon Diabolo, qui adduxit eos ad limites Luz, cumque jam pervenirent ad limites Luz moriebantur.*

Gloss. *Vocat eos Cushitas* [Ironice] *quia erant formosi.* Obsecrant me ut hic maneant. *Nam jam advenerat tempus mortis eorum: Verum non potuit Angelus mortis animas eorum abripere, quia de iis decretum erat quod non morerentur nisi in porta Luz. Tradidit eos Solomon* לשדים *Diabolis, nam ille regnavit super Diabolos, sicut scriptum est, Et sedit Solomon rex super solium Domini, Nam regnavit ille* על העליונין ועל התחתונין, *super superiora, & super inferiora.*

De potestate Solomonis super Dæmonia, loquitur & Josephus,

Ἀρχαιολογ. lib. 8. cap. 2. Παρέσχε δὲ αὐτῷ μαθεῖν ὁ Θεὸς, καὶ τὴν κατὰ τῶν δαιμόνων τέχνην, &c.

Fides utriusque historiæ esto penes authores. Nos ex priori hoc observamus, quod *Tradere Satanæ*, sensu Judæorum, erat divinæ & miraculosæ potestatis: Agnoscimus istam in Apostolis, atque in Apostolis solis, originemque istius potestatis & authoritatis, si non ex verbis sumes quæ sub manibus, unde sumes?

III. Potestas etiam donandi Spiritum Sanctum, hoc tempore concedi Apostolis, videtur, in istis verbis *Accipite Spiritum S.* id est Accipite ut detis. Nam quamvis quidem verum sit, quod Spiritum S. acceperunt alias ob rationes & fines; de quibus diximus: non excludendus est his finis, qui quidem videtur inter omnes summus & nobilissimus, nempe quod insufflante in eos illo, acceperunt Spiritum S. cum hoc privilegio & authoritate, ut Spiritum S. largirentur aliis.

Ver. 24. Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, οὐκ ἦν μετ' αὐτῶν.

I. Lexicographum heic non agit Evangelista, ac si nominis Hebræi significationem Græce reddere vellet, sed docet eum qui inter Hebræos vocatus est *Thomas*, inter Græcos vocatum fuisse *Didymum*: quod est ejusdem significationis. Non erat alius inter duodecim Apostolos de quo sic dicitur, *Simon*

quidem

quidem vocatus eſt *Petrus*, quæ revera erant duo nomina, ſic & *Nathaneel* dictus *Bartholomæus*: aſt *Thomas* & *Didymus* non erant nomina duo, ſed nomen unum prolatum duabus linguis. Forſan natus eſt *Thomas* in loco aliquo ubi habitabant & Judæi, & Græci, qualis erat regio Decapolitana; atque inde à Judæis Hebræo ſuo nomine appellatus, à Græcis Græco.

II. Fugerant omnes diſcipuli, & diſperſi ſunt, cum prehenderetur Chriſtus, Marc. xiv. 50. excepto Petro & Johanne. Hinc ver. 2. hujus capitis dicitur quod *Magdalena venit ad Petrum & alium illum diſcipulum quem amabat Jeſus*: Nam novit ea ubi hos inveniret, non ubi reliquos. Diſſipati, ut videtur, egerunt Sabbatum, aſt audito tandem Dominum reſurrexiſſe, incipiunt ſeipſos iterum conſociare. Aſt adhuc, non ad eos ſe receperat *Thomas*: Atque abfuiſſet *Petrus* etiam, niſi viſo Domino rediiſſet *Emmaunte*.

III. Abſens ergo Thomas, cum in reliquos inſufflaret Chriſtus, atque Spiritum ſanctum impertiret, num iſto dono & privilegio privatus eſt per abſentiam? Minime arbitror: Nam privilegium illud erat commune privilegium Apoſtolatus, & peculiare Apoſtolis: & quamvis propter abſentiam poterat eo caruiſſe, propter Apoſtolatum non potuit. Paulus longiſſime abſens cum hæc fierent, & ab Apoſtolatu & à profeſſione Evangelica, cum tamen factus eſt Apoſtolus, idem ſortitur privilegium.

Ver. 25. Ἐὰν μὴ ἴδω, &c.

Paris ὀλιγοπίστεως reum judicant aliquando Moſen.

Shemoth rabba fol. 160. 1. *Cum diceret Sanct. ben. Moſi, Deſcende nam corrupit ſe populus tuus, prehendit ille tabulas, & non credidit quod Iſrael peccaverat dicens* אם איני רואה: איני מאמין, *Si non videro non credam.*

Midr. Till. fol. 38. 4. *Racha, non crediđiſſes niſi vidiſſes?*

Ver. 26. θυρῶν κεκλεισμένων.

Non prompte mihi perſuaſeris, animum Evangeliſtæ in hiſce verbis eſſe, ut doceat corpus Chriſti penetraſſe fores, quin clauſas eſſe fores propter metum Judæorum, ut ver. 19. quod

&

& repetit hoc etiam commate, ut doceat discipulos & adhuc fuisse Hierosolymis, ubi maximum à Judæis periculum. Crastino die ut probabile, pergunt versus Galilæam.

Ver. 29. Μακάριοι οἱ μὴ ἰδόντες καὶ πιστεύσαντες.

Tanch. fol. 8. 1. *Dicit R. Simeon ben Lachish, Dilectus est proselytus coram Sancto ben. magis quam ista turba quæ stetit ante montem Sinai. Nam illi nisi vidissent tonitrua & flammas, & fulgura, & montes trementes, & vocem tubarum, non excepissent legem. At proselytus non vidit quicquam horum, & tamen venit, & devovet seipsum Sancto ben. & suscipit in se regnum cœlorum.*

CAP. XXI.

Ver. 2. Σίμων Πέτρος καὶ Θωμᾶς, &c.

NUMERANTUR Septem discipuli, sed nominantur tantum quinque. Non nominatos conceperim ego esse *Philippum* & *Andræam*. Et quatuor absentes, fuisse filios *Alphæi*, *Matthæum*, *Judam*, *Simonem*, *Jacobum*. Confer nominatos Cap. I. & non immerito suspiceris anonymum illum ver. 37, 40. fuisse *Thomam*.

Ver. 3. Ὑπάγω ἁλιεύειν.

Amandaverat discipulos Christus in montem in Galilæa, Matth. XXVIII. 16. ubi iis adhuc non apparuerat, ut planum est ex ver. 14. Unde mirandum, quod abesse audent ab isto monte, & quod quatuor abesse audent à reliquo cœtu. Norunt absque dubio, montem, & si non norunt etiam tempus quo expectanda apparitio Christi, cur non in monte semper commorantes, præstolantur ejus adventum?

Videtur

Videtur quod non expectarent eum appariturum, nisi die Dominica, quæ adhuc non advenerat, ex quo venerant illi in *Galilæam*. Et forsan filii *Alphæi* ad suos se contulerant in *Nazaretham*, in reditu suo ab Hierosolymis, statuentes secum ad montem istum adesse die Dominica. Habitarunt hi septem propius à monte; qui erat prope *Capernaumum*, & circa mare Galilææ: *Nathaniele* solum excepto, qui remotius aliquantum in *Cana*, versus extrema maris Borealia. Ille ad sua adhuc non perrexerat, sed hic expectans tempus præstitutum, commoratur. *Petrus* & *Andreas* habitabant in *Capernaumo*, atque illic ut probabile *Jacobus* & *Johannes*: *Philippus* in *Bethsaida*, & *Thomas*, ut per nomen suum Græcum *Didymus*, conjectare licet, inter Syrogræcos in *Gadara* aut *Hippo*, aut loco aliquo in regione ista Decapolitana, non longe admodum à *Genesaretha*.

Ver. 5. Παιδία.

Quocunque tandem vocabulo, sensum hujus protulerit salvator, sive חתנוקות, sive טליא ut Syrus, sive דרדקיא, sive בניא: videtur familiari & molli hac compellatione uti, ut discipuli eum ex illa ipsa noscerent. Ex intuitu eum non norunt, ut ver. 4. noscant jam ex compellatione.

Προσφάγιον.

מזון לסעודה, quod frequentissimum apud Rabbinos, potest non incongrue sic reddi, προσφάγιον, i. e. *Cibus pro una repastione*: quasi diceret Christus, Pueri num cibum habetis sufficientem in jentaculum, aut prandium? Vel si προσφάγιον denotet *Cibum quo cum pane vescerentur*, ut Camerarius, tum sonant verba Christi, En panem hic apud me paratum, num vos aliquid cepistis, quo vescamur cum pane? ita ut מזון, *Cibus*, distinguatur à לחם, *pane*.

Ver. 15. Ἀγαπᾷς με πλεῖον τούτων.

Et quare tandem πλεῖον τούτων? Nonne satis fuit dixisse, Num amas me *sicut* hi? Nam quanam ratione expectandum ut ille eum

eum amaret *plus* quam cæteri? Presertim vero quam *Johannes* quem Christus ipse ita amavit? & qui Christo ita adhæserat.

At refricat Salvator *Petro*, idque cum aliquali severitate & correptione, nuperam ejus confidentiam. Dixisti nuper ô *Simon*, te nunquam me deserturum, quanquam omnes hi me desererent. Professus es supra omnes hos, te me comitaturum, ad carcerem, ad mortem, imo pro me depositurum vitam tuam: Et quid jam ais ô *Simon*? Nam & adhuc diligis me *plus* quam hi? Si paratus es & adhuc vitæ tuæ jacturam pro me facere, *Pasce oves meas*, & mea causa pro iis eam expone periculo, & depone.

Βόσκε τὰ ἀρνία μου.

Si peculiare quid in hac tergeminatione *Pasce*, *Pasce*, *Pasce*, insinuetur, vix aptius applicueris quam ad tergeminum objectum ministerii *Petri*, Gentiles, Judæos, & Israelitas de decem tribubus.

I. Commissæ sunt ei claves regni cœlorum à Domino suo Matth. XVI. ut ostium fidei atque Evangelii aperiret Gentilibus, quod & fecit in Evangelizatione sua ad *Cornelium*.

II. In distributione Evangelizationis trium ministrorum circumcisionis, obtigit ei sors inter Hebræos in *Babylonia*. *Jacobo* inter Hebræos in *Palæstina* & *Syria*: *Johanni* inter Hellenistas *Asianos*.

III. Et cum Hebræis in *Babylonia* commixti sunt *Israelitæ* de decem tribubus, atque ad eos etiam pervenit Evangelium per ministerium *Petri*, quod fusius ostendimus alio in tractatu.

Huc ergo plane tendunt verba Salvatoris. Ut reminiscens Petrus quali confidentia præ se tulerit, se Dominum suum amare plus quam cæteri, & quanta strenuitate vitam suam promiserat pro eo deponendam, jam zelum istum exerat & exerceat in pascendis ovibus Christi. Pro vita mea ô Simon, tuam jam, quod pollicitus es non potes deponere: nam ego propriam deposui & resumsi. At pasce oves meas, & pro illis vitam tuam depone cum requiretur.

Primatum ergo Petri non tam eloquuntur hæc verba, quam periculum, nec tam privilegium quam officii vinculum & tandem

dem martyrium: Nam huc digitum suum intendisse salvatorem, ex hoc etiam planum est, quod immediate, loquatur de Petri martyrio, ver. 18.

Ver. 22. Ἐὰν αὐτὸν θέλω μένειν ἕως ἔρχομαι.

Id est, Donec ego veniam ad excidendam urbem gentemque Judaicam. De Phrasiologia pauca.

Dicit Christus, Matth. xvi. 28. *Sunt quidam ex his qui hic astant qui non gustabunt mortem, usque dum videant Filium hominis venientem in regno suo:* quod nequaquam intelligi potest de adventu ejus in ultimo judicio: nam non erat de astantibus vel unus eousque victurus: nec intelligi potest de resurrectione & ascensione ejus, ut volunt quidam, nam fere omnes ibi tum astantes ad illud temporis pervenerunt: sed de adventu ejus ad vindictam sumendam de inimicis istis suis qui noluerunt eum ipsis dominari, ut Luc. xix. 12. 27.

Forsan non pœnitebit lectorem scripturarum, hæc pauca observare.

I. Quod excidium Hierosolymæ, & status Judaici describitur ac si excidium foret totius universi, & dissolutio ipsius compagis machinæ mundi. Nec mirum, cum Deus habitationem urbemque suam, loca olim sibi dilectissima tam dira & funesta demolitione dirueret: populumque proprium qui ei instar totius mundi fuerat, tam feralibus & stupendis plagis exscinderet.

Matth. xxiv. 29, 30. *Sol obscurabitur*, &c. *Et apparebit Filius hominis*, &c. Quæ tamen dicuntur eventura intra istam generationem, ver. 34.

II Pet. III. 10. *Cœli cum stridore magno transibunt*, *elementa æstuantia dissolventur*, &c. Quæ confer cum Deut. 32. 22. Heb. xii. 26. & observa per *Elementa* intelligi Mosaica, Gal. iv. 9. Colos. II. 20. & non dubitaveris, eum non nisi de Conflagratione Hierosolymorum loqui, de subversione gentis, & de annihilatione Oeconomiæ Mosaicæ.

Apoc. vi. 12, 13. *Sol factus est ut saccus cilicinus*, &c. *Et cœlum recessit sicut liber convolutus*, &c. Ubi si animadverteris plagas antecedentes quibus, secundum frequentissimas commina-

tiones populum istum perdidit, Gladium, ver. 4. Famem, ver. 5, 6. & pestem ver. 8. contulerisque verba ista *Dixerunt montibus & petris cadite super nos:* cum Luc. XXIII. 30. patebit satis per Phrasiologias intelligi tremendum istius gentis urbisque judicium & excidium.

Consonat & illud Hierem IV. 22,23,24,25,26,27. & Phrasiologiam clare explicat.

Huc spectant ista & istiusmodi.

I Cor. x. 11. *In nos fines saeculorum devenerunt.*

I Pet. IV. 7. *Omnium finis imminet.*

II. Sub hac notione & relatione, tempora excidium istud praecedentia vocantur *Ultimi Dies*, vel *Ultima tempora* אחרית הימים. Id est Ultima tempora urbis, gentis, & Oeconomiae Judaicae. Occurrit modus loquendi frequentissime: Cujus interpres esto hic noster. I Johan. II. 18. *Multi Antichristi sunt, unde scimus quod est ultimum tempus:* & quod gens ista vergit jam quam proxime in ruinam, cum enatus jam sit ultimus & summus apex infidelitatis, Apostasiae, & nequitiae.

III. Et pari relatione tempora & rerum status excidium Hierosolymitanum subsequentia, vocantur *Nova Creatio*, & *Novum Coelum*, & nova terra.

Esai. LXV. 17. *Ecce creo novos coelos & Novam terram.* Quandonam illud? Perlege caput, & vides Judaeos rejectos & excisos, & exinde nova illa creatio mundi Evangelici inter Gentiles.

Confer. II Cor. v. 17. & Apoc. XXI. 1,2. ubi excisa veteri Hierosolyma, struitur nova, & Creantur Novi coeli & nova terra.

II Pet. III. 15. *Nos secundum ejus promissionem expectamus novos coelos & novam terram.* Conflagratura sunt coelum & terra ecclesiae & reipublicae Judaicae, & elementa Mosaica igne absumentur; At nos istis absumptis, secundum promissionem illam per Esaiam, expectamus novam Creationem status Evangelici.

IV. Dies, & tempus, & modus istius vindictae in illum populum, vocantur *Dies Domini*, *Dies Christi*, *Adventus ejus in nubibus*, *In gloria*, *In regno suo.* Nec sine ratione: Nam forma loquendi hinc desumitur.

Quoniam Christus non nisi in humilitate ante istam vindictam

ctam apparuerat. A Judæis contemptus, blasphematus, occisus. Evangelium ejus spretum, derisum, conculcatum. Discipuli odio, persecutione, morte insectati. At tandem manifestat se in gloria, regno, potestate sua, hostes istos acerrimos coram facie ejus trucidari faciens.

Act. II. 20. *Priusquam veniat Dies Domini magnus & terribilis.* Observetur ut Petrus prophetiam *Joelis* applicet ad ipsissima ista tempora, & sine commentario planum est, quisnam sit Dies iste Domini.

II Thess. II. 2. *Ac si dies Christi appropinquaret*, &c. Huc pertinent ista, Heb. x. 37. *Adhuc enim modicum quantumcunque, & qui venturus est veniet.*

Jacob. v. 9. *Ecce judex stat præforibus.*

Apoc. I. 7. *Ecce venit in nubibus*; & xxii. 2. *Ecce venio cito.* Varia sunt istiusmodi, quæ omnia intelligenda de Christo veniente in judicio, & vindicta contra nequissimam istam gentem: Et ipso isto sensu hæc quæ sub manibus, *Volo ut maneat donec veniam.* Ad te quod attinet, ô Petre, tu à contribulibus tuis Judæis patieris mortem, at quod ad hunc, volo ut maneat, donec ego veniam vindictam sumpturus de ista generatione, & si sic velim quid id ad te? Interpretationem istam firmat & utriusque historia: nam omnibus in concesso est, *Petrum* martyrio coronatum ante excidium Hierosolymitanum, & *Johannem* supervixisse.

Ver. 24. Καὶ οἴδαμεν ὅτι ἀληθὴς ἐστὶν ἡ μαρτυρία αὐτοῦ.

Dixerat cap. xix. 35. Κἀκεῖνος οἶδεν ὅτι ἀληθῆ λέγει. At hic personam mutat & dicit, Καὶ οἴδαμεν.

I. Crederes talem esse Idiotismum in lingua Chaldaica & Syra, ut οἴδαμεν idem sit quod οἶδα: quod & in aliis linguis usitatum. Josu. II. 9. ידעתי, *Novi*. Targ. habet ידענא, quod crederes esse, *Novimus*. I Sam. xvii. 28 אני ידעתי. Targ. אנא ידענא. Sic apud Talmudicos אמינא: נהירנא, quod videtur esse, *Scimus*, *Dicimus*; & quidem aliquando, imo frequentissime sic significant: Sed includitur aliquando, vox אנא: ut ידענא sit ידע אנא, & sic de reliquis. Quod & apparet clarissime in locutione ista.

Beracoth fol. 56. 1. אימא לי מאי חוינא בחלמאי, *Dic mihi quid visurus sum in insomnio meo*, Nam sic reddendum esse, *Visurus sum*, docet glossa & contextus: ubi חוינא est חזוי אנא. Non igitur οἴδαμεν hic sumemus pro οἶδα, quamvis sensus iste non sit incongruus, sed

II. Supponimus Evangelistam & hic & cap. xix. 35. respicere testem ocularem, vel αὐτόπτην. Nam in causis omnibus judicialibus testimonium oculare obtinuit: Si quis testaretur se rem actam vidisse, Μαρτυρία αὐτοῦ ἦν ἀληθὴς, Testimonium ejus erat acceptandum. Nam נאמן, Ἀληθὴς, cum de testimonio dicitur, non nude *Verum* significat, sed illud quod erat credendum & acceptandum pro testimonio firmo & irrefragabili. Ita ut hæc verba hoc velint, *Hic* est discipulus qui de his testatur, & hæc scripsit, & novimus omnes tale testimonium in omnibus judiciis obtinere, nam vidit quod testatur.

Soli Deo Gloria.

Addenda

Addenda.

PAg. 61. lin. 21. post hæc verba : Ut innuat plenum ejus sensum. Adde,

Dubius hæsitavi an hic adducerem blasphemiam istam quam evomunt Talmudici contra beatissimum Jesum nostrum, in allusionem dicam an in irrisionem vocabuli hujus *Amen* quo nomine & ipse insignitur , & qua asseveratione ille dictata sua insignit : ut tamen mecum, ô lector, latratus tales horreas, & virulentiam istorum hominum justa cum indignatione observes, eam habe ipsorum verbis : quamvis me pudet recitare quæ eos non pudet effutire.

Schabb. fol. 116. 2. Fingunt *Immam Shalom* uxorem R. *Eliezeris*, & fratrem ejus *Rabban Gamalielem* adjisse ההוא פילוסופא, Philosophum quendam [Gloss. *Hæreticum*] magni nominis ob integritatem suam in rebus dijudicandis , & quod non acciperet munus. Affert ei fœmina candelabrum aureum , atque obsecrat ut dividatur sibi hæreditas. Objicit Rabban Gamal. *Nobis scriptum est, Filia non hæreditabit vice filii. Ast Philosophus , Ex quo vos migrastis è terra vestra aufertur Lex Moses* ואיתיהיבת און, *& datur Aven* [Evangelium vult, sed scurrulo titulo stigmatizat vanitatis ;] *atque in eo scribitur* ברא וברתא כחדא ירתון, *Filius & filia hæreditabunt simul. Postero die affert ei Rabban Gamaliel* ההוא חמרא לובא, *Asinum Lybicum. Tum dicit illis, Quæsivi ad finem Aven* [Evangelii] *& scribitur in eo,* אנא און , *Ego Aven non veni ut diminuerem de lege Mosis, sed ut adderem ad legem Mosis.* Abutitur, ut nomine Salvatoris : sic ejus verbis, Mat. v. 17.

Post execrationem blasphemiæ, cogita, lector, qualisnam hic judex , ad cujus judicium confugiunt *Rabban Gamaliel* ipse Synedrii præses, & soror ejus magni *Eliezaris* uxor. Christianus, ut videtur ex tota tela historiæ : Ast eheu qualis Christianus, qui

ADDENDA.

qui non pluris facit Christum & Evangelium! Utcunque: si Christianus qualis qualis, observatione digna certe est historia si aliquid sit in ea veri, quoad historiam istorum temporum, & quoad hanc quæstionem, An tunc temporis fuerint Judices Christiani.

Pag. 93. lin. 29. Post hæc verba: Non est hic locus investigandi: Adde

Ne tamen non aliquid noscat lector de *Beruræa*, Erat illa uxor R. *Meir*, fœmina docta & doctrix. Hinc *Juchasin* fol. 40. 2. אשתו ברוריה החכמה, *Uxor ejus erat Beruræah sapientissa. De qua plura referuntur in Avodah Zarah.*

Pag. 92. lin. 25. Post hæc verba: Tum citant illi Psalmum nonum: Adde

Citatur etiam liber *Ezechielis* à Samaritano in hac historia. *Elleh haddebherim Rabba* fol. 292. 2, 3. *Rabban Jonathan adiit* ניפולין, *Neapolin* [Sychar] *Samaritanorum.* —— *Comitatur eum quidam Samaritanus. Et cum perventum iis esset ad montem Gerizim, dicit Samarita, Oh! unde hoc quod pervenimus ad montem hunc sanctum? Dixit ei R. Jonathan, Unde autem est sanctus? Respondit Samarita* שלא לקה במי המבול, *Quia non punitus est aquis diluvii. Dicit ei R. Jonathan, Unde hoc probas? Respondet Samarita. Nonne sic scribitur* בן אדם אמר לה את ארץ לא מטוהרה היא לא גשמה ביום זעם, *Fili hominis? dic ei, Tu es terra non mundata, non compluta in die furoris*, Ezech. xxii. 24. *Si sic inquit R. Jonathan tunc oportuit Dominum dixisse Noacho, ut ascenderet in hunc montem, & non ut fabricaret arcam.*

Habes etiam Sadducæum citantem Prophetiam *Amosi* in *Cholin* fol. 87. 1. *Dixit Sadducæus quidam* לר׳ *Rabbi, Ille qui creavit montes non creavit* רוח, *Spiritum*, vel ventum: *atque ille qui creavit ventum non creavit montes: Nam scribitur* כי הנה יוצר הרים ובורא רוח, *Nam ecce qui format montes, & qui creat ventum*, Amos. iv. 13. *Dicit ei Rabbi,* שוטה, *O stulte, Perge ad finem commatis, Dominus exercituum est nomen ejus.*

Et notandum est illud in *Schabb.* fol. 116. 1. הגליונין וספרי מינים, *Volumina & libros Hæreticorum non eripiunt ab incendio, sed comburantur ibi ubi sunt.*

sunt. Ubi Gloss. *Libros Hæreticorum*, i. e. משרתים לע״ז, *Idololatrarum*[vel qui cultum alienum colunt] *qui exscripserunt sibi Legem, Prophetas, & Hagiographa, scriptura Assyriaca & lingua sancta.* At קיצור פסקי הראש in locum reddit גליונין וספרי צדוקים אין מצילין, *Volumina & libros Sadducæorum non eripiunt.* Si per *Hæreticos* intelligendi sunt Sadducæi, ut vult glossa hæc posterior, tum collata priori, habuerunt illi Legem, Prophetas, & Hagiographa scripta Assyriaca scriptura & lingua sancta. Si vero per *Hæreticos* intelligendi sunt Christiani in glossa priori [nam de Ethnicis parum est intelligendum] tum perpende quibusnam Bibliis veteris Testamenti usi fuerint Hebræo-Christiani.

Pag. 97. lin. 32. Adde: Et perpendantur ista in *Siphra* fol. 18.1. Ubi disputatur super verba ista, Levit. VI. 27. *Si sparsus sit sanguis sacrificii pro peccato super vestem*, &c. בגד אין ליאלא בגד, *Cum de veste sit sermo, ego non intellexerim nisi de veste: Unde addenda est* עור משהופשט, *Pellis cum detrahitur. Textus dicit In quodcunque sparsus fuerit sanguis lavabitis. Forte ergo licet addere pellem antequam detrahitur. Textus dicit, Vestem. Sicut vestem quæ est capax immunditiei, sic quodcunque est capax immunditiei.* פרט לעור עד שלא הופשט, *Excipitur pellis antequam detrahitur: Verba sunt R. Judæ.* Nota: Pellis adhuc dorso bestiæ hærens, & non detracta, non est capax immunditiei.

FINIS.

Errata ſic corrige.

PAg. 2. lin. 1. lege *tanta*, p. 8. l. 18. *duabus*, l. 21. *Sentiant*, p. 11. l. 1. *Capharnaumo*, l. 2. *Capernaumi*, p. 12. l. 25. *mundam*, p. 14. l. 26. Γαι[illegible]βα, p. 16. l. 14. *quo*, p. 19. l. 26. רשופן. & l. 33. רביה, p. 21. l. 13. *Effugiam*, p. 22. l. 8. poſt *ſoni* adde *vel*, p. 23. l. 20. *horrenda*, l. 35. *poſſit*, p. 25. l. 31. *Inſula*, p. 26. l. 1. xxvi, p. 30. l. 5. *petitus*, p. 36. l. 11. בדרך, p. 45. l. 22. *tam vicina*, p. 54. l. 22. Ἐξ[illegible], p. 26. l. 10. *venditaverit*, p. 59. l. 17. pro *Vulg.* lege *Bez.* p. 60. l. 18. *Hinc*, p. 62. l. 20. *Conceſſum*, p. 65. l. 11. *Conceſſu*, p. 67. l. 23. *venditaverit*, p. 73. l. 8. *ſuppetiit*, l. 15. *repleti*, l. ult. *Sabua*, p. 75. l. 19. *Evangeliſtas*, p. 76. l. 1. *per* p. 78. l. 11. עולם, p. 79. l. 14. *ſeniores*, p. 94. l. 2. *annuatim*, p. 97. l. 4. *eſſet*, p. 102. l. 15. *in*, l. 4. *experiri*, p. 109. l. 8. *exhibiturum*, p. 110. l. 25. *Emphaſis*, p. 112. l. 18. *Pontifice*, p. 114. l. 5. *intermiſſionibus*, p. 120. l. 33. *Etiam*, p. 125. l. 13. רמזים, l. 34. *Libate*, p. 131. l. 25. *coierit*, p. 131. l. 27. *miſſi*, *conceſſu*, p. 148. l. 11. *vixerint*, p. 151. l. 22. pro *videnter* lege *violenter*, p. 157. l. 24. *introiret*, p. 158. l. 17. *perſuaſerit*, p. 162. l. 2. *cubitis*, p. 171. l. 9. *Numeratis*, p. 179. l. 18. *Inſultus*. p. 181. l. 25. ארכילסטים. p. 183. l. 9. *videre*, p. 190. l. 9. pro *&* lege *ei*, l. 22. *emenſuranda*, p. 198. l. 17. *reddimus*, p. 201. l. 10. *& poſt*, p. 202. l. 15. *opera*, p. 205. l. 17. *abolenda* p. 206. l. 16. *Intellige*, p. 211. l. ult. בשאר, p. 214. l. 25. *& non*, p. 217. l. 7. *aſtrinxit*, l. 25. *nequam*, p. 218. l. 2. *nequitia*, l. 17. *ablata*, l. 33. *habes*, p. 219. l. 33. *ac*, p. 229. l. 31. *contineri*.

